

23

BRNO V MINULOSTI A DNES

_____

_____

23

BRNO V MINULOSTI A DNES

PŘÍSPĚVKY K DĚJINÁM
A VÝSTAVBĚ BRNA

B | R | N | O

Statutární město Brno
Archiv města Brna
Brno 2010

B | R | N | O

© Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2010

Redakční rada: PhDr. František Novák (odpovědný redaktor); PhDr. Jiří Čejka;
Mgr. Jana Čermáková; Mgr. Radana Červená, Ph.D.; Mgr. Tomáš Drobny;
Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D.; PhDr. Aleš Filip, Ph.D.; Mgr. Milena Flodrová;
Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D.

Čestní členové: RNDr. Petr Duchoň; PhDr. Richard Svoboda, MBA;
Bc. Roman Onderka, MBA

ISBN 978-80-86736-21-1

ISSN 0524-689X

OBSAH

- 9   *Úvodní slovo primátora města Brna*
- 11   KAREL SEVERIN
Středověká silnice přes Červený kopec v Brně
- 25   HANA JORDÁNKOVÁ — IRENA LOSKOTOVÁ
Delfíni v renesančním Brně
- 47   ZBYNĚK SVITÁK
Kde se v pobělohorské době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?
- 57   ZDENĚK ŠIMEČEK
*Novinové zpravodajství a počátky novin v Brně. 1. Před založením
návěstníku (Intelligenz-Blatt) v roce 1755*
- 79   TOMÁŠ ČERNUŠÁK
*Ekonomické zajištění nemocnice brněnských
alžbětinek v prvním století jejich existence*
- 89   PETRA BERROVÁ
*Demografický vývoj a odhad počtu obyvatel v brněnské
svatopetrské farnosti během 18. století*
- 103   ROBERT JANÁS
*Brněnské malířství od Říjnového diplomu do založení
spolku Mährischer Kunstverein (1860–1882)*
- 121   TOMÁŠ ZAPLETAL
Pomník Gustava Winterhollera
- 153   RADOVAN KOLBABA
*Návštěvy prezidenta Edvarda Beneše v Brně
12.–16. května 1945 a 9. července 1946*
- 201   MAREK ĎURČANSKÝ
*K personálnímu zajištění výuky na právnických fakultách
v prvních letech ČSR. Edice dokumentů k jednání o povolání
Jaroslava Kallaba do Prahy v letech 1922–1923*

- 241 JINDŘICH CHATRNÝ — ZOJA MATULÍKOVÁ
*Zavřete oči, odcházím, aneb Adieu SAVOY. (Několik poznámek
k minulosti a současnosti slavné kavárny)*
- 291 JAN BŘEČKA
*Osvobození Brna-Králova Pole v deníkových záznamech
Anny a Jiříny Vodových z dubna-května 1945*
- 313 *Zusammenfassung*
- 337 *Seznam autorů*
- 339 *Forma odevzdání příspěvků do sborníku Brno v minulosti a dnes*
- 345 *Forma bibliografických záznamů pro poznámkový
aparát sborníku Brno v minulosti a dnes*
- I *Barevné přílohy*

ÚVODNÍ SLOVO PRIMÁTORA MĚSTA BRNA

Letošní ročník sborníku navazuje na řadu příspěvků k dějinám města Brna, které si již získaly svůj pravidelný okruh čtenářů. I poznání dějin našeho města se postupně prohlubuje a rozvíjí a brzy se postupně zúročí ve Velkých dějinách města Brna. Budou komplexnější a budou obsahovat i tyto nové poznatky, které před pětačtyřiceti lety, kdy vyšly poslední Dějiny Brna, známé nebyly.

Mění a zdokonalují se výsledky každé vědy, zdokonalují se její metody i závěry. O historickém poznání se říká, že je to hledání ostrůvků ztraceného času v moři zapomnění a mezi těmito ostrůvky staví historie mosty poznání. Čím více těchto ostrůvků objevíme, tím více pilířů bude mít most poznání a tím bude i pevnější. O to se snaží další svazek sborníku, který máte před sebou. Tvoří další stupeň na naší cestě k poznání dějin Brna, bez kterého není možný pokrok kupředu.

Každý z nás je součástí dějin tohoto města, ležícího v srdci Evropy, města, kde se prolínala historie Evropy západní i východní, na které marně útočila vojska uherská i švédská. Tyto vlny, které čeřily hladinu evropských zemí v politických a válečných bouřích, se přelévaly a jejich připomínky jsou dodnes vepsány do kamene. A nejen zbraněmi, ale, jak hlásá portál Staré radnice, i řemeslem a vědou a hlavně pílí svých obyvatel vzkvétalo město. Navíc proslulo i jako zdroj práva, když se k Brnu o radu obracela i menší města ze širokého okolí se svými právními problémy. Dnešní existence Ústavního soudu v Brně je jen logickým vyvrcholením vývoje.

Na toto město, sídlo vládců moravské země, nedobytnou pevnost a studnici práva, můžeme být oprávněně pyšní.

Bc. Roman Onderka, MBA
primátor statutárního města Brna
V Brně dne 24. 6. 2010

KAREL SEVERIN

STŘEDOVĚKÁ SILNICE PŘES ČERVENÝ KOPEC V BRNĚ

Abstract: In Old Brno, south of the bridge across the River Svratka, we can assume the side-run of several medieval long-distance routes. From the south in the imaginary direction from Rajhrad and Modřice (probably at the center of today's Street Polní) flew into this point the routes from Vienna, Znojmo and also from Hungary. In this article I deal with documentation of other medieval route that branched off close to the St. Vaclav's parish church westward down the today's Street Vínohrady and ran across the top of the hill Červený kopec, where it is still remained a strong track. After about ten kilometers of communication it was divided into two branches. One of them was heading toward Jihlava and then to Prague. The second one was heading through Třebíč, Třešť and Batelov in southern Bohemia, its aim was probably Prachatice, the center of the salt trade.

Keywords: Brno, Old Brno, medieval roads, tracks.

Zpráv o středověkých komunikacích v okolí Brna je poměrně málo. Archivní prameny ucelené informace neobsahují a novodobé interpretace většinou nejsou úplně korektní. Pozitivně bývají přijímány práce Rostislava Vermouzka, který o starých silnicích shromáždil množství poznatků. Obávám se ale, že ani dílo tohoto ve srovnání s jinými poměrně pečlivého badatele není bezchybné a vyžaduje důslednou revizi. Před výpovědí archivních pramenů totiž často dával přednost své intuici a početným objektům Božích muk a soch světců, které podle jeho představy měly být ukazateli směru hledaných cest.¹

Zvláštní pozornost je třeba věnovat příspěvkům Radana Květa, svérázného badatele o jakýchkoliv starých cestách. Všechny jeho publikované práce, nejen ty věnované komunikacím na Brněnsku, jsou s ohledem na použitou fantaskní metodiku jako nereálné úplně diskvalifikovány.²

Pokusy o studium a interpretaci starých komunikací trvají již déle než sto padesát let, výsledky však byly donedávna problematické. Velkým nedostatkem starších prací je absence vědecké metodiky.³ V posledních letech však přibývají studie badatelů, kteří historické dopravní spoje dokumentují zcela rigorózně terénními nálezy úvozových cest, mapovými prameny a archivními zprávami. Tyto metodické principy využívám v argumentaci předložené práce.

Ke konfiguraci cest v prostoru Starého Brna se jako první vyjádřil Oldřich Vičar: „V listině biskupa Konráda z r. 1323 máme zprávu o nějakém starobrněnském poli mezi dvěma cestami a to mezi cestou vedoucí do Moravan a druhou cestou přes Červený kopec. Tato cesta přes Červený kopec, asi dnešní Vinohradská, se zdá být, ve shodě se starými plány, onou starou cestou na Jihlavu, kdežto cestu do Moravan lze alespoň zčásti snad ztotožnit s cestou označenou na plánu Andoni J. Walneera z r. 1742 jako „cesta znojemská“ (bývalá ulice Strž).⁴ Ve stejném smyslu se k této věci vyjádřila Cecilie Hálová-Jahodová.⁵

Rostislav Vermouzek zpočátku soudil, že jedna z cest vycházejících z aglomerace středověkého Brna mířila ulicí Nové sady k brodu přes řeku Svratku. Za řekou se měla dělit na dvě větve, jedna vedla přes Červený kopec na planinu k Lískovci,

- 1 Srovnej Severin, Karel: *Metodika hledání středověkých cest*. Staré stezky 6, 2001, s. 15–16.
- 2 Recenze díla Radana Květa jsou odmítavé, srovnej Libal, Dobroslav: *Bludné stezky? Zprávy památkové péče* 58, 1998, s. 221; Cendelín, Dušan: *recenze publikace Květ, Radan: Staré stezky v České republice*. Vlastivědný věstník moravský 50, 1998, s. 417–418; Štěpánek, Václav: *Kudy vedly staré stezky?* Veronica 12, 1998, č. 4, s. 51; Musil, František: *K problematice vývoje středověkých komunikací v Poorlicku v době předhusitské*. Historická geografie 30, 1999, s. 136; Severin, K.: *Metodika hledání středověkých cest*, s. 13–14; Cendelín, Dušan: *Možnosti viaticitky (inspirováno pracemi Radana Květa)*. Staré stezky 6, 2001, s. 38–40; Semotanová, Eva — Severin, K.: *recenze publikace Květ, Radan: Duše krajiny*. Český časopis historický 102, 2004, s. 140–146.
- 3 K tomu srovnej studii Severin, K.: *Trstenickou stezkou cestou necestou. (K vývoji názorů na průběh středověké komunikace)*. Pomezí Čech a Moravy 4, 2000, s. 353–388.
- 4 Vičar, Oldřich: *Místopis Brna v polovině 14. století. (Předměstí)*. Brno v minulosti a dnes (dále jen BMD) 8, 1966, pozn. 46, s. 235. Autor neuvěd, o který plán se jedná a kde je uložen, kontrola jeho údajů proto není možná.
- 5 Hálová-Jahodová, Cecilie: *Brno. Dílo přírody, člověka a dějin*. Brno 1975, s. 36.

odtud k hospodě Veselce a potom přes Měřín a Polnou do Čech, druhá šla ke Znojmu.⁶ V dalším příspěvku za cíl cesty přes Červený vrch označil Velkou Bíteš, jiná cesta od kostela sv. Václava vedla k Moravanům.⁷ V následujících statích již obě větve, totiž cestu přes Červený kopec i cestu obcházející jej podél jižního úbočí, označil za cesty do Znojma.⁸

Rudolf Procházka měl jinou představu. „*Stará komunikace na Mikulov bezpochyby i v raném středověku vedla dnešní Polní ulicí. Vedlejší cesta na jihozápad na Moravany, Rokytňou a Znojmo, která odbočovala z dnešní Vídeňské ulice poměrně nedávno zrušenou ulicí ‚Ve strži‘, může být zhruba současného data vzniku. Žato odbočka na západ na Velkou Bíteš, odchyľující se o něco dříve dnešní Kamennou ulicí [sic!], vznikla snad až v průběhu 13. století v souvislosti s osídlováním Českomoravské vrchoviny.*“⁹

Karel Kuča po nepřesvědčivém úvodu o komunikacích v prostoru Brna konstatoval: *Jihlavská královská cesta přicházela od Veselky a Bosonoh dnes již neexistující trasou ulice Strž (úvozem vpravo od někdejší velké cihelny; vyznačena je ještě na plánu z roku 1954). Z míst někde v prostoru nové bohunické nemocnice vedla do Starého Brna ještě jedna trasa, která byla v 60. letech 18. století jen pěšinou. Neobcházela Červený kopec od jihu, ale vedla přímo a dolů klesala hlubokým úvozem. V této trase dnes vede ulice Vinohrady. [...] Na prvně popsanou trasu od Jihlavy se nepochybně připojovala i cesta od jihozápadu, ze Znojemska, ze zakreslených cest je však obtížné vytipovat tranzitní trasu. Nejlépe by jí odpovídala cesta od Ořechova, pokračující pak v přímé trase jako pěšina kolem poutní kaple nad údolím Bobravy a za říčkou stále rovně západně kolem Moravan a východně kolem Bohunic a připojující se na prvně popsanou cestu přibližně u nynějšího krematoria.*¹⁰

Kateřina Urbánková a Dana Zapletalová provedly analýzu dosavadních představ o trase středověké komunikace vedoucí ze Starého Brna směrem na jih. Pomocí ikonografických a mapových pramenů dokumentovaly, že v letech 1645–1646 cesta na jih do Vídně vedla v ose nynější Vídeňské ulice.¹¹ Poblíž starobrněnského farního kostela sv. Václava, o němž je první zpráva z roku 1314,¹² konstatovaly existenci

6 Vermouzek, Rostislav: *Brněnské brány*. Časopis Matice moravské 93, 1974, s. 343.

7 Týž: *Mikulovská cesta*. Jižní Morava (dále jen JM) 18, 1982, s. 88.

8 Týž: *Znojemská cesta*. JM 24, 1988, s. 127; Týž: *Znojemská cesta, západní větev*. JM 26, 1990, s. 34–35; Týž: *Cesta k Brnu*. In: Forum Brunense 1993, s. 225.

9 Procházka, Rudolf: *Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech)*. Mediaevalia archaeologica 2, 2000, s. 26–27, 29.

10 Kuča, Karel: *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha — Brno 2000, s. 531–532.

11 Urbánková, Kateřina — Zapletalová, Dana: *Polní ulice — předchůdkyně Císařské silnice? Průběh tzv. Mikulovské, respektive Vídeňské cesty pravobřežím Starého Brna*. BMD 17, 2003, s. 79–96.

12 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM) VI, 1307–1333. Edd. Joseph Chytil, Brünn 1854, č. 77, s. 54–55; Šebánek, Jindřich: *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských. 1. Inventář pergamenů z let 1078–1471*. Brno 1932, č. 434, s. 82. V literatuře se objevila jinak nedoložená informace, že nejstarší zpráva o existenci kostela je již z roku 1303, srovnej Slovák, Alois: *U Modrého lva*. Brno 1899, s. 6; též Kuča, K.: *Brno. Vývoj města*, s. 529. Analýzu zpráv o kostelu sv. Václava otiskli Zapletalová, Dana — Peška, Marek: *Nové poznatky ke starobrněnskému kostelu sv. Prokopa a jeho okolí. Příspěvek k historické topografii Starého Brna*. BMD 18, 2005, s. 529–555, zejména s. 539–540.

zajímavé křižovatky. Přibližně proti tomuto kostelu od Vídeňské ulice směrem na západ v ose dnešní ulice Vinohrady odbočovala jakási cesta. A asi padesát metrů jižněji odbočovala na jihozápad jiná cesta do obce Bohunice napříč územím, kde se nejméně od 18. století těžila cihlářská hlína. Těžbou i novodobou zástavbou byl terén v okolí této druhé cesty natolik změněn, že zde po ní nezůstala žádná stopa.

Na základě shromážděných informací autorky odmítly možnost, že cesta mířící z Brna na jih po překročení mostu přes řeku Svratku vedla dnešní ulicí Polní do prostoru Heršpic a Modřic, jak o tom uvažoval Rudolf Procházka. Podle Müllero-
vy mapy Moravy z roku 1716 však z Brna směrem na jih mezi obcemi Horní a Dolní Heršpice vedla silnice, která pokračovala západně od Přízřenic přes Modřice do Rajhradu, potom ze západní strany minula Holasice, přes Vojkovice došla do Pohořelic, odtud do Drnholce, Nového Přerova a rakouského města Staatz.¹³ Z hlediska průchodu terénem má tato trasa charakteristické znaky středověké dálkové komunikace. Zvláštní je také skutečnost, že Müllerova mapa silnici z Brna do Vídně v ose Vídeňské ulice nezaznamenala. Pokládám proto za předčasné zamítnout možný výklad, že před lety 1645–1646, kdy je na Starém Brně nesporně doložena trasa Vídeňské silnice, a pravděpodobně i později, vedla z Brna na jih jiná starší komunikace směrem na Modřice a Rajhrad.

V následujícím textu vycházím většinou z pramenů shromážděných Kateřinou Urbánkovou a Danou Zapletalovou.¹⁴ Nejstarší znázornění zdejšího terénu je na panoramatickém obraze s námětem obležení Brna autorů H. B. Bayera a H. J. Zeisera z let 1645–1646. Komunikace vedoucí z města na jih je jmenována jako „*Die Strassen von Wienn*“. Proti kostelu sv. Václava v ose dnešní ulice Vinohrady od této silnice odbočovala cesta označená „*Der Weg über den Rotten berg*“. Je zde zakreslena také cesta vedoucí k Bohunicím, není ale slovně specifikována.¹⁵ Stejnou situaci, avšak bez komentářů, zaznamenal plán Brna z roku 1672. Trasa dnešní ulicí Vinohrady tehdy pravděpodobně měla menší význam než cesta do Bohunic, podle všeho je zobrazena jako široký, možná již opuštěný úvoz. Poloha kostela sv. Václava je v legendě mapy popsána jako „*Chiesa di S. Wencislao in Brunavecchia su la strada di Vienna*“.¹⁶

Pozoruhodné použití plurálu *Die Strassen von Wienn* z obrazu Bayera a Zeisera je možné vysvětlit dvěma způsoby. Buď jde o pouhou chybu a správně mělo být uvedeno slovo *die Strasse*. Nebo zvolený termín vyjadřoval skutečnost, že zde bylo více souběžných komunikací. Lze uvažovat o paralelním průběhu dvou kolejí nebo

13 Müller, Johann Christoph: *Tabula generalis marchionatus Moraviae in sex circulos divisae...*, 1716.

14 Ikonografické a mapové prameny, které autorky zveřejnily, nepokládám za nutné opakovaně tisknout a odkazují na jejich studii.

15 Muzeum města Brna, inv. č. 2284.

16 *Relatione Dell' assedio di Bruna e della fortezza di Spilberg*. Vienna 1672. Moravská zemská knihovna v Brně (dále jen MZK), sign. St 2–18.958.

úvozů, umožňujících obousměrný provoz, přípustná však je také představa, že zde byl celý svazek kolejí a úvozů.

Na anonymním plánu starobrněnského panství z let 1740–1750 byla silnice směřující k jihu označena nápisem „*Kaysserl. Neue Weeg*“, tzn. Císařská nová cesta. Jižně od kostela sv. Václava přibližně na severozápad, pravděpodobně směrem do Bohunic, od ní odbočovala nějaká cesta. Komunikaci v místě dnešní ulice Vinohrady tento plán nezobrazil.¹⁷

Podle mapy prvního vojenského mapování z let 1764–1768, rektifikované v letech 1780–1783, vedla od vídeňské silnice k Bohunicím cesta, která částečně procházela úvozem a poblíž dnešního krematoria na Jihlavské ulici se dělila na dvě větve. Jedna pokračovala na jihozápad do intravilánu Bohunic, druhá odbočovala na severozápad a západně od Červeného kopce se spojila s cestou vedoucí sem přes tento vrch. Trasa přes Červený kopec je zakreslena patrně jako cesta místního významu.¹⁸

Mapa Brna a jeho předměstí J. Anneise a J. H. Zehentnera z roku 1784 ve studovaném prostoru zaznamenala „*Chaussée von Wien*“, naproti kostelu je naznačena cesta místního významu a jižně od ní z Vídeňské silnice na jihozápad odbočovala „*Strasse von Rositz*“.¹⁹ Stejnou konfiguraci potvrzuje plán stabilního katastru z roku 1825.²⁰ Plán města Brna Theodora Schönaicha z roku 1868 zde zobrazil ulice „*Weinberggasse*“ a „*Grabengasse*“.²¹ Tyto prameny dokumentují, že cesta k Bohunicím se od Vídeňské silnice odpojila před budovou na Vídeňské ulici č. o. 38, jejíž průčelí se dodnes diagonálně lomí k jihozápadu. Geografická situace tohoto území je nejpodrobněji zobrazena na plánu Brna a jeho širokého okolí asi ze šedesátých let 19. století. V místě kostela sv. Václava, zbořeného roku 1794,²² byl tehdy hřbitov. V sedle mezi oběma vrcholy Červeného kopce se nacházel výrazný úvoz, jiný mohutný úvoz byl v ose cesty do Bohunic (obr. B1).²³

Oldřich Vičar ve své rekonstrukci vycházel z listiny olomouckého biskupa Konráda, vydané roku 1323 klášteru cisterciáček na Starém Brně, kde je řečeno: „*et de relicto agro inter vias constituto, per quarum unam in Maruins, et aliam per Rubeum itur*

17 Autorky ve své práci uvedly, že plán je uložen v Archivu města Brna (dále jen AMB), ve fondu U 22 Sběrka map a plánů. Tento fond je nyní veden pod signaturou U 9, citovanou mapu jsem zde ale nenalezl.

18 *Karte von dem Markgrathum Mähren*. Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Kriegsarchiv, Wien, sekce 77.

19 Anneis, Joseph — Zehentner, Joseph: *Mappa der kö. Stadt Brünn und Iher Vorstadten*, 1784. Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond D 22 Sběrka map a plánů 1575–1961 (dále jen fond D 22), sign. 364.

20 MZA, fond D 9 Stabilní katastr, indikační skici 1824–1931, sign. 133, kart. 30, katastrální území Bohunice, obec Brno.

21 Schöneich, Theodor: *Situationsplan der königl. Landshauptstadt Brünn mit der neuen Gassenbezeichnung u. Häusernummerierung nebst der Stadterweiterung*. 1868. AMB, fond U 9 Sběrka map a plánů 1645–2000, sign. K 37.

22 Šujan, František: *Dějepis Brna*. Brno 1928, s. 352; *Dějiny města Brna I*. Red. Jaroslav Dřímál — Václav Peša, Brno 1969, s. 206.

23 *Sguellette der Umgebung von Brünn und Turas*. MZK, sign. 2–43.825. Plán je v nepatrných detailech pozměněnou, avšak lépe reprodukovatelnou variantou mapy druhého vojenského mapování z let 1836–1852.

montem.“²⁴ Jakési pole tehdy leželo v prostoru mezi dvěma cestami, jedna vedla do Moravan, druhá přes Červený kopec.

O cestách na Starém Brně a přes Červený kopec ve druhé polovině 16. století několikrát jednal Zemský sněm. Brněnský sněm roku 1578 konstatoval: „*A kdež taky v Starém Brně na některých místech cesta velmi vybita a pokažena jest, a bláto i louže nemalý se tu drží, na tom zuostáno, aby páni Brňané, poněvadž tu clo i mejto jim náleží, s pannou abatýší z Králový kláštera o to se snesli a cestu společně opravovali a ji vydlážditi dali, tak aby taková bahna a louže svedeny byly, a jedenkaždý tudy volně projížděti mohl, a to pod pokutou vejšpsanou.*“ Pokuta činila 25 kop grošů českých.²⁵

Sněm se současně zabýval otázkou, „*co se toho ouvozu, kudy se od Brna k Červený hoře dotěje, poněvadž v tom ouvoze cesta zoužena jest, tak že lidé jedni druhým s vozy vyhejbatí nemohou, na tom zuostáno, aby cesta z obou stran toho ouvozu od toho, komuž ti gruntové náležejí, puštěna a udělána byla.*“²⁶ Usnesení se patrně opíralo o nějaký precedens, protože již v roce 1574 sněm rozhodl zcela stejně o silnici mezi Olomoucí a vsí Olšany, která rovněž procházela natolik úzkým úvozem, že se zde vozy nemohly vyhnout. I tehdy nařídil, *aby po obou stranách toho ouvozu cesta svobodná puštěna byla.*²⁷ V praxi to znamenalo, že vlastníci pozemků se v kritických místech museli vzdát půdy přilehlé k cestě, aby úvoz mohl být rozšířen.

Rozhodnutí z roku 1578 pravděpodobně splněno nebylo, protože v roce 1580 sněm opět nařídil, „*aby se beze všeho prodlení pod pokutou, předešlým sněmem rozměřenou, cesty zlé na předměstí brněnských i jinde v zemi, tak aby lidé volně silnicemi jezdití mohli, zopravovati daly.*“²⁸ O rok později olomoucký sněm vyjmenoval komunikace, které předešlý sněm přikázal opravit a dosud se tak nestalo. Olomoucký biskup neopravil cesty u Vyskova, zábrdovický opat u Šaratic, u Svitávky opat hradištský, pan Jan Munka zanedbal silnici nad Troubskem u svého rybníku, „*Brňané na Červeném vrchu a v Starém Brně spolu s pannou abatýší Králové kláštera vedle smlouvy, kterou mezi sebou mají,*“ a mezi Olomoucí a Slavonínem měšťané olomoučtí. Sněm nařídil, aby všichni jmenovaní i nejmenovaní cesty „*do sv. Bartoloměje příštího konečně zopravovati dali pod pokutou 500 kop grošů k zemi propadení.*“²⁹ Extrémní zvýšení pokuty proti roku 1578 je asi úměrné tehdejšímu potížením s vymáháním práva.

O existenci obchodní cesty vedoucí přes Červený kopec svědčí zpráva z roku 1580. Jan Třebovský na mučení v Holešově vyznal, že byl členem lupičské tlupy, která u Brna na Červeném vrchu uloupila sedlákům celkem šest kabátů.³⁰ Rostislav

24 CDM VI, č. 222, s. 165.

25 Kameníček, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského. III.* Brno 1905, pozn. 5, s. 261.

26 Tamtéž, pozn. 5, s. 261–262.

27 Tamtéž, pozn. 1, s. 264.

28 Tamtéž, pozn. 1, s. 262.

29 Tamtéž, pozn. 2, s. 262.

30 Verbík, Antonín — Štarha, Ivan: *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636.* Brno 1973, s. 181–182.

Vermouzek se domníval, že Třebovský loupil v zalesněné rokli zvané Čertík.³¹ Rokle toho jména zde skutečně je, její počátek, vzdálený od trasy silnice asi sto metrů, se ale prudce svažuje na sever k řece Svatce, tímto terénem žádná cesta procházet nemohla.

Poblíž Červeného kopce se zachovalo ještě další svědectví o dávné nebezpečnosti tohoto území. V areálu Fakultní nemocnice Bohunice jsou v druhotné poloze umístěny dva smírčí kameny, jeden s reliéfem kříže, dýky, oštěpu a rýče, druhý s křížem a nečitelným nápisem.³² Ještě poměrně nedávno, asi v letech 1970–1980, stály oba vedle sebe při cestě sestupující z Červeného kopce na západ a vzácná fotografie o tom zachovala svědectví (obr. P1).³³

V pramenech je komunikace přes Červený kopec jmenovaná cestou a nikoliv silnicí, to by zdánlivě mohlo zpochybnit její význam. Oba výrazy však byly dlouho synonymy, jako cesty bývaly běžně označovány nejvýznamnější dálkové dopravní trasy. Český termín silnice se v písemných pramenech objevuje již v první polovině patnáctého století.³⁴ Jestliže se Moravský zemský sněm v letech 1578–1581 opakovaně zabýval jakýmsi úvozem na Červeném kopci, můžeme si být jisti, že silnice procházející tímto úvozem byla důležitou obchodní tepnou.

Z let krátce po polovině 18. století, snad poblíž roku 1752, pochází plán J. A. Kržoupa. Autor tehdy vypracoval projekt císařské silnice z Brna do jižních Čech přes Rosice, Náměšť nad Oslavou a Třebíč, Stonařov, Třešť a Batelov, ve kterém zakreslil rovněž průběh staré silnice, podél níž byla vedena trasa silnice nové. Na katastru Starého Brna jižně od mostu přes Svatku zobrazil kostel sv. Václava, před jeho průčelím procházela na jih cesta označená „*Der Weg nacher Nicolspurg*“. Od kostela směrem na západ vedla jiná komunikace dnešní ulicí Vinohrady, další cesta obcházela Červený kopec z jihu. Pro vzájemný vztah těchto tras je důležité, že přes Červený kopec vedla nejen červená linie projektu komunikace nové, ale také grafické vyznačení starší silnice.

Obě větve, to jest cesta vedoucí přes vrchol Červeného kopce a cesta vedoucí po jeho jižním úbočí, se sešly západně od tohoto vrchu. Odtud silnice pokračovala na západ, míjela Bosonohy a na katastru Troubska procházela osadou Veselka, kde

31 Vermouzek, R.: *Brněnské brány*, s. 344.

32 Smírčí kameny jsou zapsány v Evidenčním listu Ústředního seznamu kulturních památek pod číslem 47831/7–334. Sdělení o jejich umístění včetně vyobrazení přinesl již Franz, Alois: *Alte Steinkreuz und Kreuzsteine in Mähren*. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Neue Folge 19, 1893, s. 111 a tab. IV. Zprávu převzali Urfus, Vladimír — Vít, Jaroslav — Wieser, Stanislav: *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Praha 2001, s. 51, avšak s poznámkou, že tyto objekty nenalezli.

33 Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Brně, č. neg. 9436.

34 Pojem silnice je doložen, pokud vím, nejdříve roku 1412 (*Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a zřízení práva zemského Markrabství Moravského*. Edd. Václav Brandl. Brno 1868, č. 31, s. 26), v letech 1421 a 1434 (*Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. X. Edd. Josef Kalousek. Praha 1890, s. 248, 252) a roku 1437 (*Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořalých*. II. Edd. Josef Emler. Praha 1872, s. 151).

podle Kržoupalovy mapy byly krčma a mýto. Na zalesněném návrší mezi Veselkou a Rosicemi u dnešní osady Kývalka se rozdělila. Jedna cesta, označená „*Die Straße von Iglau*“, odbočovala přes Ostrovačice a Říčany na severozápad. Druhá vedla na hranice Čech do Batelova (obr. B2).

Poblíž Mikulovské silnice severozápadně od kostela sv. Václava zakreslil Kržoupal značku pro mýto a jihozápadně od kostela mezi cestou obcházející Červený kopec a silnicí k Mikulovu stála šibenice. Další popraviště zaznamenal u Rosic, Třebíče a Třeště, vždy poblíž dálkové komunikace. Místa hrdelních exekucí bývala pro výstrahu záměrně situována do blízkosti frekventovaných dopravních tras.

Kržoupalův plán částečně objasňuje majetkoprávní vztahy, o kterých se zmiňovala jednání Zemského sněmu z let 1578–1581. Území severně od cesty přes Červený kopec patřilo starobrněnskému klášteru cisterciáků, prostor odtud na jih včetně katastru Bohunic držela svatopetrská kapitula.³⁵

Přibližně o třicet let později, asi krátce po roce 1780, vznikl projekt silnice z Brna do Velké Bíteše a Velkého Meziříčí autorů J. Anneise a J. H. Zehentnera, zobrazující současně průběh starší silnice. Plán je orientován obráceně, jih je na jeho horním okraji a západ na východě. Od silnice mířící ze Starého Brna k jihu, označené „*Chaussée nach Nicsolzburg*“, odbočovala v místě kostela sv. Václava na západ cesta přes Červený kopec, která ale nemá znaky dominantní trasy, spíše je zobrazena jako výrazná místní komunikace. Zátěž jejího původního provozu podle všeho převzala cesta obcházející Červený kopec podél jižního svahu (obr. B3).³⁶ Stará komunikace přes Červený kopec ale úplně opuštěna nebyla. Podle kresby Franze Richtera tato cesta, v popise vyobrazení nazvaná „*Iglauer Strasse*“, v roce 1828 sloužila asi především pěší dopravě³⁷ (obr. B4).

Výšina Červeného kopce vrcholí dvěma návršími, severní má kótu 309,2 a jižní 311,4. Cesta vedoucí sem od Vídeňské ulice dnes prochází nejdříve zástavbou svažité ulice Vinohrady, potom územím zahrádkářské kolonie³⁸ (obr. B5). V sedle mezi oběma vrchy vede místy až pět metrů hlubokým úvozem se strmými stráněmi, který svědčí o velkém a dlouhodobém dopravním zatížení této trasy (obr. P2–P3).

Shromážděné informace říkají, že přibližně do poloviny 18. století hlavní silnice z Brna směrem na západ vedla přes Červený kopec. Cesta odbočující od Vídeňské

35 Kržoupal, Johann A.: *Mappa der von Brünn aus, über Rossitz, Nammiest, Třebitsch, Stannern, Trisch, Batelau, bis bohemischer Granitz gehend, und nei zu machen komender Kayser: Königl: Commercial Strassen*. MZA, fond D 22, sign. 361. K roku 1752 tento plán vztahují proto, že vedle jiných nedatovaných Kržoupalových map, uložených v tomto archivu, je jedna vrocena 1752; srovnej tamtéž, sign. 354.

36 Anneis, Joseph — Zehentner, Joseph Hubert: *Mappa! Von der von Brünn, über Schwartzkirchen, Gros- Bitech, Gros- Meseritsch, Regens, bis nach Iglau, erbauet — gewoordenen — neuen Chaussée*. MZA, fond D 22, sign. 391. Vedle mapy z roku 1784, citované v poznámce 19, pochází další mapa těchto autorů z roku 1782, viz poznámku 46, proto předpokládám, že komentovaný plán vznikl v přibližně stejné době.

37 Richter, Franz: *Ansicht der k. Stadt Brünn von der Iglauer-Strasse*. Kolorovaná litografie, 1828. Muzeum města Brna, inv. č. 2421.

38 *Základní mapa ČR 1 : 10 000*, č. 24–34–04.

silnice do Bohunic byla původně s velkou pravděpodobností cestou místní. Příčinou tohoto hodnocení je skutečnost, že ústila přímo do zástavby Bohunic. Podle mých zjištění se dálkové komunikace intravilánům vesnic většinou vyhýbaly, někdy procházely po jejich humnech a do zástavby obcí vstoupily pouze tehdy, když terén jinou variantu neumožnil.³⁹ Trasa obcházející Červený kopec po jeho jižním úbočí převzala zátěž původní silnice asi v průběhu 17. nebo na začátku 18. století.

Citovaná rozhodnutí Zemského sněmu hovoří mimo jiné o skutečnosti, že vlastník Troubska, pan Jan Munka, v roce 1580 neudržoval veřejnou cestu v pořádku. K panství patřila samota Veselka ležící u rybníka na Jihlavské silnici, kde byly v roce 1750 hospoda, kovárna a kolárna. Hospoda tehdy vyšenkovala šest sudů panského vína a platila vrchnosti ročně sedmdesát zlatých; pro srovnání hospoda v Troubsku prodala pouze jeden sud vína a platila deset zlatých.⁴⁰ O krčmě v Troubsku je nejstarší zpráva z roku 1392, není v ní však řečeno, zda byla u silnice nebo ve vsi.⁴¹ Podle již zmíněného plánu J. A. Kržoupala z poloviny 18. století bylo na Veselce vedle krčmy také mýto. Z těchto informací plyne, že silnice vedoucí od Červeného kopce na západ procházela Veselkou.

Z roku 1420 pochází zpráva, že šenkýř z domu nazývaného „*Mathaus*“ (správně mělo být *Mauthaus*) na pravém břehu Svratky má brát pivo od Hanuše z krčmy na Starém Brně vedle kaple sv. Prokopa a sv. Oldřicha.⁴² Dům *Mathaus* je pravděpodobně totožný s domem, který v roce 1424 stál na Starém Brně za mostem a byl označen jako *mýtný*.⁴³ Podle jednání Zemského sněmu z roku 1578 někde poblíž Červeného kopce vybíralo mýto a clo město Brno. Existenci mýtnice na východním úbočí vrchu u silnice mezi mostem a kostelem sv. Václava v době po polovině 18. století topograficky potvrdil plán J. A. Kržoupala. Tyto zprávy pravděpodobně ve shodě určují místo výběru mýta, které v roce 1293 daroval městu Brnu král Václav II.: „*theloneum nostrum apud ipsam ciuitatem Brunnensem, quod Prukmaut vulgariter appellatur, eisdem ciuibus nostris liberalitate munifica in perpetuum liberaliter conferimus et donamus.*“ Výtěžek mýta nazvaného *Prukmaut*, mýta mostního, měli měšťané užívat k údržbě cest, příkopů a hradeb města Brna.⁴⁴ Nesmí nás mýlit zaměňování pojmů mýto a clo, v pramenech to bývalo běžné, i když ve skutečnosti šlo o dva odlišné platy.

Před průčelím kostela sv. Václava procházela silnice v roce 1645 jmenovaná *Vědeňská*, později se jí říkalo také *Mikulovská*. Cesta obcházející Červený kopec z jihu byla na mapě J. Anneise a H. Zehentnera z roku 1784 popsána jako cesta do rosického panství, asi ji nazývali *Rosická*. A cestě přes Červený kopec se ještě roku 1828

39 Severin, K.: *Metodika hledání středověkých cest*, s. 17.

40 Slavík, František A.: *Brněnský okres*. Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Brněnský kraj. Brno 1897, s. 338.

41 Tamtéž, s. 327.

42 Šebánek, J.: *Archivy zrušených klášterů*, č. 1214, s. 253.

43 Tamtéž, č. 1245, s. 259–260.

44 *CDM IV, 1268–1293*. Edd. Antonii Boczek, Olomucii 1845, č. 312, s. 397.

podle sdělení Franze Richtera říkalo *Jihlavská silnice*. Předpokládanou cestu z Brna do Znojma naše prameny ve sledovaném prostoru nezaznamenaly. Ani projekt nové silnice Pohořelice–Znojmo od Berniera von Langwiesena z roku 1807 mezi Pohořelicemi a Lechovicemi žádnou starší komunikaci nezobrazil.⁴⁵ Na mapě moravských silnic J. Anneise a J. Zehentnera z roku 1782 je však zakreslena nějaká stará silnice vedoucí z Brna do Znojma, která od Rajhradu odbočila na západ k Syrovicím a křížila v té době novou Mikulovskou silnicí. Ze Syrovic pokračovala přes Bratčice a Němčičky do Pravlova, odtud do Miroslavi a Oleksovic, dále přes Stašíkovice na Louce, Bantice a Dobšice do Znojma. V legendě je grafické zobrazení této komunikace uvedeno slovy „*ehehin — benant — geweste — Strasse*“, to je možné přeložit přibližně jako *silnice dříve jmenovaná (nazývaná) bývalá (někdejší)*.⁴⁶ Domnívám se, že právě tato trasa je původní středověkou silnicí spojující Brno se Znojemem.⁴⁷

Jedna z větví staré silnice mířila přes Červený kopec do Velkého Meziříčí, odtud do Jihlavy a do Prahy. To není překvapující, dalo se to předpokládat. Pozoruhodná je druhá větev této silnice, vedoucí přes Třebíč, Stonařov a Třešť do Batelova na historickou hranici Moravy a Čech. Jejím cílem byly s velkou pravděpodobností Prachatice, centrum obchodu se solí. V této souvislosti je třeba připomenout, že král Václav IV. roku 1394 přiznal Prachaticím právo k silnici vedoucí z Čech a z Moravy do Bavorska, tak aby lidé se solí a jiným kupectvím na Prachatice jeli a zde clo platili, jak to od starodávna bylo.⁴⁸ Z roku 1410 je jiná zpráva, že „*sú z Morawy jezdili s obilím do Prachatic, a tu obilí dáwali za suol, i wozili suol do Morawy a na Týn jezdili*“.⁴⁹

Informace o středověkých komunikacích, vstupujících do prostoru Brna přes Červený kopec ze severozápadu z Prahy a Jihlavy a ze západu z jižních Čech přes Batelov a Třebíč, jsou nesporné. Představa, že sem přes Miroslav, Pravlov, Rajhrad a Modřice vedla také cesta ze Znojma, je zatím v poloze hypotézy. Pravděpodobně ale bude třeba uvažovat ještě o možnosti, že z Rajhradu přes Pohořelice a Drnholec vedla cesta do Vídně a další cesta odtud mířila přes Břeclav do Uher. Rajhrad by se za této situace jevil jako významný cíl dálkových cest, které pak společně pokračovaly k Brnu. Jejich vyústění u mostu přes Svratku, kde se spojily s cestami přicházejícími sem přes Červený kopec, zvýrazňuje historický význam aglomerace Starého Brna.

45 von Langwiesen, Bernier Ludwig: *Situations Plan. Uiber die von Pohrlütz über Freinspitz, Kaschnitzfeld, Lechwitz und Tésswitz nach Schallersdorf nächst Znaim zuführende, und dermal in Bau Stehende und sogenante Lechwitz oder Znaimer Strasse*. 1807. MZA, fond D 22, sign. 403.

46 Anneis, Joseph — Zehentner, Joseph: *Mährische Haupt — Strassen — Mappa*. 1782. MZA, fond D 22, sign. 369.

47 O rekonstrukci této středověké komunikace se do jisté míry úspěšně pokusil Vermouzek, R.: *Znojmská cesta*, s. 115–132. Při srovnání výpovědi citované mapy s Vermouzkovou interpretací se však projevují slabiny jeho metodiky.

48 *Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419*. In: *Codex juris municipalis regni Bohemiae — Sbíрка pramenů práva městského království Českého*, II. Edd. Jaromír Čelakovský. Praha 1895, č. 662, s. 851–853.

49 *Archiv český čili staré písemné památky české i morawské*. VI. Edd. František Palacký. Praha 1872, č. 14k, s. 19.

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

P1 Smírčí kameny u cesty vedoucí od Červeného kopce na západ, foto asi z let 1970–1980. Uloženo ve Státním památkovém ústavu, ú. o. p. v Brně, fotoarchivu, č. neg. 9436.

SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

B1 Situace v prostoru Červeného kopce v letech 1860–1870. Na této i dalších mapách je pro orientaci zvýrazněn vrchol Červeného kopce.

B2 Plán J. A. Kržoupala z doby kolem roku 1752 se zakreslením mýta, kostela sv. Václava, popraviště a rozvětvení silnic k Jihlavě a Třebíči. Uloženo v Moravském zemském archivu v Brně, fondu D 22 Sběrka map a plánů 1575–1961, sign. 361.

P2 Současný stav úvozové cesty na východním svahu Červeného kopce. Foto Karel Severin, 2009.

P3 Současný stav úvozové cesty na východním svahu Červeného kopce. Foto Karel Severin, 2009.

B3 Plán J. Anneise a J. Zehentnera z let poblíž roku 1780 je ve směru světových stran situován obráceně. Uloženo v Moravském zemském archivu v Brně, fondu D 22 Sběrka map a plánů 1575–1961, sign. 391.

B4 Franz Richter, Pohled na Brno z Červeného kopce od Jihlavské silnice, 1828. Uloženo v Muzeu města Brna, inv. č. 2421.

B5 Základní mapa České republiky, v měřítku 1 : 10 000, č. 24-34-04.

P1 Smírčí kameny u cesty vedoucí od Červeného kopce na západ, foto asi z let 1970–1980.

P2 Současný stav úvozové cesty na východním svahu Červeného kopce.

P3 Současný stav úvozové cesty na východním svahu Červeného kopce.

HANA JORDÁNKOVÁ — IRENA LOSKOTOVÁ

DELFI NI V RENESANČNÍM BRNĚ¹

Abstract: From Renaissance Brno come at least 27 fragments, torsos and complete specimens of stove tiles with relief decoration, in which are applied in contemporary architecture stylized Mediterranean dolphins. Stoves with these motives come from several localities in the urban areas. All localized discoveries can be hypothetically connected with members of the higher social classes, nobles and propertied or nobilitated burgesses, who could be the stove builders with these motives.

Keywords: stove tile, dolphin, Renaissance, town, nobility, burgesses, houses.

---

¹ Tento příspěvek vznikl s podporou Výzkumného záměru (MSM0021622427) řešeného Ústavem archeologie a muzeologie FF MU.

S největší pravděpodobností to byla módní vlna antických tradic, která umožnila delfínům vplout do výzdoby stěn kachlových kamen v našich zemích. Ve své domovině se však tyto oblíbení středomořští savci z čeledi kytovců objevují ve výtvarném umění dávno před řeckými a římskými vzory a stejně tak je s nimi spojována symbolika pohanská i křesťanská, často v podobném významu. Jako nejoblíbenější z antických mořských tvorů demonstroval delfín zálibu v hudbě a zpěvu i přátelský vztah k lidem i bohům, doprovázel vládce moří Poseidona, z mořské pěny zrozenou Afroditu, jeho podobu propůjčil Apollón dvěma osadníkům z Knóssu, aby založili jeho chrám v Delfách. Delfín byl též zosobněním moudrosti a všeteckých schopností, jako souhvězdí pronikl i na helénské nebe, zachraňoval trosečníky a na svém hřbetě bezpečně přenášel zemřelé na ostrovy blaženosti. V této poslední funkci jej nacházíme jak na římských, tak současně i na raně křesťanských náhrobcích, kde se propojuje s dalším symbolem nového náboženství, kotvou.² Křesťanství spatřuje v delfínovi zmrtvýchvstalého Krista, přenášejícího duše přes vody smrti,³ ale setkáme se i s odlišnou interpretací. Středověký spis *Liber de natura rerum* Tomáše z Chantimpré řadí delfíny současně s krokodýly a velrybami mezi mořská monstra, jakými byly například Sirény.⁴

Podobu bájného tvora připomínajícího delfína ladnými křivkami těla a charakteristickým tvarem hlavy na sebe bere i v reliéfech renesančních kamnových kachlů, v jejichž kompozici už opouští starší symboliku a vžívá se plně do role dekorativní. V této poloze jej můžeme vystopovat i v dalších, spíše solitérních nálezech napříč Evropou. Jedná se buď o kachle řádkové, častěji obdélného formátu s delfíny umístěnými nad miskovitou (medailónovou) prohlubní uprostřed (srovnej například bavorský Coburg, první polovina 16. století,⁵ nebo kachel z neznámé lokality uložený v Národním muzeu, druhá polovina 16. století⁶) či čtvercové čelní vyhřívací stěny (dále jen ČVS), kde se s delfíny prohánějí putti (Hradec Králové, kolem 1600⁷), nebo o kachle římsové, na nichž se více či méně stylizovaní delfíni objevují párově

2 Srov. například Lurker, Manfred: *Slovník symbolů*. Praha 2005, s. 86–87; Wetzels, Christoph: *Das grosse Lexikon der Symbole*. Darmstadt 2008, s. 48.

3 Royt, Jan — Šedinová, Hana: *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha 1998, s. 116; Rulišek, Hynek: *Slovník křesťanské ikonografie. Postavy, atributy, symboly*. Hluboká nad Vltavou 2005, heslo *Živíře — Delfín*.

4 Royt, J. — Šedinová, H.: *Slovník symbolů*, s. 178.

5 Barevně glazovaná kachlová kamna norimberské nebo místní proveniencí z první poloviny 16. století jsou umístěna v tzv. Hornzimmer jako součást expozice v pevnosti Coburg. Podobný delfín se stáčí u nohou Fortuny na zeleně glazovaném kachli z rakouského Salzburku, datovaném do roku 1642 (Svoboda, Christa: *Salzburger Kachelöfen des 16. Jahrhunderts*. Weltkunst. Aktuelle Zeitschrift für Kunst und Antiquitäten 57, 1987, N. 6, S. 855.)

6 Brych, Vladimír: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha 2004, s. 202, kat. č. 528.

7 Pavlík, Čeněk — Vitanovský, Michal: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha 2004, s. 80, 434, 357, kat. č. 427.

v kombinaci s dívčími i chlapeckými postavičkami (srovnej například litevský Vilnius, počátek 16. století,⁸ nebo Kutná Hora, 1594⁹). V těchto reliéfech se odráží nejoblíbenější renesanční ztvárnění delfína z četných uměleckých předmětů, kde na svém hřbetě převládá Eróta.¹⁰ Nejbizarnější podobu získali delfíni na akroteriu uloženém ve sbírkách Muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.¹¹ Z jejich stočených ocasů vyrůstají další pitoreskní hlavy odkazující jinak vcelku reálně spodobněné delfíny ještě hlouběji do říše fantazie.¹²

Brněnská kolekce se výše naznačeným schématům vymyká jak koncepcí výtvarného řešení reliéfu, tak počtem dochovaných exemplářů. Delfíni se v souladu s dobovými zvyklostmi jeví spíše jako fantaskní bytosti volně čerpající ze skutečné anatomie těchto středomořských savců. Neobvyklé je však jejich reliéfní spojení s architektonickými prvky renesance. V současné době lze do souboru zařadit více či méně torzovité pozůstatky nejméně dvaceti sedmi exemplářů s jednotným konceptem ve variantním provedení. Základní schéma obdélného reliéfu tvoří oblouk renesanční arkády s perspektivně ubíhajícími stěnami i podlahou, uzavřený vějířovitě členěnou konchou ve tvaru mušle. Jednotlivé varianty se odlišují v počtu a detailním provedení delfínů či případné alternativní výzdobě uvnitř arkády, ve tvarování bočních sloupů, dekorativních prvcích oblouku a cviklů a v jednom případě i v plastickém rámování celého reliéfu. Archaičtější se jeví první varianta (obr. 1) se čtveřicí delfínů, dvojicí s hladkým a dvojicí se šupinatým tělem. Sloupy v profilaci balustrády nesou oblouk s plastickou kruhovou dekorací. Prostor ve cviklech vyplňují drobné květy s úponky a celý reliéf je vsazen do hladkého výžlabkového rámování.¹³ K této variantě lze přiřadit několik mutací, doložených však pouze zlomky z horních partií ČVS. První dvě dokládají prolínání starších gotických prvků s novým výtvarným pojetím. Ve cviklech jsou totiž namísto květů rozloženy pozdně gotické šípátky a zcela archaickým projevem je pak rámování sukovatkou, doložené na jednom rezném rohovém zlomku ze Starobrněnské ulice 8.¹⁴ Tento vegetabilní motiv se běžně objevuje v brněnském kachlovém reliéfu po celou druhou polovinu 15. století, aby posléze se změnou výtvarného stylu plynule přešel v klikatku¹⁵ (meandr). Druhé torzo se

8 Kuncevičius, Albinas: *Die Kacheln aus dem Palast der Grossfürsten in Vilnius*. In: Archäologische Schätze aus Litauen. Begleitband zur gleichnamigen Ausstellung. Vilnius 1993, s. 119–120, obr. 95–98.

9 Pavlík, Č. — Vitanovský, M.: *Encyklopedie kachlů*, s. 80, 316, 442, kat. č. 1346.

10 *Encyklopedie antiky*. Praha 1974, s. 136.

11 Pavlík, Č. — Vitanovský, M.: *Encyklopedie kachlů*, s. 80, 238, 356, kat. č. 520.

12 Zde je třeba zmínit souvislost s fantaskními postavičkami gryllů. K tomu více viz Baltrušaitis, Jurgis: *Fantastický středověk. Antické a exotické prvky v gotickém umění*. Praha 2008, s. 9–52.

13 Doloženy jsou dosud torzovité dva exempláře, a to v rezné variantě z Husovy ulice 15 (Hanák, Václav — Loskotová, Irena: *Švédský zákop před Brnem*. In: Forum Brunense 1995/1996, s. 146) a v zeleně glazované variantě z Mečové ulice 2 (uloženo v Muzeu města Brna /dále jen MuMB/, inv. č. 432 751–432 752). Rozměry v mm: v. 310, š. 220, hl. 80.

14 Uloženo v MuMB, bez inv. č.

15 Srov. Loskotová, I.: *Rostlinné motivy reliéfních kachlů středověkého Brna*. *Archaeologia historica* 33, 2008, s. 529–531.

šípatkou¹⁶ rámuje už jen hladký výžlabek charakteristický pro všechny kachle „delfíni“ kolekce. Poslední zlomek této skupiny¹⁷ spojuje s první variantou květ ve cviklu arkády, jejíž oblouk už je však zdoben v intencích druhé varianty.

K první variantě nacházíme blízké analogie v městečku Dambořice, vzdáleném asi 35 km jihovýchodně od Brna. Ve shodném architektonickém konceptu jsou zasaženy mírně odlišné, dokonale propracované čtveřice delfínů (obr. 2). Výtvarně méně zdařilou se jeví čtvercová varianta (obr. 3), na níž se negativně podepsala redukce výšky původního obdélného motivu.¹⁸ Dambořický soubor poskytuje vodítko k upřesnění doby vzniku brněnských kachlů první varianty. Výrobu zdejších exemplářů klade Dana Menoušková do 40.–50. let 16. století, kdy se městečko úspěšně rozvíjelo v majetku pánů z Kunštátu. Po příchodu habánských řemeslníků v roce 1550 už pro uplatnění delfínů v kachlovém reliéfu nebyly vhodné podmínky.¹⁹

Pro Brno však tato omezení neplatila a delfíni motivy zaznamenávají další vývojovou variantu, nyní již čistě renesanční (obr. 4). Spodní dvojici delfínů nahradila květinová dekorace, sloupy arkády se napřímily a v horní polovině ovinuly stuhou. Podobnou výzdobu naznačuje i šikmé členění oblouku. Ve cviklech postávají postavičky putti a celý obdélný reliéf je už automaticky ohraničen hladkým výžlabkem. V brněnských nálezech je tato varianta zastoupena početněji než předešlá,²⁰ nejvíce exemplářů se však dochovalo ze skupiny označené jako varianta 3 (obr. 5). Jedná se o reliéf obdélné ČVS varianty 2 redukováný do čtverce a na zadní stěně niky doplněný o další zvířecí figuru, zřejmě psíka.

16 Uloženo v tzv. staré sbírce MuMB, inv. č. 6 486, lokace uvedena pouze „Brno“ bez bližších nálezových okolností. K mutacím se šípatkou se řadí ještě jeden rezný zlomek z Mečové ulice 2 (uložen v MuMB, inv. č. 432 724), u nějž je lícová část rámování odlomena tak, že nelze rozhodnout, zda se jednalo o výžlabek nebo zde byla aplikována sukovatka.

17 Petrov, kanalizace, uloženo v MuMB, inv. č. 353 032.

18 Menoušková, Dana: *Nefigurální renesanční kachle z Dambořic*. Slovácko 46, 2004 (2005), s. 165–171.

19 Poněkud volnější analogii známe ještě z pernětejského Doubravníku, situovaného rovněž asi 35 km od Brna, avšak opačným směrem než Dambořice. Kachel pochází ze soukromé sbírky a bližší nálezové okolnosti nejsou známy. Na bocích i spodní části niky se uplatňuje čtveřice delfínů v poloze bližší brněnskému pojetí. Detaily však nejsou v otisku patrné. Shodná je rovněž výzdoba oblouku, který však spočívá na hladkých, rovných sloupech. Konchu člení devět vějířovitých polí, na rozdíl od sedmi brněnských i dambořických, a cvikly vyplňují prosté geometrické trojúhelníkové výseče.

20 U varianty 2 (rozměr v mm: v. 295–310, š. 215–220, hl. 60–85) se jedná o pět exemplářů (uloženo v MuMB: Husova ulice 15, bez inv. č.; náměstí Svobody 18, inv. č. 6 483; Mečová ulice 2, inv. č. 432 724; Radnická ulice 9, inv. č. 6 484; Brno, inv. č. 6 485), u varianty 3 (rozměr v mm: v. 225–235, š. 230, hl. 65–80) o osm exemplářů (uloženo v MuMB: Brno, inv. č. 6 481, 6 487, 6 488, 6 582; Dominikánská ulice 15, bez inv. č.; Zelný trh 4, inv. č. 352 953; Mendlovo náměstí — klášter, inv. č. 313 192–313 200; uloženo v Moravském zemském muzeu /dále jen MZM/, Kapucínské náměstí 5, inv. č. 120 288). U dvou torz (uloženo v MuMB: Starobrněnská ulice 8, inv. č. 49/97–435–873; Brno, inv. č. 6 489) nelze rozhodnout, o kterou variantu se jedná, protože se dochovala pouze horní část kachle, která je u obou shodná. Kachle obou variant větší, na povrchu slídované, na dvou exemplářích (po jednom z každé varianty) patrné zbytky bílého nátěru, zlomky dalšího exempláře (varianta 3) zeleně glazované.

Další modifikace tématu, varianta 4 (obr. 6), je zatím doložena pouze jedním rohovým torzem,²¹ které nám představuje fantazií autora silně poznamenaného delfína ve spodní části arkády podepřené profilovaným sloupem blízkým první variantě. Po stěně niky se plazí stylizovaný vinný keř, tedy další z archaičtějších výzdobných prvků, využívaný častěji v reliéfech středověkých. Jistou podobnost ve zpracování delfína, především v ukončení ocasní ploutve květem, nacházíme na jednom ze zlomků z dambořické kolekce (obr. 7).²²

V další variantě (5) nahradily delfíny na stěnách i podlaze niky protáhlé květy s členitými okraji (obr. 8).²³ Stejně najdeme i ve cviklech. Zatímco oblouk arkády se svojí výzdobou blíží variantám 2 a 3, dodržují horní části sloupů balustrádovou profilaci varianty 1, jejich patky se však formují do válcového tvaru.

Poslední varianta celé kolekce (6) má rovněž řadu detailů architektonického konceptu řešených ve shodě či blíže první variantě. Stejná plastická kruhová dekorace oblouku, podobně profilované sloupy s mírnou obměnou dělicího prvku mezi jednotlivými díly a šípátky v rozích. Z dochovaného torza (obr. 9)²⁴ nelze bohužel celý reliéf rekonstruovat. Pod obloukem arkády se však na rozdíl od ostatních variant vtěsnilo šupinaté delfíní tělo a na stěně niky se rýsuje hlava papouška sedícího patrně na zavěšeném bidýlku.

Pro první variantu kachlů s delfíny lze díky prolínání gotických výtvarných prvků do renesanční koncepce i shodných architektonických detailů s dambořickou kolekcí vyjít z výše uvedeného datování tohoto kachlového souboru a předpokládat tak výrobu brněnských exemplářů přinejmenším ve druhé čtvrtině 16. století. Vyspělejší, čistě renesanční varianty 2 a 3 pak mohly na tento horizont plynule navázat, přičemž lze předpokládat i souběžnou produkci. Architektonické řešení varianty s květy (5) a papouškem (6), stejně jako shodné nálezové okolnosti s exempláři varianty první, směřuje jejich vrocení rovněž ještě před polovinu 16. století. O podobném datování lze díky tvarování bočních sloupů a vinnému keři uvažovat i u varianty čtvrté.

Všechny nálezy této kolekce pocházejí až na výjimky z intravilánu raně novověkého města. Ojedinělý je výskyt zlomků nejméně tří čtvercových exemplářů (varianta 3) v prostorách starobrněnského kláštera cisterciáček. Naopak početný soubor je součástí nálezového celku z archeologického výzkumu zahloubeného objektu na úpatí špilberského kopce za městskou hradbou a cestou, která ji v těchto místech lemovala. Různorodý odpad, kterým byl původně vydřevený objekt zaplněn, sem byl zřejmě vyvezen nejschůdněji přístupnou bránou z vnitřního města, bránou

21 Varianta 4 (rozměr v mm: v. ?, š. ?, hl. 70), jeden rezný exemplář (soukromá sbírka, neznámá lokalita, pravděpodobně Brno).

22 Menoušková, D.: *Nefigurální renesanční kachle*, s. 171–172.

23 Varianta 5 (rozměr v mm: v. 310, š. 230, hl. ?), dva rezné exempláře (Husova ulice 12, uloženo v MuMB, bez inv. č.; Kapucínské náměstí — klášter, uloženo v MZM, inv. č. 12 288).

24 Varianta 6 (rozměr v mm: v. 310?, š. 220?, hl. ?), jeden rezný exemplář, uloženo v MuMB, bez inv. č.

Brněnskou.²⁵ Právě k této bráně se sbíhají nitky nálezových okolností ostatních lokalizovatelných exemplářů, jejichž výskyt lze úžeji vymezit Brněnskou městskou čtvrtí a navazujícími ulicemi sousední čtvrti Veselé (obr. 10).

DOMINIKÁNSKÁ ULICE 9/STAROBRNĚNSKÁ ULICE 8

Na parcele dnešního *Domu pánů z Kunštátu* se v polovině 14. století rozkládalo pět samostatných měšťanských domů, a to dva do dnešní ulice Dominikánské a tři do dnešní Starobrněnské. Jádrem tohoto komplexu tedy představovala parcela do Dominikánské ulice, získaná podle první spolehlivé písemné zprávy roku 1348²⁶ Heraltem (Gerhardem) z Kunštátu (†1350), komorníkem brněnské a znojenské cúdy a nejvyšším komorníkem brněnské cúdy. Až do roku 1490 byl dům, s přetřzkami, v rukou kunštátského rodu. Poslední majitelkou se stala Lidmila, jediná dědička posledního mužského příslušníka líšnické větve — Jana Heralta z Kunštátu a na Plumlově, která se roku 1491 provdala za Vratislava z Pernštejna. Tak se dostala zkoumaná nemovitost do majetku pánů z Pernštejna.²⁷ Právě v „době perňštejnské držby“ byl objekt stavebně upravován. Nejdříve v první polovině 16. století a snad i později, v 80. letech téhož věku.²⁸

V městských rychtářských knihách převodů nemovitostí je dům veden až od počátku 17. století, neboť již původní majitelé, páni z Kunštátu, si vymohli jeho osvobození od městské berně. K roku 1612 je námi sledovaný svobodný dům nazýván v zápisu moravských zemských desek jako „*starý perňštejnský*“.²⁹

Poslední perňštejnský majitel Jan — prvorozený syn Vratislava „Nádherného“, zahynul při obléhání pevnosti Rábu roku 1597. Již během svého života svůj majetek neúměrně zadlužil. I když se po smrti svého jediného bratra stal univerzálním dědicem perňštejnského majetku, nedostatek finančních prostředků mu nedovolil angažovat se ve dvorských či zemských službách. Únik před četnými věřiteli řešil vojenskou službou. Avšak nákladný život císařského důstojníka a kavalíra si žádal své.³⁰ Po Janově tragické smrti byly všechny statky i s brněnskými domy přiřknuty

25 K tomu více Hanák, V. — Loskotová, I.: *Švédský zákop*, s. 147–148, 151.

26 *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Ed. Bedřich Mendl. Brno 1935, II/s. 93.

27 Vorel, Petr: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999, s. 99, 285; Jordánková, Hana — Sulitková, Ludmila: *Domy pánů z Pernštejna v kontextu šlechtické držby v královském městě Brně*. In: *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*. Ed. Petr Vorel. Pardubice 1995, s. 128–129; Plaček, Miroslav — Futák, Peter: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006, s. 286; Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachlová kamna pozdního středověku v královském městě Brně*. Brno v minulosti a dnes (dále jen BMD) 20, 2007, s. 362–365.

28 Eliáš, Jan O.: *Dům pánů z Kunštátu*. In: *Dějiny staveb*. Plzeň 2001, s. 36–38.

29 *Moravské zemské desky. III. 1567–16141. Kraj brněnský* (dále *MZDB III*). Ed. Miroslav Rohlík. Praha 1957, č. 85, s. 423–425.

30 Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Domy pánů z Pernštejna*, s. 127–128.

jeho ručitelům,³¹ kteří oba domy (v Dominikánské a Starobrněnské ulici) prodali roku 1602 za 827 zlatých moravských Ladislavu Berkovi z Dubé a Lipé.³² Ten zde pobýval pravděpodobně v letech 1602–1611, kdy vykonával různé zemské stavovské funkce.³³ Velmi krátce vlastnil dům i Ladislav ze Šlejnic,³⁴ od kterého objekt v září roku 1611 zakoupil přední moravský šlechtic, zemský hejtman Karel st. ze Žerotína.³⁵ Svobody domu v Dominikánské ulici 9 převedl tehdejší majitel Karel st. na další svůj dům na dnešním náměstí Svobody,³⁶ přičemž Pernštejnský dům jako měšťanský do roka prodal.³⁷

MEČOVÁ ULICE 2/PANSKÁ ULICE 15

V místech dnešního tzv. komplexu „Velkého Špalíčku“ se i po lokaci vrcholně středověkého města Brna rozkládala ještě v druhé polovině 14. století ne zcela zastavěná zeměpanská parcela. Ve 14. a 15. století zde působila měšťská mincovna, jejíž činnost byla pravděpodobně přerušena v poslední fázi česko-uherských válek. Dvořenín Janu Doupovcovi z Čisté studně daroval na podzim roku 1483 král Matyáš Korvín³⁸ zdejší pobořený dům s podmínkou, že stavební opravy provede na vlastní náklady. Držba domu byla Doupovcovi potvrzena na jaře roku 1491

-
- 31 Byli to Smil Osovský z Doubravice, Vilém Dubský z Třebomyslic, Jindřich Blekta z Outěchova a další. Srov. též Vorel, P.: *Páni z Pernštejna*, s. 261–262.
- 32 „[...] dům v městě Brně v ulici z rynku Rybného nahoru k bráně Starobrněnské jdouce, ležící po levý straně proti klášteru svatého Michala, z dolní strany vedle domu nyní Oršily, vdovy po nebožtíkovi Hendrichovi Šotovi pozůstalé, z horní strany podle Bartoše Vlacha, řemesla zednického [...] po obojí straně od starodávna naskrze až do druhé ulice jsoucí vymezen jest, svobodný [...]“ *MZDB III*, č. 48, s. 342.
- 33 Komorníkem byl v letech 1598–1604; místohejtmanem v letech 1598, 1603, 1607–1608 a zemským hejtmanem v letech 1603–1604 a 1608. Srov. Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Šlechta v královském městě Brně v předbřlohorském období*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech v raném novověku (16.–18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995. Ed. Michaela Kokojanová. Prostějov 1997, s. 178.
- 34 „[...] koupiti ráčil duom slove Pernštejnský zde v městě tomto ležícím, na kterémž místě dva domové, totiž jeden svobodný do ulice proti klášteru svatého Michala ležící a druhý purkrechtní někdy od Albrechta Bošovského k tomu svobodnému domu přikoupený, do ulice Brněnské ucházející, předesle bejvaly a před některým létem v jeden spojený sou, kterýž hejtman od urozeného pána, pana Ladislava Šlejnice z Šlejnic koupiti ráčil [...]“ Archiv města Brna, fond A 1/3 Archiv města Brna — Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1958 (dále jen AMB, fond A 1/3), rkp. č. 1803, Rychtářská kniha 1612–1613, f. 126v–127v. Srov. též *MZDB III*, č. 85, s. 424.
- 35 Domy byly ohodnoceny na 1 000 zlatých moravských. *MZDB III*, č. 61, s. 410.
- 36 Zvaný *U zlatého lva*. Dnes část domu č. o. 21. Srov. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 13, Berní kniha 1634–1697, f. 108v.
- 37 V polovině října roku 1612 jej odkoupil hrabě Jeroným Václav z Thurnu. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1803, Rychtářská kniha 1612–1613, f. 126v–129r; *MZDB III*, č. 85, s. 424.
- 38 AMB, fond A1/1 Archiv města Brna — Sběrka listin, mandátů a listů 1208–2000 (dále jen fond A 1/1), listina 1483, října 1., Budín. Srov. též Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachlová kamna pozdního středověku*, s. 361.

i Korvínovým následníkem Vladislavem Jagellonským.³⁹ I když pro celé 16. století nejsou doloženy žádné brněnské, ať již panovnické či městské ražby, objekt byl nadále veden v berních knihách a rejstřících jako městu nepoplatný „*domus mone-tae*“, a to až do roku 1583.⁴⁰

Jako svobodný dům, zvaný *Münzhof*, jej někdy koncem 70. let 16. století získal Hynek Brtnický z Valdštejna, který zde na své náklady prováděl k roku 1579 nespécifikované stavební úpravy v režii zdejšího zednického mistra, Itala Pietra Gabriho.⁴¹ Hynek, vyznáním luterán, se po téměř dvaceti letech služby při dvoře císaře Ferdinanda I. Habsburského navrátil na Moravu, kde v letech 1575–1595 v zemské správě postupně zastával následující posty: místokomorníka, nejvyššího sudího, zemského hejtmana Markrabství moravského a nejvyššího komorníka.⁴² Doba držby tohoto domu prvním Brtnickým z Valdštejna se překrývá s dobou jeho působnosti ve vysokých zemských úřadech. Oprávněně tak můžeme předpokládat aktivní Hynkův podíl na vnitřním komfortním vybavení jeho bydliště, v němž po dobu konání soudních a sněmovních zasedání v královském městě Brně nejen úřadoval, ale též přijímal návštěvy svých rodinných i šlechtických přátel.⁴³ Jelikož Hynek zemřel roku 1595 bez potomků, připadl *Münzhof* jeho ženě Kateřině Zajímáčce z Jevišovic a Kunštátu,⁴⁴ která jej roku 1600⁴⁵ testamentárně odkázala Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna, manželovu velmi vzdělanému synovci a taktéž vyznáním skalnímu protestantu.⁴⁶ Zdeněk Brtnický tento rozsáhlý městský objekt držel až do roku 1623, kdy mu byl po nezdařeném protihabsburském povstání zkonfiskován. Avšak na základě údajů v rychtářských knihách víme, že již od roku 1608 de facto postupně přináležel jeho dvěma manželkám. Prokazatelně v letech 1608–1611 jej měla v dědičném užívání první žena, Magdaléna z Thurnu, a od roku 1620 druhá

39 Chtěl-li panovník dům zpět do svého držení, měl vyplatit současnému majiteli nebo jeho dědicům jako náhradu finanční částku 500 zlatých uherských. AMB, fond A 1/1, listina 1491, března 1., Košice. Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachlová kamna pozdního středověku*, s. 361.

40 Srov. též Flodrová, Milena: *Tzv. Buchhaus aneb domus dominorum pretorianorum alias Morave*. BMD 16, 2002, s. 64–66.

41 Záznam k roku 1579. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 79, Kniha korespondence 1578–1594, f. 69v. Srov. též Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Domy Valdštejnů v Brně*. In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Uspořádali Šimon Ungermann a Renáta Přichystalová ve spolupráci s Michalem Šulcem a Janou Krejsovou. Praha 2010, s. 634.

42 Srov. tamtéž, poznámka 22 na s. 634.

43 Pietro Gabri tak mohl stavebně k roku 1579 upravovat vnější exteriér domu (k roku 1645 je vyobrazen jako dvojposchodový dům na tzv. Bayer-Zeisserově plánu) či vnitřní části domu. Srov. též poznámku 40.

44 K roku 1589 jí byl dům již odkázán. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1778, Rychtářská kniha 1589–1590, f. 188v–189r.

45 Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Šlechta v královském městě Brně*, s. 177 a poznámka 37 tamtéž. V manželství se sice narodila jedna dcera, ale zemřela v raném věku. Plaček, M. — Futák, P.: *Páni z Kunštátu*, s. 188–189.

46 Polišíenský, Josef: *Život a smrt Zdeňka Brtnického z Valdštejna — přítel škol a akademií*. *Studia Comeniana et historica* 12/24, 1982, s. 37–44.

žena, Kateřina Křinecká z Ronova.⁴⁷ Jako konfiskát přešel do rukou císaři věrného příslušníka rodu Berků z Dubé. Při převodu domu do držení Lva Buriana Berky, nejvyššího sudího Markrabství moravského, byla nemovitost oceněna na neuvěřitelnou částku 8 000 zlatých moravských, v městských poměrech zcela výjimečnou, a to i kdybychom braly do úvahy dobové znehodnocení měny.⁴⁸ Zdeněk Brtnický, podloměný nemocí, skonal ve špilberském vězení v červnu roku 1623.⁴⁹

KAPUCÍNSKÉ NÁMĚSTÍ 5

Na místě dnešního areálu kapucínského kláštera lze podle písemných pramenů doložit před stavbou konventu existenci sedmi až devíti měšťanských domů.⁵⁰ Na základě rozboru finančních knih z této lokality za potencionální stavebníky kachlových kamen můžeme považovat buď nobilitovaného reprezentanta správní elity Šimona Grüblera z Altendorfu, či věhlasného zednického mistra Antonia Parise, potažmo člena rytířského stavu Jana Chroustenského z Malovar.

Šimon Grübler byl přijat do městského společenství v královském městě Brně v květnu roku 1561.⁵¹ Na jaře roku 1564 poprvé zasedl v městské radě.⁵² V téže roce získal přídomek z Altendorfu, čímž se zařadil do okruhu vlivných nobilitovaných měšťanů správní elity.⁵³ V letech 1570–1603 (kdy zemřel) vykonával celkem šestnáctkrát konšelskou funkci, z toho v pěti úředních letech byl delegován i jako soudce a čtyřikrát mu byl svěřen rychtářský úřad.⁵⁴ V letech 1587–1588 a 1592–1593 byl pověřen výběrem městské sbírky.⁵⁵ V 90. letech 16. století zastával s dalším nobilitovaným spoluradním Šebestiánem Haidingerem z Haidenperku zodpovědný úřad správce městského statku v Kuřimi, kde se společně podíleli v rozmezí let 1592–1594

- 47 Magdaléna z Thurnu zemřela na jaře roku 1617. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1603*. Edd. Milena Koldinská a Petr Maťa. Praha 1997, s. 274. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1798, Rychtářská kniha 1607–1608, f. 190v–191v; rkp. č. 1802, Rychtářská kniha 1611–1612, f. 124r–125v; rkp. č. 1811, Rychtářská kniha 1620–1621, f. 192v–193v.
- 48 Slovák, Jindřich: *Pobělohorský konfiskační protokol moravský z roku 1623*. Kroměříž 1920, s. 9; Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Šlechta v královském městě Brně*, s. 176 a poznámka 32 tamtéž.
- 49 Hrubý, František: *Moravské korespondence a akta I*. Brno 1934, s. 120–121; Urbánková, Libuše: *Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktoriů*. Praha 1979, s. 25.
- 50 Tejček, Michal: *Kapucíni v Brně v 17.–18. století*. BMD 18, 2005, s. 162 a poznámka 80 tamtéž.
- 51 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 2769, Kniha přijímání měšťanů 1559–1619, f. 52r.
- 52 Burian, Vladimír: *Vývoj náboženských poměrů v Brně 1570–1618*. Brno 1948, s. 74 a poznámka 319 tamtéž.
- 53 Pilnáček, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 89–90, č. 211.
- 54 Navrátil, Ivo: *Registra města Brna na přelomu 16. a 17. století*. Diplomová práce na FF UJEP v Brně. Brno 1978, s. 209–214; Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období*. In: Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Maticе moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. K vydání připravili Bronislav Chocholač a Jiří Malíř. Brno 2002, s. 141 a poznámka 73 tamtéž.
- 55 Sterneck, Tomáš: *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Porotou (1593–1606)*. Praha 2006, s. 307, 312–314.

na přestavbě zdejšího zámku.⁵⁶ Koncem 90. let byl vybrán na post výkonného úředníka berní správy Markrabství moravského. Reprezentanti dvou královských měst (Brna a Olomouce) byli totiž zaangažováni na výběru nově stanovených přímých i nepřímých daní. Grübler tak z pověření stavů nastoupil do služby výběrčího posudného v brněnském berním kraji.⁵⁷

Během svého dlouhého života vlastnil Šimon Grübler v Brně postupně několik městských a předměstských domů (či domků). Na jaře roku 1588 byl připsán v berní knize na domě⁵⁸ na Uhelném trhu (dnes Kapucínské náměstí), který vlastnil patrně jen deset let.⁵⁹ Grübler byl protestantského vyznání. Zprvu úspěšně odolával rekatolizačnímu nátlaku, ale ke konci života konvertoval.⁶⁰ Své „duchovní prozření“ promítl i do výběru námětu votivního obrazu — Povolání Kornélia neboli Vidění sv. Petra, umístěného ve farním městském kostele sv. Jakuba až do regotizace chrámu koncem 70. let 19. století. Tvůrce obrazu, ovlivněn holandskou malbou 16. a 17. století, zobrazil rodinnou skupinovou podobiznu objednatel společně se všemi jeho čtyřmi manželkami včetně dětí.⁶¹ Na základě dochovaného obsáhlého testamentu a jiných úředních písemností dále víme, že konšel Grübler z Altendorfu patřil mezi nejbohatší měšťany své doby. Zabýval se finančními operacemi a půjčoval nejen samotnému městu (půjčka dosáhla výše 4 000 zlatých moravských),⁶² ale i příslušníkům z vyšších stavovských kruhů (například Janu Munkovi z Ivančic a na Troubsku 3 000 zlatých moravských a Dětrichu ze Žerotína jen 1 000 zlatých moravských) — jak lze číst v seznamu dlužníků jeho posledního pořízení.⁶³

-
- 56 Oharek, Václav: *Tišnovský okres. Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy*, sv. 65. Brno 1923, s. 284; Eliáš, J. O.: *Pozdně renesanční zámek v Kuriimi*. In: 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Brno 1989, s. 47–48; Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období (Prosopografická a diplomatická studie)*. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 399–400 a poznámka 6 na s. 400.
- 57 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 85, Kniha korespondence 1596–1600, f. 112r. Například na podzim roku 1598 tuto funkci vykonával společně se svým zetěm, Matoušem Židlochovským. Srov. Sterneck, T.: *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci — střet zájmů?* Documenta Pragensia 22, 2004, s. 235 a poznámka 26 tamtéž; Jordánková, H. — Sedláčková, Hedvika: *Skleněné střípky a keramické střepy z domácnosti Matouše Židlochovského*. BMD 18, 2005, s. 122 a poznámka 21 tamtéž.
- 58 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 274, Rejstřík komorních počtů 1588–1589, f. 50r. V komorních počtech je záznam k 4. dubnu 1589 o zaplacení A. Gabrimu, kromě jiného, za „vyzdění sklepa Šimona Kryblera“.
- 59 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 12, Berní kniha 1504–1632, f. 30r. V rychtářských knihách koupě domu není podchycena.
- 60 Burian, V.: *Vývoj*, s. 74 a poznámka 319 tamtéž.
- 61 *Od renesance po modernu. Výtvarné umění v Brně 1570–1900*. Ed. Jana Svobodová. Brno 1997, s. 8–9, 22 (obr. 23). První žena Eliška zemřela v roce 1581, druhá Uršula roku 1584 a třetí Anna v roce 1595. Čtvrtou manželkou se roku 1596 stala Kateřina Pesoldinová, která je uváděna jako pozůstalá v testamentu z roku 1603. Srov. Jordánková, H. — Sedláčková, H.: *Skleněné střípky*, s. 123 a poznámka 25 tamtéž.
- 62 AMB, fond A 1/1, listina 1601, listopadu 17., Brno.
- 63 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 51, Kniha testamentů 1599–1619, f. 103v–110v.

Roku 1585 zakoupil městský mistr zednický Antonio Paris zpustošený dům od Michala z Hrádku⁶⁴ na Starém uhelném trhu (dnes Kapucínském náměstí) z důvodů výhodného finančního zhodnocení zdevastovaného objektu po jeho rekonstrukci. Z rozkazu městské rady a se svolením předchozích dědiců a věřitelů byl dům oceněn přísěznými mistry a řemeslníky na 500 zlatých moravských. Avšak dědicové objekt prodali levněji, za 450 zlatých moravských. Kupující italský zednický mistr položil závdavek 40 zlatých moravských a zároveň se zavázal ročně splácet 20 zlatých moravských. Paris sice měl po stavebních úpravách dům prodat výhradně měšťanovi,⁶⁵ avšak roku 1592 zrekonstruovaný dům vyměnil s prokazatelným ziskem s nekatolíkem, rytířem Janem Chroustenským z Malovar, za jeho dům v Měniněské ulici. Šlechtický vlastník nemovitost Antoniu Parisovi zcela splatil a připlatil mu navíc ještě 600 tolarů. V den zápisů do rychtářských knih nemovitost předal své manželce Johance Tetource z Tetova.⁶⁶ Z výše finančního zhodnocení usuzujeme, že nemovitost musela poskytovat nadstandardní dobový komfort a tedy i odpovídající vnitřní vybavení. Manželé z Malovar nezplodili žádné dědice, a tak veškerý Janův majetek odkázali synovci, Janu Rafaelovi.⁶⁷ Ten byl jako evangelík za svou účast v protihabsburském povstání na Moravě potrestán vedle konfiskací venkovských statků i zabavením městských domů včetně dvou brněnských, které prokazatelně vlastnil od podzimu roku 1619. Objekt na Dolním trhu byl oceněn částkou 2 500 zlatých moravských a objekt v ulici Zadní Veselé částkou 350 zlatých moravských. Dům na Uhelném trhu pravděpodobně změnil, po smrti šlechtických vlastníků v roce 1597, svého majitele.⁶⁸

64 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 12, Berní kniha 1504–1632, f. 30v.

65 Kroupa, Petr — Bílý, Jiří L.: *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620*. Brno 1987, s. 107–109.

66 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1780, Rychtářská kniha 1591–1592, f. 195r.

67 Srov. *Ottův slovník naučný*, 12. díl, Ch–Sv. Jan. Praha 1897, s. 417. Jan Rafael z Malovar se zakoupil v královském městě Brně až během stavovského povstání. Na podzim roku 1619 mu byly do rychtářské knihy současně připsány dvě transakce, a to koupě domu na Dolním trhu od pana Viléma Dubského z Třebomyslic a poté v Zadní Veselé (dnes Veselá ulice), též od příslušníka šlechtického stavu, zemského lékaře a neochvějného luterána, rytíře Jakuba Konráda Pretoria z Perlenberku. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1810, Rychtářská kniha 1618–1619, f. 341r–342r. Oba domy splatil v hotovosti při zápisu, za první nemovitost zaplatil 2 500 zlatých moravských a druhý objekt byl oceněn i se zahradou na 500 zlatých moravských. Po nezdařeném stavovském povstání byly oba prodeje zneplatněny. Rytíř Chroustenský své nabyté dědictví úspěšně spravoval a rozmnožoval, neboť při taxaci konfiskovaných statků byl jeho statek Německý Rudolec v roce 1624 i po snížení ohodnocen na 68 000 zlatých moravských. Srov. Knoz, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006, s. 118.

68 Rytíř z Malovar vlastnil další dům v poddanském městě Třebíči, který mu byl též zkonfiskován, a ve Vrbičích, jenž mu byl ponechán z milosrdenství. Srov. Slovák, J.: *Pobělohorský konfiskační protokol*, s. 30; Nikodem, Vilém: *Dějiny města Třebíče I*. Třebíč 1931, s. 117. Po ztrátě městských majetků a panství Myslibořice a Rudolec odešel do emigrace na Slovensko, do Uherské Skalice. Zde je podchyten ještě 6 roku 1638. Hosák, Ladislav: *Po stopách emigrace na Slovensku*, Časopis Matice moravské 47, 1923, s.198.

NÁMĚSTÍ SVOBODY 18

Druhorozený syn Adama I. z Hradce, Zachariáš z Hradce a na Telči, se v letech 1558–1588 aktivně zapojil do správy moravské země. Nejdříve zasedal na zemském soudě, poté zastával funkci komorníka (1558–1567, 1573–1586), hejtmana (1567–1571) a místohejtmana (1573, 1580, 1588) Markrabství moravského.⁶⁹ Jakožto čelný reprezentant moravské šlechtické obce se zakoupil v královském městě Brně, aby v době konání nejen soudů, ale i sněmů měl adekvátní ubytování odpovídající jeho zastávajícím úřadům. Vlastnil postupně dva purkrechtní městské domy na témže náměstí. V letech 1561–1573 seděl na domě zvaném *Rosenkranz* na Dolním trhu (dnes náměstí Svobody 22), který zakoupil za 925 zlatých moravských.⁷⁰

Dům na rohu Zámečnické ulice 1 a náměstí Svobody 18 koupil roku 1572 zdejší radní Abraham Pawle z Jihlavy. Kupní cena byla 3 050 moravských zlatých.⁷¹ O rok později Zachariáš z Hradce směnil svůj dosavadní dům (Rosenkranz) s majitelem nárožního domu a doplatil mu na splátkách ještě dalších 1 000 zlatých moravských. I když dům držel Zachariáš až do své smrti v roce 1589, již od roku 1577 na něm protiprávně zadržoval lozuňky.⁷² Ve zdlouhavém dědickém řízení pánů z Hradce se objevil i brněnský dům, o který vznikl spor nejdříve mezi manželem jediné Zachariášovy dědičky Kateřiny, Ladislavem Berkou z Dubé, a Zachariášovým synovcem, Jáchymem Oldřichem z Hradce. Ten lživě tvrdil, že mu byl dům připsán do rychtářských knih. Po úmrtí Kateřiny z Dubé rozené z Hradce se tahanice o dům vedly dále v letech 1598–1601 mezi pánem z Hradce a samotným městem. Právní kauza o purkrechtní dům na Dolním trhu byla ukončena v září 1601 smlouvou mezi Jáchymem z Hradce a královským městem Brnem.⁷³

ZELNÝ TRH 4 (REDUTA)

Na místě dnešního městského divadla Reduty, na rohu Zelného trhu a Kapucínského náměstí (bývalého Uhelného trhu), stával v letech 1396–1600 svobodný dům pánů z Lichtenštejna,⁷⁴ který nejvyšší sudí Markrabství moravského Karel z Lichtenštejna a Mikulova, na Valticích a hradě Úsově v polovině roku 1600 odprodal

69 Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Šlechta v královském městě Brně*, s. 178 a poznámka 8 a 9 na s. 182.

70 V hotovosti složil 100 zlatých moravských. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1750, Rychtářská kniha 1561–1562, f. 122r.

71 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1760, Rychtářská kniha 1571–1572, f. 198r.

72 V berní knize je dům připsán k podzimnímu termínu roku 1573. Jako následující majitel je zapsán „*Hanns Heinrich Berka*“, bez ročního vnočení. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 12, Berní kniha 1504–1632, f. 113v; rkp. č. 13, Berní kniha 1634–1697, f. 111v. Srov. dále AMB, fond A 1/9 Stará tereziánská registratura ekonomická (1532) 1742–1784, inv. č. 193, sign. H 2, kart. 70, Osвобоzení domu Jáchyma Oldřicha z Hradce od trpění s městem 1598–1601, kde Zachariášův zeť Ladislav Berka z Dubé přiznává, že transakce nebyla zapsána do příslušných rychtářských knih. Srov. též Flodrová, M.: „*Královský a „markraběcí“ dům v Brně*“. BMD 13, 1995, s. 65–66.

73 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 46, Kniha privilegií 1294–1779, f. 377–382. Srov. i předchozí poznámku.

74 Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachlová kamna pozdního středověku*, s. 365–366.

městu. Prodejní smlouva upozorňuje na špatný stavební stav domovního objektu na prahu 17. století. Koncem srpna roku 1600 lichtenštejnský služebník Bartoloměj Tatenický převzal od purkmistra a rady města Brna dohodnutou částku kupní ceny, celých 1 000 zlatých moravských. Koncem téhož měsíce byl převod bývalého svobodného domu na purkrechtní dům zaznamenán i do rychtářských knih.⁷⁵

DOMINIKÁNSKÁ ULICE 15

V místech dnešního domu č. o. 15 se od počátku 16. století (1509) nacházel městský pivovar. O úrovni vnitřního vybavení tak rozhodovala sama městská rada.⁷⁶

Delfíni se však v raně novověkém Brně neskrývali jen na stěnách kachlových kamen v luxusně zařízených interiérech bohatých městských domů a paláců. Bylo možné potkat je i na ulici. Stačilo při procházce kolem Staré radnice pozvednout zrak k protější straně ulice, k portálu domu č. o. 9 (obr. 11). Dnes je tento renesanční portál z bílého, barevně inkrustovaného mramoru s dvojicí delfínů⁷⁷ druhotně osazen v západní frontě Nové radnice v průchodu z Husovy ulice, kam byl přenesen počátkem 20. století. Proti Staré radnici směrem k dnešní Masarykově ulici byla tehdy v rámci asanace proražena ulička Průchodní a nová úprava tak zlikvidovala původní středověkou zástavbu včetně renesančních přestaveb. V honosném měšťanském domě s tímto portálem mohla být instalována i kamna s delfíny. V tzv. staré sbírce Muzea města Brna je uložen obdélný exemplář varianty 2 s uvedením místa nálezů Radnická, bohužel bez bližšího určení.

RADNICKÁ ULICE 9

Majitelem domu v Radnické ulici 9, z nějž byl zmíněný portál přemístěn, byl před rokem 1573⁷⁸ tišnovský rodák, obchodník Václav Roučka. V královském městě Brně se usadil někdy na počátku 70. let 16. století. V roce 1572 byl přijat do měšťanského svazku.⁷⁹ V letech 1579–1589 zasedal, s přetržkami, pětkrát v městské radě.⁸⁰ Krátce před smrtí se společně s Jiříkem Šolcem z Bohumína podílel na agendě berní správy Markrabství moravského za městský stav ve funkci zemského výběrčího berně

75 AMB, fond A 1/1, listina 1600, srpen 2., Brno; listina 1600, srpna 24., Valtice. AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1791, Rychtářská kniha 1600–1601, f. 85v–86v.

76 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 11, Berní kniha 1502–1583, f. 60r; rkp. č. 12, Berní kniha 1504–1632, f. 62r.

77 Samek, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*. Brno 1994, s.137.

78 V berní knize je zapsán k podzimnímu termínu roku 1574. AMB, fond A 1/3 rkp. č. 12, Berní kniha 1504–1632, f. 50v; srov. též rkp. č. 1762, Rychtářská kniha 1573–1574, f. 132r, kde při lokaci domu Abrahama Pawle z Jihlavy je jako soused citován Václav Roučka.

79 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 2769, Kniha přijímání měšťanů 1559–1619, f. 58v. U jména je uvedena i profese – „kramer“.

80 Navrátil, I.: *Registra*, s. 210–212.

ze spotřebního zboží brněnského kraje.⁸¹ Zemřel 25. srpna 1589.⁸² Roučkovo poslední pořízení se v písemné formě nedochovalo. Že však myslel na „poslední věci pozemské“ dokazují zprávy, že byl objednavatelem votivního obrazu s vyobrazením Bičování Krista, který měl být zavěšen v kostele sv. Jakuba. Žel toto dílo se do dnešních dnů též nezachovalo.⁸³

Dochovaný renesanční domovní portál byl asi dokončen a osazen těsně před Václavovou smrtí. Na portálu vlevo jsou vytesány iniciály W. R. a vpravo Z. T. Z písemných dokladů víme, že byl příchozím „von Tischnowitz“. Iniciály na portálu tedy určují stavebníka a místo odkud pocházel — Václava Roučky z Tišnova.

ZÁVĚR

Zadavateli kachlových kamen s motivem delfínů byli prokazatelně držitelé tří šlechtických svobodných domů v královském městě Brně 16. století, reprezentanti panského šlechtického stavu: Pernštejnové (Dominikánská ulice 9/Starobrněnská ulice 8), Brtničtí z Valdštejna (Mečová ulice 2/Panská ulice 15) a Lichtenštejnové (Zelný trh 4). Archeologické nálezy v dalších lokalitách jsou spojeny již s purkrechtními domy, tedy domy poplatnými městu. Nárožní dům na náměstí Svobody 18 přináležel v letech 1573–1589 Zachariáši z Hradce a na Telči. Přesné určení topografické situace na dnešním Kapucínském náměstí (bývalém Uhelném trhu) je poněkud komplikované, neboť na místech původních měšťanských domů byl na počátku 17. století vybudován kapucínský klášter. Můžeme tak uvažovat buď o představiteli správní elity Grüblerovi z Altendorfu, nebo rytíři Chroustenském z Malovar. Vedle pěti šlechtických rodů, případně jednotlivých jejich reprezentantů, lze jmenovat za dalšího objednatele kachlových kamen nobiletovaného měšťana Grüblera z Altendorfu (Uhelny trh) nebo celou městskou radu (Dominikánská ulice 15). Poetické ztvárnění mořského savce můžeme současně obdivovat i na jednom z nejkrásnějších dochovaných renesančních portálů, který byl osazen v blízkosti tzv. Staré radnice na domě radního Václava Roučky z Tišnova.

Ve dvou (až třech) případech lze při stavebních pracích prokazatelně doložit uměleckou spoluúčasť čelných mistrů zdejší zednické italské komunity — Pietra Gabriho (Münzhof, Kapucínské náměstí) a Antonia Parise (Kapucínské náměstí).

81 Sterneck, T.: *Měšťanské elity*, s. 234 a pozn. 25 tamtéž. Srov. též Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Příběh jednoho brněnského nobiletovaného měšťana (aneb není malíř jako malíř)*. In: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. K vydání připravili Hana Ambrožová, Tomáš Dvořák, Bronislav Chochohláč, Libor Jan a Pavel Pumpr. Brno 2009, s. 841.

82 V uměleckých pojednáních o epitafech brněnských měšťanů je uváděno špatné roční datum skonu. Srov. Sulitková, L. — Škopová, Jana: *Dosud neededované záznamy z kroniky brněnského lékárníka Jiřího Ludwiga (1574–1603)*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 40, 1993, s. 150.

83 *Od renesance po modernu*, s. 9.

Písemné záznamy o stavebních řemeslnících přicházejících převážně ze severní Itálie jsou k dispozici od 70. let 16. století. Jako první je podchycen k roku 1572 právě zedník Pietro Gabri, který v královském městě Brně prožil zbytek svého aktivního uměleckého života. Zemřel koncem zimy roku 1585. Pracoval jak pro vlastní spoluměšťany a obyvatele, tak pro městskou radu, jednotlivé šlechtice a též pro zemskou šlechtickou obec.⁸⁴ Avšak úplně první Ital se v raně novověkém královském městě usadil někdy po polovině 16. století. Byl to Bernard Brevin, který pronikl i do užšího správního sboru města. Brevinovo profesní zařazení je nám zatím stále utajeno. Shrňeme-li naše dosavadní písemné poznatky o italské komunitě v předbělohorském Brně, zjistíme, že v rozmezí půl století zde působilo na 102 osob italského původu, z toho padesát pět zedníků, kameníků a sochařů, osm malířů, deset obchodníků, dva lékaři a dvacet sedm osob profesně výjimečných (například hudební skladatel) anebo nezařaditelných. Italská menšina jistě svým „temperamentním“ přístupem k životu dotvořila výrazně společenský kolorit města.⁸⁵

Právě jednotné schéma renesanční architektury vymezující prostor delfinům i jejich alternativám v reliéfech kamnových kachlů nabízí hypotetické spojení s italskými staviteli, z jejichž domoviny oblíbený renesanční motiv pochází. Ti však prokazatelně přicházejí do Brna později,⁸⁶ až několik desetiletí po předpokládaném vzniku prvních kamen s delfíny. V této souvislosti nelze opomenout kontakty s novými kulturními vlivy prostřednictvím přímého obchodování s Itálií, které vzkvétaly především po roce 1463, kdy Brňané získali povolení převážet zboží přes Rakousy do Benátek a zpět. Do slibně se rozvíjejících vztahů zasáhly sice negativně válečné události druhé poloviny 15. století, ale v menší míře se obchodní spojení podařilo obnovit za vlády Jagellonců.⁸⁷ Zprostředkování renesančních vlivů nabízel Brnu i uherská Buda, k níž obchodní kontakty směřovaly přes Bratislavu.⁸⁸ Ve druhé polovině 15. století jsou prokázány přímé vazby s budínskou dílnou vyrábějící kachlová kamna pro uherské panovníky i jejich oblíbence.⁸⁹ V produkci této dílny se však

84 Již v polovině 70. let 16. století pracuje pro městskou radu (vylepšuje krámeček u kostela sv. Mikuláše na Dolním trhu, bourá dům v Židovské ulici, zvyšuje radniční věž včetně osazení ochozu s krakorci a velkých oken ve věži), řídí stavební práce na tvrzi v Bučovicích pro Jana Šemberu z Boskovic. Dále se roku 1577 podílel i se svým bratrem Antoniem na stavbě Zemské soudnice (dnes část komplexu tzv. Nové radnice) v módním renesančním slohu. Srov. poznámku 65.

85 Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Italové a Španělé v předbělohorském městě*. In: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítelové a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. K vydání připravili Tomáš Borovský, Libor Jan a Martin Wihoda. Brno 2003, s. 715–742.

86 Srov. Kroupa, P. — Bílý, J. L.: *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci*.

87 *Dějiny města Brna 1*. Red. Jaroslav Dřimal, Václav Peša. Brno 1969, s. 118.

88 Tamtéž, s. 119.

89 Srov. například Michna, Pavel: *Funde der ungarisch-böhmisch-polnischen Gruppe spätgotischer Kacheln in Mähren*. Acta archaeologica carpathica 12, 1971, s. 249–259; Týž: *Archäologische Nachweise der mährisch-ungarischen Beziehungen im 15. Jahrhundert*. Folia archaeologica 25, 1974, s. 179–203; Cejnková, Dana — Loskotová, I.: *Rytířská kamna na Špilberku*. In: Forum Brunense 1994, s. 181–188; Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachlová kamna pozdního středověku*, s. 325–380.

kachle z brněnské kolekce neobjevily, přestože na dvůr Matyáše Korvína delfíni pronikli, a to i do architektonické výzdoby interiéru, jak je patrné z křbové římsy pocházející zřejmě přímo z panovnického paláce (obr. 12).⁹⁰ Podle stejné předlohy byl zřejmě ve druhé čtvrtině 16. století vyroben i římsový kachel z krakovského Wawelu (obr. 13).⁹¹ Obklopeni bujnou vegetací květů, úponků a rozvilin tu stejně jako na kachlích přijímají řadu zdobných fantaskních detailů násobících dekorativnost celého výjevu. Podobné doklady, stejně jako analogické nálezy kachlů z Dambořic a Doubravníku, naznačují existenci grafické předlohy, kterou se však dosud nepodařilo prokázat.

Obliba delfínů se v brněnském kachlovém materiálu neuzavírá s koncem 16. století. Projevila se ještě jedním zajímavým nálezem, zeleně glazovaným kamnovým akroteriem z Panské ulice 6–8 (obr. 14).⁹² Stylizované zvířecí figury připomínají tvarem těla spíše hady, hlava má však podobu mnohem věrnější svému vzoru, než je tomu u celé předchozí kolekce. S tou ostatně zdobný kamnový nástavec žádné bližší spojení nenaznačuje. Zdá se naopak pravděpodobné, že výtvarná koncepce sledovala schéma podobné výše zmíněným římsovým kachlům z litevského Vilniusu či akroteriu z Muzea Orlických hor, kde se mezi dvojicí delfínů objevují postavičky putti. Dochovaná část brněnského exempláře takové řešení rozhodně nabízí. Nelze však vyloučit, že delfíni zůstali na vrcholu kamen osamoceni podobně jako na torzu akroteria z Opavy,⁹³ jehož výtvarný rukopis je sice odlišný, koncepčně však patří do stejného okruhu. Brněnský nález je součástí bohaté kolekce raně novověkých renesančních kachlů z paláce pánů z Kounic v sousedství Dolního trhu (v dnešní Panské ulici 6–8) a jeho vznik lze klást do první čtvrtiny 17. století, přesněji do rozmezí let 1607–1617.

90 Fragment římsy s delfíny z červeného mramoru patrně ze sálu budínského paláce Matyáše Korvína, druhá polovina 15. století, práce italského mistra (Budapester Museen. Budapest 1989, s. 79, obr. 133; Balogh, Jolán: *A művészet Mátyás Király udvarában*. Budapest 1966, II. díl, kat. č. 122, s. 89). Do stejného období patří i plastiky delfínů na podstavci Kalvárie z klenotnice ostříhomského dómu (Tamtéž, II. díl, kat. č. 601, s. 429).

91 *Polen im Zeitalter der Jagiellinen 1386–1572*. Wien 1986, s. 596, kat. č. 265.

92 Holub, Petr — Jordánková, H. — Loskotová, I.: *Kachle raněnovověkého Brna s mozaikovým (tapetovým) vzorem. Early Modern period Brno stove tiles with a mosaic (tapestry) pattern*. Studies in Post-Medieval Archaeology 3, 2009, s. 282, Fig. 23. Uloženo v MuMB, inv. č. 100/03–175/83.

93 Krasnokutská, Tereza: *Středověké a novověké kachle z Opavy. Katalog nálezů z archeologických výzkumů*. Olomouc 2005, s. 33, 34, 115, Tab. 23.2.

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Kachel obdélného formátu se čtveřicí delfínů, varianta 1, Brno, Husova ulice 15, druhá čtvrtina 16. století. Kresba Janina Szyc.
- P2** Kachel obdélného formátu se čtveřicí delfínů, Dambořice, 40.–50. léta 16. století. Převzato z Menoušková, Dana: *Nefigurální renesanční kachle z Dambořic*. Slovácko 46, 2004 (2005), s. 168, obr. 6b.
- P3** Kachel čtvercového formátu se čtveřicí delfínů, Dambořice, 40.–50. léta 16. století. Převzato z Menoušková, Dana: *Nefigurální renesanční kachle z Dambořic*. Slovácko 46, 2004 (2005), s. 170, obr. 7.
- P4** Kachel obdélného formátu s dvojicí delfínů, varianta 2, Brno, Husova ulice 15, druhá polovina 16. století. Kresba Janina Szyc.
- P5** Kachel čtvercového formátu s dvojicí delfínů, varianta 3, Staré Brno, Mendlovo náměstí — klášter, druhá polovina 16. století. Kresba Lea Chatrná.
- P6** Torzo kachle obdélného formátu s dvojicí delfínů a vinnou révou, varianta 4, neznámá lokalita, pravděpodobně Brno, druhá čtvrtina 16. století. Kresba Augustin Štof.
- P7** Zlomek kachle s delfíny, Dambořice, 40.–50. léta 16. století. Převzato z Menoušková, Dana: *Nefigurální renesanční kachle z Dambořic*. Slovácko 46, 2004 (2005), s. 172, obr. 8.
- P8** Kachel obdélného formátu s květy, varianta 5, Brno, Husova ulice 15, druhá čtvrtina 16. století. Kresba Augustin Štof.
- P9** Kachel obdélného formátu s delfíny a papouškem, varianta 6, Brno, Husova ulice, druhá čtvrtina 16. století. Kresba Augustin Štof.
- P10** Kamnové akroterium s delfíny, Brno, Panská ulice 6–8, 1607–1617. Kresba Augustin Štof.

SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

- B6** Výřez z pohledu na Brno v době švédského obležení 1645–1646 (Hieronymus Benno Bayer — Hans Jörg Zeisser) s vyznačením lokalizovatelných nálezů kachlů s delfíny a původní polohy portálu. 1 Husova ulice 15; 2 Dominikánská ulice 15; 3 Dominikánská ulice 9/Starobrněnská 8; 4 Mečová ulice 2/Panská ulice 15; 5 náměstí Svobody 18; 6 Zelný trh 4 (Reduta); 7 Kapucínské náměstí 5; 8 Radnická ulice 9; 9 Panská ulice 6, 8.
- B7** Renesanční portál s delfíny, původně Brno, Radnická ulice 9, 1589. Foto Michaela Dvořáková, 2010.
- B8** Fragment římsy s delfíny patrně ze sálu paláce Matyáše Korvína, Buda, druhá polovina 15. století. Převzato z *Budapester Museen*. Budapest 1989, s. 79, obr. 133.
- B9** Římsový kachel z krakowského Wawelu, druhá čtvrtina 16. století. Převzato z *Polen im Zeitalter der Jagiellen 1386–1572*. Wien 1986, s. 596, kat. č. 265.

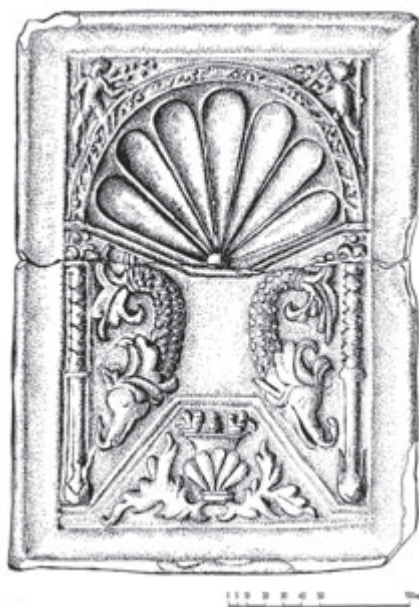
P1 Kachel obdélného formátu se čtveřicí delfínů, varianta 1, Brno, Husova ulice 15, druhá čtvrtina 16. století.

P2 Kachel obdélného formátu se čtveřicí delfínů, Dambořice, 40.–50. léta 16. století.

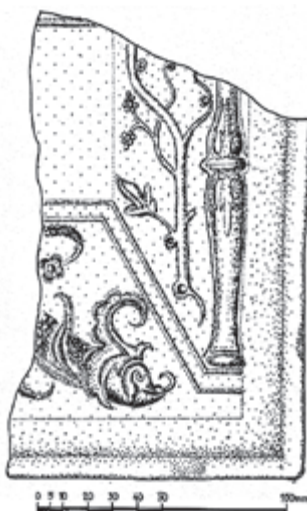
P3 Kachel čtvercového formátu se čtveřicí delfínů, Dambořice, 40.–50. léta 16. století.

P4 Kachel obdélného formátu s dvojicí delfínů, varianta 2, Brno, Husova ulice 15, druhá polovina 16. století.

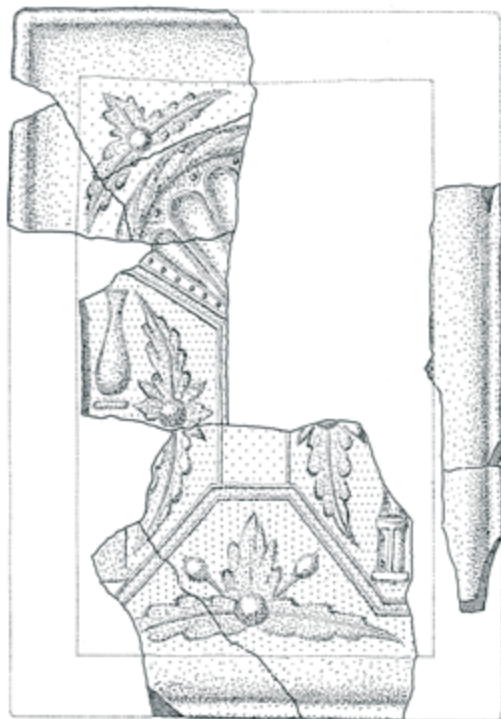
P5 Kachel čtvercového formátu s dvojicí delfinů, varianta 3, Staré Brno, Mendlovo náměstí — klášter, druhá polovina 16. století.

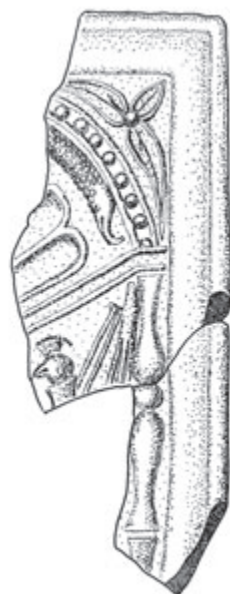
P6 Torzo kachle obdélného formátu s dvojicí delfinů a vinnou révou, varianta 4. neznámá lokalita, pravděpodobně Brno, druhá čtvrtina 16. století.

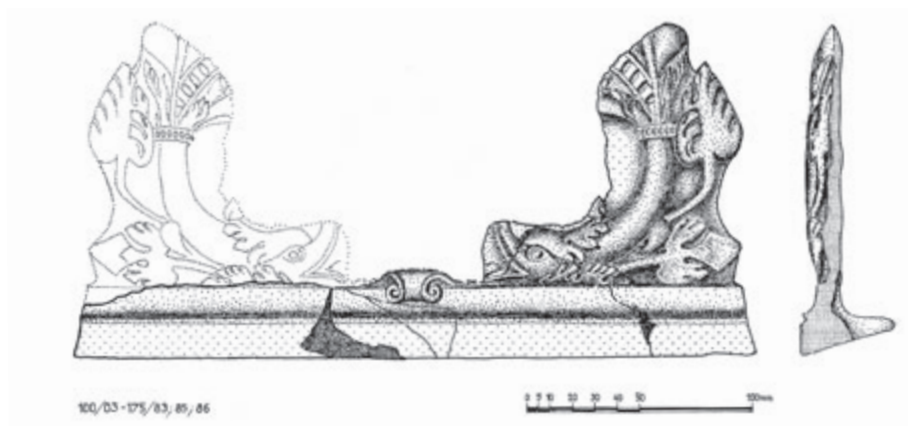
P7 Zlomek kachle s delfíny, Dambořice, 40.–50. léta 16. století.

P8 Kachel obdélného formátu s květy, varianta 5, Brno, Husova ulice 15, druhá čtvrtina 16. století.

P9 Kachel obdélného formátu s delfíný a papouškem, varianta 6, Brno, Husova ulice 15, druhá čtvrtina 16. století.

P10 Kamenné akroterium s delfíný, Brno, Panská ulice 6–8, 1607–1617.

ZBYNĚK SVITÁK

**KDE SE V POBĚLOHORSKÉ DOBĚ V BRNĚ
NACHÁZEL RENTMISTROVSKÝ ÚŘAD?**

Abstract: The location of all major landlordly and provincial authorities, which existed in Moravia after battle of Bílá hora (White Mountain) 1620, is associated with the Provincial house on the Dominical Square in Brno. But sometimes in written sources of that time we meet with a chamber or cameral house, where was placed according to the name an authority, which handled the administration of cameral income and expenditure. Such an institution of landlordly financial administration was presented until 1749 by the treasury authority, based in Brno. The study deals with the localization of the chamber house in the city. Based on the analysis of sources mention, in confrontation with contemporary maps and with support for other sources, the author identifies its location on the street Česká No. 1. He also considers the issues associated with the previous owners and the moment, from when the treasury authority was based hier.

Keywords: Moravia in the 17th–18th century, financial administration, treasury authority, Brno, localization.

Všechny významné zeměpanské i stavovské instituce sídlící v Brně v době baroka máme spojeny se Zemským domem na dnešním Dominikánském náměstí. Sídlil tu nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě (nejprve nesl jméno tribunál, od roku 1749 reprezentace a komora a od roku 1763 gubernium), úřad zemských desk, zemský soud, scházely se tu zemské sněmy, byl zde umístěn vrchní a apelační soud (tribunál po roce 1753).¹

Při studiu pramenů z druhé poloviny 18. století však také občas narážíme na termín komorní nebo též kamerální dům, jež nelze ztotožňovat se Zemským domem. Označení navíc upozorňuje, že v něm sídlila instituce, zabývající se správou specifických panovnických důchodků shrnovaných pod společné označení „kamerále“. Jeho obsahové složení dlouhodobě procházelo vývojem, přibývaly nebo ubývaly kompetence s ohledem na proměny správního systému. Na Moravě, kde nebyly rozsáhlé komorní statky jako v Čechách, se kamerále skládalo z různých dávek (například pивní a vinný ták, posudné, masný krejcar, dobytčí přirážka, židovská daň a pod.). Správa těchto důchodků byla vždy také spojena s pokladnou, protože úřad z kamerálních příjmů shromažďoval hotové peníze, z nichž vyplácel mzdy úředníkům zeměpanských úřadů a také na příkaz zeměpána uvolňoval částky na příležitostné platby (například stavby). Finanční přebytky se potom odváděly ke dvorské komoře do Vídně.

Správou kamerále se na Moravě zabýval od druhé poloviny 16. století rentmistrovský úřad, jenž byl zároveň i pokladnou. V roce 1732 zřídil císař Karel VI. bankovní administraci a přidělil jí část kamerální agendy, což znamenalo omezení kompetencí rentmistrovského úřadu. Ten se v roce 1749 přeměnil v Královský komorní a vojenský výplatní úřad (*k. Kameral- und Kriegszahlamt*), jenž se tak stal nástupcem královského rentovního úřadu.²

Právě proto, že tu byly soustřeďovány hotové peníze, je dosti pravděpodobné, že rentmistrovský úřad měl od jisté doby svou vlastní budovu, a to zvláště v pobělohorské době.³ V souvislosti s konfiskacemi a z nich vyplývajícími razantními majetkovými přesuny, z nichž šel výtěžek ve prospěch panovnického domu, bylo možné očekávat výrazný nárůst agendy tohoto úřadu, jenž právě tyto zájmy hájil.

Že byl rentmistrovský úřad v Brně umístěn, plyne také z úvah o možném přemístění tribunálu. Když se v roce 1653 otevřela možnost, že by byl přeložen zase do Olomouce, odkud byl převeden do Brna na konci roku 1641, kancléř i většina radů tyto snahy podpořili a prohlásili, že Olomouc je vhodnější pro jeho umístění. Proti

1 Dřimal, Jaroslav: *Zemský dům v Brně*. Brno 1947; Radimský, Jiří: *Tribunál. Sběrka normálí z let 1628–1728*. Brno 1956.

2 O rentmistrovském úřadu viz: d'Elvert, Christian: *Zur Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (= Schriften, Bd. 24). Brünn 1880, s. 122–166, 281–286; k měnicimu se obsahu jeho kompetencí Týž: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte, mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (= Schriften, Bd. 25). Brünn 1881, s. 338nn, 511–515; Kadlec, Karel: *Přehled ústavních dějin Moravy*. Praha 1926, s. 81–82.

3 Kde se nalézal úřad od svého vzniku do doby stavovského povstání, není jasné. Pravděpodobně byl vázán na osobu a bydliště rentmistra. Podle sdělení Bronislava Chochoháče.

odchodu tribunálu z města naopak protestovali brněnští měšťané, jimž se ve prospěch své věci podařilo aktivizovat řadu vlivných přímluvců (například hraběte Valeriána Magnise). Vítanou pomoc také poskytl tribunální rada Ondřej Strobélius ze Sternfeldu, jenž nesouhlasil s míněním svých kolegů a ve svém dobrozdání postavil vlastní důvody, proč je výhodnější, aby tribunál zůstal v Brně. Mezi nimi hrály významnou roli bližší vzdálenost k Vídni a také to, že v Brně je umístěn rentmistrovský úřad.⁴

Že měl tento úřad svou vlastní budovu, věděl krátce po polovině 19. století Christian d'Elvert, jenž zmiňuje její polohu na „*Fröhlicher-Gasse*“. Od časů Josefa II. v ní mělo být umístěno gymnázium.⁵ d'Elvertova zmínka je však pouhým konstatováním bez uvedení souvislostí, z nichž by plynulo, že tu tomu tak skutečně bylo nebo od kdy tu rentmistrovský úřad sídlil.

Tato lokalizace navíc zcela upadla do zapomenutí. Důkazem toho je skutečnost, že se v žádné z novějších prací týkajících se dějin města poloha rentmistrovského úřadu neuvádí, a proto také není v obecném, ale ani odborném povědomí. Důsledkem tohoto vymizení z paměti je i podniknuté pátrání. Neškodí proto, abychom polohu domu připomenuli a zároveň ověřili, zda provedené určení je správné. Jeho polohu lze v pramenech vyhledat více způsoby.

Důležitým vodítkem pro nalezení budovy rentmistrovského úřadu je žádost tehdejšího rentmistra Františka Antonína Cattaniho z roku 1682, aby magistrát nechal uličku jdoucí k Veselé ulici podél rentovního úřadu pečlivě uzavřít mříží.⁶ Pro nalezení jeho polohy tato zpráva především omezuje pátrání z celého areálu města Brna na nejbližší okolí Veselé ulice. Ale ani tak není situace zcela bezproblémová, protože v Brně existovaly Přední a Zadní Veselá, dnešní ulice Česká a Veselá.⁷ Navíc se tu ukazuje souvislost s nějakou malou uličkou, jdoucí podél rentmistrovského úřadu a ústící do tehdejší Veselé. V úvahu připadají všechny uličky, jež protínají obě dnešní ulice, nebo ty, které z nich vycházejí. Zvláštní pozornost zasluhují potom rohové domy.

Další upřesnění jeho polohy a také potvrzení toho, že rentmistrovský úřad v poblohorské době disponoval vlastní budovou, plyne ze zápisu v Hlavní knize lozunků, která byla založena roku 1634. Při popisu daňových povinností domů na Veselé ulici zmiňuje „*Kaysersliches Rändtambt*“ na konci všech stavení na ní situovaných. Za ním již

4 Dřímál, J.: *Zemský dům*, s. 66–67.

5 d'Elvert, Ch.: *Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens, insbesondere k. Landeshauptstadt Brünn* (= Schriften, Bd. 13). Brünn 1860, s. 330. Tato zmínka byla zjištěna až na samém konci pátrání po poloze rentovního domu. Za upozornění na ni děkuji Hubertu Valáškoví. V roce 1876 ji zopakoval v článku o rodu Munků z Ivančic, viz d'Elvert, Ch.: *Die Munka von Eywanycz*. In: *Notizen Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1876, č. 6, s. 42.

6 Archiv města Brna (dále jen AMB), fond A 1/3 Archiv města Brna — Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1955 (dále fond A 1/3), rkp. č. 1274, Zápisy o schůzích městské rady z roku 1682, s. 428; na sezení 22. prosince 1682: „*das neben dem Rendtambt in die Fröhlicher-Gasse gehendes Gässl aus sauber mit Gätter sperren zulassen.*“

7 Flodrová, Milena: *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek*. Brno 2009, s. 46 a 306. I když lze předpokládat, že se zřejmě jednalo o dnešní Českou, přece jen při neúplném názvu musíme být obezřetní.

následuje popis daňových povinností spjatých s domy na Dolním rynku (dnešním náměstí Svobody). Rentmistrovský úřad zde měl, podle tohoto zápisu, být umístěn již na jaře roku 1623, protože vklad měl být učiněn na sv. Jiří toho roku, což bylo do knihy při jejím založení zapsáno. Daň z tohoto domu činila 1 zlatý, 18 grošů a 2 denáry.⁸

Jeho poloha v knize na konci soupisu domů na tehdejší Veselé a následný popis daňových povinností domů na Dolním rynku dovolují předpokládat, že jde o styk těchto dvou ulic, což zužuje naše pátrání na rohy dnešní ulice České při jejím vstupu do dnešního náměstí Svobody. Navíc se tu nachází boční ulice mezi Českou a Veselou, dnes zvaná Středova, dříve ale oficiální jméno neměla.⁹ Rohy a domy připadajícími v úvahu jsou tři: dům na rohu České a náměstí nemůže být tím hledaným, protože tu není ona malá ulička, mající jít podle rentmistrovského úřadu. Tato budova je navíc parcelně součástí náměstí, stejně jako stavení na rohu náměstí a Středovy ulice. Poslední možností je lokalita na rohu České a Středovy, jenž představuje vhodné místo, kde by mohl být umístěn hledaný dům.

Protože rentmistrovský úřad nezanikl a v roce 1749 se změnil na královský komorní a vojenský výplatní úřad, je možné se obrátit na staré soupisy domů ve městě. V prvním tištěném soupisu domů v městě Brně z roku 1779 skutečně nalezneme na Nové Veselé ulici na levé straně (*Neue Fröhlिंगergasse links*) Vojenský výplatní úřad (*k. k. Kriegszahlamt*) označený číslem 475.¹⁰ Tato číslovka vychází z označení, jež byla budovám přidělena v rámci prvního číslování všech domů na území města Brna. Impuls k číslování dal císařský patent z 6. 2. 1770. Číslování bylo zakrátko nato zahájeno od Brněnské brány, počet domů dosáhl v postupné řadě čísla 537. Podařilo se jej dokončit v roce 1775.¹¹

Další soupis z roku 1785¹² vede pod stejným číslem již *Kameralerschulhaus*, protože tento soupis pochází z doby po velkém stěhování úřadů za císaře Josefa II., především do tzv. dikasteriálního domu, nově upraveného z budov kláštera augustiniánů u sv. Tomáše; i když také tento název napovídá souvislost s dřívějším určením instituce. To samé opakuje i soupis k roku 1794.

V soupisu z roku 1806 je tu uvedena již budova školy (*Normalschulgebäude*) a po přečíslování domů v Brně má popisné číslo 161.¹³ To lze (například soupisem

8 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 13, Berní kniha z let 1634–1697, f. 105.

9 Středova ulice nese pojmenování po páteru Středovi až od roku 1898. Viz Flodrová, M.: *Brněnské ulice*, s. 229.

10 *Verzeichniss der in der königlichen Stadt Brünn befindlichen Gassen, numerirten Häuser [...] durch Johann Kranz. Brünn 1779*, strojový přepis tisku, nestránkováno.

11 Viz internetovou Encyklopedii dějin města Brna; dostupné z: http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=52.

12 *Vollständiges Verzeichniss aller in der kgl. Hauptstadt Brünn und in den Vorstädten sich befindlichen nummerirten Häusern, deren Eigenthümer und der vorkommenden Hausschilder, dann deren Herrschafis und Pfarrr Zugehörigkeit. Brünn 1785*, s. 28.

13 Kromer, Anton: *Vollständiges Verzeichniss aller in der kaiserlichen auch k. k. Hauptstadt Brünn und ihrer Vorstädte befindlichen und nun neu nummerirten Häusern, deren Eigenthümer, Strassen, Gassen und Plätze nebst genauer Anzeige der Gründe und Pfarren zu denen jedes Haus gehört. Brünn und Olmütz 1806*, s. 23.

z roku 1911¹⁴) převést na číslo domu v České ulici číslo 1 (tehdy se jmenovala *Rudolfgasse*). Tímto postupem jsme se také dostali k domu na rohu ulic České a Středovy, což je dům, kde byl za první republiky obchodní dům ASO, později sloužil jako jídelna hromadného stravování Sputnik. Ke stejné poloze domu číslo 475 přicházíme také pohledem na plán města z roku 1794, protože odpovídá prvnímu číslování města.¹⁵

Jiný způsob určení polohy domu může vycházet z reskriptu Marie Terezie moravské reprezentaci a komoře z 13. září 1749, z něhož se mezi jinými záležitostmi dozvídáme, že rentovní dům již dříve zakoupil Jan Křtitel Grim. Protože však ten nemá již nic společného s kamerální pokladnou, chce panovnice, aby opustil tento dům ve prospěch pokladníka (*Zahlmeister*) Ignáce Valentina Königa a kontrolora Antonína Josefa Mentze k lepšímu spravování kamerální a vojenské pokladny.¹⁶

Grim byl bývalý dlouholetý rentmistr, jenž tento úřad zastával již od roku 1725,¹⁷ v době vydání reskriptu však působil jako přísedící reprezentace z titulu rady dvorské komory a tedy komorního reprezentanta. König s kontrolorem Mentzem spravovali kamerální a vojenský výplatní úřad, jenž se po roce 1749 stal nástupcem rentmistrovského úřadu a byl určen pro účtování kamerále a v jeho rámci k soustředování hotových finančních prostředků. Z tohoto reskriptu vyplývá, že panovnice chtěla, aby se dům navrátil původnímu účelu.

I když bylo Grimovo fungování u reprezentace po pár letech spíše symbolické,¹⁸ nepodařilo se přání panovnice vyplnit bezprostředně, protože Grim v tomto domě bydlel až do své smrti 28. října 1755.¹⁹ Toto zjištění plyne z tzv. titulárních kalendářů, které přinášejí soupisy úředníků vybraných úřadů a uvádějí i jejich obydlí, tedy jména domů, v nichž bydleli.²⁰ Kalendáře pro roky 1750–1756 stále uvádějí jako Grimovo bydliště rentovní dům (*Renthaus*).²¹ Na rozdíl od rentmistrovského úřadu, jenž se kupodivu v kalendářích před rokem 1750 nevyskytuje, ačkoliv se jednalo o zeměpanskou instituci, je v nich kamerální výplatní úřad uveden. V první polovině padesátých let, kdy Grim obývá rentovní dům, pokladník König i kontrolor Mentz

14 *Adreßbuch von Brünn und der Vororten 1911*. Brünn 1911, s. 763.

15 AMB, fond U 9 Sběrka map a plánů 1645–2000, mapa č. K 10. Jejím autorem je K. Stoschek, inženýr zemský i stavebního ředitelství. Mapa stejného původu je uložena také v Moravském zemském archivu (dále jen MZA), fond D 22 Sběrka map a plánů 1575–1961, č. 1659.

16 MZA, fond B 17 Moravské místodržitelství — Patenty 1628–1866, kart. 175, f. 131–136.

17 d'Elvert, Ch.: *Zur Verwaltungs-Geschichte*, s. 700.

18 Na začátku roku 1752 o něm prezident reprezentace a komory Jindřich Kajetán Blümegen píše v hlášení o stavu personálu u úřadu ke dvoru, že jej již nelze pro vysoký věk k referování používat (viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4, ex mai 1752, nefol.). Naposledy byl přítomen na radním sezení 5. listopadu 1753. Viz MZA, fond B 1 Gubernium 1636–1785 (dále jen fond B 1), kniha 10, fol. 1204.

19 MZA, fond B 1, sign. R 6/1, kart. 1511, f. 248–249; koncept relace ke dvoru z 29. 10. 1755 s informací o jeho úmrtí, že „gestern abends verstorben ist“.

20 Kalendáře vycházely pod titulem *Neuer Brünnner Titular-Calendar* vždy znovu pro každý rok.

21 Obsah kalendáře pro rok 1756 byl v době jeho smrti již uzavřen, proto se jeho jméno přeneslo ještě do tohoto roku.

bydlí v jiných staveních. Teprve od kalendáře pro rok 1757 jsou oba uvedeni jako obyvatelé tohoto objektu, tentokrát označeného jako komorní dům (*Cammerhaus*).

Titulární kalendář pro rok 1777 přináší pro městskou topografii významnou novinku. Tohoto roku byly totiž za domy, v nichž bydlí úředníci, vytištěny číslice, které se od této doby staly pravidelnou součástí následujících ročníků. Jsou to opět čísla prvního číslování domů ve městě. Uvedené číslo kamerálního domu (nyní bydliště pokladníka Františka Antonína Langa a kontrolora Horatia Royße) je 475, což je stejné číslo, jaké uvádí výše zmíněný první tištěný soupis domů ve městě z roku 1779, a opět plán města z roku 1794.²² Odtud tedy vyplývá stejná poloha na rohu České a Středovy.

K stejnému výsledku určení polohy rentmistrovského úřadu dospěl na základě vlastních výpisků z městských knih a zřejmě i se znalostí d'Elvertova konstatování někdy ke konci 19. století také berní úředník Alois Gödel při svém sestavování topografie brněnských domů. Jeho obsáhlé dílo zůstalo bohužel v rukopise, takže jeho zjištění k topografii jednotlivých objektů zůstávají veřejnosti neznámé. On také poněkud rozšiřuje pojmenování dnešní ulice Středovy. V dřívějších dobách prý byla nazývána jako „Malá“, později snad měla nést jméno komorního úřadu.²³

Umístění rentmistrovského úřadu v tomto domě od jara roku 1623, tedy po porážce stavovského povstání, upozorňuje na možnost, že se mohlo jednat o nějaký konfiskovaný majetek. Lze si tedy položit otázku, komu patřil tento dům před rentmistrovským úřadem.

Ze sledování zápisů v knihách lozunků ze 16. století vyplývá, že náležel od roku 1527 pánům z Lipé, kdy je jako nový majitel uveden „*pan Jan maršálek*.“²⁴ Že jde o stejnou parcelu, poznáme nejen podle stejné polohy v knize, ale i z toho, že výše městské daně je úplně identická. Stejný zápis uvidíme i v následujících berních knihách.²⁵

Úřad nejvyššího maršálka, jenž byl společný pro Čechy i Moravu, byl spojen se šlechtickým rodem pánů z Lipé, jenž měl tento úřad dědičně v držení už od roku 1308.²⁶ V době zápisu do dnešního rukopisu číslo 10, což bylo na sv. Jiří roku 1527,

22 Jelikož titulární kalendáře po roce 1777 uvádějí jako bydliště úředníků nejen jména domů, ale i jejich čísla, lze upozornit na jejich provázanost s plánem města s čísly domů prvního číslování. Takto je poloha mnoha budov ve městě, v nichž bydleli úředníci, fixována.

23 AMB, fond T 11 Rodinný archiv Gödelů 19. století (dále jen fond T 11), Alois Gödel: Topografie brněnských domů, neinventarizováno. Za upozornění na tuto rukopisné dílo i za všeobecnou pomoc a laskavé přijetí velmi rád děkuji Haně Jordánkové. Jí patří i dík za možnost nahlédnutí do nepublikovaného rukopisného soupisu Sulitková, Ludmila — Jordánková, Hana: *Topografie brněnských domů do roku 1618*.

24 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 10, Berní kniha z let 1509–1541, f. 101v. Viz také AMB, fond T 11, Alois Gödel: Topografie brněnských domů.

25 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 10, Berní kniha z let 1509–1541, rkp. č. 11, Berní kniha z let 1503–1583; rkp. č. 12, Berní kniha z let 1504–1632.

26 Janák, Jan — Hledíková, Zdeňka — Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 48.

kdy bylo poprvé zapsáno „*Herr Jan marschalek*“, byl skutečně nejvyšším maršálkem Jan z Lipé a na Krumlově.²⁷ Že ani později není u tohoto jména připsán predikát nebo změněno křestní jméno, lze vysvětlit tím, že písaři při zakládání nové berní knihy zpravidla přebírali a opakovali poslední zápisy z předchozích knih, protože tak se zachovávala souvislost mezi berními knihami.

I když poslední předbělohorská Hlavní kniha lozunků, založená roku 1583, nezaznamenává žádnou změnu vlastnictví,²⁸ nemusel tento dům pánům z Lipé v době stavovského povstání patřit, protože Gödel mezi svými výpisky uvádí, že tento rod svůj pustý dům na Veselé ulici věnoval v roce 1597 městu.²⁹

V konfiskačním protokolu z roku 1624 se v přehledu zabavených šlechtických domů uvádí, že rentmistrovskému úřadu připadl dům Viléma Munky z Ivančic.³⁰ Na rozdíl od některých jiných zabavených domů tu není bohužel poznamenána ulice, na níž se nacházel. Na jiném místě protokol rozvádí záležitost potrestání tehdy již zemřelého bývalého královského prokurátora Viléma Munky podrobněji. K datu 7. srpna 1624 jednání komise se uvádí, že jeho statek Moravec byl prodán Hansi Jakubovi Magno, zatímco jeho dům v Brně v ceně 6 000 zlatých byl konfiskován a předán ve prospěch rentovního úřadu.³¹

Munkův dům byl však lokalizován na dnešním náměstí Svobody jako součást stavení číslo 21,³² jež navíc v berní knize založené roku 1583 není vůbec zaznamenáno. Munkovi byl tento dům zřejmě jen propůjčen na dobu jeho života z důvodu reprezentace jeho úřadu královského prokurátora.³³

Jelikož ale budova rentmistrovského úřadu byla lokalizována na rohu České a Středovy, nemohl mu být předán tento Munkův dům na náměstí Svobody. Přesto však ve prospěch úřadu podle konfiskačního protokolu připadlo Munkovo stavení. Jak se ale dům na rohu České a Středovy dostal do Munkova vlastnictví, je zatím neznámé a musí být předmětem dalšího bádání.³⁴

27 Palacký, František: *Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských a dvorských ve království Českém od nejstarších dob až do nynějška*. Praha 1832, nestránkováno.

28 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 12, Berní kniha z let 1504–1632, f. 107v.

29 AMB, fond T 11, Alois Gödel: Topografie brněnských domů. Tuto jeho zmínku se zatím nepodařilo ověřit.

30 d'Elvert, Ch.: *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert* (= Schriften, Bd. 16). Brünn 1867, s. 221.

31 Tamtéž, s. 247: „[...] *das Haus aber in der Stadt Bruenn zum Rendtamt deputirt worden*.“ Mělo se jednat o jeden z nejlepších domů v Brně, o nějž měl zájem i hrabě z Náchoda; viz d'Elvert, Ch.: *Die Munka von Eywancyz*, s. 42.

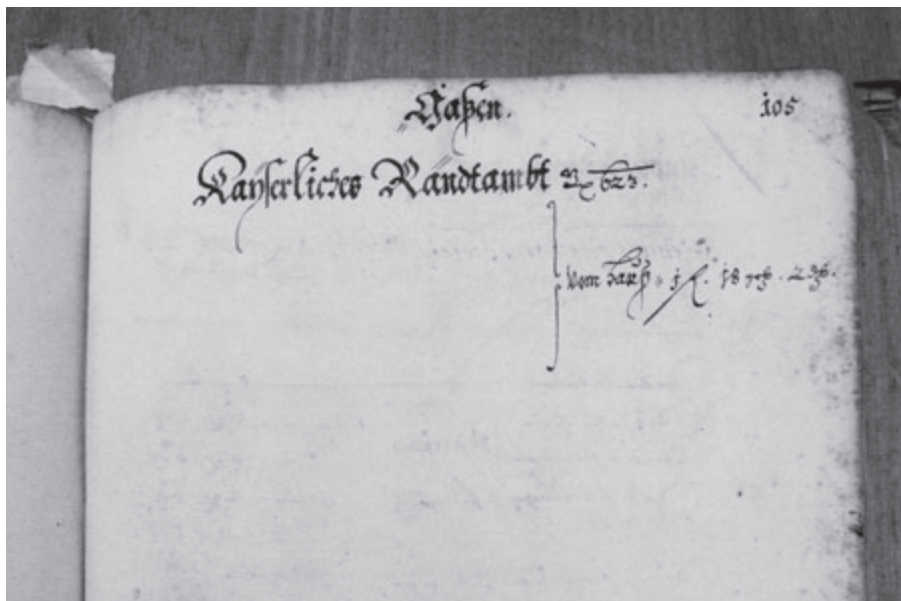
32 Jordánková, H.: *Brněnská předměstí Cejl a Radlas — stručné dějiny do poloviny 17. století*. Brno v minulosti a dnes 16, Brno 2002, s. 325.

33 Tamtéž, s. 325, pozn. 204. Viz také Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*. Časopis Matice moravské 113, 1994, s. 257, pozn. 196. Autorky uvažují, že právě tento dům měl být předán rentovnímu úřadu.

34 Studie vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykovy univerzity v Brně MSM0021622426 Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura.

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Zaznamenání domu rentmistrovského úřadu v Hlavní knize lozunků. Detail. Uloženo v Archivu města Brna, fondu A 1/3 Archiv města Brna — Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1958, rkp. č. 13, Berní kniha z let 1634–1697, f. 105.
- P2** Poloha domu číslo 475 na mapě z roku 1794 na rohu dnešní České ulice (*Neufrölichergasse*) a Středovy (ta je zakreslena ještě bez názvu). Výřez. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 9 Sběrka map a plánů 1645–2000, sign. K 10.

P1 Zaznamenání domu rentmistrovského úřadu v Hlavní knize lozunků. Detail.

P2 Poloha domu číslo 475 na mapě z roku 1794 na rohu dnešní České ulice (Neufrölichergasse) a Středovy (ta je zakreslena ještě bez názvu). Výřez.

ZDENĚK ŠIMEČEK

**NOVINOVÉ ZPRAVODAJSTVÍ A POČÁTKY
NOVIN V BRNĚ
I. PŘED ZALOŽENÍM NÁVĚSTNÍKU
(INTELLIGENZ-BLATT) V ROCE 1755**

Abstract: The author examines the reporting role of Brno in the 16th and 17th century. He used material from the written and printed newspapers. Low proportion of reports from Brno was determined with the status of Brno, which was no residential town and the reporting potential of Moravia was not focus in it. Higher reporting activity can be monitored in 1683 during the siege of Vienna by the Turks, when the newspaper in Breslau appeared mention of Brünner Blaettel. The formation of newspapers in Brno is not connected with the regionalization of newspapers in the monarchy in the 17th century, but with the task of ensuring a higher level of economic information in the monarchy. In 1755 started come out a bulletin (Intelligenzblatt) in Brno.

Keywords: Brno — press service, newspaper — newspaper coverage (Brno, Moravia) — written newspaper — weekly printed newspaper — bulletin, Intelligenzblatt — Vienna, siege by the Turks 1683, reports from Brno.

Vydávání tištěných týdenních poštovských novin bylo od počátků, tj. od samého prahu 17. století až do jeho poloviny soustředěno na nejvýznamnější centra soudobého zpravodajství. Ani v období válečného konfliktu označovaného jako třicetiletá válka (1618–1648) se v českých zemích nevytvořily podmínky pro jejich kontinuální vydávání, třebaže Čechy, Morava i Slezsko byly v tom období dějištěm válečných událostí, které budily v Evropě velký zájem. Zprávy z Prahy se přitom staly pravidelnou součástí informací, které přinášely noviny vydávané v říšských městech a ve Vídni. Zprostředkovávaly také zprávy o událostech na Moravě.¹

V Praze mělo zapojení informačních zdrojů do toku nejdůležitějších novinových zpráv o politických událostech dlouhodobou tradici spojenou s významem císařského dvora v evropské politice. Prostřednictvím psaných týdenních novin z Prahy od sklonku 16. věku poskytoval dvorský poštovní zájemcům univerzální zpravodajství.² Zájem o noviny z Prahy v cizině ještě posílil výbuch stavovského povstání a události za vlády nového krále Fridricha Falckého, jak dosvědčují pravidelné zprávy z Prahy, jež otiskovaly frankfurtské *Unvergeiffliche Postzeitungen* a noviny, jejichž místo vydání není určeno, odvolávající se na týdenní avisa z Norimberka.³ Přímoú korespondenci s pražskými novelanty nelze postihnout. Zpráva s hlavičkou *Auss Brünn vom 16. May* je poprvé zaznamenána v psaném avisu z Norimberka v roce 1619. Lze vyslovit domněnku, že se do Norimberku dostala přes Prahu a Cheb. Tato cesta měla nespornou výhodu oproti cestě do Norimberka přes Vídeň a Augšpurk. Norimberské psané noviny byly v říši rozšířeny, jejich text přinášely noviny tištěné od roku 1619 ve Stuttgartu.⁴

-
- 1 O počátcích novin a novinovém zpravodajství v českých zemích jsem pojednal souhrnně ve stati Šimeček, Zdeněk: *Proměny novin v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1658–1860*. In: Jaromír Kubíček a kolektiv: *Noviny České republiky od počátku do roku 1918, část 2. Přehledy a rejstříky*. Brno 2008, s. 7–36; zde citována příslušná literatura.
  - 2 O psaných novinách z Prahy souhrnně Šimeček, Z.: *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionszusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*. In: *Presse und Geschichte. II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung*. München — London — New York — Oxford — Paris 1987, s. 71–82; Týž: *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*. *Folia historica Bohemica* 11, 1987, s. 287–303.
  - 3 Katalog jednotlivých zpráv v německojazyčných novinách 17. století je uložen v *Deutsche Presseforschung* v Brémách. Zaznamenány jsou v něm zprávy v novinách popsány v bibliografii Bogel, Else — Blühm, Elger: *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts. Ein Bestandsverzeichnis mit historischen und bibliographischen Angaben. Bd. 1*. Bremen 1971, s. 10–16, 35–36; Blühm, E. — Kolster, Brigitte — Levin, Helga: *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts. Ein Bestandsverzeichnis mit historischen und bibliographischen Angaben. Bd. 3*. München — New York — London — Paris 1985, s. 27–29, 37. Za dovození využít údajů katalogu jsem zavázán prof. Elgeru Blühmovi.
  - 4 V katalogu citovaném v předchozí poznámce není zpráva zaznamenána, noviny s názvem *Zeitungen aus unterschiedlichen Orten* nejsou pro první pololetí 1619 dochovány. Srov. Bogel, E. — Blühm, E.: *Die deutschen Zeitungen*, Bd. 1, s. 37–39. Exemplář psaných novin je uložen v Státním oblastním archivu v Litoměřicích, fond Rodinný archiv Lobkoviců, Roudnice nad Labem 1304–1948, sign. 1/2, *Zeitungen* 1600–1620.

Po roce 1620 rozhodnutí Ferdinanda II. vydané bezprostředně po bitvě na Bílé hoře, jímž reguloval v Praze počet agentů, přispělo k útlumu novinové korespondence a výrazně ovlivnilo snížení úlohy Prahy při zprostředkovávání informací. Bývalé sídelní město dostávalo ráz provinciální, odkud byly napříště rozšiřovány zprávy charakteru regionálního, především o válečných informacích v zemi a v bezprostředním sousedství. Byly v nich zaznamenány také informace z Moravy. V roce 1622 se pod hlavičkou *Praha 25. srpna* objevila ve frankfurtských novinách zpráva došlá z Brna o nehodě, která v červenci při jízdě do Zemského domu potkala kardinála Dietrichštejna jako člena mimořádné císařské komise soudící účastníky rebelie. Novelant ji připomenul v souvislosti s aktuální informací, v níž uvedl, že nyní také komisař Breuner musel dojít do Zemského domu pěšky, když koně nebylo možné donutit k další jízdě.⁵ Současník mohl o zprávách uvažovat jako o znameních, které varovaly před nespravedlivými soudy. Byly vsazeny do současné politicko-náboženské situace v zemi. Zprávy o ní a o doprovodných majetkových postizích evangelíků a rebelů v té době náležely ke sledovaným otázkám. S hlavičkou *Vídeň 1. října 1622* převzaly *Unvergeiffliche Postzeitungen* zprávu o vypovězení evangelických kazatelů z Jihlavy do 24 hodin.⁶ Ve zprávě z Vídně z 12. prosince byla anoncována informace o stížnosti, kterou podala městská rada císaři na opata Strahovského kláštera, že vypovězením evangelických kazatelů z kostela zasahuje neoprávněně do práva města.⁷

Spojení univerzálního novinového zpravodajství s dvorskými zprávami z Prahy vytvořilo na sklonku 16. století v Čechách prostředí schopné udržet poměrně dlouhodobě vydávání týdenních psaných novin. Nešlo jen o dvorské zprávy, určené pro říšská knížata a významná říšská města, ale také o noviny se všeobecnými zprávami, o něž projevovali zájem klienti z řad šlechty a církevní hierarchie, klášterní komunity a královská města. Zázemí týdenních psaných novin lze přirovnat k okruhům zájemců, které vznikly v průběhu 17. století kolem novin rozšiřovaných v podobě tištěné nebo psané ve zpravodajských centrech v Augšpurku nebo Frankfurtu nad Mohanem.

V úvahách o podmínkách k rozšiřování týdenních psaných novin v 16. století v Brně nelze pominout jako rozhodující fakt, že nebylo městem rezidenčním a ve srovnání s Prahou dlouho čekalo na pravidelné spojení se sítí císařské pošty, jejímž centrem byl Augšpurk.

Dále se je třeba ptát, jaké události na Moravě byly s to upoutat pozornost za hranicemi země. Již v psaných novinách druhé poloviny 16. století to byly vedle zpráv o válce s Turky v Uhrách informace o poměrech náboženských. List s hlavičkou *Brunae postridie Calendis Septembris anno 1567*, který se dostal do polského prostředí, obsáhl informaci nepochybně širšího významu. Zpráva sledovala otázku, která po

5 Údaje v katalogu citovaném v poznámce 3.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž.

koncilu v Tridentu byla jak pro katolickou, tak protestantskou veřejnost v Evropě aktuální. Vypovídala o tom, že císař Maxmilián patentem zakázal v zemi heretické knihy a rozhodnutí o povolení prodeje svěřil biskupovi.⁸ Pro dvorského poštmistra v Praze, Jiřího Pichla z Pichlberka, který na sklonku 16. století pravidelně rozšiřoval týdenní psané noviny, byla z Brna určena novinová zpráva nadepsaná *Auss Prin vom 18 October anno* [15]99. Neznáme původce a cestu, kterou se do Prahy dostala, jisté je, že byla z Prahy odeslána 23. října do Třeboně Petru Vokovi z Rožmberka. Úterní datum na novinové zprávě z Brna uvádí její odeslání z Prahy do souvislosti s rozesíláním týdenních psaných novin. Zpráva obsáhla informace o loupení a vraždění Tatarů na Moravě. Venkovský lid ze strachu utíká do měst a městská rada v Brně dala uzavřít brány a poručila na hradby vyvést děla.⁹ Námět ojedinělé zprávy nemůže potvrdit, že Brno bylo zapojeno do soudobého novinového zpravodajství jako moravské centrum, které pravidelně zprostředkovává informace z regionu. Jen závažnost sdělení vedla k tomu, že se Brno zařadilo mezi města, odkud přicházely jednotlivé zprávy o válce s Turky v Uhrách a o ohrožení Moravy. Na rozdíl od zpráv z Prešpurku, Komárna, Košic a jiných uherských měst a z vojenských táborů však nešlo o pravidelné novinové zpravodajství, které by bylo organizováno v Brně, nýbrž právě jen o ojedinělou relaci. Neznamená to však, že na Moravě nebyly k dispozici aktuální zprávy o událostech v Uhrách a v Polsku dříve než v Čechách. Válka s Turky probíhala v Uhrách a zprávy v novinách z Prahy a z Augšpurku byly známy z Vídně či bezprostředně z uherských center. Také informace o událostech v Polsku, když se tu rozhodovalo o kandidatuře habsburského arciknížete na polský trůn, se dostaly do rukou moravské šlechty s předstihem. Jaroslav Pánek rozborem časových údajů dospěl k závěru, že se zprávy o bitvě u Byčiny v roce 1588 dostaly do rukou olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského s možnou rychlostí jízdních posílů.¹⁰ Interes kruhu zemských hodnostářů v čele s biskupem Pavlovským na zpravodajství z Uher a Polska dosvědčují Pavlovského kopiáře.¹¹ Zájemci si zprávy zprostředkovávali navzájem, bez ohledu na konfesijní příslušnost. Ve spolku s Pavlovským

---

8 Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rukopis Nro 154, s. 23.

9 Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Historica Třeboň 1216–1659 (1696) (dále jen fond Historica Třeboň), č. 5723.

10 Srov. Pánek, Jaroslav: *Zpravodajství z Polska na Moravu a do Čech na prahu novověku*. In: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, přeje jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Edd. Hana Ambrožová, Tomáš Dvořák, Bronislav Chocholáč, Libor Jan a Pavel Pumpr. Brno 2009, s. 301.

11 Zemský archiv v Opavě, fond Arcibiskupství Olomouci 1114–1980; opisy kopiářů, připravované k vydání Maticí moravskou v Brně, jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA), fondu G 83 Maticе moravská, Brno 1849–1953 (dále jen fond G 83). O zpravodajském okruhu biskupa Pavlovského se zaměřením na informace o událostech v Polsku srov. Pánek, J.: *Gazety tygodniowe i korespondencja jako instrumenty komunikacji między Polską i Czechami w drugiej połowie XVI wieku*. In: Rola komunikacji i przestrzeni w śródnio-wiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski. Red. Anna Paner, Wojciech Iwańczak. Gdańsk 2008, s. 269–291; Týž: *Zpravodajství z Polska na Moravu*, s. 295–310.

vystupují tu zemští hejtmané a další zemští úředníci, na informacích se podíleli také šlechtici z Čech, kteří přijeli na Moravu. V korespondenci lze sledovat prvořadý zájem o události z hlediska země ohrožené přímým tureckým nebezpečím. Morava jako teritorium, které představovalo nejkratší spojení mezi zpravodajskými centry v Polsku, získávala také řadu informací, které se dostávaly k zájemcům díky osobní korespondenci a ústnímu zpravodajství, jež přinášeli příchozí z Polska a Uher. Příznivě přitom působila i účast důvěrníků Pavlovského na jednáních v Polsku a přímé spojení se slezskými městy, zejména s Nisou a Opavou. Při získávání zpráv z Uher hrály rozhodující úlohu styky s Vídní. Vztahy k císařskému dvoru v Praze a kontakty s nejvyššími úředníky vytvářely podmínky k propojování obou zpravodajských okruhů, vídeňského a pražského, i v oblasti týdenních psaných novin.

Avšak až zapojení nově zakládaných tištěných týdenních novin v dosud okrajových teritoriích na severu a východě říše do zpravodajské sítě a růst počtu rozesílaných psaných novin, v nichž se uplatnil zájem o události v Polsku a v Uhrách, přispěly k vyššímu zastoupení informací z Olomouce, Brna, Opavy a Nisy v novinách ve Vratislavi a v Lipsku.

O rozdílném postavení Prahy a Brna v evropském novinovém zpravodajství vydávají svědectví zprávy v prvních týdenních tištěných novinách. Pravidelné zprávy z Prahy otištěné v novinách ze Štrasburku (*Relation aller fürnemmen und gedenckwürdigen Historien*) a z Wolffenbüttelu (*Aviso Relation oder Zeitung*) nenaleznou v Brně obdoby.¹² Rozdíl potvrzují zprávy, které jsou označeny „z Prahy“ v týdenních psaných novinách ze sklonku 16. století. Ze souboru rožmberských novin jsem výše upozornil na jedinou zprávu s hlavičkou z Brna. Ani v týdenních avisech, která objednávali augšpurští kupci a bankéři Fuggerové, třebaže zájem Fuggerů o polské události byl výrazný, nelze zjistit, že by se na zprostředkování podílela moravská města. Zpravodajskými centry byly Praha, Vídeň či Vratislav.¹³

Obdobný závěr vyplývá ze zpracování novinové látky v tištěných semestrálních relacích (*Relationes historicae*) z devadesátých let 16. století, vydávaných u příležitosti konání veletrhů ve Frankfurtu nad Mohanem a v dalších říšských městech.¹⁴

12 Nejstarší dochované noviny z roku 1609 zpřístupnil edicí Schöne, Walter: *Die deutsche Zeitung im ersten Jahrhundert ihrer Bestehens (1609–1700)*. Bd. 1–2. Leipzig 1939–1940.

13 Srov. Pirożyńska, Czesława — Pirożyński, Jan: *Berichterstattung aus und über Polen in den „Wiener Fuggerzeitungen“ (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8949–8975)*. In: *Quellenstudien zur polnischen Geschichte aus österreichischen Sammlungen*. Vyd. Walter Leitsch a Jan Pirożyński. Wien s. a., s. 83–120. Výčet novin v rukopisných svazcích podal Chmel, Josef: *Die Handschriften der k.k. Hofbibliothek in Wien*. Bd. 1. Wien 1840, s. 402 an. Srov. Schiling, Michael: *Zwischen Mündlichkeit und Druck. Die Fuggerzeitungen*. In: *Editionsdesiderata zur frühen Neuzeit*. Hrg. Hans Gert Roloff. Amsterdam 1997, s. 712–728, Chloe Beihefte zu Daphnis 24. Zprávy z Brna a Olomouce nejsou zastoupeny ve výboru, který vydal Klarwill, Victor: *Fugger-Zeitungen. Ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568–1605*. Wien — Leipzig — München 1923.

14 O historických relacích srov. Stieve, Felix: *Über die ältesten halbjährigen Zeitungen oder Messrelationen und insbesondere über deren Begründer Freiherrn Michael von Aitzing*. In: *Abhandlungen der historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Bd. 16, 1. Abteilung. München 1883, s. 177–265;

Neznamená to, že moravská tematika se v říšských novinách (tištěné vídeňské noviny jsou známy od roku 1621) nevyskytovala. Byla však zprostředkovávána ve zprávách z Prahy nebo Vídně. Zpráv pro politickou veřejnost zajímavých bylo z Brna vskutku pomálu.

S obsáhlou samostatnou novinovou zprávou z Brna se čtenáři novin setkali v novinách vydávaných v Berlíně. V tzv. bezejmenných novinách (vycházely bez titulu) v roce 1617, č. 39, byla pod hlavičkou *Auss Brinn vom 7. Septembr. styl. novo* uveřejněna obsírná zpráva o příjezdu Ferdinanda II. do Brna.¹⁵ Ferdinand byl jako v červnu v Praze korunovaný český král přijat na moravském zemském sněmu za markraběte. Stavovští komisaři jej přivítali 31. srpna v Polné, kde mu také gratulovali. Následující den byl Ferdinand vítán v Meziříčí, kde zůstal po tři dny hostem Buriana Berký. Odtud se s doprovodem odebral za Karlem ze Žerotína do Kralic (v novinách nesrozumitelně *Krantsch*). Na zámku položeném v oboře byl uspořádán hon na divokou. Dostavili se tam další zemští komisaři, šlechta, opati klášterů v Zábrdovicích a v Rajhradě a také zástupci měst. Ferdinand udělil všem audienci a na druhý den se se suitou vydal na Žerotínův zámek do Rosic (v novinách *Rostic*). Před Brno pak, ve shodě s rituálem, vyjelo vstříc k uvítání 300 kavalírů na koních, před městskou branou jej očekávali kněží s nebesy a procesí. Slavnostní uvítání přednesl pan Breuner. Ferdinand pod nebesy na koni, kterého vedl zemský hejtman, za Ferdinandem opěšalí kavalíři, tak směřoval průvod ke kostelu, kde opat udělil požehnání. Také měšťané byli přítomni. V závěru si pisatel, anonymní účastník poselstva, oddechl a vyjádřil poděkování za šťastný průběh cesty a uvítání. Zprávu ukončil konstatováním, že Ferdinand dal stavům revers, že při nastoupení vlády potvrdí zemská privilegia. V relaci, kterou nato sepisoval, autor sdělil, že dnes budou stavové Ferdinandu holdovat. Poslední informací je zpráva, že Ferdinand bude ihned pokračovat v cestě do Slezska.¹⁶

Ještě v době třicetileté války nebyla organizace zpravodajství o válečných událostech na Moravě spjata s univerzálním novinovým zpravodajstvím, které mělo široký evropský rámec. Postrádáme doklady, že by z Brna nebo z Olomouce byly rozšiřovány pravidelně a dlouhodobě psané noviny. Stále silněji se prosazovalo naopak příležitostné lokální zpravodajství. Bylo určeno pro šlechtu, jež se zčásti uchýlila do Vídně, a pro městské magistráty. Zprávy novinové povahy avizovaly

---

soupis s úvodem Bender, Klaus: *Relationes historicae. Ein Bestandsverzeichnis der deutschen Messrelationen von 1583 bis 1648*. Berlin — New York 1994.

15 Údaj cituji podle katalogu uvedeného v poznámce 3.

16 Z domácích kronikářů zprávu o příjezdu Ferdinanda do Brna reflektoval Tomáš Pešina. Srov. Dudík, Beda: *J. P. Ceroni's Handschriften-Sammlung*. Brünn 1850, s. 51. Do soudobých událostí evropských ji zařadili F. Ch. Khevenhüller (*Annales Ferdinandeí*) a M. C. Lundorp, autor sbírky *Acta publica*. Historiograf, tak se Lundorp představoval jako autor Schönwetterových historických relací od roku 1620, měl nepochybně blízko ke starší relaci M. Latoma (*Meurera*). Relace byly sepisovány na základě novin. Vyprávěcí prameny brněnské proveniencí o příjezdu mlčí. V kronice Šebestiana Sutora, uložené v MZA, fond G 12 Cerroniho sbírka 1200–1845, II-86, inv. č. 203, fol. 6a–20a, český překlad tamtéž, fol. 59–65a, není o příjezdu zmínka.

nebo potvrzovaly nebezpečí, které ohrožuje bezpečnost v zemi a majetek. Informační základ poskytla korespondence šlechty s vrchnostenskými úředníky, kteří zůstali v palácích v Brně nebo na venkovských statcích. Také městské magistráty prostřednictvím vzájemné korespondence usilovaly shromáždit spolehlivé informace o nebezpečí, které je bezprostředně ohrožuje. V době ohrožení východních Čech v roce 1634 získávala městská rada informace o pohybu nepřátelských armád z Moravské Třebové. V roce 1639 došly zprávy o švédském vojsku v Čechách od purkmistra a rady ve Velkém Meziříčí. Roku 1641 slibovali Brněnským zprávy Poličtí.¹⁷

Informace o existenci regionálního zpravodajského centra v Brně jsou doloženy v roce 1619, kdy byly městské radě do Brna dodávány zprávy ze Znojma, Jihlavy, Uherského Hradiště, Olomouce, Uničova, Šumperku, Nového Jičína a Kyjova. Ze Znojma odesílal purkmistr informace o zprávách, které došly z Dolních Rakous. Tehdy se objevuje v pramenech také zmínka o poštmistrovi v Brně. Štafetové spojení se stavovskými direktory v Praze, zajištěné z Brna do Německého Brodu, urychlovalo dodávání aktuálních zpráv z Moravy a informací o situaci v Rakousích, kde před Vídní leželo stavovské vojsko.¹⁸ Květnový převrat a vznik moravského direktoria, které převzalo řízení zemských záležitostí, vyvolaly dočasně zájem o psané noviny z Brna i na saském dvoře. Lze vyslovit domněnku, že do Drážďan je zprostředkoval saský agent v Praze.¹⁹ Mezi novinami z roku 1619 označenými *Auss Prag* a v hojném počtu také *Auss Budweiss* zůstávají však ojedinělé. Ukázkou informační služby organizované z Brna v souvislosti s pobytem krále Fridricha Falckého při přijetí holdování moravských stavů v roce 1620 jsou zprávy otištěné v tisku *Mährische und Schlesische Huldigungs Relation, welchermassen jetziger Mayestät in Böhmen Friderico die Landeshuldigung von den Fürsten und Ständen in Mähren und Schlesien in Monat Februario diß 1620 Jahres praestirt und gelaystet worden* (s. l. 1620).²⁰ Fridrich dostával

- 17 AMB, fond A 1/1 Archiv města Brna — Sběrka litin, mandátů a listů 1208–2000 (dále jen fond A 1/1), listina č. 3167 — 1634, srpna 30., Moravská Třebová; listina č. 3238 — 1639, června 6., Velké Meziříčí; listina č. 3272 — 1642, září 9., Polička.
- 18 Srov. pramenné údaje v stati Burian, Vladimír: *Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání*. Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 87–117. Výklad podal Stejskal, Josef: *O poštovní dopravě a zpravodajství na Moravě na počátku třicetileté války*. Vlastivědný věstník moravský 19, 1967, s. 76–80. Nelze potvrdit, že při organizování štafety bylo využito zkušeností s dodáváním zpráv do Prahy v roce 1605, kdy bylo na uherskou hranici vysláno z Čech vojsko k obraně země před uherskými vzbouřenci. Dopravní trasa zůstávala však shodná, cesta vedla přes Bíteš a Meziříčí do Polné v Čechách. Srov. Dragoun, V.: *Počátkové poštovníctví na Moravě až do konce války třicetileté*. Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1909.
- 19 Psané noviny *Auss Brinn vom 11. ditto (May 1619)* jsou součástí svazku novin, které byly zařazeny do fasciklu nadepsaného *Zeittungen so von Prag einkommen*. Staatsarchiv Dresden, Loc. 10729, č. 21. O saských agentech v Praze srov. Barteček, Ivo: *Informátoři saského dvora z Království českého v letech stavovského povstání 1618–1619*. In: Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001. Eds. Tomoro Asomura, Ivo Barteček, Zdeněk Šamberger. Olomouc 2007, s. 63–70.
- 20 MZA, fond G 21 Staré tisky 1469–1860, inv. č. 628, sign. III/263. Důležitost, která byla v politické veřejnosti tradičně přikládána holdovacím aktům a příjezdům panovníka do země, dosvědčuje tisk o příjezdu

do města dobré zprávy (*gute Zeitung*). Patřila k nim nepochybně především informace, že moravskému vojsku se vzdala mikulovská pevnost. O polském vojsku na pomoc Ferdinandovi získal prostřednictvím brněnské městské kanceláře informaci z Olomouce (*mit avis*). Požáry založené v okolí Brna Poláky bylo později možno pozorovat ze Špilberku. Holdovací relace je prvořadým pramenem pro poznání nejen pobytu Fridricha na Moravě, ale také holdovacího rituálu, který ve změněné vojenské a politické situaci odpovídal podobě, kterou jsme poznali z novinové zprávy o holdování Ferdinandovi v roce 1617. Vypovídá zároveň o úloze příležitostného tisku ve sféře zpravodajské.

Informace o událostech na Moravě nacházeli současníci nejčastěji ve zprávách z Vídně. K dispozici je měli příslušníci katolické šlechty z Čech, kteří odešli za stavovského povstání do Vídně. Noviny tištěné ve Vídni od roku 1621 přicházely do zpravodajských center v říši (Augšpurk, Lipsko) se značným zpožděním.²¹ Saský agent v Praze Friedrich Lebzelter pro saský dvůr objednával zprávy z Moravy v roce 1629 v Praze. O událostech z Čech a Moravy získával informace, když pražský pošt-mistr odmítl psát psané noviny, od blíže mně neznámého Balthasara Schubharta.²²

Do zorného úhlu pozornosti veřejnosti v habsburských zemích se Brno výrazně dostalo až v souvislosti s hrdinnou obranou města při obléhání švédským vojskem v roce 1645. Početné zprávy ve vídeňských novinách doprovodil jejich vydavatel tiskař Mathaeus Cosmerovius samostatným oslavným tiskem *Brünn. Brünnische Sieges-Jahre, das ist eigentliche und zuverlässige Erzählung, die Stadt und Schloss Brünn betreffend. 1647*. O životnosti události obléhání vypovídá panegyrický tisk o veliteli ve městě Louisi Raduitu de Souches z tiskárny Petra Paula Viviana z roku 1683.²³ V Brně v té době tiskárna nefungovala a domácí podíl na tištěné produkci chyběl.

Zpravodajskou aktivitu z Brna nelze doložit na látce dochovaných pražských novin, a to ani v letech, kdy jsou k dispozici víceméně úplné ročníky (1659, 1686, 1699). Ani v mnichovských novinách *Wochentliche Ordinari Zeitungen aus unterschiedlichen Orthen* ve zprávách z Prahy se v 50. letech 17. století zprávy z Brna neobjevily.

Fridricha do Slezska. Srov. tisk s názvem *Schlesischen Huldigungs- und Fürstentags-Schluss* (s. l. 1620); Moravská zemská knihovna, sign. ST 1-772062. V této souvislosti nabývá na významu zpráva o vítání Ferdinanda na cestě do Brna v roce 1617, na němž měl velkou účast Karel st. ze Žerotína.

- 21 Nově o novinách, které vydával ve Vídni tiskař Formica s názvem *Ordinari Zeitungen*, pojedal Lang, Helmut W.: *Die Anfänge der periodischen Presse in Österreich*. In: *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*. Reihe 2. *Österreichische Zeitungen 1492–1945*. Bd. 2. *Bibliographie der österreichischen Zeitungen 1621–1945*. München 2003, s. 21–29.
- 22 Srov. Kleinpaul, Johannes: *Das Nachrichtenwesen der deutschen Fürsten im 16. und 17. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte der geschriebenen Zeitungen*. Leipzig 1930, s. 155. Pravděpodobně se jedná o příbuzného Daniela Schubartha, registrátora vojenské kanceláře pražského místodržitelství. Srov. údaje Líva, Václav: *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militäre Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl 3*. Praha 1951. Nelze však vyloučit pochybení v křestních jménech a je možné uvažovat o identitě. V každém případě zpráva vypovídá o spojení zpravodajce z Prahy s nejvyšším úřadem v zemi.
- 23 Dva citované tisky popsal Mayer, Anton: *Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482–1882. 1. Bd.* Wien 1883, s. 239.

Z Moravy je tu zaznamenána toliko informace o popravě dvou vrahů ve Strážnici.²⁴ Jinak tomu bylo v novinách lipských a vratislavských. Lze usuzovat, že frekvence zpráv z Brna v nich byla určena především zájmem o uherské (turecké) zpravodajství u příjemců v zemích na sever od Vídně a Brna. Účast Brna ovlivnila výhodná poloha na trase z Vídně na sever, nikoli na západ. Prvořadá role připadla v Lipsku a ve Vratislavi zprávám, které byly zprostředkovávány z Prahy, Brna a Olomouce. Lipské *Einkommende Zeitungen* jsou první denně vycházející noviny a výrazně se v nich uplatnila potřeba aktuálních zpráv. Vydavatel Timotheus Risch v roce 1665, kdy vycházely s titulem *Neu einlauffende Nachricht von Kriegs- und Welt-Händeln*, uveřejnil pod titulem *Brünn in Mähren vom 6. Februar* informaci založenou na zprávě z Prešpurku. Zaznamenala výpady Turků z Nových Zámků a zprávu o zemském sněmu v Praze. Neznamená to ovšem, že v Brně ani v Praze nebylo užito zprávy, která došla z Vídně. Širší zprostředkující roli ve vztahu k událostem ve Slezsku a v Polsku zaujala Olomouc. V novinách z roku 1665 čteme zprávu o cestě olomouckého biskupa do Vídně, o zpáteční cestě, kdy se zastavil v Lednici a navštívil tamější zahrady, o uvítání vratislavského biskupa v Nise či o vyhánění zlých duchů z nejmenované Polky v kostele u sv. Tomáše. Jako místa, odkud zprávy přicházely, se jmenují také Těšín, Opava a Nisa. Události z Polska byly v roce 1665 hlavním tématem zpráv, a to jak ve vztahu ke vnitropolitické situaci v Polsku, tak s ohledem na zápas polsko-ruský a situaci na Litvě. Velké pozornosti se těšily aktivity knížete Lubomirského. Vraťme se však ke zprávám z Brna. S hlavičkou *Brno na Moravě* byla v novinách 4. června 1665 publikována zpráva o velkém horku a dešti a současně list o příjezdu tureckého poselstva do Vídně.²⁵

Nad novinami z Lipska si lze uvědomit, že v deníku rostl význam regionálních zpráv a sílil zájem o oblast východní Evropy. Vrcholu dosáhla novinová korespondence z Brna v roce 1683. V čase ohrožení Vídně, rakouských zemí a Moravy Turky vratislavský knihkupec Gottfried Jonisch svým nákladem vydal a v konkurenci s novinami přiváženými do města posly z Lipska rozšiřoval noviny s názvem *Neu Ankommender Krieges-Curirer*.²⁶

24 Srov. Schönach, Ludwig: *Wochentliche Ordinari- Zeitungen aus den Jahren 1651 bis 1655 über Böhmen und aus Prag*. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 51, 1913, s. 400. Schönach původ novin neurčil, nezaznamenává je citovaná bibliografie *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts*.

25 Výčet zpráv z Brna, Olomouce a Těšína je výběrový. Naznačuje, že Brno nemělo na Moravě postavení zemského novinového centra. Zprávy ze Slezska a Polska byly rozšiřovány především z Olomouce, což snižovalo zpravodajský potenciál Brna. Konečné slovo může být vyřknuto až po komplexní analýze obsahu lipských a vratislavských novin. Sám jsem zde využil výpisů ze svazku lipských novin z roku 1665, který jsem měl příležitost studovat před čtyřiceti lety v Knihovně kapituly v Krakově, sign. XV 68 Q. V citované bibliografii Bogel, E. — Blühm, E.: *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts* a v dodatcích nejsou noviny zaznamenány.

26 O novinách ve Vratislavi srov. Schierse, Bruno: *Das Breslauer Zeitungswesen vor 1742*. Breslau 1902; Týž: *Zum Breslauer Zeitungswesen. Ein Nachtrag*. In: Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesiens 24, 1910, s. 163–169; Klawitter, Willy: *Die Zeitungen und Zeitschriften Schlesiens von den Anfängen bis zum Jahre 1870 bzw.*

Nebyly-li v Brně ve druhé polovině 17. století v období regionalisace podmínky pro tisk pravidelných týdenních poštovských novin, a situace se nezměnila do polovice 18. století, neznamená to, že na Moravě neexistovalo prostředí, které by projevovalo zájem o odběr psaných novin z říše a Vídně. Víme, že psané noviny, zejména benátské, oceňoval Karel starší ze Žerotína. Noviny byly dodávány na zámek v Rosicích z Vídně. Svoje novinové korespondenty měl Karel ze Žerotína v Praze, Vídní, Vratislavi a měl zájem získat zpravodaje také v Norimberku.²⁷

Tak jako v Čechách, projevovali na Moravě o pravidelnou zpravodajskou korespondenci zájem jednotlivci z řad šlechty. Z korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského lze doložit, že psané noviny přicházející z jednoho centra kolovaly v okruhu vysokých stavovských hodnostářů a přátel.²⁸ Aktivní role připadla Fridrichovi ze Žerotína, který vystupuje jako rozšiřovatel psaných novin již na počátku 90. let 16. století. Biskup mu za noviny pravidelně děkoval. V listě z 28. července 1593 je specifikoval jako „*noviny odeslané z Vídně na Židlochovice*“.²⁹ Obdobně si Fridrich ze Žerotína počínal v letech 1594–1597. Z korespondence Pavlovského je patrné, že zájem byl soustředěn především na zprávy z Uher a na turecké nebezpečí, které hrozilo Rakouským zemím a Moravě. Na Moravě bylo možno snáze než v Čechách doplnit novinové zpravodajství psanými relacemi a ústními zprávami, které přinášeli příchozí vracející se z Uher. V tomto ohledu biskup doplňoval či potvrzoval zprávy, které byly k dispozici v psaných novinách, jež mu Fridrich zasílal. Neprodleně reagoval na zprávy, které obsahovaly. Když z Prahy dostal 31. srpna 1596 novinu o dobytí pevnosti Hatvanu, upozorňoval, že císaři ji doručil z vojenského tábora v Uhrách zvláštní kurýr.

Zájem o pravidelné noviny na Moravě vzrostl s vypuknutím čtrnáctileté války s Turky v roce 1594 a na vysoké úrovni se udržoval i v letech následujících. Lze-li považovat za pravděpodobnou domněnku, že novinové zprávy, zprostředkované na Moravě Fridrichem ze Žerotína a biskupem Pavlovským, byly založeny především na psaných novinách, přicházejících z Vídně, není třeba snižovat význam spojení s Prahou. V roce 1590 měl biskup „nova“ z Prahy od Matyáše Cremera z Grunavy a současně od vicenotáře biskupského soudu Pavla Palinka (Palinecius), který byl

zur Gegenwart. Breslau 1930; Burbianka, Marta: *Ż dziejów drukarstwa śląskiego w XVII wieku. Baumanowie i ich spadkobiercy*. Wrocław 1977. Srov. též Šimeček, Z.: *Vznik tzv. tureckých novin a novinářství ve Vratislavi v 17. stol.* Slovanský přehled 58, 1972, s. 293–298.

- 27 Odkazují na rukopis o novinách a novinovém zpravodajství v českých zemích v předbělohorském období, který je připraven k uveřejnění.
- 28 Na význam korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z let 1579–1598 pro poznání vztahů česko-polských upozornil Pánek, J.: *Gazety tygodniowe i korespondencja*, s. 269–291; Týž: *Žpravodajství z Polska na Moravu*, s. 295–310.
- 29 Srov. přepis z kopiáře Stanislava Pavlovského v MZA, fond G 83, Opisy register (tzv. kopiářů) olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ze Zemského archivu v Opavě, pobočky Olomouc, fondu Arcibiskupství Olomouc OL — C 44/2 (dále jen Opisy register), inv. č. 168, kart. 42, Kopiář č. 16, 1579–1597, fol. 541–542.

ve styku s Vilémem z Rožmberka. Cremera upomínal o novinky z Francie a Itálie.³⁰ O úrovni informačního systému na Moravě svědčí, že se stal u příležitosti jednání manského soudu v Olomouci v roce 1592 informátorem Jindřicha Slavaty a Karla staršího ze Žerotína o událostech v Uhrách.³¹ Předplácení týdenních psaných novin u dvorského poštmistra v Praze Fridrichem ze Žerotína či biskupem Pavlovským nelze prokázat. Vyhledávání nových zdrojů zpráv vytvářelo podmínky k prolínání novinových zpravodajských okruhů moravské a české šlechty.

Spojení s Vídní usnadňovala výhodná poloha žerotínského zámku v Židlochovicích. Odtud Fridrich ze Žerotína noviny po poslu odesílal do Vyškova, kde byly předány služebníku biskupa. Pavlovský nařídil, aby úředník vyrovnal odměnu poslovi a noviny neprodleně poslal na biskupský dvůr v Kroměříži. Neznáme bohužel jméno vídeňského novelanta, u něhož Fridrich noviny objednával. Známá je až následná etapa, pro niž je podstatné, že Žerotín poskytoval exemplář Stanislavu Pavlovskému. Ten uváděl, že je dává k dispozici některým přátelům v zemi. Často je jmenován jako příjemce moravský zemský soudce, jímž byl Jáchym Haugvic. Naznačuje, že Pavlovský udržoval kontakty nejen s církevními hodnostáři v Praze, Vratislavi, Krakově a Vídni, s jednotlivci z řad uherské, polské a české šlechty, ale obracel se také k šlechtě sídlící v okolí. Exemplář novin, jehož příjemcem byl biskup, koloval a vracel se k biskupovi. Také on noviny odesílal zpět Žerotínovi. Exempláře nejsou dochovány.³² O tom, že Žerotín týdenní noviny dostával, svědčí exempláře, které postoupil svým přátelům do Čech. Uloženy jsou v rožmberském archivu v Třeboni, příjemce není udán. V úvahu připadají Vilém a Petr Vok z Rožmberka a Jiří ze Švamberka.³³

Pro výklad je rozhodující, že prvním vlastníkem novin byl Fridrich ze Žerotína, jak prokazuje adresa na tergu: *Dem wohlgebornen herrn, herrn Fridrichen zu /z/ Žerotin, Herrn auf Selowic*. Dvoustránkové listy novin vykazují skladbu shodnou se strukturou týdenních novin. Ve starších novinách jsou zaznamenány s příslušnými hlavičkovými údaji zprávy z Antverp, Kolína nad Rýnem a Frankfurtu nad Mohanem, v mladších, které lze zařadit k roku 1587, zprávy z Antverp, Kolína, Říma, Benátek a Lyonu. Z roku 1587 lze doložit přátelský list olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského Vilému z Rožmberka. Z Hukvald 29. října sděloval, že mu před čtyřmi dny odeslal „noviny z Polsky“ a doplňuje je sdělením, že brněnský probošt a kancléř Pavlovského, který jednal v Krakově s voleným králem (arciknížetem Maxmiliánem), nese zprávy pro císaře. Ústní zprávu podá také Vilémovi.³⁴

Ve styku s Pavlovským byl i Karel starší ze Žerotína. Lze doložit, že olomouckému biskupovi zaslal v roce 1597 obrázek obležení Amiensu. Obrázek neprokazuje

30 Doklady v kopiích z roku 1590, MZA, fond G 83, Opisy register, inv. č. 168, kart. 42, Kopiář č. 16, 1579–1597.

31 Tamtéž, s. 520–522.

32 Text novin, které biskup odesílal jako přílohu, není v kopiích opsán.

33 Státní oblastní archiv Třeboň, fond Historica Třeboň, č. 5213, 5404.

34 Tamtéž, fond Historica Třeboň, č. 5399.

spojení s týdenními novinami, vypovídá však o tom, že novinové zpravodajství podporovalo zájem o aktuální tisky. Vyobrazení aktuálních událostí, zejména válečných, se stala součástí frankfurtských a kolínských semestrálních historických relací. Jde o indicii, která nasvědčuje, že produkty organizované informační služby byly strukturovány vícestranně.

Týdenní periodicitu psaných novin dovolovala, aby zpravodajství o událostech ve světě bylo aktuální. Novinové informace zatlačovaly ve veřejnosti příležitostné zprávy v listech a kontinuitou zpravodajství byly s to korigovat a v čase rozšiřovat údaje v korespondenci. Napomáhala tomu možnost korekce objednávkou týdenních novin ze dvou i více zdrojů. Zajisté i z těchto důvodů nalézaly psané noviny odběratele v šlechtických kruzích a v radách královských měst. Také biskup Pavlovský zpravodajství novin, které mu posílal Fridrich ze Žerotína, hodnotil výše než jiné druhy informací. Považoval je za důvěryhodné a stavěl je do protikladu zejména s ústními zprávami, jež kolovaly na Moravě o událostech v Uhrách.

Psané noviny si svoje místo v souboru soudobých médií udržely i v době, kdy na počátku 17. století začaly být týdenní noviny vydávány tiskem.

Psané týdenní noviny nahrazovaly pravděpodobně již ve dvacátých letech 17. století z Vídně týdenní noviny tištěné. Doporučovala je blízkost Vídně a výhodné spojení. Zajisté i z toho důvodu jsou na Moravě ve srovnání s Českým královstvím v celém 17. století méně zastoupeny noviny z říšských měst. Na Moravě sedmnáctého století měl vídeňské tištěné noviny k dispozici ve 30. letech Zikmund z Tieffenbachu, v roce 1650 okruh rozšířili jesuité v Brně. V 70. letech 17. století odebíral olomoucký biskup Karel z Lichtenštejna z Vídně nejen tam tištěné noviny italské (*Il Corriere ordinario*), ale také brusselské (*Le Courier veritable des Pays-Bas*). Noviny z Vídně dodával na biskupský dvůr vídeňský tiskař a vydavatel Cosmerovius. Italské vídeňské noviny *Il Corriere ordinario* předplácel v 80. letech 17. století rovněž benediktinský klášter v Rajhradě. Noviny z Řezna (*Wochentliche Ordinari Zeitung*) objednávali v téže době Dietrichštejnové.³⁵ K rozšíření novin přispívaly rovněž obchodní kontakty. Do Jihlavy se dostaly noviny vydávané v hornorakouském Linci. Tamější trhy navštěvovali Jihlavští a také kupci z Lince přijížděli pravidelně do Brna.³⁶

Noviny, které rozšiřoval Fridrich ze Žerotína a olomoucký biskup Stanislav Pavlovský, byly určeny šlechtě. Okruh recipientů lze považovat za uzavřený. Městské prostředí se nepodílelo na jejich produkci a distribuci a nelze zjistit ohlas této zpravodajské korespondence v měšťanské veřejnosti. Pro 80. léta 16. století je pro výklad rozhodující doklad, že noviny byly zasílány přímo do Židlochovic a Brnu se tak vyhýbaly. Také pro období 1594–1598, kdy Fridrich stál v čele úřadu zemského

35 Srov. Šimeček, Z.: *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*. Československý časopis historický 27, 1979, s. 540–572.

36 O exempláři lineckých novin srov. Šimeček, Z.: *Neues zu Linzer Zeitung*. In: *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 1972. Linz 1975, s. 297–299.

hejtmana, nic nenasvědčuje tomu, že noviny docházely přes Brno. Není známo, že instrukce biskupa o přebírání zásilky novin od Žerotínova posla ve Vyškově z roku 1592 by byla nahrazena jinou.³⁷

Týdenní psané noviny se na brněnskou radnici dostaly na sklonku 16. století jinou cestou. Bylo pro ni příznačné spojení s Prahou. Městská rada v Brně náležela v Čechách a na Moravě k prvním městům, která pravidelně objednávala týdenní noviny z Prahy. Do Brna je dodával císařský herold Petr Fleischmann.³⁸ Významná událost čtrnáctileté turecké války, dobytí pevnosti Rábu císařským vojskem v roce 1598, přivedla městskou radu dokonce k rozhodnutí získat vlastní informace. Do Uher vypravila ze svého středu Matouše Selowitzera a z obce Antonína Krustého, aby zjistili, jak se vyvíjí situace a dozvěděli se podrobnosti o slavném vítězství.³⁹ To bylo oslavováno ve městech v zemích České koruny všeobecně.

V nových poměrech po porážce stavovského povstání převzala úlohu Prahy v síti evropských zpravodajských center Vídeň. Změnu reflektovala městská rada v Brně. Z roku 1670 je dochována relace městské rady, v níž žádala svého dvorského agenta ve Vídni Jakuba Adolfa z Kettenu, aby dvakrát týdně posílal poštou do Brna noviny. Městský syndik nabízel agentovi zvláštní odměnu (remuneraci) a zaplacení poštovného.⁴⁰ Lze vyslovit domněnku, že šlo o psané nebo tištěné noviny, jejichž zasílání nebylo odvislé od pravidelných relací, které městské radě za roční plat agent poskytoval. Noviny je třeba odlišit od psaných relací agenta. Také relace často obsahovaly nejnovější politické zprávy, rozhodující však pro ně nebyla univerzalita informací a aktualita, ale služba radě v záležitostech města. Za příklad lze uvést Kettenovu relaci, v níž sděloval souhrn zpráv od 8. do 24. září 1671.⁴¹ Ve funkci agenta působil Ketten do své smrti v roce 1683. Poté došlo v krátkém čase ke sjednání předplatného novin přímo městskou radou. Noviny nebyly objednány u agenta ve Vídni nebo u pošt mistra v Brně. Službu zajišťoval vídeňský poštovní úřad. Nabízel je a nepochybně také psal Johann Adam Schilling, jehož bližší postavení (*Postverwante*) u úřadu neznáme, zprostředkovatelem služby byl sekretář moravského zemského podkomořího Sebastian Hackel. Personální vazba naznačuje, že snahu rady o pravidelné novinové informace podporoval nadřízený zemský úřad. Platba předplatného z městského rozpočtu ve výši 12 říšských tolarů nenarazila na

37 MZA, fond G 83, Opisy register, inv. č. 168, kart. 42, s. 518–519.

38 AMB, fond A 1/1, listina č. 2354 – 1590, listopadu 16., Brno. O obsahu dvoulistových psaných novin Šimeček, Z.: *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století*. In: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. a 17. století*. Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Brně 3.–5. 11. 1975. Ed. Zdenka Veselá. Praha 1977, s. 359–360.

39 Doporučující list pro posly ze 7. dubna 1598 je zapsán v tzv. červeném kopiáři. AMB, fond A 1/3 Archiv města Brna – Sběrka rukopisů a úředních knih 1333–1958 (dále jen fond A 1/3), rkp. č. 85, Kniha korespondence z let 1598–1600, fol. 37r, 38v.

40 AMB, fond A 1/8 Archiv města Brna – Akta purkmistrovská 1647–1739 (dále jen fond A 1/8), sign. 1670, M 6, Nro 1515.

41 Tamtéž, sign. 1671, M 9 N.

nesouhlas podkomořského úřadu. Noviny měly být z Vídně do Brna dodávány každým poštovním spojem od počátku roku 1684.⁴² Z obsahu dokumentu vyplývá, že rada měla zájem především na aktuálních zprávách z kupeckého skladu ve Vídni.

Dějinná událost roku 1683, obléhání Vídně Turky a také ohrožení Moravy tureckými vpády, zvýšila dočasně význam Brna jako zpravodajského centra, které bylo s to nahradit nejistou zpravodajskou trasu, vedoucí z Vídně na západ podunajskou cestou. V Brně se dočasně koncentrovaly nejen informace o tureckém nebezpečí, přicházející z východní a jihovýchodní Moravy, ale fungovalo také jako centrum, odkud byly prostředkovány zprávy z Vídně. Bezpečně víme, že z Brna šly novinové zprávy přes Prahu dále do Evropy. Fungovalo však také staré spojení přes Olomouc do Slezska.

Turecké nebezpečí obrátilo pozornost také k organizování zpravodajství lokálního. Lze vyslovit domněnku, že i tato potřeba měla příznivý vliv na přísun zpráv z Vídně. O organizování zpráv o situaci v zemi v Brně vypovídá korespondence, kterou vedl správce Dietrichštejského paláce v Brně, Michael Franz Schrott, s knížetem Ferdinandem z Dietrichštejna. V listě z 16. července 1683 Schrott sděloval, že Thökölyho uherští rebelové spolu s rotami lupičů vyplenili řadu míst na moravsko-uherských hranicích a také Uherský Brod. Psaná cedule datovaná 15. července, která byla zaslána do Brna z Vídně, jejíž opis k listu Schrott přiložil, obsahovala rovněž zprávu, že Vídeň je obklíčena Turky a na předměstích a v okolí Vídně zuří požáry. V citovaném listě pisatel z nejmenovaného zdroje uvedl, že Turci mají na Kahlenberku děla a ohrožují dunajskou lodní dopravu. Lokální zájmy potvrdil Schrott v závěru listu vyjádřením obavy, že Brno je na obléhání nedostatečně připraveno. Obdobný charakter mělo upozornění, že z města jsou vyváženy cennosti. Schrott požádal knížete o rozhodnutí, jak má postupovat.⁴³

O okolnostech doručení vypovídá adresa Schrottova listu. Adresoval jej nejprve do Znojma, poté však uvedl jako místo doručení Lince. Lze vyslovit domněnku, že také zpravodajská trasa z Vídně do Lince počítala s komplikací a hledala cestu bezpečnější, vedoucí do Brna. Pro Schrotta, který začal posílat informace z Brna do Pasova, kam se Dietrichštejn přesunul, zůstala cesta přes Znojmo zřejmě nejspolehlivější. Do Pasova směřoval například list, k němuž připojil Schrott zprávu, která přišla z Drážďan s informací o situaci ve Vídni. Doprovázely ji zprávy z vojenského tábora císařského vojska. List obsahoval rovněž relaci z Břeclavi a Hodonína.⁴⁴ V Brně se soustřeďovalo regionální zpravodajství.

Informace o tureckém nebezpečí pro Moravu měla také brněnská městská rada. Již 12. července 1683 s odvoláním na zprávu, že Thököly stojí s armádou nedaleko

42 Tamtéž, sign. 1683, 13 N 3. Schillinga nejmenuje mezi poštmistry Effenberger, Eduard: *Die österreichische Post und ihre Reformen unter Kaiserin Maria Theresia und Kaiser Josef II.* Wien 1916.

43 Viz MZA, fond G 140 Rodinný archiv Dietrichštejnů, Mikulov (1097) 1222–1944, inv. č. 679, kart. 218, Korespondence Ferdinanda z Dietrichštejna se Schrottem.

44 Tamtéž, přílohy.

Trenčína, rozhodla, aby byla připravena děla k obraně města.⁴⁵ Původ zprávy není uveden, zájem o kontinuitní sledování pohybu armády je patrný z pozdějšího listu M. F. Schrotta F. Dietrichštejnovi.⁴⁶ Přípravy na obranu města pokračovaly, zprávy byly sdělovány městské radě.

Avšak z Brna vycházely rovněž důležité informace novinové, jejichž základ ne lze hledat v regionálním zpravodajství z Moravy. Pod hlavičkou *Brünn* jsou v září 1683 v novinách *Neu-Ankommender Krieges-Curirer* ohlašovány dobré zprávy (*fröhliche Zeitung*). Píše se v nich, že „naše“ armáda a hrdinná statečnost polského krále zbavily „milé město Vídeň“ ukrutnosti nepřátel. V říjnu zaznívaly hlasy o vítězství také *Auss dem Marggraffthum Mähren* v tisku *Continuation vom Türkischen Kriegsweesen* a 12. listopadu byla v dalším čísle týchž novin uveřejněna zajímavá zpráva. Obsahovala předpověď, že v příštím roce bude válka pokračovat, protože Turci si přejí revanš. V té souvislosti bylo naznačeno, že dochází k neshodám císařských s Poláky. Nejsou spojeny s osobou polského krále ani vévody lotrinského, ale je to francouzský záměr. Francouzi si přejí, aby z jiskry vznikl požár.⁴⁷

Pro úvahu o podmínkách potřebných k vzniku novin v Brně má význam interpretace svědectví, které otiskl vratislavský knihkupec a vydavatel psaných a tištěných novin ve Vratislavi Gottfried Jonisch. Odvolával se na *Brünnerischer Blaettel*. Sdělení otištěné v roce 1683 v tištěných novinách *Neu Ankommender Krieges-Curirer*⁴⁸ prokazuje, že Brno nalezlo místo ve zprostředkovávání novinových zpráv z Vídně do Prahy. Případného pražského zprostředkovatele neznáme. Na základě brněnských novin otiskl Jonisch informace o událostech ve Vídni. V mírových poměrech byly takové zprávy v cizině běžně dostupné ve vídeňských novinách, které vydával vídeňský tiskař Cosmerovius. Do Prahy nepřicházely cestou přes Brno, ale vídeňskou poštou přes Jindřichův Hradec.

Je lákavé přijmout výklad, že šlo o noviny tištěné mimořádně v Brně z toho důvodu, že expedice novin vídeňských z Vídně byla Turky ohrožována. Snad by se mohlo také uvažovat o tiskaři, který přišel na čas s tiskařským lisem do Brna. Událost by však sotva prošla beze zmínky v pramenech. Pro neoprávněnost takové úvahy svědčí, že v Brně není dosvědčen pokus vydávat noviny v době, kdy tu byla k dispozici zařízená tiskárna. V Brně nemělo vydávání novin naději na komerční

45 AMB, fond A 1/3, rkp. č. 1275, Zápisy o schůzích městské rady z roku 1683, s. 253. Zpráva byla sdělena vasedání městské rady 12. července 1683. Rozhodnutí následovalo výzvu moravského tribunálu magistrátu ze 3. července, aby město opatřilo proviant a municí a připravilo se na obléhání. Srov. Dudík, B.: *Auszüge aus dem Raths-Protokolle des k. k. Tribunals in Mähren vom Jahre 1683*. Archiv für österreichische Geschichte 65, 1. Hälfte 1883, separátní otisk, s. 6.

46 Jde o list z 15. července 1683. Pramen citován v poznámce 40.

47 Konvolut tisků je uložen v Univerzitní knihovně Wrocław, číslo tisku 387772 (v literatuře citována stará sign. F 2019 a/2). Anonymní úvaha se vymyká běžnému přístupu novináře. Uvažovat v brněnském prostředí o osobě, která mohla zprávu napsat, se neodvažuji.

48 Exemplář novin je uložen v konvolutu tisků citovaném v předešlé poznámce. O Jonischově vydavatelské činnosti srov. údaj o literatuře uvedený v poznámce 23.

úspěch. Je nepravděpodobné, že by noviny našly dostatek předplatitelů na Moravě a mohly konkurovat novinám vídeňským.

Proces regionalizace vydávání novin v zemích habsburské monarchie, se kterým se od poloviny 17. století setkáme v Čechách (Praha), Slezsku (Vratislav), Solnohradsku (Salzburg) 1671), Horním Rakousku (Linec), Tyrolsku (Innsbruck), Štýrsku (Štýrský Hradec) a také ve vzdáleném Vorarlbersku (Feldkirch, Bregenz), se Moravě do poloviny 18. století vyhýbal.⁴⁹ Země musela na noviny ještě dlouho čekat. Důležitým faktorem, který vývoj nepříznivě ovlivňoval, byl nejen poměrně malý teritoriální rozsah Moravy, ale také výborné dopravní spojení s Vídní. Vídeňské dvorské noviny byly na zámčích jižní Moravy pohotově k mání. Roli hrály čilé kontakty s blízkou Vídní ve sféře obchodu a přitažlivost sídelního města pro šlechtu, úředníky i vzdělanou inteligenci. Podmínky pro vznik novin na Moravě lze srovnávat s poměry ve Štýrsku. Také ve Štýrském Hradci se domácí noviny ujímaly jen s obtížemi. Svědčí o tom již sám fakt, že vydavatelem se tam nestal tiskař, nýbrž poštovní.⁵⁰

Jonisch neměl *Brünnerischer Blaettel* k dispozici, informace otiskl ve zpracování z Prahy, datovaném 4. srpna 1683. Pražský novelant jako zdroj brněnské noviny zcela nepochybně uvedl. Otázkou zůstává, jak si tyto noviny představit. Název *Brünnerischer Blaettel* poskytuje více možností výkladu. Lze uvažovat o psaných novinách z Brna, které došly do Prahy a byly tu přetištěny pro velký zájem veřejnosti, již seznamovaly se srdatostí obhájců Vídně, chystajících se čelit tureckému obléhání. Název Blaettel (Blätter) byl současně užíván pro označení tištěných novin, vycházejících v menších zpravodajských centrech. Měly obvykle malý rozsah. Brno by bylo možno sice považovat za místo vhodné k vydávání novin v náhradu za noviny tištěné v obležené Vídní, avšak domněnce brání fakt, že ve městě není v roce 1683 doložena činnost tiskaře. Tisk v Brně lze z toho důvodu vyloučit. Za nejpravděpodobnější považuji, že šlo o brněnskou novinovou korespondenci, která se stala v roce 1683 pravidelnou, když stará poštovní trasa podunajská byla ohrožována Turky. Z pražských a vratislavských novin je v tom roce v novinách *Leipz. Post- und Ordinari-Zeitungen* a v tiscích, které vydal ve Vratislavi Jonisch, zaznamenán překvapivě velký počet zpravodajských relací, které vycházely z Brna a líčily události, související s obranou Vídně před Turky. Po odražení turecké válečné kampaně v roce 1683 se zpravodajství z Brna z novin vydávaných v německých zemích opět vytratilo.

---

49 Místa jsem seřadil do chronologické řady na základě bibliografie *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts*. Data se značně liší od časové tabulky sestavené na základě zmínek v historických pramenech a písemnostech povahy archivní. Údaj o dochování tisku je podle mého názoru důležitou indicií, která vypovídá o schopnosti prostředí zajistit vydávání domácího novinového media a rozšiřuje tak prostor pro úvahy o podmínkách regionalisace.

50 Srov. Popelka, Fritz: *Die älteste Grazer Zeitung*. *Blätter für Heimatkunde* 6, 1928, s. 75–78, nejnověji Lang, H. W.: *Die Anfänge der periodischen Presse in Österreich*, s. 26.

Nejstarší noviny vycházející v habsburské monarchii měly ráz novin dvorských. Tak se prezentují týdenní psané noviny pražského dvorského poštmitra Jiříka Pichla z Pichlberku z konce 16. století. Udržely se v stejné podobě až do jeho smrti v roce 1612. Je nasnadě, že ve změněné situaci po smrti Rudolfa II. a po přenesení dvora Matyášova z Prahy do Vídně došlo ke vzniku psaných týdenních dvorských novin ve Vídni, a lze vyslovit domněnku, že tam předcházely vydávání tištěných novin. Historikové novin se neshodují v názoru, kdy tištěné noviny ve Vídni začaly vycházet, některé náznaky svědčí o kontinuitě tamějších psaných a tištěných novin.⁵¹

V polovině 17. století rozšířily nabídku vídeňských dvorských novin noviny tištěné v jednotlivých rakouských zemích, vázané na zpravodajství novin vídeňských.⁵² Mezi první náležely noviny vydávané v Praze. Začaly pravidelně vycházet v roce 1659, nelze však vyloučit, že se objevily snahy rozšiřovat z Prahy noviny již u příležitosti pobytu Ferdinanda III. v Praze v roce 1637.⁵³

Postup regionalisace novin v monarchii měl však limity. Tiskaři se vydávání ujali tam, kde bylo možno získat pohotově zprávy z novin, jejichž pravidelnou dodávkou zajišťovala pošta. Šlo o základní podmínku k tomu, aby místní noviny byly s to lacinou nabídkou konkurovat novinám dováženým augšpurskou nebo vídeňskou poštou. V Praze šlo o konkurenci novinám říšským a vídeňským. Pro Brno byla důležitější trasa Vídeň–Vratislav. Především je však třeba uvést, že zájemci o noviny na jižní Moravě, náležely k nim šlechta a kláštery, se orientovali na přímé styky s Vídni. Tento faktor oslaboval celozemskou poptávku a retardoval vývoj, který vedl k opožděnému vzniku novin v Brně.

Výklad, který jsem podal, je vymezen nízkým zastoupením Brna v mezinárodně organizovaném novinovém zpravodajství. Zpráv s hlavičkou „z Brna“ publikovaných v psaných a tištěných novinách 16. a 17. století a událostí vztahujících se k Brnu a zaznamenaných v periodicky vydávaných historických relacích se podařilo shledat jen poskrovnu. Jsem přesvědčen, že soustavný výzkum by tuto základnu podstatně rozšířil a upozornil na fakta, jež se nenaleznou v kronikách nebo v úředních či osobních písemnostech. Nezměnily by však mnoho na tom, že zprávy o domácích událostech v psaných a týdenních poštovských novinách nebyly určeny čtenářům v Brně a na Moravě, ale měly poskytovat informace a působit na veřejnost v podstatně širším prostoru střední Evropy.

51 O významu Prahy v novinovém zpravodajství souhrnně pojednal Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1–2*. Wien 2003, zejména s. 327–367; tu uvedena také česká literatura.

52 Srov. Duchkowitsch, Wolfgang: *Absolutismus und Zeitung. Die Strategie der absolutistischen Kommunikationspolitik und ihre Wirkung auf die Wiener Zeitung 1621–1757*. Wien 1978.

53 S otázkou do Prahy zařadili dvě čísla novin zasláných na saský dvůr v Drážďanech v roce 1637 vydavatelé katalogu *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts* Else Bogelová a Elger Blühm. Vedla je k tomu mimo jiné rukopisná poznámka současníka na novinách „Praag“. Typografickým rozbořem se nepodařilo Dr. Evě Stejskalové v rukopise zadaném k uveřejnění tisk jako pražský určit. Za svolení užít poznatku k citaci upřímně děkuji.

Reálné předpoklady k vydávání zemských novin v Brně nejsou spojeny s regionalizací dvorských zpráv, pohotově dostupných v oficiálním zpravodajství dražích vídeňských novin, respektive s přetiskováním zpráv z novin říšských, nýbrž s programy vídeňské vlády podpořit ekonomický rozvoj v monarchii vydáváním informací užitečných pro obchod, výrobu manufakturní a řemeslnou a hospodářství. Počátky změn spadají do období vlády Josefa I., který cílevědomě uvolňoval prostor pro rozšíření rakouských výrobků na trzích prostřednictvím mezinárodního obchodu.⁵⁴ Snahy pokračovaly za Karla VI. Do popředí se dostávaly informace převážně lokální povahy vymezené příslušností zemskou.

Rozvoj ekonomiky, k němuž docházelo v západoevropských zemích, ve Francii, Nizozemí a Anglii, vyžadoval mimo jiné pohotovější ekonomické informace. Tato potřeba se záhy projevila také v některých říšských městech. Významné místo zaujal zejména Hamburk a Frankfurt nad Mohanem. Shromaždištěm informací se stala kancelář, v níž se soustřeďovala nabídka a poptávka po nemovitostech a zboží. Informační kanceláře (Bureau d'adresse, v německé oblasti Frag- und Kundschaftsamt, v české odborné literatuře poptavárna, poptavárenský úřad, tázní úřad) prošly od založení Renaudotova Bureau d'adresse v Paříži, které začalo fungovat ve třicátých letech 17. století, rychlým rozvojem.⁵⁵ S obdobným programem byly na sklonku 17. století zřizovány poptavárny v Anglii, v Dánsku a v říšských městech. V habsburské monarchii vznikla první delší dobu působící poptavárna v roce 1707 ve Vídni.⁵⁶ Již dříve se však projevily snahy poskytnout aktuální informace ze života ve Vídni ve zprávách novin s názvem *Wienerisches Diarium*, privilegovaných v roce 1703 tiskaři a knihkupci Johannu Baptistovi Schönwetterovi. Obsah novin, rozdělený do řady oddílů, měl výrazně místní charakter. Nechyběly seznamy zemědělných a narozených, uzavřených sňatků a listy osob, které přijely do Vídně nebo sídelní město opustily. Po vzoru *Wienerisches Diarium* hodlal obdobné zprávy uveřejňovat v Praze již v roce 1710 Johann Ferdinand Fachner, který přišel do Prahy jako učitel jazyků. Žádost o povolení vydávat noviny narazila na odpor vydavatele privilegovaných pražských novin (*Prager Post-Zeitungen*) a tiskaře Karla Ferdinanda Arnolta a pražské univerzity a byla ve Vídni zamítnuta.⁵⁷ Lépe se nedařilo o tři roky později ani dalšímu žadateli. Byl jím Joachim Franz Lang.⁵⁸ Pro nepovolení dalších novin

54 Srov. Urfus, Valentin: *Císař Josef I. Nekoronovaný Habsburk na českém trůně*. Praha 2004.

55 Srov. Feytel, Gilles: *L'Annonce et la nouvelle. La presse d'information en la France sous l'ancien régime 1630–1788*. Oxford 2000.

56 Srov. Giesecke, Michael: *Der Buchdruck in der frühen Neuzeit. Eine historische Fallstudie über die Durchsetzung neuer Informations- und Kommunikationstechnologien*. Frankfurt am Main. 2006⁴; Tantner, Anton: *Adressbüros in der Habsburgermonarchie und in deutschen Territorien-- Eine Vorgeschichte der Suchmaschine?* In: *Information in der Frühen Neuzeit. Status, Bestände, Strategie*. Hrsg. Arndt Brendecke, Markus Friedrich, Susanne Friedrich. Münster 2008, s. 215–236. V české literatuře je stále nepřekonána studie Josefa Volfa věnovaná návštěvníku v knize Volf, Josef: *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha 1930, s. 111 an.

57 Národní archiv, fond SM Stará manipulace (1300) 1526–1838 (1899), sign. P 106, 8a.

58 O Langově návrhu Volf, J.: *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*, s. 88–95.

v Praze byla rozhodující argumentace, že by byly na újmu privilegovaného vydavatele a ohrožovaly existenci řádně vycházejících novin.

Snazší se ukázala cesta k zřízení poptavárny, v níž by byly k dispozici údaje z oblasti obchodu. Praha se svým společenským a obchodním potenciálem se v monarchii relativně záhy zařadila mezi města, kde se uplatnila myšlenka na provozování informační kanceláře. O povolení požádal v roce 1724 měšťan na Starém Městě pražském Johann Paul Student. Frag-und Kundschaftsamt měl ulehčit získání úvěru, umožnit nákup a prodej nemovitostí a zboží bez prostřednictví křesťanů a Židů, kteří nabízelí obdobné služby v hostincích a vinárnách. Napříště bylo možné sdělit v poptavárně do protokolu údaje o zamýšlené koupi či prodeji a zaplatit poplatek 17 kr. V poptavárně bylo možno objednat také poselské služby. Údaje z protokolu měly být dvakrát týdně vydávány tiskem.⁵⁹ Povolení ke zřízení poptavárny nebylo J. P. Studentovi vydáno. Poptavárna v Praze vznikla spolu se zastavárnou až na základě patentu Marie Terezie ze 4. září 1747.⁶⁰

Zřízení poptavárny v Brně je spojeno se založením Půjčovní banky. S iniciativou přišel vídeňský dvůr v roce 1749. Rozhodnutí Marie Terezie založit v hlavním městě země banku a manufakturní úřad bylo moravskému guberniu oznámeno dvorským reskriptem z 9. ledna 1751.⁶¹

Rozhojnit klientelu a rozšířit tržní prostor do moravských regionů umožnilo majitelům poptavárny pravidelné vydávání zpráv o nabídce a poptavce formou inzerce v návštěvníku (*Intelligenzblatt*) od roku 1755. Vydávání návštěvníku vymezovalo inzerci větší místo, než tomu bylo v poštovských novinách. Postupně vedlo k sloučení návštěvníku a novin v jeden podnik.

V Brně se stal návštěvník založený v roce 1755 odrazovým můstkem ke vzniku časopisů.⁶² Byl důležitým článkem na cestě vedoucí ke konstituování novin v Brně. Zkušenosti s vydáváním a redakcí návštěvníku spolu se znalostí reakce veřejnosti na obsah a počet odběratelů orientovaly vydavatele k publikování zpráv o politických,

59 Údaj o iniciativě staroměstského měšťana J. P. Studenta uvedl do literatury Tantner, A.: *Adressbüros in der Habsburgermonarchie und in deutschen Territorien*, s. 226 s odkazem na pramen Národní archiv, fond SČM Staré české místodržitelství, Praha 1563–1751, sign. 1724, VIII b. Srov. Týž: *Frag- und Kundschaftsämter in der Habsburgermonarchie als Institutionen der Informations- und Wissensvermittlung*. Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich 2, 2007, s. 7–19.

60 Srov. Frohmann, Jindřich: *O pražské zastavárně, době a lidech kolem ní. Dějiny státního zástavního a půjčovního úřadu v Praze*. Praha 1947.

61 MZA, fond B 1 Gubernium (1613) 1636–1785 (1799), sign. B 6, č. 55. Srov. Chylík, Jindřich: *První obchodní banka u nás*. Časopis Matic moravské 69, 1950, s. 201–282, souhrnně v souvislosti s podporou průmyslu Janák, Jan: *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918. Dějiny Moravy, díl 3/1*. Vlastivěda moravská. Nová řada. Země a lid. Sv. 7. Brno 1999, s. 275 an.

62 Nejistotu, kdy byl návštěvník v Brně založen, vnesl údajem o roku 1751 d'Elvert, Christian: *Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher-Censur und der periodischen Literatur, so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien*. Brünn 1854, s. 173. Vydávání návštěvníku spojil s publikací dodatkového patentu Marie Terezie k založení Půjčovní banky.

válečných a kulturních událostech v zemi a sousedství a posléze k novinovému univerzálnímu zpravodajství. Zdroje úřední a lokální zprávy doplňovaly zprávy z novin a náměty čerpané z časopisů. S proměnami se objevila a prosazovala snaha zvýšit periodicitu a přeměnit týdně vycházející návestník s jeho novinovou zpravodajskou přílohou ve dvakrát týdně vycházející noviny se zprávami univerzální povahy. Svým obsahem poučným a zábavným návestník vybízel ke čtení a dával podněty ke sledování časopisů a novin. Časopisy vycházející v cizině a ve Vídni se staly od samých počátků návestníku zdrojem odborných informací a témat naučných a zábavných statí.

Se vznikem návestníku v roce 1755 začalo v Brně období, kdy sledování pravidelných informací povahy ekonomické přispívalo k pronikání novinových zpráv do měšťanské společnosti a vytvářelo předpoklady k šíření odborných poznatků, zábavy a osobních zpráv. Úřadům sloužil návestník jako věstník. Byla v něm publikována úřední sdělení určená široké veřejnosti. Panovnické dekrety, patenty a vyhlášky gubernia doplňovaly zprávy vrchnostenských úřadů, městských magistrátů a soudů. V zásadě lze hovořit o nahrazování úředních oznámení vyvolávaných biřicem či vyvěšováním psaného textu na radnici publikací v novinách.

TOMÁŠ ČERNUŠÁK

**EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ NEMOCNICE
BRNĚNSKÝCH ALŽBĚTINEK V PRVNÍM STOLETÍ
JEJICH EXISTENCE**

Abstract: The Elizabethan monastery in Brno, founded in 1750, belonged thanks to its systematic care of the sick to ecclesiastical organizations that corresponded well to the Enlightenment concept of charity. That is why the monastery won so quickly in popularity and patronage, both between individuals and the various institutions. Thanks to this, the monastery could rely during the first century of its existence on several sources that sufficiently have covered its costs associated with caring of the sick.

Keywords: Elizabethan sisters, Enlightenment, charity, Old Brno.

I. OSVÍCENSKÉ POJETÍ CHARITY A JEJÍ REALIZACE

Křesťanství — stejně jako celá společnost v Evropě — procházelo v průběhu 18. století procesem hlubokých změn. Jednou z těch, které se významným způsobem dotkly katolické církve a jejích institucí v tomto období v prostoru habsburské monarchie, bylo mimo jiné nové chápání role a významu křesťanské charity. Tato problematika zde byla ovlivněna především díky reformně-katolickému programu, který ve svých knihách načrtl italský kněz a teolog, představitel tzv. katolického osvícenství, Ludvík Muratori (1672–1750). První z jeho knih nesla název *Della regolata divozione de christianiani* a byla vydána v roce 1723. Muratori v ní podrobil kritice dosavadní zbožnost barokní doby a varoval před jejím přílišným důrazem na vnější formy. Do centra zbožnosti doby 18. století tak byly postaveny dva prvky — jednak mešní obět a jednak praktické křesťanství založené na konkrétních skutcích lásky k bližnímu v duchu evangelia. Tuto otázku pak řešil Muratori podrobněji ve svém druhém spise nazvaném *Della carità christiana in quanto essa è amore del prossimo* z roku 1733. Na základě mnoha citátů z Bible a z děl církevních otců v ní představil svůj program činné lásky k bližnímu jako samu podstatu křesťanství.¹

Muratoriho díla byla již poměrně záhy po svém vzniku známá i v prostředí střední Evropy. Dočkala se samostatných překladů do němčiny (a později i do češtiny), Muratoriho názory na praktické křesťanství a roli charity byly některými autory (například augšpurským kanovníkem Petrem von Obladen) rovněž popularizovány v jejich vlastních spisech. Později se staly — zejména vlivem prvního rektora pražského generálního semináře Augustina Zippeho — také součástí josefínských koncepcí výuky morální teologie a tím pádem výrazným způsobem ovlivnily formaci řady kleriků a kněží v rakouské monarchii.²

Muratoriho reformní myšlenky o činné křesťanské péči se však odrazily i v běžném životě lidí. Zajímavý pokus o jejich realizaci znamenal projekt hraběte Jana Nepomuka Buquoye, který na svých panstvích v Čechách vytvořil ústav pro chudé, založený na důsledně náboženských principech. Hrabě Buquoy měl v plánu ústav transformovat v náboženské bratrstvo, jemuž dal název *Sdružení z lásky k bližnímu* a dokonce pro něj získal v roce 1781 potvrzení od papeže Pia VI. Iniciativa hraběte Buquoye velice zaujala a inspirovala i samotného císaře Josefa II. Dobře totiž zapadala do jeho představ o tom, jak má fungovat kvalitní charitativní péče v jeho říši.

-
- 1 Winter, Eduard: *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha 1945, s. 14–16; Mikulec, Jiří: *Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím*. In: *Církev a zrod moderní racionality. Víra–pověra–vzdělanost–věda v raném novověku*. (=Folia historica bohemia, Supplementum II). Eds. Martina Ondo Grečenková a Jiří Mikulec. Praha 2008, s. 143–163 (zde 154–158). Ke vlivu myšlenek osvícenského katolicismu viz také Táborský, Josef: *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Brno 2007. K problematice proměn zbožnosti v souvislosti s epochou osvícenství v městě Brně viz Malý, Tomáš: *Smrt a spása mezi tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno 2010.
- 2 Winter, E.: *Josefinismus*, s. 182–184; Mikulec, J.: *Katolická zbožnost*, s. 158–160.

V roce 1783 proto nařídil rozpuštění všech stávajících církevních bratrstev a sjednotil je všechny v jediné nové bratrstvo s dobročinným zaměřením pod názvem *Bratrstvo účinné lásky k bližnímu*.³

Osvícenskému specifickému zájmu o charitu v rakouské monarchii odpovídal ve druhé polovině 18. století nový model systému charitativní péče, který se vyznačoval zejména důrazem na větší systematickosti podpory chudých, snahou o zamezení žebroty a důslednou kontrolou finančních prostředků určených pro charitu.⁴ Tomuto modelu „nové charity“⁵ adekvátně odpovídal vývoj ryze státních, ale i katolickou církví spravovaných institucí, které ji měly jako zásadní náplň své aktivity. Je to dobře patrné také na charitativních a zdravotních institucích, které v této době vznikly v městě Brně. Patřila k nim nemocnice milosrdných bratří (založena 1753), vojenská nemocnice (založena 1756), dále měšťanský lazaret (založen 1768) a normální škola se sirotčincem (1775). V době vlády Josefa II. tento trend vrcholil založením Veřejné nemocnice (1783), chudinského ústavu (1785) a nakonec Všeobecného zaopatřovacího ústavu (1785), který v sobě slučoval nemocnici, porodnici, blázinec, nalezinec i sirotčinec.⁶

2. POČÁTKY BRNĚNSKÉHO KLÁŠTERA A NEMOCNICE ALŽBĚTINEK

Jednou z těchto nových charitativních institucí byl i brněnský klášter a nemocnice alžbětinek. Řád alžbětinek založila Apolonie Radermecherová (1571–1626) jako řeholní společenství, jehož posláním byla služba nemocným, starým a opuštěným lidem. První klášter vznikl v německých Cáchách, odkud se řád rozšířil do dalších zemí. V roce 1627 byl řád přivtělen k františkánům-observantům. První konvent v českých zemích byl založen v Praze již v roce 1719, odsud pak byl osazen také klášter v Kadani roku 1746.⁷

V pořadí třetí klášter u nás vznikl v Brně. Jeho počátky sahají již do roku 1748, kdy se na základě své návštěvy vídeňského kláštera alžbětinek rozhodla hraběnka Marie Alžběta Walldorfová, rozená Sinzendorfová (1716–1758), že klášter téhož řádu založí i v městě Brně. O rok později se jí pro svůj záměr podařilo získat

3 Winter, E.: *Josefinismus*, s. 185–189; Mikulec, J.: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 124–134.

4 Malý, T.: *Konec barokní caritas? Od tradiční strategie spásy k racionální charitě*. In: *Církev a zrod moderní racionality. Víra–pověra–vzdělanost–věda v raném novověku*. (=Folia historica bohemia, Supplementum II). Eds. Martina Ondo Grečenkova a Jiří Mikulec. Praha 2008, s. 165–182 (zde s. 166–167). K otázce vzniku veřejného zdravotnictví v rakouské monarchii viz nejnověji Stoklásková, Zdeňka: *Osvícenství a vznik veřejného zdravotnictví*. In: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Eds. Jaroslav Lorman a Daniela Tinková. Praha 2009, s. 88–105.

5 Jak to výstižně označil ve výše citovaném článku Tomáš Malý.

6 Malý, T.: *Konec barokní caritas?*, s. 169–173. K dějinám zdravotních a charitativních institucí na Moravě ve druhé polovině 18. století viz též starší práci d'Elvert, Christian: *Geschichte des Heil- und Humanitäts-Anstalten in Mähren und Oester. Schlesien*. Brünn 1858, s. 155–184.

7 Foltýn, Dušan a kolektiv: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 52.

podporu hlavních církevních představitelů — vídeňského arcibiskupa Sigmunda von Kollonitze a olomouckého biskupa Ferdinanda Julia von Troyera. V roce 1750 ji podpořila dopisem brněnské městské radě také samotná císařovna Marie Terezie. Hraběnka Alžběta Walldorfová posléze zakoupila pro potřeby plánovaného kláštera dům nedaleko Brněnské brány v těsné blízkosti městských hradeb (na místě dnešního domu na Kopečné ulici 37) a hned na to požádala představenou vídeňských alžbětinek, aby do Brna vyslala několik řeholnic k jeho osazení. Dne 5. dubna 1750 dorazily první tři alžbětinky a takřka ihned začaly s činnostmi na úpravách získaného domu pro potřeby vlastní nemocnice. Už v květnu 1750 mohly přijmout do péče první nemocné ženy. Ještě téhož roku se však objevil vážný problém, který mohl představovat ohrožení nové klášterní fundace. Od místních vojenských úřadů dostaly totiž alžbětinky upozornění, že se jejich dům nachází příliš blízko městských hradeb a v případě hrozby nepřátelského útoku podléhá příkazu okamžité preventivní demolice. Ukázalo se také, že získaný dům kapacitně pro potřeby nemocnice stačit nebude. Proto začala tehdejší představená kláštera M. Magdaléna Terezie von Ketten konat přípravy pro získání jiného vhodnějšího místa pro stavbu většího objektu. Jako ideální se pro tento účel jevil pozemek v blízkosti řeky Svratky na Starém Brně nedaleko tehdejšího Kamenného mostu. Pozemek patřil klášteru starobrněnských cisterciáček, jejichž abatyše Antonie von Ulrici jej alžbětinkám prodala za sumu 2 000 zlatých. Alžbětinky k němu navíc získaly ještě sousední pozemek, který patřil modřickému mlynáři Johannu Paulu Reicheltovi, a na jaře roku 1751 začaly se stavbou nového kláštera. Patrně vzhledem k finančním možnostem však byl vlastní výsledek celé stavby výrazně skromnější než původně zamýšlený a plánovaný objekt. V roce 1754 byly již stavební práce tak daleko, že bylo možné uvažovat o přestěhování sester do nové budovy. Slavnostní otevření vystavěných prostor se konalo za účasti četných příznivců alžbětinek dne 14. září 1754.⁸

3. EKONOMICKÉ ZDROJE BRŇENSKÝCH ALŽBĚTINEK

Alžbětinky na Starém Brně a jejich nemocnice se z ekonomického hlediska v duchu své spirituality neopíraly o žádná nemovitosti a zisky z nich. Během prvního století své existence však komunita vybuodovala pozoruhodný a patrně dosti efektivní systém různých sbírek a podpor. Ten plně odpovídal celkovému charakteru moderní charitativní instituce poskytující systematickou péči nemocným. Systém se opíral o několik základních, víceméně stabilních zdrojů.⁹

8 Flodrová, Milena: *Ž dějin brněnských alžbětinek*. In: *Konvent sester alžbětinek v Brně 1749–1999*. Brno 1999, s. 2–23 (zde s. 5–9).

9 Nejdůležitější informace o ekonomickém zabezpečení brněnských alžbětinek, stejně jako o dalších skutečnostech, nám podává jejich archiv, který byl nedávno objeven v kryptě brněnského kostela minoritů a v současnosti je na základě depositní smlouvy s klášterem alžbětinek uložen a zpřístupněn v Moravském zemském archivu v Brně.

První zdroj představovaly různé individuální dary. Nejstarší dochovaná účetní kniha výdajů a příjmů¹⁰ ukazuje, že v letech 1776–1786 existovalo několik typů těchto darů. Na prvním místě to byly podpory dávané klášteru a nemocnici v pravidelných každoročních intervalech od stejných dárců. V letech 1776–1786 takto docházela podpora od císařského dvora (pouze do roku 1781, pak jen sporadicky), která činila částku 300 zlatých ročně. Dále sem patřila podpora od moravských stavů (20 zlatých ročně), dary od brněnských minoritů a augustiniánů (každý z obou klášterů věnoval pravidelně dvakrát ročně po 40 zlatých), dar jisté Antonie Kostlerové (ročně 80 zlatých) a dar rodiny Grimmů (ročně 80 zlatých). Dalším víceméně pravidelným darem (ovšem v různé výši) byly každoroční příspěvky získávané patrně na nějakém charitativním plese (v knize označeny jako „Ballgeld“). Jinou skupinu pak tvořily nepravidelné či jednorázové dary od různých dárců nebo prostředky získané z pozůstalostí po zemřelých. Jejich výše byla různá — od několika zlatých od donátorů prostého původu až do několika set zlatých (například 300 zlatých získaných jako dar od Ditrichštejnů v roce 1777) — v závislosti na sociálním statutu dárců. Do této skupiny lze zahrnout i dobrovolné dary od pacientů nemocnice. Zde se však zpravidla jednalo o velmi malé sumy od 4 do 8 zlatých. Třetím typem těchto darů byly pak pravidelné veřejné sbírky, které se konaly ve čtvrtletních a měsíčních intervalech. Jejich výše se podle nejstarší účetní knihy pohybovala v horizontu od 4 do 30 zlatých na jednu sbírku.

V zásadě podobnou strukturu ukazuje i druhá nejstarší účetní kniha kláštera alžbětinek.¹¹ Příjmy byly v letech 1794–1800, které kniha pokrývá, již více strukturované. V podstatě však šlo stále o pravidelné dary, které byly zahrnuté do účetní položky „konventní almužny“. Sem byly kromě nich počítány i dary jednorázové. Ty byly v účetní knize pojaty ještě v jiné účetní položce, nazvané „dary od pacientů“. Poslední skupina, tj. veřejné sbírky, pak byla již členěna na zemské sbírky, které se konaly v různých intervalech po jednotlivých moravských krajích, a městské sbírky realizované pouze v městě Brně pravidelně každý měsíc. Třetí nejstarší účetní kniha příjmů a výdajů z let 1815–1821¹² pak už všechny tyto dárcovské příjmy člení pouze na tři základní skupiny — almužny (pravidelné i jednorázové), příspěvky od nemocných a veřejné sbírky.

Údaje z uvedených knih výdajů a příjmů umožňují také postihnout proměny, kterými skupina darů a sbírek v dané době prošla. Parametry, které lze pro tento účel srovnávat, jsou dva. Je to jednak celkový počet jednotlivých položek v seznamu pravidelných či jednorázových darů a almužen, respektive sbírek, a dále celkové množství takto získaných peněz — obojí v průběhu jednoho kalendářního roku.

10 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond E 104 Alžbětinky Brno (1729–1955) (dále jen fond E 104), kniha č. 33, Účetní kniha výdajů a příjmů 1776–1786.

11 MZA, fond E 104, kniha č. 34, Účetní kniha výdajů a příjmů 1794–1800.

12 MZA, fond E 104, kniha č. 35, Účetní kniha výdajů a příjmů 1815–1821.

Průzkum prvního z uvedených parametrů — záznamů darů a almužen (obojího typu, tj. pravidelných i jednorázových) — z několika vybraných let ukazuje také velmi dosti proměnlivé hodnoty:

1776	52 darů	2 656 zlatých;
1780	42 darů	2 211 zlatých;
1785	36 darů	1 163 zlatých;
1794	41 darů	1 054 zlatých;
1799	35 darů	1 010 zlatých;
1815	52 darů	4 215 zlatých;
1820	46 darů	2 543 zlatých.

Veřejné sbírky se v konventním účetnictví projeví v daných letech takto:

1776	16 sbírek	201 zlatých;
1780	16 sbírek	218 zlatých;
1785	16 sbírek	217 zlatých;
1794	31 sbírek	1 481 zlatých;
1799	37 sbírek	1 439 zlatých;
1815	19 sbírek	2 152 zlatých;
1820	12 sbírek	2 515 zlatých.

Druhým základním zdrojem příjmů starobrněnských alžbětinek byly stálé platy, které pocházely ve formě úroku ze systému různých nadací. Jak ukazuje jejich nejstarší dochovaný seznam, vytvořený v roce 1839,¹³ opíraly se alžbětinky o pět odlišných typů nadací. Byly to jednak konventní nadace, které však k danému roku existovaly pouze dvě v celkové hodnotě 1 750 zlatých. Naopak nejpočetnější byla druhá skupina, do níž spadaly nadace vytvořené speciálně pro podporu jednotlivých lůžek nemocných. Ke zmíněnému roku 1839 jich existovalo celkem dvacet devět. Nadace lůžek nemocných zahrnovaly dohromady slušnou sumu 35 880 zlatých a 3 807 zlatých konvenční měny. Úrok z nich se pohyboval v rozmezí od dvou do pěti procent. Třetím typem byly nadace na nemocniční lékárnu. Ty však byly jen dvě v hodnotě 4 000 zlatých. Další skupinu tvořily špitální nadace, kterých bylo v roce 1839 osm v hodnotě 3 250 zlatých a 2 982 zlatých konvenční měny. Posledním typem pak byly nadace mešní, kterých bylo v daném roce třináct a zahrnovaly sumu 6 745 zlatých a 50 zlatých konvenční měny.

Velká většina z těchto uvedených nadací vznikla již v průběhu 18. století. Například z rozsáhlé skupiny nadací na lůžka nemocných jich vzniklo před rokem 1800 celkem dvacet, zbývajících devět pak spadá do období 1800–1839. Podobně to

13 MZA, fond E 104, inv. č. 53, kart. 3, Předávání kláštera novým představeným 1839–1846.

vypadá i v případě druhé největší skupiny, tj. u mešních nadací. Před rokem 1800 jich vzniklo všech třináct.

V nejstarších účetních knihách alžbětinek jsou každoroční příjmy z úroků všech těchto nadací detailně zachyceny a náhled do vybraných let ukazuje, že tento zdroj tvořil také důležitý příjem brněnských alžbětinek:

1776	1 732 zlatých;
1780	1 845 zlatých;
1785	2 192 zlatých;
1794	2 308 zlatých;
1799	2 474 zlatých;
1815	2 009 zlatých;
1820	2 032 zlatých.

Posledním, třetím hlavním ekonomickým zdrojem prostředků pro klášter a nemocnici alžbětinek pak byly subvence poskytované pravidelně každý rok různými moravskými institucemi. Na rozdíl od výše uvedených nadací se naprostá většina z těchto institucí stala podporovateli nemocnice alžbětinek až v průběhu první poloviny 19. století. Další rozdíl — oproti výše uvedeným zdrojům — spočíval v tom, že podpora, kterou takto instituce v pravidelných intervalech a leckdy poměrně dlouhou dobu poskytovaly, měla výhradně formu naturálií.¹⁴

Do roku 1850 se na podpoře podílely jednotlivé instituce tímto způsobem:

statek Židlochovice	od roku 1809	6 měřic pšenice, 6 měřic žita, ¹⁵
augustiniánský klášter sv. Tomáše	od roku 1833	4 měřice pšenice, 6 měřic žita, ¹⁶
lichtenštejnské statky	od roku 1787 ¹⁷	palivové dříví (většinou 20 sáhů), ¹⁸
statek Dolní Kounice	od roku 1828	různé množství pšenice, žita, ¹⁹
statek Moravský Krumlov	od roku 1843	většinou 3 měřice pšenice, ²⁰
město Brno	od roku 1833	12 sáhů palivového dříví, ²¹
kapitulní statek Podolí	od roku 1840	2 měřice žita. ²²

14 Finanční podporu, která plynula z těchto institucí pravidelně, zde záměrně neuvádím, jelikož byla patrně zahrnuta do příjmů uváděných v jednotlivých citovaných knihách příjmů a výdajů.

15 MZA, fond E 104, inv. č. 69, kart. 9, Subvence ze statku Židlochovice 1809–1924.

16 MZA, fond E 104, inv. č. 65, kart. 8, Subvence z kláštera sv. Tomáše v Brně 1833–1915.

17 První zmínka v análech kláštera viz MZA, fond E 104, kniha č. 1, Anály kláštera 1749–1845, s. 150.

18 MZA, fond E 104, inv. č. 68, kart. 9, Subvence z lichtenštejnských statků 1837–1920.

19 MZA, fond E 104, inv. č. 70, kart. 9, Subvence ze statku Dolní Kounice 1828–1901.

20 MZA, fond E 104, inv. č. 74, kart. 9, Subvence ze statku Moravský Krumlov 1843–1910.

21 MZA, fond E 104, inv. č. 67, kart. 8, Subvence z brněnského magistrátu 1833–1922.

22 MZA, fond E 104, inv. č. 73, kart. 9, Subvence ze statku Podolí 1841–1914.

4. ZÁVĚR

Přestože řád alžbětinek se svým specifickým posláním zdravotní péče vznikl dávno předtím, než se v habsburské monarchii začaly prosazovat církevní i charitativní reformy osvěcenských panovníků druhé poloviny 18. století, jimi poskytovaná charitativní péče dobře zapadla do tehdejších představ o tom, jak má tato služba vypadat. Odpovídala tomu jednak skutečnost, že jejich konventy nebyly zařazeny do skupiny rušených klášterů, ale například též nečekaná návštěva císaře Josefa II. v nemocnici brněnských alžbětinek, která se uskutečnila dne 3. září 1784. Císař se přesvědčil o stavu poskytované zdravotní péče a pochválil řeholnice za jejich obětavou službu nemocným.²³

Systematický zájem o hmotnou podporu nemocnice, kterou v průběhu prvního století její existence projevovalo široké spektrum různých osob a institucí ve formě pravidelných či jednorázových finančních darů, veřejných sbírek nebo podpory v naturáliích, je patrně též odrazem dobré adaptace nemocnice ve společenském prostředí, jakož i nepřímým svědectvím toho, že rovněž na Moravě v této době nalezly myšlenky praktické křesťanské charity určitou odezvu.

Ekonomický systém, který starobrněnské alžbětinky v průběhu prvního století své existence tímto způsobem vybuďovaly, evidentně umožňoval dlouhodobé fungování jejich nemocnice, která podle dochovaných knih nemocných poskytovala své služby relativně velkému počtu pacientů.²⁴

Zcela jinou otázkou ovšem je, jak se k osvěcenským reformám obecně stavěly samotné řeholnice. Podle výpovědí, které nám poskytují dochované klášterní anály pro období sedmdesátých a osmdesátých let 18. století se zdá, že k novým proudům a zejména ke státním zásahům do církevních struktur pohlížely s nedůvěrou a odmítáním.²⁵ V roce 1782 vyslovily dokonce samy obavu, zda jejich klášter nebude zařazen mezi ty rušené.²⁶ Z pohledu samotných alžbětinek tak patrně nelze hovořit o nějakém zaujetí pro „novou“ osvěcenskou charitu, ale spíše o tom, že v péči o nemocné a trpící viděly naplňování smyslu vlastní řehole a požadavků evangelia.

23 MZA, fond E 104, kniha č. 1, Anály kláštera 1749–1845, s. 131–132.

24 MZA, fond E 104, knihy č. 7–19, Knihy nemocných z období let 1750–1908.

25 MZA, fond E 104, kniha č. 1, Anály kláštera 1749–1845, s. 94–95, 105–106.

26 MZA, fond E 104, kniha č. 1, Anály kláštera 1749–1845, s. 114.

PETRA BERROVÁ

**DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ A ODHAD POČTU
OBYVATEL V BRNĚNSKÉ SVATOPETRSKÉ
FARNOSTI BĚHEM 18. STOLETÍ**

Abstract: The article is based on the results of excerption of Brno's St. Peter's parish registers and loosely follows the text published in the last volume of the collection „Brno v minulosti a dnes“. The author focused on natural population change during the 18th century. She confronted the acquired data with published results for selected Bohemian and Moravian localities. She puts forward an estimate of the minimum and maximum number of parish population during the 18th century at the end of the article.

Keywords: aggregative method, St. Peter's and Paul's parish in Brno, 18th century, natural population change, population estimates.

ÚVOD

Následující text se věnuje demografickému vývoji ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně mezi lety 1710–1799 a předkládá odhad minimálního a maximálního počtu obyvatel farnosti v jednotlivých dekádách 18. století. Vychází z excerpce církevních matrik dochovaných pro svatopetrskou farnost, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu¹ v Brně a volně navazuje na příspěvek publikovaný v minulém svazku sborníku.²

Na úvod je třeba zmínit několik specifik. Jednak skutečnost, že populace podchyčená svatopetrskými matrikami nebyla zcela typickou městskou populací, neboť vedle nádeníků, řemeslníků, rolníků či příslušníků šlechtického stavu byla tvořena hodnostáři kapituly, představiteli katolické církve³ a jejich služebnictvem. Dále došlo během sledovaného období v rámci velké změny farní organizace ve městě Brně a jeho okolí ke změně hranic farnosti, respektive byl rozšířen její územní obvod. Na základě dekretu moravskoslezského gubernia, vydaného dne 9. srpna 1784, byly s platností od 1. září 1784 stanoveny tři městské fary a tři předměstské.⁴ Do této doby působila v Brně městská fara u sv. Jakuba, která spravovala nejen celé vnitřní město uvnitř hradeb, ale i většinu předměstí a dokonce i vzdálenou ves Královo Pole. Dekretem byla její farní pravomoc omezena přibližně na třetinu vnitřního města včetně Špilberku a byla jí odňata všechna předměstí. Fara u sv. Petra a Pavla dostala další třetinu města a ztratila Cejl a zbylá třetina města byla podřízena nově zřízené faře u sv. Janů⁵ při klášteře minoritů. Uvedená úprava farních obvodů v městě Brně vydržela téměř 140 let.⁶

PŘIROZENÝ POHYB OBYVATELSTVA FARNOSTI

Přirozený pohyb obyvatel brněnské svatopetrské farnosti zachycuje graf č. 1 v příloze. V tomto období byly trendy populačního vývoje ovlivňovány především úmrtností, neboť plodnost žen nebyla nijak regulována.⁷ Pro vývoj úmrtnosti byly určující

-
- 1 Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond E 67 Sbírká matrik, inv. č. 16941, Matrika křtů, sňatků a pohřbů z let 1708–1746; inv. č. 16942, Matrika křtů z let 1747–1799; inv. č. 16950, Matrika sňatků z let 1747–1838; inv. č. 16959, Matrika pohřbů z let 1747–1824.
  - 2 Berrová, Petra: *Brněnská farnost v průběhu 18. století (na základě excerpce svatopetrských matrik)*. Brno v minulosti a dnes (dále jen BMD) 22, 2009, s. 135–160.
  - 3 Mezi nejvýznamnější duchovní hodnostáře, jejichž zápis o pohřbu a v pozdější době i o úmrtí obsahovaly svatopetrské matriky, patřil královéhradecký biskup Hermann hrabě Blümegen, který byl pohřben dne 20. října 1774 ve věku padesáti osmi let. Dále pak první brněnský biskup Matyáš František Chorinský, který umřel na mrtvici dne 30. října 1786 ve věku šedesáti let a byl pochován dne 2. listopadu 1786.
  - 4 *Dějiny města Brna 1*. Red. Jaroslav Dřimal a Václav Peša. Brno 1969. Vodička, Jaroslav: *Přehled vývoje farních a matričních obvodů v Brně*. BMD 7, 1965, s. 193–217; Šujan, František: *Dějepis Brna*. Brno 1902, s. 285–286.
  - 5 Nově zřízená fara u kostela sv. Jana Evangelisty a sv. Jana Křtitele.
  - 6 Nové určení farních obvodů začalo platit od 1. ledna 1924.
  - 7 Brabcová, Petra: *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století dle dvou brněnských farností*. Historická demografie (dále jen HD) 25, 2001, s. 85–100.

tzv. demografické krize, kdy se počty úmrtí po určitou dobu prudce a mimořádně zvýšily.⁸ Právě kolísání křivky zemřelých během sledovaného devadesátiletí dokládá frekvenci a intenzitu demografických krizí. Obraz demografické krize měl v 18. století ustálenou podobu. Po většinou krátkodobém vzestupu počtu úmrtí, doprovázeném poklesem počtu uzavíraných sňatků a koncepcí, nastal po skončení krize pokles počtu zemřelých pod běžný průměr, a to často na několik let. K poklesu počtu zemřelých přispívala zejména skutečnost, že méně odolní jedinci zemřeli už během krize.⁹ Je přirozené, že po překonání demografické krize byly uzavírány odložené sňatky a také čerstvé vdovy a vdovci vstupovali do nových manželství a následně docházelo k vzestupu počtu narozených dětí.

Při detailnější analýze zmíněného grafu je vidět, že na počátku sledovaného období probíhal ve svatopetrské farnosti příznivý populační vývoj. Navíc bylo Brno ušetřeno poslední morové epidemie, která zachvátila Čechy už v roce 1713, ale na Moravě se objevila až v roce následujícím.¹⁰ Velkou zásluhu na této situaci měl tehdejší krajský brněnský hejtman Jan Vít ze Schwanenfeldu, který se zasloužil o vydání přísných nařízení na ochranu města a dbal na jejich plnění. Byl například zakázán příchod cizinců do města, v jehož ulicích byli ustanoveni dozorcí k dohledu v nočních hodinách. Ve městě byly dále zakázány tanec, divadlo a všechny obdobné zábavy. Cesty a silnice, které vedly k nakaženým městům, především k Mikulovu, byly zataraseny palisádami.¹¹ Brno však bylo spíše výjimkou. Řada moravských měst — mimo jiné Olomouc, Boskovice, Mohelnice, Rokytnice, Uherské Hradiště, Uničov, Kroměříž, Přerov, Moravská Třebová¹² nebo Šumperk¹³ — i vesnic byla touto morovou epidemií znatelně postižena. Na Příborsku se mor rozšířil až na sklonku roku 1714 a nejvyšších hodnot dosáhl během února, března a dubna následujícího roku, kdy byl průměr mortality převyššen více než trojnásobně. Obdobně na Sobotínsku došlo ke značnému zvýšení mortality mezi lety 1715 a 1716.¹⁴

Na silnou intenzitu morové nákazy v Mikulově upozorňují údaje o průměrném věku zemřelých. V desetiletí 1710–1719 dosáhl průměrný věk všech zemřelých mužů pouze 14,8 let a u zemřelých žen činil 26,8 let. Při vyloučení osob mladších patnácti

- 8 Demografická krize nastávala tehdy, když křivka úmrtí prudce a mimořádně stoupla tak, že po dobu nejmeně tří měsíců, někdy i více let, dosahovala nejméně dvojnásobku průměrného měsíčního nebo ročního počtu úmrtí v předcházejících nebo následujících letech. Ztráty populace za krizi činily zpravidla 10–15 %, někdy představovaly i její čtvrtinu. Maur, Eduard: *Základy historické demografie*. Praha 1983, s. 141.
- 9 Dokoupil, Lumír — Fialová, Ludmila — Maur, E. — Nesládková, Ludmila: *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí*. Praha 1999, s. 61.
- 10 Wondrák, Eduard: *Historie moru v českých zemích*. Praha 1999, s. 83.
- 11 Dvořák, Rudolf: *Dějiny Moravy. Kniha čtvrtá. Od míru vestfálského až po smrt císaře Leopolda II. (1648–1792)*. Brno 1902. s. 739–740; Wondrák, E.: *Historie moru*, s. 85.
- 12 Wondrák, E.: *Olomouc v historii morových epidemií*. In: Okresní archiv. Olomouc 1980, s. 134–137.
- 13 Placht, Otto: *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Praha 1957, s. 313.
- 14 Dokoupil, L. — Nesládková, L.: *Vývoj přirozené měny obyvatelstva severní a severovýchodní Moravy v protostatistické období*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě řada C–14 66, 1979, s. 3–35.

let pak v tomto desetiletí hodnota průměrného věku zemřelých mužů byla 33,1 let a zemřelých žen 53,3 let. Zjištěné údaje o úmrtnosti v Mikulově zahrnují pouze křesťanské obyvatelstvo, neboť matriky zdejší židovské obce nebyly k dispozici.¹⁵ Pro srovnání ve svatopetrské farnosti v dané dekádě dosáhl průměrný věk všech zemřelých mužů 29,3 let a u zemřelých žen činil 27,4 let. Při vyloučení osob mladších patnácti let dosáhl u zemřelých mužů hodnoty 51,2 let a u zemřelých žen pak 52,7 let.¹⁶

Mezi lety 1719–1721 probíhala v českých zemích demografická krize s vrcholem v roce 1720.¹⁷ Tehdejší situace souvisela se soudobou politikou Habsburků, kteří vedli války v Polsku a zároveň v Turecku. Prostředky na ně získávali prostřednictvím vysokého zatížení dědičných zemí. Zejména daně vypisované v českých zemích měly za následek velké zhoršení sociální situace v zemi,¹⁸ což způsobilo hlad mezi obyvatelstvem, který byl doprovázen blíže neznámou epidemií, snad tyfem.¹⁹ V brněnské farnosti zaznamenaný vzestup počtu zemřelých v roce 1720 však ještě nedosahoval hranice mortalitní krize. Krátkodobé zvýšení úmrtnosti bylo opět vystřídané příznivými populačními poměry, kdy došlo k mírnému zvýšení počtu narozených dětí při zachování hladiny úmrtnosti, čemuž odpovídal zjištěný přirozený přírůstek (viz tabulku č. 1). Dvacátá léta 18. století jsou považována za jedno z nejpríznivějších období vývoje populace v protostatistické době.²⁰ Příznivé populační poměry byly zjištěny i ve vybraných lokalitách severní a severovýchodní Moravy.²¹

Opětovný mírný vzestup úmrtnosti byl zaznamenán ve svatopetrské farnosti už počátkem 30. let 18. století společně s mírným snížením počtu porodů. Epidemie chřipky²² byla příčinou vzestupu úmrtnosti mezi lety 1731–1734.²³ Další hladomor, který zachvátil naše území v letech 1736–1737 a byl podle dobových lékařských pozorování způsoben otravou námelem z náhražkových potravin a vysílením z hladu,²⁴ se v brněnské farnosti také promítl. K velkému zvýšení počtu zemřelých,

- 15 Zemek, Metoděj — Zimáková, Alena: *Mortalita v Mikulově v letech 1654–1830*. Jižní Morava 16, 1980, s. 158–172.
- 16 Brabcová, P.: *Věková skladba zemřelých a průměrný věk při úmrtí ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně v průběhu 18. století*. Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM) 52, 2000, s. 296.
- 17 Fialová, L. — Horská, Pavla — Kučera, Milan — Maur, E. — Musil, Jiří — Stloukal, Milan: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 123.
- 18 Fialová, L.: *K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v českých zemích*. HD 18, 1994, s. 150.
- 19 Fialová, L. — Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Musil, J. — Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 123.
- 20 Dokoupil, L.: *Vývoj úmrtnosti populace severní a severovýchodní Moravy v protostatistickém období*. Demografie 26, 1984, s. 305–312.
- 21 Dokoupil, L. — Nesládková, L.: *Vývoj přirozené měny obyvatelstva*, s. 13; Dokoupil, L. — Nesládková, L.: *Mortalitní krize na Sobotínsku v období pozdního feudalismu*. Severní Morava 40, 1980, s. 24–28.
- 22 Dvořák, R.: *Dějiny Moravy*, s. 740.
- 23 Na počátku 30. let 18. století jsou již tak stručné zápisy v matrikách zemřelých ještě více zestručněny. V řadě případů nelze určit pohlaví, neboť u zápisů úmrtí dítěte byla uvedena pouze formulace „sepultus parvulus“ a údaj o věku, někdy bylo ještě zaznamenáno jméno otce. Jsou případy, kdy jak údaj o stáří, tak jméno otce či matky chybějí. Nelze tedy přesně určit intenzitu chřipkové epidemie podle věku a pohlaví kojenců a mladších dětí.
- 24 Fialová, L. — Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Musil, J. — Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 123.

převážně kojenců, zde došlo právě v roce 1737, kdy byla zjištěna nejvyšší kojenecká úmrtnost za celé sledované devadesátiletí.²⁵ Časté zvýšení úmrtnosti v desetiletí 1730–1739 mělo za následek populační úbytek. Velká mortalita mezi lety 1736–1738 byla zjištěna i v jiných lokalitách.²⁶ V literatuře se rovněž objevuje domněnka, že do našich zemí mohla být zavlečena nějaká nákaza z Uher, Sedmíhradska a Banátu, kde v této době řádil údajně pravý mor. Úřady ve Vídni, v Drážďanech, v Praze a v Brně tehdy zavedly tvrdá karanténní opatření.²⁷

Na počátku 40. let 18. století nebyla žádná mortalitní krize zaznamenána, ale situace se změnila hned v druhé polovině dekády, kdy se počet zemřelých ve farnosti více než zdvojnásobil.²⁸ V desetiletí 1740–1749, kdy probíhaly války o rakouské dědictví (1740–1748), přispěly přesuny vojsk během válečného střetnutí k šíření epidemií.²⁹ Společně s nedostatkem potravin to vedlo k přirozenému úbytku, který dosáhl nejvyšší hodnoty za celé sledované období (viz tabulku č. 1).

Úbytek populace v brněnské farnosti ve druhé polovině 50. let 18. století podstatně ovlivnila sedmiletá válka (1756–1763). Výrazněji se následky válečného konfliktu projevy v roce 1758. V tomto roce úmrtnost dosáhla, pravděpodobně důsledkem epidemie, která silně zasáhla dospělou i dětskou část populace, úrovně mortalitní krize. V roce 1758 tvořily ve farnosti děti mladší patnácti let dvě pětiny ze všech zemřelých, zbylé tři pětiny pak dospělí. Rovněž zjištěná hodnota kojenecké úmrtnosti v tomto roce byla vysoká.³⁰ Křivka narozených je zcela typická pro následky demografické krize. Epidemie se projevila již od října 1758, kdy došlo k poklesu počtu porodů zhruba o jednu čtvrtinu od měsíčního průměru pro tento rok. Říjnový pokles počtu porodů odpovídá snížení počtů v počátečních měsících roku. Pokles počtu porodů lze vysvětlit omezením pohlavních styků mezi partnery, ke kterému přispěla především obava z nákazy a rozšíření atmosféry strachu v populaci. Zmíněný vzestup mortality ovšem výrazně neovlivnil křivku sňatků (srov. graf č. 2). Značné zvýšení úmrtnosti v roce 1758 bylo zaznamenáno také v nedaleké vesnici Komín.³¹

Výsledné počty zemřelých ve svatopetrské farnosti, ale i v severovýchodomoravských lokalitách³² však ukazují, že populační ztráty na Moravě vlivem sedmileté

25 V roce 1737 dosáhla kojenecká úmrtnost hodnoty 757 ‰.

26 Zvýšení úmrtnosti zaznamenal Josef Grulich ve sledovaných farnostech na jihu Čech. Více viz Grulich, Josef: *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice 2008, s. 132.

27 Dokoupil, L. — Fialová, L. — Maur, E. — Nesládková, L.: *Přirozená měna obyvatelstva*, s. 72–73.

28 V roce 1745 zemřelo ve svatopetrské farnosti dvacet tři osob, v následujícím roce již šedesát pět osob a v roce 1747 dokonce sedmdesát jedna osob.

29 Dvořák, R.: *Dějiny Moravy*, s. 793–796; Šujan, F.: *Dějepis Brna*. s. 260–263.

30 V roce 1758 dosáhla kojenecká úmrtnost hodnoty 500 ‰, tj. byla o necelou polovinu vyšší než celkový průměr za sledované devadesátiletí. Více viz Brabcová, P.: *Kojenecká a dětská úmrtnost v brněnské svatopetrské farnosti v 18. století*. VVM 57, 2005, s. 184–190.

31 Brabcová, P.: *Přirozený pohyb obyvatelstva ve vesnici Komín mezi lety 1700–1799*. VVM 50, 1998, s. 41–46.

32 Dokoupil, L. — Nesládková, L.: *Vývoj přirozené měny obyvatelstva*, s. 14.

války byly mnohem nižší než v Čechách. Ačkoliv v desetiletí 1750–1759 byl přirozený pohyb obyvatelstva v brněnské farnosti zásadně ovlivňován probíhající sedmiletou válkou, nedošlo, pro značný vzestup porodnosti, k úbytku, ale naopak k vysokému přirozenému přírůstku (viz tabulku č. 1).

Tabulka č. 1 Přirozený pohyb obyvatelstva v brněnské farnosti

Období let	Počet křtů	Počet sňatků	Počet pohřbů	Přirozený přírůstek/úbytek	Počet narozených na 1 sňatek
1710–1719	209	52	165	44	4,02
1720–1729	262	82	240	22	3,20
1730–1739	388	119	402	-14	3,26
1740–1749	405	156	460	-55	2,60
1750–1759	707	129	566	141	5,48
1760–1769	523	88	443	80	5,94
1770–1779	561	124	591	-30	4,52
1780–1789	850	264	689	161	3,22
1790–1799	843	260	774	69	3,24
Celkem	4 748	1 274	4 330	418	3,73

Desetiletí 1760–1769 se vyznačovalo příznivým populačním vývojem. Bylo zaznamenáno pouze mírné zvýšení úmrtnosti v roce 1762, které pravděpodobně souviselo ještě se sedmiletou válkou.

Počátkem 70. let 18. století byly české země postiženy silnou vlnou neúrody a následného hladomoru. Na našem území se totiž až do druhé poloviny 18. století udržovala beze změn úhorová soustava zaměřená na obilní monokulturu. Tento stav byl velmi nestabilní v případě nepříznivě klimatu. V letech 1766–1769 vytrvalé deště přispěly k nepříliš dobrým úrodám obilí a na podzim roku 1769 se už projevil nedostatek potravy. Následující tuhá zima zničila ozim a po neúrodě jařin, opět důsledkem dešťů, byla sklizeň v roce 1770 ještě horší než v předcházejících letech. Tato situace vedla k prudkému vzrůstu cen obilí.³³ Požívání nevhodných potravin a různých náhražek vedlo k nejrůznějším střevním, žaludečním a epidemickým onemocněním. Na Moravě byla úroda v roce 1771³⁴ a hlavně v roce 1772 lepší než v Čechách a i intenzita hladomoru zde byla menší.³⁵ Také ve svatopetrské farnosti byl zaznamenán mnohem mírnější vzestup křivky zemřelých v těchto letech. Ke zvýšení úmrtnosti ve farnosti sv. Petra a Pavla došlo až v roce 1772. V roce 1771 zemřelo ve svatopetrské farnosti padesát tři lidí a v následujícím roce již sedmdesát tři lidí. Hladomor zde vyvrcholil

33 Fialová, L. — Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Musil, J. — Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 178.

34 Kočí, Josef: *Zpráva o celkové situaci na Moravě 1771*. Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 223–263.

35 Dokoupil, L. — Fialová, L. — Maur, E. — Nesládková, L.: *Přirozená měna obyvatelstva*, s. 75.

v únoru 1772 a táhl se až do září tohoto roku. V dekadě 1770–1779 byla také zjištěna nejvyšší hodnota kojenecké úmrtnosti za celé sledované devadesátiletí, rovněž se v tomto desetiletí více jak dvojnásobně zvýšila poporodní úmrtnost a zdvojnásobila se úmrtnost časná a úmrtnost novorozenecká.³⁶ Částečně se zhoršená hospodářská situace odrazila i v poklesu narozených. V roce 1772 se narodilo zhruba o jednu pětinu méně dětí, než byl průměrný počet narozených během celého desetiletí a v roce 1773 dokonce o více než jednu čtvrtinu. Ke snížení počtu narozených dětí přispěla také dočasná sterilita žen, způsobená jejich podvýživou³⁷ (srov. tabulku č. 2).

Z údajů získaných při celozemských konskripcích vyplývá, že k většímu úbytku obyvatelstva důsledkem hladomoru došlo v Čechách, kde se počet obyvatel snížil o více než 400 000. Na Moravě a ve Slezsku dosáhl pokles počtu obyvatel ve stejné době 78 000.³⁸

K úbytku obyvatelstva ve svatopetrské farnosti v desetiletí 1770–1779 vedlo nejen zvýšení mortality, ale i dočasné snížení počtu uzavíraných sňatků a s tím související snížení počtu narozených dětí (srov. graf č. 3). Po odeznění demografické krize se opět zvýšil počet uzavřených sňatků a následně počet narozených dětí a krátkodobě klesl počet zemřelých pod dlouhodobý průměr.

Tabulka č. 2 Přírozený pohyb obyvatelstva v desetiletí 1770–1779

Rok	Počet narozených			Počet zemřelých			Počet sňatků	Přírozený přírůstek/úbytek
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem		
1770	34	31	65	27	22	49	12	16
1771	22	28	50	29	24	53	9	-3
1772	29	18	47	38	37	75	10	-28
1773	17	24	41	25	31	56	16	-15
1774	28	31	59	50	28	78	12	-19
1775	33	29	62	35	31	66	10	-4
1776	27	26	53	31	24	55	13	-2
1777	29	29	58	25	17	42	13	16
1778	31	18	49	34	38	72	16	-23
1779	35	42	77	28	31	59	13	18

36 Brabcová, P.: *Kojenecká a dětská úmrtnost*, s. 184–190.

37 E. Le Roy Ladurie vystoupil roku 1969 s teorií tzv. hladové amenorrhoe. Vyšel z analogií k situaci za první i za druhé světové války. Stres a hlad tehdy způsobovaly dočasnou sterilitu velké části žen i malou odolnost nově narozených dětí. Definitivní řešení přinesla v roce 1978 lékařka Rosa E. Fischerová, která zjistila, že metabolismus hormonů probíhá z velké části v tukových vrstvách, a doložila, že větší ztráta tuku způsobuje u žen několikaměsíční sterilitu. Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Stloukal, M.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990, s. 271–272.

38 Dokoupil, L. — Fialová, L. — Maur, E. — Nesládková, L.: *Přírozená měna obyvatelstva*, s. 74–75.

Demografickému vývoji během hladomoru na území pražské arcidiecéze, která pokrývala více než tři čtvrtiny území Čech, a proto lze výsledky výzkumu považovat za platné pro celé Čechy, se věnovala Lucie Steinbachová.³⁹ Podle její analýzy, která vycházela ze zpracování zповědních seznamů, zde vrchol demografické krize nastal v roce 1772. Vzestup počtu úmrtí byl doprovázen poklesem počtu narozených dětí. Za této demografické krize však probíhal specifický vývoj sňatečnosti, neboť ke zvýšenému počtu sňatků došlo už během krizového roku 1772, a nikoli až po odeznění krize.⁴⁰

Osmdesátá a částečně i devadesátá léta 18. století byla v brněnské farnosti obdobím populačního růstu bez větších mortalitních otřesů. V desetiletí 1780–1789 byl zároveň zaznamenán nejvyšší přirozený přírůstek, což souviselo nejen s příznivými demografickými poměry ve farnosti, ale také se zmíněným rozšířením jejího územního rozsahu (viz tabulku č. 1). K mírnému vzestupu úmrtnosti došlo v roce 1790 v souvislosti se střevním onemocněním kojenců a mladších dětí, které se projevvalo křečemi⁴¹ a dále v roce 1798 v důsledku epidemie neštovic,⁴² ovšem v obou případech úmrtnost nedosáhla úrovně mortalitní krize.

Závěrečné desetiletí 18. století vykazovalo zde i v dalších moravských lokalitách znaky populačního růstu, kdy příznivý vývoj počtu zemřelých byl v některých letech vystřídán krátkodobým vzestupem mortality. Poměrně vysoká úroveň křivky narozených pak zaručovala značný přirozený přírůstek.⁴³

PŘIROZENÝ PŘÍRŮSTEK A PŘIROZENÝ ÚBYTEK OBYVATELSTVA FARNOSTI

V období 1710–1749 se v brněnské farnosti živě narodilo celkem 1 264 dětí, tj. průměrně ročně 31,6 dětí. Nejvíce dětí se narodilo v letech 1739 (51), 1746 (49) a 1747 (47). Nejméně pak v letech 1715 (11), 1713 (15), 1721 a 1729 (18). Ve druhé polovině 18. století se počet živě narozených dětí více než dvojnásobil. Tento vzestup byl z velké části způsoben rozšířením hranic farnosti v roce 1784.⁴⁴ V období 1750–1799 jsem zaznamenala 3 484 živě narozených dětí, tj. průměrně ročně 69,7 dětí. Nejvíce dětí se narodilo v letech 1781 (103), 1794 (101), 1755 a 1787 (96). Nejméně pak v letech 1763 (39), 1773 (41), 1772 (47) a 1778 (49). Za celé sledované devadesátiletí se

39 Steinbachová, Lucie: *Demografická krize 1771–1772 v Čechách*. Diplomová práce obhájená na FF UK. Praha 1999.

40 Steinbachová, L.: *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*. HD 25, 2001, s. 104–106.

41 V tomto roce zemřela necelá polovina kojenců (tj. 46 %) na psotník, respektive křeče, 20 % na neštovice a dalších 20 % na souchotě, 8 % pak na dávnivý kašel.

42 V roce 1798 zemřely na neštovice více než dvě pětiny kojenců.

43 Dokoupil, L. — Nesládková, L.: *K základním tendencím vývoje populace Moravy od třicetileté války do revoluce 1848*. HD 18, 1994, s. 105–114.

44 Mezi lety 1710–1779 se ve svatopetrské farnosti živě narodilo celkem 3 055 dětí, tj. roční průměr dosáhl hodnoty 43,6 dětí. V období 1780–1799 se živě narodilo 1 693 dětí, tj. roční průměr činil téměř dvojnásobek předcházejícího sedmdesátiletí, a to 84,7 dětí.

Tabulka č. 3 Počty narozených a zemřelých v brněnské farnosti

Desetiletí	Celkový počet narozených	Průměrný roční počet narozených	Celkový počet zemřelých	Průměrný roční počet zemřelých
1710–1719	209	20,9	165	16,5
1720–1729	262	26,2	240	24,0
1730–1739	388	38,8	402	40,2
1740–1749	405	40,5	460	46,0
1750–1759	707	70,7	566	56,6
1760–1769	523	52,3	443	44,3
1770–1779	561	56,1	591	59,1
1780–1789	850	85,0	689	68,9
1790–1799	843	84,3	774	77,4

ve svatopetrské farnosti živě narodilo 4 748 dětí, tj. roční průměr dosáhl hodnoty 52,7 dětí.

V období 1710–1749 zemřelo ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně celkem 1 267 lidí, tj. průměrně ročně 31,7 osob. Nejvíce zemřelých jsem zaznamenala v letech 1747 (71), 1746 (65) a 1737 (63). Nejméně pak v letech 1716 (9), 1714 (12), 1718 (13) a 1724 (14). Ve druhé polovině 18. století se i počet zemřelých ve farnosti více než zdvojnásobil.⁴⁵ V tomto období zde zemřelo celkem 3 063 lidí, tj. roční průměr činil 61,3 zemřelých. Nejvíce zemřelých jsem zaznamenala v letech 1758 (110), 1790 (100) a 1798 (99). Nejméně pak v letech 1764 a 1768 (31), 1765 (32) a 1767 (34). Za celé sledované devadesátiletí zemřelo v brněnské farnosti celkem 4 330 lidí, tj. průměrně ročně 48,1 osob.

Z grafu č. 4 je patrný plynulý růst počtu narozených během necelé první poloviny 18. století, který dosáhl vrcholu v desetiletí 1750–1759. V následujících dvou dekádách došlo k téměř třetinovému poklesu, který byl v desetiletí 1760–1769 způsoben sedmiletou válkou a jejími dopady na zdejší populaci a v následující dekádě pak snížení souviselo se špatnou hospodářskou situací v zemi a s hladomorem na počátku 70. let 18. století. Velký vzestup narozených v posledních dvou desetiletích 18. století byl způsoben vedle zvýšení počtu narozených především rozšířením farního obvodu. Obdobný byl průběh vývoje počtu zemřelých ve sledovaném devadesátiletí.

Přirozený přírůstek za sledované devadesátiletí dosáhl hodnoty 418 osob, tj. průměrně ročně ve farnosti přibývalo 4,6 lidí. Největší přirozený přírůstek byl zaznamenán v letech 1781 (56), 1759 (45) a 1755 (43). Největší přirozený úbytek pak v letech 1758 (-54), 1720, 1737 a 1772 (-26).

45 Obdobně se rozšíření hranic sledované farnosti projevilo i v počtech zemřelých. Mezi lety 1710–1779 zde zemřelo 2 867 lidí, tj. průměrně ročně 40,9 lidí. V období 1780–1799 dosáhl počet zemřelých čísla 1 463 lidí, tj. roční průměr dosáhl hodnoty 73,2 zemřelých.

Ze zjištěných údajů je zřejmý plynulý růst počtu obyvatel farnosti. K úbytku docházelo většinou v souvislosti s výkyvy úmrtnosti, které se následně projeví v úrovni sňatečnosti a porodnosti. Zvýšený počet zemřelých byl spojen zejména s válkami a také s šířením infekčních chorob. Dalším podstatným faktorem, který v 18. století ovlivňoval úroveň úmrtnosti, byla výživová situace v zemi. Charakter vlivu úmrtnosti na bilanci přirozené změny obyvatelstva se změnil až na sklonku 19. století, když se podařilo snížit úmrtnost na přenosné nemoci.⁴⁶

ODHAD POČTU OBYVATEL FARNOSTI

Charakter reprodukce obyvatelstva českých zemí ve sledované době plně odpovídal způsobu reprodukce tzv. starého demografického režimu, pro který byla určující přirozená úroveň plodnosti. V literatuře se neregulovaná plodnost vymezuje hrubou mírou porodnosti zpravidla vyšší než 40 ‰ a hrubou mírou úmrtnosti kolísající za příznivějších období zhruba kolem 35 ‰.⁴⁷

Na základě charakteristik reprodukce obyvatelstva před demografickým přechodem můžeme počet obyvatel ve sledované farnosti pouze odhadovat, neboť přesné údaje nejsou známy. Je možné k tomu použít právě míry natality a sňatečnosti. V tomto období se míra sňatečnosti pohybovala mezi osmi až devíti sňatky na 1 000 obyvatel za rok a míra natality zhruba okolo čtyřiceti až čtyřiceti pěti narozenými na 1 000 obyvatel středního stavu za rok.⁴⁸

Údaje o přirozeném pohybu obyvatelstva českých zemí jsou k dispozici až od roku 1785,⁴⁹ kdy začali katoličtí duchovní evidovat všechny demografické události do zvláštních rejstříků, každoročně sestavovat sumáře a ty zasílat orgánům státní správy. Katoličtí duchovní měli povinnost zapisovat údaje i za příslušníky jiných náboženství, která byla státem tolerována, včetně židů.⁵⁰ Sumarizované údaje se zachovaly za české země od zmíněného roku 1785 téměř v úplnosti.⁵¹

Pro vytvoření určité představy, jaká byla úroveň sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti na konci 18. století, kdy již jsou k dispozici údaje celozemských statistik, je zařazena tabulka č. 4, která obsahuje hodnoty zmíněných demografických ukazatelů v českých zemích.

46 Fialová, L. — Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Musil, J. — Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 143.

47 Fialová, L.: *Regionální rozdíly ve vývoji obyvatelstva českých zemí v letech 1650–1800*. In: Konference České demografické společnosti 37, 2007, s. 13–24.

48 Horský, Jan — Seligová, Markéta: *Rodina našich předků*. Praha 1997, s. 15.

49 V tomto roce začal v plném rozsahu platit císařský patent z 20. února 1784, který mimo jiné přesně upravitel formu matričních zápisů.

50 § 9 císařského patentu z 20. února 1784 stanovil farářům povinnost sestavit na konci každého roku ze všech tří typů záznamů roční souhrn a poté nejpozději do půl roku jej zaslat krajskému úřadu.

51 Dokoupil, L. — Fialová, L. — Maur, E. — Nesládková, L.: *Přirozená změna obyvatelstva*, s. 17.

Tabulka č. 4 Míra sňatečnosti, natality a úmrtnosti v českých zemích v období 1785–1799

Průměr let	Země	Sňatky	na 1 000 obyvatel	
			Narození	Zemřelí
1785–1789	Čechy	8,6	42,5	29,5
	Morava a Slezsko	8,9	43,6	32,3
1790–1794	Čechy	7,9	42,2	30,7
	Morava a Slezsko	9,1	46,4	37,5
1795–1799	Čechy	7,4	41,7	31,3
	Morava a Slezsko	8,7	45,7	35,2

Pro odhad minimálního počtu obyvatel svatopetrské farnosti se vycházelo z předpokládané míry natality 45 ‰ a míry sňatečnosti 8 ‰. Odhad počtu obyvatel v jednotlivých desetiletích 18. století pak uvádí tabulka č. 5.

Z dosavadních výzkumů vyplynulo, že městské prostředí vykazovalo v 18. století nižší úroveň sňatečnosti v porovnání s venkovskými lokalitami a zároveň vyšší podíl trvale svobodných osob v populaci. Výsledky excerpce svatopetrských úmrtních matrik doložily, že v období 1710–1799 celoživotně svobodné ženy tvořily 4,77%. U mužské části populace bylo označení svobodný (coelebs) uvedeno u muže ve věku nad 50 let pouze v jednom případě. Jelikož se však v kostele sv. Petra a Pavla konaly pohřby katolických duchovních zastávajících různé posty v církevní hierarchii, byly zde zaznamenány celkem dvacet čtyři zápisy o úmrtní duchovních starších padesáti let. Při zahrnutí zjištěného počtu duchovních pak svobodní muži starší padesáti let tvořili 5,19%.⁵²

Při výpočtu odhadu počtu obyvatel brněnské farnosti proto byla také predikována míra sňatečnosti pouze 7 ‰ a míra natality 40 ‰. Takto zjištěný odhad podává informaci o maximálním počtu obyvatel farnosti (viz tabulku č. 6).

ZÁVĚR

Údaje o přirozeném pohybu obyvatelstva poskytují informaci o porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti ve sledované farnosti v protostatistickém období. Přirozený růst obyvatelstva byl ve sledované době regulován především úmrtností, neboť úroveň plodnosti se během 18. století neměnila.⁵³

Podle vypočtených odhadů se počty obyvatel farnosti plynule zvyšovaly, a to až do 50. let 18. století. V následujících dvou dekadách, nejdříve vlivem probíhajícího válečného konfliktu a pak hladomorem způsobeným častými neúrodami, došlo

52 Více viz Brabcová, P.: *Snoubenci podle věku a rodinného stavu v 18. století (na základě excerpce brněnských svatopetrských matrik)*. In: Pocta Elišce Čánové, sborník k životnímu jubileu. Ed. Alena Pazderová. Praha 2003, s. 16–24.

53 Dokoupil, L. — Fialová, L. — Maur, E. — Nesládková, L.: *Přirozená měna obyvatelstva*, s. 50.

Tabulka č. 5 Odhad minimálního počtu obyvatel brněnské farnosti

Období let	Počet křtů	Míra natality	(A)	Počet sňatků	Míra sňatečnosti	(B)	Odhad (A+B)/2	Zaokr.
1710–1719	209	45 ‰	464,4	52	8 ‰	650,0	789,4	790
1720–1729	262	45 ‰	582,2	82	8 ‰	1 025,0	1 094,7	1 090
1730–1739	388	45 ‰	862,2	119	8 ‰	1 487,5	1 606,0	1 610
1740–1749	405	45 ‰	900,0	156	8 ‰	1 950,0	1 875,0	1 870
1750–1759	707	45 ‰	1 571,1	129	8 ‰	1 612,5	2 377,4	2 380
1760–1769	523	45 ‰	1 162,2	88	8 ‰	1 100,0	1 712,2	1 710
1770–1779	561	45 ‰	1 246,7	124	8 ‰	1 550,0	2 021,7	2 020
1780–1789	850	45 ‰	1 888,9	264	8 ‰	3 300,0	3 538,9	3 540
1790–1799	843	45 ‰	1 873,3	260	8 ‰	3 250,0	3 498,3	3 500
Celkem	4 748	—	—	1 274	—	—	—	—

Tabulka č. 6 Odhad maximálního počtu obyvatel brněnské farnosti

Období let	Počet křtů	Míra natality	(A)	Počet sňatků	Míra sňatečnosti	(B)	Odhad (A+B)/2	Zaokr.
1710–1719	209	40 ‰	522,5	52	7 ‰	742,9	893,9	890
1720–1729	262	40 ‰	655,0	82	7 ‰	1 171,4	1 240,7	1 240
1730–1739	388	40 ‰	970,0	119	7 ‰	1 700,0	1 820,0	1 820
1740–1749	405	40 ‰	1 012,5	156	7 ‰	2 228,6	2 126,8	2 130
1750–1759	707	40 ‰	1 767,5	129	7 ‰	1 842,9	2 688,9	2 690
1760–1769	523	40 ‰	1 307,5	88	7 ‰	1 257,1	1 936,1	1 940
1770–1779	561	40 ‰	1 402,5	124	7 ‰	1 771,4	2 288,2	2 290
1780–1789	850	40 ‰	2 125,0	264	7 ‰	3 771,4	4 010,7	4 010
1790–1799	843	40 ‰	2 107,5	260	7 ‰	3 714,3	3 964,6	3 960
Celkem	4 748	—	—	1 274	—	—	—	—

k poklesu. Zdá se, že v desetiletí 1760–1769 se snížil počet obyvatel farnosti o více než třetinu. Rozšíření farního obvodu v roce 1784 bylo hlavní příčinou vzestupu počtu obyvatel brněnské farnosti v posledním dvacetiletí 18. století, kdy například v desetiletí 1790–1799 byl počet obyvatel farnosti dvojnásobný v porovnání s obdobím 1760–1769.

Údaje získané excerpací matrik potvrdily, že ačkoliv sledovaná populace byla ohrožována nemocemi a tehdejší nedostatečná výživovací situace přispívala k vysoké úrovni mortality, přesto z dlouhodobého hlediska, díky přirozené neregulované

plodnosti žen, obyvatel přibývalo, a to i když se v některých letech 18. století populační růst ve svatopetrské farnosti změnil v populační stagnaci či krátkodobě v populační úbytek. Obdobná situace byla zjištěna i pro jiné lokality na našem území. V českých zemích je 18. století jako celek považováno stále za dobu trvalého populačního růstu.⁵⁴

---

54 Fialová, L. — Horská, P. — Kučera, M. — Maur, E. — Musil, J. — Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 191.

ROBERT JANÁS

**BRNĚNSKÉ MALÍŘSTVÍ OD ŘÍJNOVÉHO
DIPLOMU DO ZALOŽENÍ SPOLKU MÄHRISCHER
KUNSTVEREIN (1860–1882)**

Abstract: The article is concerned with the situation of Brno painting art in the 60th and 70th of the 19th century. Brno painting art was during the period under the consideration only at the regional level. The absence of the art academy, art club and with this related non esse of annual art exhibitions (Jahresausstellung) in the Moravian metropolis participated in this state. Brno art was traditionally shaped up by the Viennese influences. Figurative painters of this period were influenced mainly by the works of Carl Rahl from Vienna, here strongly survived Biedermeier influences too. In an environment dominated by veduta tradition is only formed independent landscape-painting, which is marked by romanticism. Realism and plenerism infiltrated gradually into the Brno painting art during the 70th.

Keywords: Brno, Vienna, painting art of the 19th century, Ringstrasse, Josef Zelený, Carl Atzker, Anton Mayssl, Franz Adolf Feilhammer, Eduard Sykora, Emil Pirchan, Josef Ledeli, Josef Roller, Carl Rahl.

Pro rozvoj výtvarného umění v evropském městě se v 19. století staly klíčovými tři základní podmínky. Za prvé existence výtvarné akademie, za druhé působení alespoň jednoho uměleckého spolku a za třetí pořádání každoročních uměleckých výstav organizovaných vesměs daným uměleckým spolkem. I když akademie výtvarných umění začínaly vznikat už v renesanční Itálii, teprve v 19. století získaly podobu skutečných vysokých výtvarných škol, jejichž absolvování se stalo téměř nezbytným předpokladem pro dráhu profesionálního umělce. Akademie přitahovaly studenty pocházející z jiných regionů a jejich koncentrace umocňovala rozvoj výtvarného života v sídelním městě.

Umělecké spolky vznikající od začátku 19. století v německém a středoevropském prostředí nesly většinou název Kunstverein. Ve svých řadách sdružovaly mecenáše a sběratele umění, umělecké teoretiky i aktivní umělce samotné. Spolky jako hlavní cíl deklarovaly snahu o kultivaci výtvarného umění a vyzdvižení vkusu obyvatelstva na území svého působení. Praktickým prostředkem, jak toho dosáhnout, bylo pořádání pravidelných výročních výstav, kde se mohli představit všichni umělci, jejichž tvorba měla odpovídající kvalitu. Na začátku 19. století to bylo něco naprosto nového. Žádné pravidelné výstavy se do té doby nekonaly. Umělci měli možnost prezentovat svá díla jen ve vlastních ateliérech, kam zavítal pouze omezený počet potenciálních zákazníků. Výstavy představovaly větší množství děl ne jednoho, ale celé řady umělců, a tím i širší škálu výtvarných stylů, než mohl návštěvník zhlédnout v dílně konkrétního umělce. To přitahovalo větší počet zájemců o koupi výtvarných děl, kterým se na jednom místě naskytl přehled po celé struktuře tvorby v daném regionu a tím i výraznější výběr hledaného sortimentu. Více kupců zase zvyšovalo naděje umělců, že se jim jejich výtvoři podaří prodat. S rostoucím počtem umělců se tento způsob prezentace stal naprostou nezbytností.¹

V Brně výtvarná akademie chyběla. Roku 1829 vznikl při Františkově muzeu *Mährisch-schlesischer Kunstverein* (Moravskoslezský umělecký spolek) a přes neexistenci výtvarné akademie se alespoň tento bod nezbytný pro rozvoj umění dařilo dočasně plnit. Ve srovnání s ostatními středoevropskými Kunstvereiny vznikl poměrně brzy. Už roku 1841 však spolek pro nedostatek členů a financí zanikl.² Nadcházející doba jeho opětovnému vzniku nepřála. Padesátá léta 19. století znamenala období silného omezení veškerého spolkového života a zřetelně oddělila dobu předbřeznovou od aktivit druhé poloviny století. O restrikce se postaral tzv. Bachův absolutismus. Osobnost ministra vnitra Alexandra Bacha je zvláště v našem prostředí už tradičně demonizována. Ne zcela právem. Bach byl silnou individualitou, která na svá bedra vzala úkol hospodářského pozvednutí, opětovného získání politického

1 Calov, Gudrun: *Museen und Sammler des 19. Jahrhunderts*. Museumkunde 38, 1969, s. 151–156.

2 d'Elvert, Christian: *Der Alte Mährische Kunstverein (Kunstverein für das Franzensmuseum)*. Notizenblatt historisch-statistischen Section der k. k. mährisch.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn 29, 1883, s. 33–37. Hájek, Josef: *Dějiny obrazové sbírky Františkova muzea v letech 1817–1841*. Diplomová práce obhájená roku 1997, Seminář dějin umění FF MU v Brně, s. 30–44.

vlivu a vnitřní konsolidace Rakouské monarchie po otřesech revolučního roku 1848. Na druhou stranu cesta, kterou k dosažení vytčeného cíle zvolil, spočívala v centralizaci státní moci. Omezením svých pravomocí se cítily dotčeny zemské samosprávy. Bach se snažil už v zárodku potlačit všechna ohniska potenciální revoluce. Proto striktně omezoval nejen politický, ale i spolkový život ve státě. Spolková činnost se příliš těsně pojila s měšťanskoliberálním prostředím, které sehrálo tak významnou roli v bouřích roku 1848. Řada spolků zanikla, jiné s obtížemi přežívaly a v žádném případě doba nepřála vzniku nových.³

Vojských porážek v Itálii koncem 50. let 19. století využily armádní kruhy k odstavení Alexandra Bacha, který představoval jejich dlouholetého nepřítele. S pádem ministra vnitra přistoupil císař František Josef I. k liberalizaci společnosti a obnově politického života. Říjnový diplom z roku 1860 a především Únorová ústava z roku 1861 znamenaly legislativní podklad pro dané kroky. Pod vedením Schmerlingovy vlády se obnovil, byť ještě v omezené podobě, parlamentní život. Klima celé společnosti se liberalizovalo.⁴ Právě v letech 1860 a 1861 vznikala po celé monarchii řada nových spolků i kulturního charakteru. Brno nepředstavovalo žádnou výjimku. Roku 1861 vznikl *Männer-Gesangverein* (Mužský pěvecký spolek), *Musikverein* (Hudební spolek), *Turnverein* (Tělocvičný spolek), *Mährischer Gewerbeverein* (Moravský průmyslový spolek), *Slovanský čtenářský spolek a Brněnská beseda*.⁵ Jediným kulturním spolkem, který v Brně přežil ještě z doby předbřeznové, zůstal *Brünner Leserverein* (Brněnský čtenářský spolek).⁶

K pokusu vytvořit nový umělecký spolek došlo v roce 1871, kdy se na Staré radnici sešli významní představitelé města Brna, vedení starostou Christianem d'Elvertem, se snahou založit spolek *Mährischer Kunstverein*, který by organizačně zajišťoval výtvarné aktivity a organizoval pravidelné výstavy. I když už v té době česky mluvící intelektuálové začínali vyvíjet aktivity pro kulturní a politickou emancipaci Slovanů na Moravě, potlačili v tomto případě své politické ambice do pozadí a podíleli se na snahách zřídit umělecký spolek, který nepočítal s tím, že bude jazykově utrakvistický. Práci přípravného výboru kolem d'Elverta se účastnil i předák slovanských politických sil, předseda Moravské národní strany Alois Pražák. Stanovy spolku *Mährischer Kunstverein* schválilo zemské policejní ředitelství roku 1872, ale k založení spolku nakonec nedošlo. Organizátoři narazili na nemožnost pořádat každoroční výstavy. Nezbytným předpokladem pro jejich pořádání byla kvalitní umělecká základna, která by je mohla obesílat svými díly. Malířství a sochařství 70. let 19. století mělo na Moravě silně regionální úroveň. Problém, s nímž se země potýkala už od začátku 19. století. K výrazné změně došlo na začátku 80. let, kdy na výtvarnou

3 Springer, Elisabeth: *Geschichte und Kulturleben der Wiener Ringstrasse. Die Wiener Ringstrasse. Bild einer Epoche. Band II.* Wiesbaden 1979, s. 85.

4 Tamtéž, s. 148–161.

5 Malíř, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám.* Brno 1996, s. 36–37.

6 *Jubiläumsfeier. Mährischer Gewerbeverein.* Tagesbote, Jhrg. 36, Nr. 70, 27. 3. 1886, S. 4.

scénu nastoupila výrazná generace moravských malířů a sochařů, která se dokázala prosadit v mezinárodním měřítku. Většina z nich se usazovala ve Vídni, která představovala umělecké centrum evropského významu. Vzhledem k blízkosti habsburské metropole a neexistenci státních hranic mezi Moravou a Dolními Rakousy však tito výtvarníci nadále udržovali úzké kontakty se svou rodnou zemí a byli ochotni se zde účastnit uměleckých výstav. Roku 1882 konečně došlo k založení spolku Mährischer Kunstverein. Navazoval na neúspěšnou iniciativu předešlé dekády, jak to dokládají obdobný okruh organizátorů vedený bývalým starostou d'Elvertem i prakticky stejné stanovy, v nichž došlo jen k několika dílčím úpravám. Jeho založení korespondovalo s dobou, kdy se začala prosazovat nová generace moravských umělců. Kunstverein pořádal každoroční výstavy, kde se vedle moravských výtvarníků, žijících především v Brně a Vídni, objevovala také díla umělců, kteří k Moravě žádné osobní vazby neměli. Brno se stalo důležitým centrem výtvarného života středoevropského významu.⁷

V období před rokem 1882 působila situace brněnského malířství poněkud tristněji. Byla v příkrém kontrastu se všestranně se rozvíjícím městem. Podobně jako v případě Vídně došlo roku 1859 ke zrušení pevnostního charakteru města, což umožnilo zboření hradeb a otevření prostoru pro rozrůstání se do okolí. Podobně jako ve Vídni se uplatnila koncepce okružní třídy, která jako páteř nového urbanistického celku adaptovala prstenec v místě zrušených hradeb, na něž umístila hlavní veřejné budovy a z něž nechala radiálně vybíhat hlavní třídy okolních předměstí. Ke schválení definitivního urbanistického plánu došlo roku 1863, kdy Franz Neubauer dopracoval podněty autora projektu vídeňské Ringstrasse, Ludwiga Förstera a Moritze Kellnera a Josefa Arnolda, kteří se po zrušení brněnské pevnosti řešením dané problematiky také zabývali. Brněnská okružní třída se podobně jako její větší vídeňská sestra měla stát místem, kde budou soustředěny kostely, muzea, vládní budovy, divadla, koncertní sítě, školy. Pochopitelně v komornější podobě než v rakouské metropoli. Vzhledem k úzké provázanosti Brna s Vídni se autory mnohých brněnských projektů stali tvůrci vídeňské Ringstrasse. Ludwig Förster v moravské metropoli postavil několik menších staveb, jako Kleinův palác (1847–1848) na dnešním náměstí Svobody nebo Casino (1853–1855), dnešní Dům dětí a mládeže v Lužánkách. Na obou stavbách se významně podílel i Theofil Hansen, který později vyprojektoval nemocnici U svaté Anny (1864–1868) i komplex Besedního domu a Pražákova paláce (1870–1874). August Siccardsburg a Eduard van der Nüll zbudovali 1. německé gymnázium (1860–1862), dnešní Hudební fakultu JAMU. Heinrich Ferstel postavil evangelický Christuskirche (Kristův kostel), lidově zvaný Červený kostel (1862–1868), a dokončil Försterem započatý Berglerův palác (1860–1863) na dnešním Moravském náměstí. Novou budovu Moravského zemského sněmu

---

7 Janás, Robert: *Mährischer Kunstverein — dějiny spolku v letech 1882–1945*. In: 90 let Domu umění města Brna. Historie jednoho domu. Eds. Jana Vránová a Lubomír Slavíček. Brno 2000, s. 9–20.

(1874–1878) pak vystavěli další Vídeňané, Anton Hefft a Robert Raschka.⁸ Kromě komornějšího měřítka byla proti Vídni podstatným rozdílem skutečnost, že žádná z novostaveb, ať už je projektovali vídeňští nebo místní architekti, nepočítala s monumentální malířskou výzdobou. Ve Vídni i v Praze však monumentální malby v historizujících novostavbách představovaly osu, od níž se odvíjel celkový vývoj malířské scény. To se odráželo i v názvech *malířství doby Ringstrasse* nebo *generace Národního divadla*, které tyto epochy vídeňského respektive pražského malířství získaly.

Důvod, proč v Brně neexistovala poptávka po monumentální malbě, lze hledat v řadě skutečností. Na jedné straně by se dalo uvažovat o ekonomických důvodech. Brno silou své ekonomiky pochopitelně nemohlo konkurovat habsburské metropoli. Nicméně zde důležitou roli hrála také společenská situace obecně. Hlavními mecenáši brněnských stavebních podniků byli příslušníci brněnské podnikatelské oligarchie, jejichž vliv a bohatství vyrostly v 19. století z dynamické industrializace moravské metropole. Rody Offermanů, Schoellerů Gomperzů a dalších ovládly společenský život města a zdejší mecenát. V Brně však neexistovala paralela k aktivitám vládnoucího habsburského rodu, ovlivňujícím podobu nové Vídně, ani k zápalu české vlastenecké šlechty, která hrála důležitou roli při pražských stavebních podnicích.

V rámci historizujících architektonických slohů preferovala brněnská elita jednoznačně neorenesanci. Neorenesance představovala důležitou stylovou polohu i v pražské a vídeňské architektuře. Zásadní roli však ve Vídni druhé poloviny 19. století hrál také neobarok, preferovaný styl císaře Františka Josefa I., který nostalgicky upomínal na dobu konce 17. a 18. století, doby Rakouska vítězícího nad Turky a hrajícího roli světové velmoci prvního řádu. Oblíbeným slohem byla i neogotika, vnímaná jako svého druhu církevní sloh.⁹ Zatímco se neogotice i neobaroku ve střední Evropě dařilo, Brno zůstávalo striktně zaměřené na neorenesanci. Přední brněnský architekt August Prokop neuspěl s neogotickým návrhem budovy Zemského sněmu a stavba byla svěřena poměrně průměrným vídeňským stavitelům Antonu Hefftovi a Robertu Raschkovi, kteří ji vyprojektovali v čistě neorenesančních formách. Prokop mohl v neogotickém slohu vedle kaple sv. Barbory na Petrově (1884–1886) realizovat pouze Tělocvičnu pro spolek Brünnner Turnverein (1867–1878). Z vídeňských architektů patřil v moravské metropoli mezi nejzaměstnávanější zapřísáhlý představitel neorenesance Theofil Hansen. Vůbec se zde neuplatnil neogotik Friedrich Schmidt a na stylovou pluralitu zaměření August Siccardsburg s Eduardem van der Nüllem se ve stavbě 1. německého gymnázia drželi striktně neorenesančních forem. Zatímco ve Vídni postavil Friedrich Schmidt neogotickou Novou radnici (1872–1883) a v Budapešti Imre Steindl neogotický Parlament (1885–1904), byl

8 Zatloukal, Pavel: *Brněnská architektura 1815–1915. Průvodce*. Brno 2006, s. 12–23.

9 Planner-Steiner, Ulrike: *Friedrich von Schmidt*. In: Planner-Steiner, Ulrike — Mikula, Renata — Complay-Palme, Waltraud: *Friedrich von Schmidt*, — Eggert, Klaus: *Gottfried Semper, Carl von Hasenauer. Die Wiener Ringstrasse. Bild einer Epoche. Band VIII. Die Bauten und ihre Architekten 2*. Wiesbaden 1978, s. 7–10.

tento styl v Brně používán, s ojedinělými výjimkami Prokopovy Tělocvičny a soukromého Berglerova paláce projektovaného Ludwigem Försterem a Heinrichem Ferstem, pouze pro sakrální stavby.

Brněnskou radnici ovládali němečtí liberálové, mezi nimiž měli poměrně početné zastoupení příslušníci protestantské i židovské komunity.¹⁰ Vyhraňovali se proti tradicím absolutistické Habsburské monarchie evokované neobarokem i reminiscencím katolického středověku reprezentovaným neogotikou. Ideální styl představovala neorenesance hledající vzory v liberální atmosféře humanismu, otevírající na začátku novověku prostor pro nastupující buržoazii a jistou formu sekularizace.

Neogotika našla ve druhé polovině 19. století nejširší uplatnění v novostavbách kostelů, které vyrůstaly na intenzivně osídlovaných předměstích evropských měst, ať už jimi byly vídeňský Ottakring a Neubau nebo pražský Žižkov a Vinohrady. K podobnému efektu v Brně nedošlo. I zde se mohutně rozvíjela průmyslová předměstí. Nicméně dostatečné prostory pro věřící zatím poskytovaly rozlehlé kostely za josefínských reforem zrušených klášterů, kterých existovalo v těsné blízkosti historického centra odpovídající množství. Potřeby východních předměstí ve II. městském okrese kolem Cejlu pokrýval původně premonstrátský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Zábrdovicích. Severní část II. okresu směrem k dnešní Lidické a Vevří podchycoval bývalý augustiniánský kostel sv. Tomáše. Na Starém Brně získal po josefínských reformách farní status někdejší klášterní kostel cisterciáček Nanebevzetí Panny Marie. V blízkém městysu Královo Pole farní funkci převzal kartuziánský kostel Nejsvětější Trojice. Nedořešenou zatím zůstávala otázka absence velkého farního kostela ve III. brněnském okrese a rostoucích průmyslových obcích Husovicích a Židenicích, ale palčivost daného problému vyvstávala zřetelněji až ke konci století, a tak bylo k jeho řešení přistoupeno teprve v první polovině 20. století.¹¹ Ve druhé polovině 19. století se v moravské metropoli realizovaly dvě velké sakrální stavby, Stará synagoga (1853–1855) podle projektu Johanna Julia Romana a Augusta Schwendenweina a Kristův kostel od Heinricha Ferstela.¹² První stavba reflektovala potřeby židovské obce, druhá brněnských luteránů.

Specifika brněnské architektonické situace přímo ovlivňovala rozvoj zdejšího malířství. Ze své podstaty už dopředu vylučovala potřebu monumentálních malířských zakázek. Novostavby velkých kostelů představovaly ve střední Evropě jeden ze zásadních prostorů, kde se formovaly malířské styly druhé poloviny 19. století.

-
- 10 Fasora, Lukáš: *Představitel obecní samosprávy – Příklad Rudolfa Rohrera*. In: *Člověk na Moravě 19. století*. Eds. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř. Brno 2008, s. 124–139.
- 11 Potřeby III. okresu zajistil kostel Neposkvrněného početí Panny Marie postavený podle plánů Franze Holika v letech 1910–1913 na Křenové ulici. V Husovicích vybudoval farní kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova Karel Hugo Kepka. V Židenicích vyrostly za první republiky katolický kostel sv. Cyrila a Metoděje, postavený podle plánů Claudia Madlmayra v letech 1932–1935, husitský kostel a sbor československé církve evangelické.
- 12 Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2002, s. 261–270, 399–406.

Nešlo pouze o tvorbu oltářních obrazů, ale o výzdobu celých stěn nástěnnými figurálními malbami, které poskytovaly prostor k realizaci celým skupinám významných malířů. Jako výrazný vzor pro středoevropské prostředí působil mnichovský Ludwigs Kirche (1829–1844) a vídeňský Alterchenfelder Kirche (1848–1861). Pod jejich vlivem vyrostla ve střední Evropě řada kostelů. Podstatné ovšem bylo, že šlo o kostely katolické. Kristův kostel v Brně sloužil luteránům, kteří sice nezaujímal vyhraněná ikonoklastická stanoviska reformovaných církví, ale jejich postoj k sakrálním obrazům byl přinejmenším indiferentní. Kristův kostel tak byl koncipován bez monumentálních figurálních maleb. Podobně jako v případě Staré synagogy se z pochopitelných důvodů zadavatelé spokojili s ornamentální dekorativní výmalbou.

Monumentální vídeňskou malbu 70. let 19. století dominantním způsobem ovládal Hans Makart (*1840, †1884).¹³ Jeho pompézní pastózní styl založený na zářivě pestrých barvách odpovídal neobaroknímu duchu a představoval ideální výzdobu obdobně laděných staveb, které přes značnou zálibu měšťanské Vídně v neorenesanci určily rámec císařských staveb, jež vytvořily páteř Ringstrasse. V Brně se obdobné stavby nerealizovaly a dominace strohé neorenesance byla zřetelnější. V 60. a 70. letech se v moravské metropoli výzdoba všech novostaveb obešla bez figurálních maleb a stavitelé si vesměs vystačili pouze s malíři pokojů.

I vlivem zmíněných skutečností měli brněnští výtvarníci 60. a 70. let 19. století pouze regionální úroveň. Dominantní postavení na poli monumentální malby měl v té době Josef Zelený (*1824, †1886).¹⁴ Pocházel z Rajhradu a jeho talentu si všimli představitelé zdejšího benediktinského kláštera. Pod patronátem jednoho z hlavních moravských klášterů mohl Zelený rozvíjet své umělecké schopnosti. Od roku 1844 studoval na vídeňské akademii u Carla Rahla (*1812, †1865). Akademii předčasně opustil v souvislosti s revolučními nepokoji v roce 1848. Usadil se v Brně. Začátkem 50. let podnikl studijní cesty do Prahy a se stipendiem od Moravského zemského sněmu i do Paříže, která od poloviny 19. století hrála roli hlavního města světového malířství, odkud vycházely určující výtvarné proudy. Kontakty s Čechami nebyly mezi moravskými umělci 19. století příliš obvyklé. Vídeň ležela blíž a její význam také převyšoval Prahu, která představovala jen jedno z řady zemských hlavních měst v Rakouském císařství. Mateřštinu většiny intelektuálů i umělců na bilingvní Moravě představovala němčina, a tak kontakty s českou Prahou postrádaly i praktický význam. Zelený ovšem patřil k těm několika zdejším výtvarníkům, jejichž mateřským jazykem byla čeština. Pobyt v Praze tak pro něj získával další rozměr. Zpětně se zase Zelený stal jedním z mála moravských malířů, které v Čechách znali.

-
- 13 Frodl, Gerbert: *Hans Makart. Monographie und Werkverzeichnis. Mit einem Beitrag von Renata Mikula*. Salzburg 1974, s. 7–56. *Hans Makart – Malerfürst (1840–1884)*. 263. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien, 14. Oktober 2000 – 4. März 2001. Ed. Renata Kassal-Mikula. Wien 2000.
- 14 Novotný, Václav: *Dílo malíře Josefa Zeleného (1824–1886)*. Diplomová práce obhájená roku 1972, Katedra dějin umění a muzikologie FF UJEP Brno.

Největší slávu získal Zelený jako autor oltářních a historických obrazů. V 60. a 70. letech 19. století měl především v jižní polovině Moravy v této kategorii tvorby jednoznačně dominantní postavení. Mimo jiné vytvořil hlavní oltářní obraz v kostele Nejsvětější Trojice v Králově Poli (1864), patřícím k jednomu ze zrušených klášterů suplujících v brněnské oblasti absenci nových chrámových staveb v době demografického přírůstku souvisejícího s industrializací předměstí. Stěžejním motivem sakrální tvorby Josefa Zeleného se ovšem stala cyrilometodějská tematika, která se stala vysoce aktuální v souvislosti s tisíciletým výročím příchodu světců na Moravu v roce 1863. Milénium se stalo podnětem, který silně podnítil rozvoj úcty k moravským patronům. Kromě náboženského významu rok 1863 přinesl i historický mezník vedoucí k emancipaci slovanského etnika na Moravě. Morava sice byla bilingvní, ale čeština představovala jen jazyk nižších vrstev. Celá moravská kultura se pojila s němčinou. Zdůrazňování slovanskosti cyrilometodějské misie posloužilo národním buditelům jako katalyzátor, který vedl k apelu na slovanskou vzájemnost a postupnému vytváření slovanské, v dnešním slova smyslu české kultury na Moravě.¹⁵ Zelený představoval nejvýznamnějšího česky mluvícího malíře na Moravě. Jeho úzké vazby na rajhradský klášter, který sehrál ve druhé polovině 19. století důležitou roli při šíření českojazyčné kultury na Moravě, do jisté míry ovlivnily skutečnost, že byl uštělech pověřen řadou malířských zakázek s cyrilometodějskou tematikou.

Po výtvarné stránce představují cyrilometodějské obrazy Josefa Zeleného typický projev romantického historismu založeného na kresebnosti a výrazných lokálních komplementárních barvách, které vycházely ještě z pozdně nazarénských kořenů. V polovině 19. století romantický historismus plnil funkci oficiální figurální malby, v jejímž duchu tvořili profesori na pražské i vídeňské akademii, včetně Carla Rahla. V Mnichově, nejdůležitějším centru středoevropské malby, ho tehdy už vytlačoval realističtější typ historismu v podání Carla Theodora Pilotyho (*1826, †1886) a jeho žáků. V oltářních obrazech pracoval Zelený často s motivem barokní apoteózy posunované ke klasické uměřenosti a spojené se sladkou nazarénskou typikou. K tomuto způsobu malby se Zelený inspiroval také u svého učitele Carla Rahla. Zatímco v 60. letech by se snad obě polohy Zeleného monumentální malby v širším evropském kontextu ještě daly považovat za určitý projev akademického konzervatismu, v 70. letech 19. století už působily jako jednoznačný anachronismus. Nicméně ještě v 70. letech určovaly tón brněnské figurální malby. Vliv Josefa Zeleného se umocňoval tím, že kromě výuky kreslení na brněnském Slovanském gymnáziu v roce 1870 založil a do konce života vedl v Brně úspěšnou soukromou kreslířskou

---

15 Šopák, Pavel: *Slovanská idea a výtvarná kultura Moravy kolem roku 1900*. In: *Slovanství a česká kultura 19. století*, „Slavme slavně slávu Slávův slavných“. Sborník příspěvků z 25. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň 24.–26. února 2005. Eds. Zdeněk Hojda, Marta Ottlová, Roman Prahel. Praha 2006, s. 232–239. Petrasová, Taťána: *Slovanský byzantinismus: estetika nebo politika?* In: *Slovanství a česká kultura 19. století*, „Slavme slavně slávu Slávův slavných“. Sborník příspěvků z 25. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň 24.–26. února 2005. Eds. Zdeněk Hojda, Marta Ottlová, Roman Prahel. Praha 2006, s. 207–221.

školu. Vzhledem k absenci vysoké výtvarné školy v moravské metropoli se stala důležitým předstupněm v uměleckém vzdělávání některých pozdějších úspěšných výtvarníků, jakými byli Alfons Mucha (* 1860, † 1939) nebo Luma Flesch-Brunningen (* 1856, † 1934), před jejich odchodem na akademie v evropských metropolích.

V 19. století zajišťovaly veškerou výtvarnou výuku v Brně soukromé školy vedené v lokálním měřítku uznávanými umělci, které měli charakter kurzů, konaných vesměs jednou týdně. Státní školy nabízely pouze výuku kreslení zaměřenou na potřeby celkového vzdělání nabízeného danou institucí. Šlo o výuku kreslení na středních školách a hodiny technického kreslení na jediné brněnské vysoké škole, Technickém učilišti neboli německé technice. I když nešlo o výtvarně zaměřenou výuku, na profesorských postech působili vesměs profesionální umělci. Jako profesor na Vyšší reálce, který v 50. letech 19. století učil kreslení i na technice, působil Anton Mayssl (* 1826, † 1899).¹⁶ Pocházel z bukovinských Černovic, odkud odešel studovat do Vídně paralelně na Akademii výtvarných umění i na Polytechnickém institutu. Na akademii mezi jeho profesory patřil nejvýznamnější malíř rakouského *biedermeieru*, Ferdinand Georg Waldmüller (* 1793, † 1865). V roce 1852 získal Mayssl místo na brněnské Vyšší reálce, kde učil až do odchodu do penze v roce 1885, a trvale spojil svůj život s moravskou metropolí. Vedle malby se věnoval také fotografii a v 60. a 70. letech 19. století byl nejuznávanějším fotografem ve městě. V malbě tak dominantní postavení sice nezískal, ale i v tomto ohledu patřil k městské honoraci. Obecné respektování Maysslových malířských kvalit výmluvně vypovídá o úrovni brněnské výtvarné tvorby daného období. Výtvarník sice nebyl uměleckým *diletantem*, ale jeho tvůrčí schopnosti nepřekročily hranice suché kresebnosti, která s vedutistickou popisností zachycovala běžné záběry z autorova okolí. V portrétní tvorbě vycházel, jako řadový středoevropský portrétista 60. let 19. století, z tradice pozdního *biedermeieru* a, stejně jako u nich, inspirace nastupujícím realismem zůstala v rovině povrchního koketování. Zatímco v okresních městech by byl technický rutinér nepřinášející do své tvorby nic kromě průměrně zručného opakování ustálených výtvarných vzorců chápán jako špičkový malíř, v uměleckých centrech středoevropského významu jako Mnichov, Vídeň nebo Praha by mohl působit pouze jako řemeslný malíř stojící mimo zájem výtvarné kritiky. Maysslovo postavení na brněnské malířské scéně nejlépe charakterizovalo její provinčnost před založením spolku *Mährischer Kunstverein* v roce 1882.

Do obdobné kategorie spadala portrétní tvorba dalších vyhledávaných autorů podobizen, kterými byli Franz Adolf Feilhammer (* 1817, † 1888) a Eduard Sykora (* 1835, † 1897).¹⁷ Feilhammerova figurální malba působila poněkud archaicky a její výtvarné kvality se pohybovaly spíše v průměru. Malíř ovšem dokázal vytvořit

16 Sedlářová, Jitka: *Začátky brněnské fotografie*. Vlastivědný věstník moravský 26, 1974, s. 178–193; Šišma, Pavel: *Matematika na německé technice v Brně*. Praha 2002, s. 39–40.

17 Franz Adolf Feilhammer — viz *Theater- und Kunstnachrichten*. Tagesbote, Jhrg. 38, Nr. 36, 14. 2. 1888, S. 3; *Nová encyklopedie výtvarného umění. Dodatky*. Praha 2006, s. 199. Eduard Sykora — viz Heller, Hermann: *Mährens Männer der Gegenwart* 5. Brünn 1892, s. 118–119; *Nová encyklopedie výtvarného umění. Dodatky*, s. 741.

monumentální aristokratickou podobiznu zahalenou do kontrastního temnosvitu. Typ aristokratické podobizny zachycující tříčtvrteční postavu v slavnostním ornátu zasazenou před mělké temné pozadí nebo architektonické prvky sloupů a balustrády, jak se vyvíjel od 16. století, prošel v 19. století vývojem, který při zachování základního kompozičního schématu vstřebal novější malířské postupy. Feilhammer se ovšem o takovou aktualizaci nesnažil a pokračoval v barokní tradici, která působila formou pseudostylu, která ale dokázala evokovat atmosféru zašlé epochy a získat malíři zájem konzervativních zákazníků. Feilhammer sice neměl šanci uspět na žádné mezinárodní umělecké výstavě ani získat zájem mimobrněnské kritiky, ale jeho obrazy se přesto dostaly až do habsburských sbírek a přinesly mu dokonce rytířský kříž španělského řádu Isabelly Kastilské. Feilhammer se také se svým pseudobarokním stylem stal ideálním malířem pro vytvoření portrétu barona Trencka pro kasematy na hradě Špilberku, když se muzeum rozhodlo prostory barokní trestnice adaptovat na muzeum a připomenout jejich nejslavnějšího vězně.

Sykora se podobně zaměřenou pseudobarokní tvorbou předvést nemohl a jeho portrétům tak zůstala jen kresebná suchost akademické malby. Přesto i on si v brněnském prostředí získal jako portrétista poměrně výraznou oblibu, která se týkala i jeho sochařské tvorby. V roce 1892 navštívil císař František Josef I. brněnské Uměleckopřůmyslové muzeum. Podle svědectví soudobého tisku pronesl zdrženlivý císař, který nerad komentoval uměleckou tvorbu, při prohlídce muzea dvě věty. Kromě výroku: „*Netlačte se tolik, já si to chci také prohlédnout*“, který pronesl při procházce sály, reagoval na svou bustu od Eduarda Sykory pochvalnými slovy adresovanými umělci: „*Ta je velká, to jste dělal Vy?*“¹⁸ Císařův výrok sice neměl žádnou vypovídající hodnotu o kvalitě umělcovy tvorby, ale v očích brněnské veřejnosti v sobě nesl punc vysokého společenského ocenění.

Z uměleckého hlediska z brněnských figurálních malířů vynikal kromě Zeleného především profesor Vyšší dívčí školy Carl Atzker (* 1833, † 1875).¹⁹ Vídeňský rodák, který před příchodem do Brna, kde získal v roce 1867 profesorské místo, pracoval pro biskupskou kapitolu v maďarské Pécsi. Na Moravě se k monumentálním zakázkám nedostával. Věnoval se portrétní a figurální tvorbě malých a středních formátů. Podobně jako další brněnští malíři této generace vytvářel malby ve stylu vídeňské produkce 60. let 19. století využívající po vzoru Carla Rahla klasicizující idealizované typiky postav. Na rozdíl od poněkud těžkopádnějšího přednesu Josefa Zeleného působí Atzkerovy obrazy svěžeji a odlehčeněji. Vedle vzdušnějšího kresebného přednesu se na tom podílel především štavnatější kolorit podaný s citlivějším vnímáním barevných odstínů.

Brněnská malba 60. a 70. let 19. století po stránce stylové tvořila paralelu ke zdejší architektuře. Dominantní umělecké centrum pro Brno představovala Vídeň.

18 Srov. K. k. *Majestät Kaiser in Brünn*. Tagesbote, Jhrg. 42, Nr. 149, 30. 6. 1892, S. 3.

19 *Nová encyklopedie výtvarného umění. Dodatky*, s. 75.

Odtud přicházely zásadní inspirační vlivy, které formovaly tvorbu místních výtvarníků. Ve Vídni se v monumentálních císařských stavbách velmi dobře uplatňoval neobarok vytvářející efektnější tvář rakouské metropole, která na první pohled zaujala návštěvníka Ringstrasse. Kvantitativně dominantní sloh ovšem představovala neorenesance v podobě, jejíž směr určoval Theofil Hansen. Vládla měšťanské architektuře paláců velkopřemyslníků a činžovních domů. Početně neobarokní a neogotické stavby převyšovala a získala si tak označení *Vídeňský styl*.²⁰ Kromě několika paláců, tvořících tématickou výplň mezi dominantními stavbami hlavní vídeňské třídy, se Hansenovi na Ringstrasse podařilo proniknout jen budovami Parlamentu, Akademie výtvarných umění a spolkovým domem Musikvereinu. Tedy sídly institucí spojenými s liberálnějšími tradicemi evropské civilizace. Brno ovládla neorenesanční architektura zcela, včetně dominant okružní třídy.

Podobná situace vládla v malbě. Vládce malířské Vídne byl od svého příchodu z Mnichova až do předčasné smrti v roce 1884 Hans Makart. Zaplavil hlavní město říše zářivě barevnými gejzíry neobarokní malby, inovativním způsobem se odvolávající k tradici benátského a vlámského umění. Makart zaujal nejen dominantní místo mezi vídeňskými malíři, ale během patnácti let svého působení určoval i podobu zdejší módy od oděvů přes vybavení interiérů až po alegorické průvody. Makartova tvorba ovšem příliš neodpovídala vídeňské tradici 19. století a znamenala revoluční zlom na tamní scéně. Tradici symbolizoval spíše Carl Rahl, který nabízel malbu ve stylu romantického historismu v případě dějinných výjevů a klasicky vyváženou figurální malbu tlumených tónů v případě alegorické a tematicky soudobé figurální tvorby. V době Makartova příchodu do Vídne už byl mrtvý, ale působila zde řada jeho bývalých studentů, která rozvíjela jeho výtvarný odkaz. I když šlo o prvotřídní výtvarníky, nemohli Makartovi, který získával nejvýznamnější malířské zakázky, konkurovat. Postupně ovšem obsazovali místa na vídeňských vysokých výtvarných školách a vzhledem k tomu, že byli početní, po Makartově úmrtí vídeňskou scénu ovládli. Největší prostor k malířským realizacím se jim ještě za Makartova života otevíral u staveb projektovaných Theofilem Hansenem, který Rahl a jeho žáky preferoval při svých architektonických realizacích, pro jejichž neorenesanční formu představoval rahlovský styl ideální typ malby.²¹

V brněnském prostředí však rahlovská tvorba vítězila i v době Makartovy éry. Jak již bylo řečeno, v moravské metropoli se nenašel prostor pro monumentální malířské zakázky určené pro sakrální i profánní novostavby. Nevznikl zde tedy ani prostor pro zakázky makartovského typu. Nicméně i v případě těch mála příležitostí,

20 Wagner-Rieger, Renate — Reissberger, Mara: *Theofil von Hansen. Die Wiener Ringstrasse. Bild einer Epoche. Band VIII. Die Bauten und ihre Architekten 4*. Wiesbaden 1980, s. 43–53.

21 Silná Makartova konkurence neumožnila výrazně se ve Vídni prosadit ambicióznímu Anselmu Feuerbachovi (*1829, †1880), který Vídeň opustil. Mezi nejvýznamnější Rahlovy žáky, kteří z pozic profesorů Akademie výtvarných umění šířili zakademičtější styl svého profesora, patřili August Eisenmenger (*1830, †1907) a Christian Griepenkerl (*1839, †1912).

které se naskytly, jako u oltářního obrazu v královopolském kostele od Josefa Zeleňého, vítězila rahlovská linie tvorby. Hlavní brněnští figuralisté čerpali z Rahlova odkazu v historické, alegorické i portrétní malbě. Odpovídalo to dominaci preferování neorenesance v soudobé brněnské architektuře a brněnském prostředí obecně.

Rahlovské směřování brněnské figurální malby dotvrdila osobnost Emila Pirchana (* 1844, † 1928). Svě výtvarně vzdělání získal ve Vídni v rahlovském okruhu, když patřil k posledním žákům, kteří alespoň v počátcích svých studií zažili velkého profesora osobně. Na brněnské scéně se mladý Pirchan začal etablovat už v 70. letech 19. století, ale směr jejího vývoje začal udávat až v 80. letech, současně s velkým nástupem Rahlových žáků, který nastal ve Vídni po Makartově smrti. Brněnská umělecká kritika zatím v 70. letech zaznamenávala Pirchana jako nadějněho umělce, který tvoří v klasicky čistých formách, aniž by se nechal ovlivňovat aktuálními makartovskými trendy.²²

Období po polovině 19. století hrálo důležitou roli v rozvoji brněnské a obecně moravské krajinomalby. Moravskému krajinářství první poloviny století dominovaly tři osobnosti, Josef Axmann (* 1793, † 1873), Franz Richter (* 1774, † 1860) a Franz Xaver Rektorzik (* 1793, † 1851). Šlo o umělce, kteří se zaměřovali na klasickou vedutu. Zachycovali pohledy na města, hrady a přírodní zajímavosti. Jejich cílem bylo věrně zdokumentovat vybrané výseky z krajiny. Využití krajiny jako předlohy, která by sloužila uměleckým záměrům obrazu, pro ně bylo až druhotnou záležitostí. Ideální výtvarné médium pro ně nepředstavovala olejomalba, ale grafika a akvarel. Vedutistická tradice přežívala v Brně i po polovině století. V jejím duchu se nesla suše kresebná krajinářská tvorba Eduarda Sykory a Antona Mayssla.

Průkopnickou roli v rozvoji krajinomalby sehrál Josef Ledeli (* 1820, † 1884).²³ Začal se systematicky věnovat krajině jako svébytnému malířskému žánru a posunul ji od veduty do sféry „vysokého“ umění. Ledeli v krajinářství systematicky využíval olejomalbu. Jeho význam spočíval především v brněnském prostředí. Ve středoevropském kontextu šlo o řadového krajináře, v celoevropských měřítcích navíc značně konzervativního. V německých a rakouských zemích mělo mimořádně silné pozice romantické krajinářství. Dobře se mu zde dařilo prakticky až do konce 19. století, kdy už ve vývoji malířství dávno zvítězil plenérismus a široce se prosazoval impresionismus. V rakouském prostředí, posilovaném velkou oblibou *biedermeieru*, to vedlo k vytvoření krajinářského mainstreamu, který romantickou zálibu v dramaticky utvářené krajině kombinoval s idylickou atmosférou. Původní romantická rozervanost dostávala podobu měšťanské umírněnosti. Krajinářské výjevy zachycovaly pitoreskní místa způsobem lákajícím k rodinným výletům. Vzhledem k úzkým vazbám moravského malířství na Vídeň bylo pochopitelné, že se Ledeli věnoval tomuto krajinářskému směru. Tematicky i kvalitativně zapadl do soudobé průměrné

22 *Theater- und Kunstschriften*. Tagesbote, Jhrg. 25, Nr. 273, 30. 11. 1875, S. 3.

23 *Nová encyklopedie výtvarného umění*. Dodatky, s. 75.

vídeňsky orientované produkce. Jeho význam spočíval především v systematickém zužitkování olejomalby v moravském krajinářství.

Obdobný přínos jako Ledeli měl ve své krajinářské tvorbě už zmíněný Franz Adolf Feilhammer. Po cestě do Alp v roce 1864 se zaměřil na malby alpských scenérií. Prosluněné letní alpské scenérie, jejichž těžiště spočívalo v kompozičním zužitkování horských štítů pro linii vysokého horizontu krajiny, představovaly nejoblíbenější námět rakouského krajinářství už od 30. let 19. století. Feilhammer držel krok se soudobou módou, ale kvalitativně nepřekročil Ledeliho úroveň. Ledeli a Feilhammer až do konce života patřili v Brně mezi vysoce uznávané malíře, přestože zůstávali věrní romantismu, zatímco Evropa už dávno řešila problémy plenérismu.

Plenérismus se snažil krajinu zachytit ve skutečných barevných odstínech v realistických vazbách na světelnou atmosféru. Nesnažil se už krajinu kompozičně a obsahově upravovat, aby ji přizpůsobil záměrům výsledného uměleckého díla, jak to bylo obvyklé ještě v romantismu. Plenéristy zajímala krajina ve skutečné nezkrasované podobě. Zachycení atmosféry konkrétního místa v konkrétním časovém intervalu pro ně představovalo dostatečné opodstatnění výtvarného díla, které už nemuselo být odkázáno na vyprávěný příběh nebo vznešená témata. Plenérismus přinášeli do evropské malby francouzští barbizonští krajináři, kteří na výtvarnou scénu nastupovali ve 30. letech 19. století a v 50. letech už ve Francii představovali zásadní výtvarný směr. V 50. letech 19. století se plenérismus začal prosazovat i ve střední Evropě, především zásluhou rakouského malíře Augusta Pettenkoffena. Pettenkoffen našel ve vídeňském prostředí řadu následovníků. Na Moravu ovšem plenérismus začal pronikat až v průběhu 70. let 19. století.

Stěžejní roli sehrál brněnský krajinář Josef Roller (*1833, †1893).²⁴ V letech 1851–1856 ho během studií na brněnské technice učil kreslit Anton Mayssl. Po absolvování techniky Roller sám začal učit kreslení na Vyšší reálce v Brně. Ve větším rozvoji výtvarného talentu a v prosazení se v širším než moravském měřítku mu zabránila absence akademického školení. V 60. letech 19. století však podnikl cesty do Paříže a Londýna, které měly značný vliv na rozvoj jeho umělecké tvorby. Ve Francii se v té době už propracovalo plenéristické krajinářství barbizonské školy do pozice oficiální malby. Roller tak měl dostatek možností seznámit se s novým typem krajinářství, které se diametrálně lišilo od střeoevropských romantických tradic. Podobný přínos znamenala i cesta do Anglie, kde původní představitelé preraffaelistické malby opouštěli někdejší důslednou analytickou popisnost tohoto stylu a realistické tendence aplikovali sumárnějším výtvarným přednesem. Josef Roller zůstal celý život spjat s Brnem. Maloval především menší obrazové formáty. Nerozvinul svou plenéristickou krajinomalbu do té míry, jako se to podařilo o něco mladšímu krajanovi Eugenu Jettelovi (*1845, †1901). Nicméně v brněnském prostředí do určité

---

24 Sedlářová, J.: *Josef Roller. Malíř — plenérista*. In: Winfried Tonner a umělecká tradice rodiny Rollerů. München 1999, s. 132–164.

míry připravil půdu pro nástup nové generace moravských plenéristů, která se od 80. let 19. století už prosazovala v širším evropském měřítku.

V 70. letech začal ve figurální malbě aplikovat plenéristické postupy také Josef Zelený. Plenérismus se po polovině 19. století stal v evropském kontextu důležitým prostředkem k prosazování realismu i ve figurální tvorbě. Zkoumání působení efektů skutečného světla a stínu v souhře s přirozenými barevnými odstíny posunovalo Zeleného od *biedermeieru* k realismu. Podobně jako v Rollerově případě jeho snahy znamenaly důležitý krok ve vývoji brněnského malířství. Nicméně v dobovém evropském kontextu šlo jen o mírný posun k realistickým trendům, který zůstal ve stínu silné generace moravských umělců nastupujících na scénu v 80. letech 19. století.

Šedesátá a sedmdesátá léta 19. století na první pohled působí jako doba, kdy se brněnské výtvarné umění neslo ve znamení silného regionalismu. Nicméně už tehdy se pomalu připravovaly podmínky pro rapidní změnu situace v 80. letech. Pokus o založení *Kunstvereinu* v moravské metropoli na přelomu let 1871 a 1872 sice skončil fiaskem a na skutečný vznik výtvarného spolku si Brno muselo dalších deset let počkat, přesto se myšlenka nenápadně transformovala do jiné podoby. Jejím nositelem se stal *Mährischer Gewerbeverein* (Moravský průmyslový spolek). *Gewerbeverein* byl jedním z nejvýznamnějších brněnských spolků, co se týká objemu činnosti i počtu členů. K jeho založení došlo roku 1861, kdy se po pádu Bachova absolutismu vytvořily podmínky pro zakládání spolků různého druhu. *Gewerbeverein* odrážel potřeby mohutně se rozvíjejícího industriálního velkoměsta typu Brna. Orientoval se především na podporu průmyslu v různé formě. Náplň jeho činnosti byla značně rozsáhlá a různorodá, aby se dala stručně charakterizovat. Proto se také spolek dělil na několik sekcí, které se specializovaly na různé druhy aktivit. Pátá sekce měla na starosti umění a umělecký průmysl. V roce 1873, nedlouho po neúspěšném pokusu o založení *Kunstvereinu*, přidala 5. sekce do stanov spolku nové prvky. Stanovy deklarovaly snahu o povznesení uměleckého vkusu, kterého se mělo v praxi docílit každoročním pořádáním výstav, nákupem vystavených výtvarných děl z prostředků *Gewerbevereinu* a jejich následným slosováním. K tomu přistupovala snaha založit odbornou knihovnu pro výtvarné umění. Tedy všechno cíle typické právě pro spolky typu *Kunstverein*.²⁵

Průmyslovému spolku se jeho záměr, na rozdíl od organizátorů *Kunstvereinu*, podařilo z podstatné části realizovat. *Mährischer Gewerbeverein* tak pořádal ve druhé polovině 70. let 19. století prakticky každoročně výstavy výtvarného umění. Konaly se v budově Reduty, která vedle své divadelní funkce plnila i obecnou roli hlavního brněnského kulturního centra. Reduta roku 1870 vyhořela. Zcela opravena byla až kolem roku 1890, ale nadále se v ní konaly plesy, koncerty a výstavy různého druhu.

---

25 *Mährischer Gewerbeverein*. Tagesbote, Jhrg. 23, Nr. 106, 10. 5. 1873, S. 4.

Počet exponátů se na uměleckých výstavách pořádaných průmyslovým spolkem blížil stovce, ale nepřesahoval ji. Vedle tvorby brněnských umělců se zde prezentovala ve velké míře tvorba vídeňská. Přehlídky neměly charakter klasických prodejních výročních výstav. Značná část výtvarných děl pocházela ze soukromého majetku a byla už poměrně stará. Novější věci přinášeli především brněnští umělci. Nicméně se organizátorům podařilo pro brněnské výstavy získat čas od času díla, která v dané sezóně slavila velký úspěch ve Vídni. Tak měl i brněnský divák roku 1875 možnost seznámit se s kolekcí obrazů Adolfa Obermüllnera (*1833, †1898), které zachycovaly scény z dramatické polární expedice nadporučíka Payera, velkým hitem notně hýbajícím všemi vrstvami tehdejší vídeňské společnosti.²⁶ Roku 1878 se na výstavě objevil dokonce fenomenální *Vjezd Karla V. do Antverp* od „knížete malířů“ Hanse Makarta.²⁷ Mimo pravidelné výstavy uspořádal Mährischer Gewerbeverein roku 1875 ještě posmrtnou přehlídku tvorby předčasně zemřelého malíře Carla Atzker.²⁸

Výstavy znamenaly pro Brno, kde se diváci jen stěží mohli setkat s kvalitními výtvarnými díly, velký přínos. Vzhledem k jejich charakteru se však nepočítalo se systematickým prodejem vystavených obrazů a už vůbec ne s jejich slosováním prostřednictvím loterie. Na jeho finančním efektu do značné míry spočívala existence Kunstvereinů. Brněnské výstavy představovaly v zásadě nevýdělečný podnik. Na rozdíl od případného Kunstvereinu si je však Mährischer Gewerbeverein mohl dovolit, protože příjmy mu plynuly z oblastí, které byly jeho hlavní prioritou, a umělecké výstavy pokládal jen za příjemné zpestření spolkových aktivit.

Výstavní činnost průmyslového spolku představovala jistou náhradu pro členy spolku, kteří usilovali o založení Kunstvereinu. Existovalo velice úzké personální propojení mezi iniciátory projektu Kunstvereinu a průmyslovým spolkem, obzvláště s jeho 5. sekcí. Najdeme zde totiž prakticky stejné osoby. Předsedou 5. sekce pro umění a umělecký průmysl byl začátkem 70. let Ferdinand Schur. Jeho nástupcem se v roce 1873 stal Josef Roller a v roce 1877 Anton Mayssl. Funkci zástupce vykonával od jejího ustavení roku 1873 Schur a od roku 1877 Emil Korzistka, muž, který po založení Kunstvereinu zastával důležité funkce v novém spolku. Výbor, který dostal roku 1874 za úkol organizování výstav, tvořili Roller, Schur, Atzker, Korzistka, Laizner, Morgenstern a Rohrer.²⁹ A tak, přestože roku 1871 k založení Mährischer Kunstvereinu nedošlo, vytvářely se nenápadně, na platformě Gewerbevereinu, podmínky k jeho skutečnému vzniku.

V 70. letech 19. století v Brně došlo také k posunu ve vývoji uměleckého školství. Už v roce 1870 založil Josef Zelený svou soukromou kreslířskou školu. To samo o sobě nepředstavovalo zásadní zlom. Soukromé kreslířské školy zakládali

26 *Žur Gemälde-Ausstellung*. Tagesbote, Jhrg. 25, Nr. 110, 15. 5. 1875, S. 4.

27 *Theater- und Kunstnachrichten*. Tagesbote, Jhrg. 28, Nr. 106, 10. 5. 1878, S. 4.

28 *Theater- und Kunstnachrichten*. Tagesbote, Jhrg. 25, Nr. 151, 2. 7. 1875, S. 4.

29 *Mährischer Gewerbeverein*. Tagesbote, Jhrg. 24, Nr. 261, 14. 11. 1874, S. 3.

brněnští malíři už v předešlých desetiletích 19. století.³⁰ Snad jen několik zvučnějších jmen, která prošla školením Josefa Zeleného, odlišilo významem tuto školu od starších. Novinkou ovšem bylo zřízení státní Všeobecné kreslířské školy v roce 1873 pod vedením architekta Josefa Laiznera (* 1833, † 1895).³¹ V roce 1878 byl jejím vedením pověřen další významný brněnský výtvarník, Josef Roller.³² Pozitivem bylo, že Roller i Zelený v té době už sledovali plenéristické tendence, a alespoň ve velmi omezených možnostech, které nabízela výtvarná výuka určená vesměs amatérům, z nichž se jen minimum v budoucnu věnovalo umělecké tvorbě profesionálně, otevírala posluchačům cesty k progresivnějším výtvarným trendům. I když Brno zůstalo zatím vzdáleno založení výtvarné akademie, došlo zde alespoň k posunu nižšího uměleckého školství ze sféry privátní do oficiální.

---

30 Z předchůdky školy Josefa Zeleného si v lokálním kontextu významné postavení vydobyla soukromá škola vedená malířem Mathiasem Stiašným (* 1794, † 1866), kde v letech 1841–1844, před odchodem na vídeňskou akademii, studoval sám Josef Zelený.

31 *Theater- und Kunstschriften*, Tagesbote, Jhrg. 23, Nr. 214, 17. 9. 1873, S. 3.

32 *Theater- und Kunstschriften*, Tagesbote, Jhrg. 28, Nr. 233, 9. 10. 1878, S. 3.

SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

- B10** Josef Zelený, *Sv. Cyril a Metoděj*, 1863, olej, plátno. Uloženo v Benediktinském opatství Rajhrad.
- B11** Josef Zelený, *Vlastní podobizna*, 1863, 124 × 95 cm, olej, plátno. Uloženo v Moravské galerii Brno.
- B12** Anton Mayssl, *Městská stráž u kostela sv. Mikuláše na náměstí Svobody v Brně*, kolem 1850, 244 × 300 mm, akvarel, papír. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B13** Franz Adolf Feilhammer, *Baron Trenck*, 1880, 210 × 95 cm, olej, plátno. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B14** Eduard Sykora, *Malíř v lese*, 1879, 36 × 27 cm, olej, lepenka. Uloženo v Moravské galerii Brno.
- B15** Eduard Sykora, *Macocha*, 80. léta 19. století, 50,5 × 35 cm, olej, plátno. Uloženo v Moravské galerii Brno.
- B16** Carl Atzker, *Dívka s růží*, kolem 1870, 68 × 54 cm, olej, plátno. Uloženo v Muzeu města Brna.

TOMÁŠ ZAPLETAL

POMNÍK GUSTAVA WINTERHOLLERA

Abstract: The article deals with the assignment, creation and destruction of the Mayor Gustav Winterholler monument. This work was located in a park Koliště and for its anchor and connection with the German government and culture of the city of Brno has been twice destroyed and re-erected. Today nonexistent monument was created by the Viennese sculptor Anton Brenek, who is also incorporated to this study along with the finding a place for Brno monument in his overall work.

Keywords: monument, Brno, Koliště, Gustav Winterholler, Anton Brenek, statuary, 19th century.

Dlouhé devatenácté století bývá označováno jako století pomníku. Století vznikající občanské společnosti a bujícího nacionalismu potřebuje dát veřejnému prostoru rychle rostoucích měst novou tvář. Je to tvář sekulární, občanská a národní. Veřejná prostranství měst a městeček, ale i malebná zákoutí volné přírody se pozvolna zaplňují pomníky historických i dobových postav. Portréty umělců, literátů, státníků, politiků, vojevůdců a dalších osobností veřejného života se spolu s nutným architektonickým doprovodem stávají ve formě pomníků dominantami veřejného prostoru. Město Brno samozřejmě není výjimkou. Jako centrum země a jedno z velkoměst monarchie je i ono samozřejmým prostorem k uplatnění četných pomníkových realizací. Na přelomu 19. a 20. století tak jsou jeho veřejná prostranství — především během 19. století vzniklé parky — osázeny řadou pomníků symbolizujících kulturní kontext města a reprezentujících jeho obyvatele. Autory těchto prací byli jak místní, tak i s Brnem v té době úzce spjatí vídeňští sochaři. Vzhledem k dobovému oficiálnímu německému charakteru města Brna se drtivá většina prací také k německé kultuře vztahovala. Jejich vznik a posléze i zánik byl nedílně spojen se vzestupem i pádem místní německé reprezentace. Tato okolnost předurčila další problematiku osudy pomníků během následujícího 20. století. Typickým představitelem zmíněných atributů je pomník, který věnovali Brňané svému oblíbenému starostovi Gustavu Winterhollerovi.

ZROD MYŠLENKY

Gustav Winterholler (* 14. dubna 1833 Staré Brno, † 28. července 1894 Brno), rodilý Brňan německé národnosti, dlouholetý a ve své době velmi populární starosta města, je významnou, politickými zvraty však pozapomenutou osobností moravské metropole. Vzděláním byl Gustav Winterholler právník. Svůj život spojil zčásti s Vídní, kde po absolvování studia započal svoji dráhu jako vyšší úředník na ministerstvu vnitra. V úřední kariéře pokračoval i po návratu do svého rodného Brna, kde dosáhl významné pozice na moravském místodržitelství. Roku 1880 byl zvolen starostou města a zůstal jím až do své smrti roku 1894. Gustav Winterholler proslul jako osvícený starosta města. Předsedal řadě kulturních spolků a organizací. V době jeho zastávání úřadu starosty bylo postaveno a elektrifikováno divadlo, došlo k významnému rozvoji městského školství, zřízení v tu dobu jedinečných a novátorských mateřských školek a vůbec k velkému rozvoji města jako takového.¹

1 Srov. Heller, Hermann: *Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon, Erster Theil: Gesetzgeber und Politiker*. Brünn 1885, s. 80–82; Pillwein, Erich: *Lexikon bedeutender Brünnner Deutscher 1800–2000*. Schwäbisch Gmünd 2000, s. 53–54. O osobnosti starosty Winterhollera vytvářejí zevrubný obraz i některé nekrology uveřejněné v denním tisku. Srov. *Bürgermeister Gustav Winterholler*. Neue Freie Presse, č. 10752, Abendblatt, 30. 7. 1894, s. 4; *Gustav Winterholler †*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 172, 30. 7. 1894, Morgenblatt, s. 1–3; *Gustav Winterholler †*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 172, 30. 7. 1894, Abendblatt, s. 1–3. O popularitě starosty Winterhollera svědčí i postesknutí jinak bojovně laděného radikálně

Ještě za života Gustava Winterhollera vznikla v kruzích občanů města iniciativa, která si kladla za cíl věnovat dosud úřadujícímu a v širokých vrstvách obyvatel velmi oblíbenému starostovi pomník.² Pomník měl vzniknout roku 1890 k výročí deseti let v úřadu starosty. Veřejná sbírka uspořádaná k tomuto účelu shromáždila značnou finanční hotovost 5 000 zlatých.³ Záměr se však nakonec neuskutečnil pro důrazný nesouhlas samotného starosty, který si nepřál mít vlastní pomník již za svého života.⁴

Otázka výstavby pomníku tak byla na čas smetena pod stůl, nikoliv však zapomenuta. Aktuální se opět stala po starostově smrti. Gustav Winterholler zemřel náhle 29. července 1894 a již po dvou týdnech se na stránkách brněnského tisku lze setkat s počátkem diskuze o vztyčení, umístění a způsobu financování jeho pomníku.⁵ Okamžitě po zvolení nového starosty Brna na počátku srpna 1894 se na první schůzi obecního výboru dne 18. srpna 1894 dostal na pořad jednání návrh k vybudování Winterhollerova pomníku. Nový starosta Brna August von Wieser zde předložil záměr využít nashromážděnou a dosud nevyužitou hotovost 5 000 zlatých z již existujícího fondu, který byl původně určen k vytvoření pomníku u příležitosti desetiletého úřadování starosty Winterhollera. Fond od roku 1890 narostl na 6 000 zlatých a mohl tak vytvořit základ pro financování pomníku ještě rozsáhlejšího, než bylo původně zamýšleno.⁶

-
- levicového týdeníku Rovnost, že za úřadování purkmistra Winterhollera by se nikdy nestalo, aby osobně nepromluvil s vyslanci dělníků. Srov. *Úvod purkmistra rytíře Wiesera*. Rovnost, roč. 10, č. 40, 5. 10. 1894, s. 5.
- 2 Ačkoliv tisk mluví o pomníku (v orig. Denkmal), nemuselo se jednat o tradiční ztvárnění pomníku, ke kterému pak došlo po starostově smrti roku 1895. V Archivu města Brna (dále jen AMB) se dochovaly fotografie návrhu kašny k výročí desetiletého úřadování starosty Gustava Winterhollera (viz obr. B17). Jako pomník (Denkmal) je označována i Winterhollerova podobizna od malíře Pirchana, která byla zhotovena záhy po starostově skonu a byla umístěna v zasedací síni radnice.
  - 3 Pro přesný stav fondu srov. roční doklady: Vermögens-Nachweisung, AMB, fond A 1/33 Archiv města Brna — Ústřední spisovna z let 1851–1896, (1653) 1851–1896 (1918) (dále jen fond A 1/33), inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna — pohřby, pamětní desky 2) Gustav Winterholler — okrašlovací fond G. Winterhollera — výtah z bankovních účtů, pohřeb — vyúčtování, účty sochaře Ant. Břenka za Winterhollerův pomník 1880–1896. V jednotlivých ročních zprávách o stavu fondu je také patrna proměna jeho určení. Jubilejní fond Gustava Winterhollera ke zřízení jeho pomníku u příležitosti desetiletého působení v úřadu (*Gustav Winterholler Jubiläumfond*) mění svůj název koncem roku 1893 na Fond ke zvelebování města Brna (*Fond für öffentliche Verschönerungszwecke der Stadt Brünn*). Stalo se tak na zásah samotného starosty. Přesto je z podkladů zřejmé, že fond nebyl využíván a jeho výše díky úrokům stále narůstala.
  - 4 V tisku se opakovaně hovoří o starostově pověstné skromnosti. Srov. *Vom Gemeinde-Ausschusse*. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 214, 19. 9. 1894, s. 3, nebo H.: *Brünner Fragen VIII. Wohin sollen wir das Winterholler-Denkmal stellen?* Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 218, 24. 9. 1894, Abendblatt, s. 3.
  - 5 Vůbec první zmínka o Winterhollerově pomníku se v tisku objevuje 13. srpna 1894 v souvislosti s první spontánní sbírkou na jeho zřízení, vzešlou ze spolku *Verein für Erbauung billiger Wohnungen*, srov. *Für ein Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 184, Abendblatt, 13. 8. 1894, s. 3.
  - 6 Srov. *Aus der Sitzung des Gemeinde-Ausschusses am 18. d. Brünner Zeitung*, č. 214, 19. 9. 1894, s. 3; *Gemeindeausschuss-Sitzung*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, příloha k č. 214, 19. 9. 1894, s. 9; *Vom*

ZADÁNÍ POMNÍKU

V tomto okamžiku, krátce po starostově úmrtí, kdy se vůbec rozhodovalo o stavbě samotného pomníku, bylo současně rozhodnuto o autoru, který měl pomník vytvořit. Stal se jím vídeňský, z Brna pocházející akademický sochař Anton Brenek, který pro městskou radu zřejmě znamenal záruku vytvoření monumentu odpovídajícího vkusu širokých vrstev společnosti. Snad zde hrála určitou roli jeho pozice uznávaného vídeňského sochaře, udržujícího si nadále určitý vztah ke svému rodnému městu. Avšak patrně zdaleka nejdůležitějším argumentem byly pro městskou radu jeho dva v Brně již realizované pomníky — pomník císaře Josefa II. před Německým domem na dnešním Moravském náměstí (viz obr. P7) a pomník básníka Franze Grillparzera stojící v parku na Kolišti (viz obr. P6). Alespoň tuto okolnost zdůrazňují komentované zprávy ze zasedání obecního výboru. Neproběhla tedy žádná soutěž, nepadlo žádné další jméno jiného umělce. Zakázka na tvorbu díla byla sochaři Brenekovi udělena přímo městskou radou v okamžiku rozhodnutí o samotném postavení Winterhollerova pomníku.⁷

UMÍSTĚNÍ POMNÍKU

Otázkou, která vzbudila větší názorovou výměnu, bylo umístění pomníku. Již na výše zmíněném zasedání městské rady se objevil názor, který se pomníku současně pokoušel určit jeho místo. Mezi radními patrně existovala představa o vztyčení pomníku v blízkosti Městského divadla (dnešní Mahenovo divadlo), o jehož vybudování a elektrifikaci se starosta Winterholler významně zasloužil a byl na ně patřičně hrdý.⁸ Na stránkách brněnského tisku lze však záhy pozorovat rozvinutí širší diskuze, která si všímá starostových zásluh v kontextu města, zásluh, ze kterých by vyplynul vztah ke konkrétnímu umístění jeho pomníku.

Úvahám zpočátku vévodí objekt zmíněného Městského divadla. Konkrétnější představy směřují umístění pomníku před hlavní vchod budovy na úroveň příjezdových ramp. Zde by byla vztyčena pouhá busta, přičemž ze zbytku prostředků fondu by byla ve středu rondelu mezi příjezdovými rampami vybudována monumentální kašna. Uvažovalo se také o boční straně divadla, tedy o umístění na frekventovaném

Gemeinde-Ausschuss. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 214, 19. 9. 1894, Morgenblatt, s. 3. S jednodenním zpožděním a mnohem stručněji se o okolnostech rozhodnutí stavby pomníku dozvídáme i z tisku českého, srov. *Ž obecního zastupitelstva brněnského*. Lidové noviny, roč. 2, č. 213, 20. 9. 1894, s. 5, nebo *Obecní zastupitelstvo brněnské*. Moravská Orlice, roč. 32, č. 312, 20. 9. 1894, s. 3.

7 Při tomto zasedání městské rady bylo spolu s rozhodnutím o stavbě pomníku zmíněno, že jeho zřízením bude pověřen sochař Anton Brenek. Srov. odkazy v poznámce 6.

8 *Aus der Sitzung des Gemeinde-Ausschusses am 18. d. Brünner Zeitung*, č. 214, 19. 9. 1894, s. 3; *Gemeindeausschuss-Sitzung*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, příloha k č. 214, 19. 9. 1894, s. 9; *Vom Gemeinde-Ausschuss*. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, příloha k č. 214, 19. 9. 1894, Morgenblatt, s. 3; *Winterholler-Monument in Brünn*. Wiener Bauindustrie-Zeitung, roč. 12, č. 2, 11. 10. 1894, s. 24.

místě u hlavní promenády v parku na Kolišti. To by ovšem znamenalo umístit pomník přímo proti zde již stojícímu Tomolově pomníku Friedricha Schillera. Oba pomníky by poté stály v jedné ose čely proti sobě, po obou stranách hlavní promenády. Navíc nedaleko odtud se již nacházel další Brenekův pomník — busta básníka Franze Grillparzera, takže by na malém místě stály, v určité konkurenci, již tři pomníky, což nebylo shledáno jako dobrá volba. Poslední navrhované místo spojené s městským divadlem byl jeho foyer. Poukazovalo se na divadla a jiné budovy, které se pyšní řadou portrétů slavných osobností. Příkladem k argumentaci byla pochopitelně Vídeň se svými divadly nebo i například Rothschildův pomník umístěný v budově vídeňského Severního nádraží. Pozitivum umístění díla v interiéru bylo spatřováno v ochraně před povětrnostními vlivy. Výrazné negativum tohoto umístění je ovšem nasnadě — pomník by se nestal ozdobou veřejných prostranství zemského hlavního města.

Ve spojitosti s Winterhollerovou všeobecně známou podporou školství a zřizováním městských mateřských školek přicházelo dále v úvahu reprezentativní místo u některé ze školních budov. V této souvislosti se mluvilo o dětském hřišti před Vyšší dívčí školou (křižovatka dnešní Rooseveltovy a Jezuitské ulice) nebo se zmiňovalo místo mezi městským Ústavem ku vzdělávání učitelek a plánovaným Domem umělců.

Dalším navrhovaným místem byl malý parčík na Velkém náměstí (dnešní náměstí Svobody), který se na konci 19. století nacházel při ústí Ferdinandovy ulice (dnes ulice Masarykovy). Výhoda byla spatřována v centrální a frekventované poloze a nevýhoda naproti tomu ve vysokých okolostojících domech, které by pomník zastiňovaly.

Místo, které od počátku diskuse vedle divadla vzbuzovalo nejvíce sympatií, se nacházelo při promenádě v severním závěru parku Koliště. Největší výhodou této polohy byla jeho frekventovanost a dosud volná, nevyužitá plocha, kde by se budoucí Winterhollerův pomník neocitl ve stínu pomníků již existujících. V kruzích brněnské veřejnosti navíc existovalo povědomí o tom, že ještě za života a úřadování starosty Gustava Winterhollera tento neskrýval svůj záměr zbudovat v severní části parku Koliště, tedy právě v uvažovaném místě, důstojný pendant k pomníkům na jeho jižní straně. Měl to být, dle úvah, pomník určený básníku Johannu Wolfgangu Goethovi, čímž by tak byl v parku na Kolišti vzdán hold třem největším básníkům německého jazyka.⁹ Tato starostova vize nakonec změnila svoji formu a místo pro možný Goethův pomník se přirozenějevilo vhodným právě pro pomník svého iniciátora — starosty Winterhollera. K rozhodnutí pro výběr konečné varianty však nakonec významnou měrou přispěl i sám tvůrce pomníku.

Pouhé tři dny poté, co byla veřejnost seznámena s rozhodnutím městské rady o stavbě a zadání pomníku sochaři Brenekovi, se již v Brně setkáváme s jeho

---

9 Srov. H.: *Brünner Fragen VIII. Wohin sollen wir das Winterholler-Denkmal stellen?* Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 218, 24. 9. 1894, Abendblatt, s. 3. K umístování pomníků v Brně srov. v obecné rovině se pohybující úvahu zaměřenou především na umístění pomníku Josefa II. Franz, Alois: *Die Denkmalfrage in Brünn (eine Studie)*. Brünn 1883.

samotným tvůrcem. Brenek spolu se zástupci městské rady procházel městem a vybíral místo vhodné pro umístění pomníku. Z míst přicházejících v potaz se Anton Brenek vyjádřil pozitivně o dvou. Vhodným mu připadalo místo u divadla proti Schillerovu pomníku, avšak ještě příhodnějším shledal volný prostor v severní části parku Koliště.¹⁰

Autorita umělce a váha jeho názoru patrně zásadně ovlivnila názor veřejnosti i městské rady.¹¹ Preferované a od počátku nejčastěji zmiňované situování pomníku do blízkosti městského divadla se vytrácí. Krátce po Brenekově druhé návštěvě Brna, která se uskutečnila 24. října 1894, městská rada definitivně schvaluje „jeho návrh“ k umístění pomníku Gustava Winterhollera na středovém rondelu mezi hlavní promenádou a níže ležící promenádní cestou v severním závěru parku Koliště (dobově označovaném jako Koliště Františkovo, viz obr. B24–B26).¹²

FINANCOVÁNÍ POMNÍKU A OTÁZKA ZADAVATELE

Financování díla hrálo v přípravách a při samotném zřízení pomníku samozřejmě ústřední roli. Navíc se při řešení této otázky poněkud osvětluje role jednotlivých subjektů v době zadávání a tvorby pomníku.¹³

-
- 10 Brenekovy názory k umístění pomníku jsou veřejnosti tlumočeny denním tiskem. Srov. *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmales*. Brünner Zeitung, č. 217, 22. 9. 1894, s. 3; *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmales*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 216, 21. 9. 1894, s. 4. V dopise městské radě ze dne 20. 10. 1894 už Brenek mluví o budoucím Winterhollerově pomníku, který se zřídí na Kolišti. Srov. AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896.
- 11 Děje se tak i přes kritické hlasy, které park Koliště považovaly za nevhodný vzhledem k tomu, že Gustav Winterholler na jeho vybudování neměl žádnou zásluhu. Srov. *Noch ein Denkmal in Brünn*. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 224, 1. 11. 1894, Abendblatt, s. 3. Brňané, patrně starší generace, si jeho vznik a existenci pevně spojovali se jménem starosty von Otta.
- 12 V tisku se doslova mluví o „návrhu“, či „podnětu“ (v orig. Antrag) sochaře Breneka, čímž důrazněji vystupuje zájem sochaře na prosazení jím preferovaného umístění pomníku. Srov. *Aus dem Gemeinderathe*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 248, 29. 10. 1894, Morgenblatt, s. 3; *In der heutigen Gemeinderaths-Sitzung*. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 44, č. 248, 29. 10. 1894, Abendblatt, s. 5; *Der Gemeinderath von Brünn*. Wiener Bauindustrie-Zeitung, roč. 12, č. 7, 15. 11. 1894, s. 103. Srov. též *Beschluss des Gemeinderathes betreffend der Verwendung des Verschönerungsfonds* ze 30. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896. Došlo tak k obdobné situaci jako roku 1902 v Novém Jičíně při tamním budování pomníku Josefa II. Zadavatele váhajícího mezi dvěma místy zde Brenek přesvědčil k umístění pomníku na hlavním náměstí Nového Jičína, čímž de facto sám rozhodl o umístění svého pomníku. Srov. Swadbik, Eugen: *Geschichte des Kaiser Josef-Denkmales in Neutitschein*. In: *Festschrift aus Anlass der Enthüllung des Denkmales Kaiser Josef II. in Neutitschein*, am 18. Mai 1902, herausgegeben vom Festausschusse. Neutitschein 1902, s. 16. Váha umělcova názoru je patrná i při rozhodování olomouckého magistrátu o umístění Brenekova pomníku císaře Františka Josefa I. Konečné rozhodnutí pro Horní náměstí v Olomouci padlo za přítomnosti autora. Srov. *Kaiser Franz Josef-Denkmal in Olmütz*. Brünner Zeitung, č. 220, 24. 9. 1895, s. 3.
- 13 K osvětlení těchto otázek napomáhá rozsáhlá dokumentace sbírkové agendy dochované v AMB. Drtivá většina archiválií týkajících se pomníku se zabývá výlučně těmito převážně účetními záležitostmi.

Financování pomníku bylo založeno na rozsáhlé sbírkové činnosti mezi brněnským obyvatelstvem a místními spolky.¹⁴ Jejím základem se stala již zmíněná sbírka pořádaná magistrátem k výročí deseti let Gustava Winterhollera v úřadě starosty. Výtěžek této sbírky nakonec zůstal za života starosty Winterhollera pro jeho důrazný nesouhlas se stavbou vlastního pomníku nevyužit a jeho výše díky úrokům stále narůstala. S využitím prostředků této sbírky se počítalo od okamžiku samotného rozhodnutí o stavbě pomníku.¹⁵ Nezůstalo však pouze u převedení sbírky staré, nýbrž byla iniciována sbírka nová, která měla výrazně rozšířit dosavadní výši finančních prostředků a umožnit zřízení důstojnějšího pomníku, než bylo s ohledem na starostovu skromnost původně zamýšleno. Navíc byl již po prvním jednání sochaře Breneka se zástupci města ohledně zřízení Winterhollerova pomníku stanoven rámcový rozpočet pro stavbu na 10 000–12 000 zlatých. Bylo tak již od počátku jasné, že původní výtěžek sbírky i s úroky (6 000 zlatých) bude muset být přinejmenším zdvojnásoben.¹⁶

K uspořádání nové sbírky byl z občanů města koncem října 1894 vytvořen *Comité für die Errichtung des Winterholler-Denkmales* (Výbor pro zřízení Winterhollerova pomníku).¹⁷ Tento výbor vznikl z iniciativy spolku *Deutsche Lesehalle*, jehož předsedou byl do svého skonu starosta Winterholler a posléze jeho první náměstek a zástupce Rudolf Maria Rohrer.¹⁸ Následné kroky spojené s vydáváním sběrných archů, publikováním výzev ke spoluobčanům podnikl sice Výbor pro zřízení pomníku,¹⁹ avšak poněkud výhradní postavení si nadále zachoval spolek *Deutsche Lesehalle*.²⁰

- 14 Peněžní sbírky jsou však vždy vymezeny svojí výhradní orientací na spolky německé. Při oslovení jednotlivých přispěvatelů se také povětšinou počítá pouze s německým obyvatelstvem.
- 15 Srov. *Aus der Sitzung des Gemeinde-Ausschusses am 18. d. Brüner Zeitung*, č. 214, 19. 9. 1894, s. 3; *Gemeindeausschuss-Sitzung*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, příloha k č. 214, 19. 9. 1894, s. 9; *Vom Gemeinde-Ausschusse*. Mährisch-Schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 214, 19. 9. 1894, Morgenblatt, s. 3; *Obecní zastupitelstvo brněnské*. Moravská Orlice, roč. 32, č. 312, 20. 9. 1894, s. 3; srov. též *Beschluss des Gemeinderathes betreffend der Verwendung des Verschönerungsfonds* ze 30. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896.
- 16 Srov. *Žur Errichtung eines Winterholler-Denkmales*. Brüner Zeitung, č. 217, 22. 9. 1894, s. 3; *Žur Errichtung eines Winterholler-Denkmales*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 216, 21. 9. 1894, s. 4. Vyčíslení nákladů na žulový pomník s mramorovou bustou a bronzovou alegorií bylo Antonem Brenkem dopisem z 20. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896, konkretizováno na 11 500 zl.
- 17 Srov. *Beschluss des Gemeinderathes betreffend der Verwendung des Verschönerungsfonds* ze 30. 10. 1894, AMB, tamtéž.
- 18 Srov. *Vereinsnachrichten*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 253, 5. 11. 1894, Abendblatt, s. 5.
- 19 Srov. výzvu s uvedením všech sběrných míst. „*Mitbürger!*“ Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 258, 10. 11. 1894, Abendblatt, s. 1–2. Sběrná místa byla umístěna v kavárnách, hostincích, obchodech, knihkupectvích, ale například i v trafikách po celém Brně.
- 20 Některé porady, jednalo se dle dochovaných zpráv o shromáždění zástupců spolků, organizoval nikoliv Výbor pro zřízení pomníku, nýbrž spolek *Deutsche Lesehalle*. Srov. Pozvánku na 2. 11. 1894 do starého Zemského domu, AMB, fond A 1/26 Archiv města Brna — Presidiální spisovna II (1868) 1888–1932 (dále

Postavou spojující různé subjekty — spolek, výbor i radnici — je pak postava podnikatele Rudolfa Marii Rohrera.

Nová sbírka vynesla ke konci roku 1894 celkovou sumu 10 411 zlatých a 92 krejcarů. Zvláštní postavení si i zde získal spolek Deutsche Lesehalle, jehož nepočtení členové do sbírky věnovali 7 788,92 zlatých, tedy přibližně dvě třetiny celkově vybrané částky. Opět zde vyniká postava R. M. Rohrera, který daroval absolutně nejvíce — 2 574,72 zlatých. Jiné spolky pak dohromady sesbíraly celkem 1 756 zlatých a další stovky jednotlivých drobných dárců dodaly obnos 870,45 zlatých, což vydalo celkovou sumu 10 415,42 zlatých.²¹

Příjmy staré sbírky byly z rozhodnutí obecního výboru připojeny k nové sbírce 6. listopadu 1894.²² Celkové příjmy obou sbírek spolu s úroky dělaly 17 000,47 zlatých, veškeré výdaje pak 16 182,49 zlatých. Nejvíce se utratilo za pomník samotný, 13 200 zlatých — balustráda stála 1 700 a pomník 11 500 zlatých. Zálohu ve výšce deseti procent ceny pomníku, tedy 1 300 zlatých, dostal Brenek už v prosinci 1894 a výdaj za dodatečně zhotovenou bronzovou bustu 1 500 zlatých obdržel 19. prosince 1895. Výdaje na slavnostní odhalení pomníku nejsou vzhledem k celkovému objemu finančních prostředků příliš velké, činí 380,48 zlatých, více (859,30 zlatých) se utratilo za jídlo pro děti z mateřských školek, které ve dnech 7.–11. října pomník navštěvovaly. Významnějším výdajem byl také obnos vydaný za jídlo pro sirotky v den odhalení pomníku, jenž činil 65,74 zlatých. O něco méně stály stavební přípravy místa pro vztyčení pomníku, 64,14 zlatých. Po všech výdajích vykazoval účet fondu ke zřízení pomníku ke dni 31. prosince 1897, tedy po více než dvou letech od odhalení pomníku, stav 802,80 zlatých.²³

Z dění kolem příprav stavby, zadání a financování pomníku je patrná role jednotlivých subjektů, které se zasadily o jeho vznik. Veškerá jednání, rozhodnutí o stavbě pomníku a výběr autora vzešly z prostředí vedení obce — obecní rady. Ta také dílu přičkla značnou část hotovosti, která byla k dispozici z předchozího záměru, který patrně také vzešel z vedení obce. Veškerá dochovaná Brenekova korespondence, stejně jako dopisy stavebních dodavatelů, je adresována starostovi, jeho náměstkovi nebo obecní radě. Smlouva o provedení stavby byla uzavřena mezi Antonem Brenekem a obecní radou.²⁴ Kolem vzniku zakázky je dalším neopomenutelným subjektem spolek Deutsche Lesehalle. Spolek byl úzce propojen s vedením města

jen fond A 1/26), inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav, starosta města Brna — úmrtí, pohřeb, sbírka na postavení pomníku, odhalení pomníku, vyúčtování 1894–1895.

- 21 Srov. Ausweis über die bisher eingegangenen Beiträge zum Winterholler-Denkmal, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895. Za vedení účtů se sluhovi vyplatilo 3,50 zl. Zbyla tak výše uvedená suma 10 411,92 zl.
- 22 Srov. *Zur Errichtung eines Denkmals für Bürgermeister Winterholler*. *Brünner Zeitung*, č. 255, 7. 11. 1894, s. 5.
- 23 Srov. výpisy z účtů fondu ke zřízení Winterhollerova pomníku, vedených u Mährische Escompte-Bank, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895.
- 24 Srov. Entwurf-Vertrag, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896.

a jeho elitami. Právě z jeho prostředí vzešla iniciativa ke zřízení nové sbírky, která by obstarala chybějící hotovost a jeho přibližně patnáct členů šlo sbírce příkladem věnováním většiny finančních prostředků. Sbírání financí, vedení sbírkové agendy, prezentace akce mezi obyvatelé města měl na starosti pro tuto příležitost ustanovený Výbor pro zřízení pomníku. Vybral sice nejmenší část prostředků, avšak z početných vrstev méně majetné široké veřejnosti, která se tak i malými částkami mohla symbolicky podílet na vzniku pomníku a identifikovat se s vedením města, jeho záměry a výzdobou veřejného prostoru. Úloha tohoto výboru spočívala patrně výlučně v organizaci sbírek. Jeho členové kromě jednoho úvodního setkání s autorem nevstupovali do dalších jednání²⁵ a celkový obnos byl pak převeden na obec, která disponovala účtem a zadávala platby za provedení díla. Za zadavatele pomníku tak lze jednoznačně označit magistrát města.

VÝVOJ NÁVRHŮ NA POMNÍK A POSTUP PRÁCE

Již při první návštěvě Antona Breneka v Brně se patrně začala utvářet první rámcová představa o ztvárnění Winterhollerova pomníku. Brenekova vize již v téhle chvíli pronikla i na stránky brněnského denního tisku. Pomník by podle ní měl sestávat z bronzové busty v nadživotní velikosti, která by byla umístěna na soklu ozdobném emblémem. Byl rovněž výhledově určen jeden rok ke zhotovení celého díla.²⁶

Po uplynutí jednoho měsíce obdržela městská rada Brenekův dopis s konkrétním vyčíslením nákladů a uvedením použitého materiálu. Původní představa pomníku s bronzovou bustou se změnila na bustu z bílého mramoru. Podstavec provedený z leštěné žuly se měl skládat z několika stupňů a sloupovitého těla pomníku nesoucího samotnou bustu. Podstavec měl být nadále ozdoben bronzovou alegorií v životní velikosti.²⁷

Krátce nato, dne 24. října 1894, navštívil sochař Anton Brenek podruhé osobně město Brno. Zde se na úřadě starosty setkal s vedením obce, kterému předložil první skicu a zmenšený voskový model budoucího pomníku (viz obr. B18).²⁸ Na základě

25 Srov. *Zur Aufstellung des Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 248, 29. 10. 1894, Morgenblatt, s. 3.

26 Srov. *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmal*. Brüner Zeitung, č. 217, 22. 9. 1894, s. 3; *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 216, 21. 9. 1894, s. 4.

27 Srov. dopis Antona Breneka městské radě z 20. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896. Všechny Brenekovy návrhy uvedené v tomto dopise, včetně lhůty na zhotovení i vyčíslení nákladů, nakonec došly svého naplnění.

28 Jednání na radnici proběhlo patrně jen v úzkém kruhu mezi sochařem Brenekem, starostou von Wieserem a místostarostou Rohrerem. Posléze byly skica a voskový model v desetinásobném zmenšení předloženy městským radním a na jeden den vystaveny i pro veřejnost. Srov. *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmal*. Brüner Zeitung, č. 245, 25. 10. 1894, s. 3; *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmal*. Brüner Morgenpost, roč. 29, č. 244, 25. 10. 1894, s. 2; *Das Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 245, 25. 10. 1894, s. 4; *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmal*. Mährisch-Schlesischer Correspondent,

jejich posouzení městská rada dva dny po této schůzce definitivně schválila podobu a konečné umístění (viz výše) budoucího pomníku.²⁹ Během postupu jednání o zřízení pomníku se vždy počítalo s informováním veřejnosti. Kromě častých novinových zpráv mohla široká veřejnost zhlédnout vystavený model přímo na radnici nebo se s ním seznámit z fotografií zhotovených brněnským ateliérem Josefa Kunzfelda, které byly umístovány ve výlohách knihkupectví po městě a dokonce i reprodukovány místním denním tiskem. Zanedlouho po odevzdání prvního modelu vznikla jeho druhá varianta. Není sice zcela jasné, z jakého podnětu k ní došlo, protože se však jedná o pouhé rozšíření stávající verze o balustrádu, lze předpokládat, že výtěžek právě probíhajících peněžních sbírek se jevil natolik slibně, že zavalil příčinu uvažovat o nákladnějším provedení pomníku.³⁰ Fotografie hotového modelu předal Brenek starostovi von Wieserovi v Brně osobně dne 6. prosince 1894. Návrh byl obdobným způsobem jako jeho předchozí verze také prezentován široké veřejnosti. Náklady na rozšíření pomníku o balustrádu byly vyčísleny na 1 800 zlatých, přičemž v tuto chvíli dosud nebylo jasné, jaké výše sbírky dosáhnou a která z verzí pomníku bude nakonec realizována.³¹

Smlouva s autorem byla nakonec dne 17. prosince 1894 uzavřena, aniž by bylo učiněno rozhodnutí, zda bude provedena verze s balustrádou, či nikoliv (viz obr. B19).³² Konečné rozhodnutí o provedení pomníku s balustrádou padlo až na konci roku 1894, kdy bylo rozhodnuto ve prospěch této nákladnější varianty.³³

Koncem roku 1894 Anton Brenek patrně začal s tvorbou busty. K okamžitému započetí práce na ní jej s velkou pravděpodobností zavazovala i konečná smlouva, která zároveň stanovovala i nejzazší hranici pro vztyčení pomníku na 15. říjen

roč. 34, č. 224, 24. 10. 1894, s. 3; *Bildhauer Professor Brenek*. Wiener Bauindustrie-Zeitung, roč. 12, č. 5, 1. 11. 1894, s. 70.

29 Srov. *Aus dem Gemeinderathe*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 248, 29. 10. 1894, Morgenblatt, s. 3.

30 Srov. dopis Antona Breneka starostovi Brna von Wieserovi ze 17. 11. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896. Brenek se zde pochvalně vyjadřuje o záměru rozšíření pomníku a slibuje brzké předložení skici.

31 Srov. *Žur Errichtung des Winterholler-Denkmal*s. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 280, 6. 12. 1894, s. 4; *Žur Errichtung des Winterholler-Denkmal*s. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 34, č. 280, 6. 12. 1894, Abendblatt, s. 3–4; *Žur Errichtung des Winterholler-Denkmal*s. Brüner Zeitung, č. 281, 7. 12. 1894, Morgenblatt, s. 3.

32 Srov. dopis Breneka starostovi Brna von Wieserovi ze 17. 12. 1894, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895. Brenek navrhuje tuto otázku řešit pozdějším dodatkem ke smlouvě. K rozhodnutí pro jednu z verzí pomníku mohlo dojít až po uzavření sbírkových aktivit, k jejichž rychlému závěru nabádal denní tisk. Srov. *Žur Errichtung des Winterhollerdenkmal*s. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 44, č. 289, 18. 12. 1894, Abendblatt, s. 3.

33 O realizaci varianty s balustrádou byl Brenek písemně ubezpečen náměstkem starosty Rohrerem. Vyplyvá to z dopisu Breneka náměstkovi Rohrerovi ze dne 22. 12. 1894, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895. Ještě o týden dříve žádá o co možná nejrychlejší zprávu, aby mohl včas objednat materiál. Srov. dopis Breneka starostovi Wieserovi ze 17. 12. 1894, tamtéž.

1895.³⁴ K co možná nejpřesnějšímu ztvárnění busty si Brenek vyžádal zaslání fotografie Gustava Winterhollera.³⁵ Podle ní se zřejmě snažil vytvořit dílo, které by realisticky zachycovalo podobu zesnulého starosty. Dne 18. ledna 1895 si Brenek do svého vídeňského ateliéru pozval zástupce města, aby si prohlédli hotovou hliněnou bustu, jež měla sloužit jako model pro vytvoření busty na pomník. Od pozvaných hostů sklídl uznání za dokonalé vystižení podoby starosty Winterhollera. K vytvoření věrné portrétní busty a zhodnocení její věrnosti osobami blízkými zesnulému starostovi zavazovala Breneka ostatně i smlouva o provedení díla (viz obr. B20–B23).³⁶

Na podzim roku 1895 započala dle plánu samotná stavba pomníku. Začátkem září bylo v parku Koliště připraveno stavební místo, kam začaly být vídeňskou firmou Union-Baugesellschaft dopravovány kamenné díly pomníku.³⁷ Dne 16. září 1895 byla za osobního dohledu sochaře Breneka položena první vrstva žulových stupňů, během následujícího týdne měl být dostaven sokl, další týden byl vyhrazen na balustrádu a koncem měsíce měla být osazena mramorová busta, aby tak v neděli 6. listopadu mohlo dojít k již dlouho dopředu plánovanému slavnostnímu odhalení pomníku.³⁸ Postup prací zřejmě probíhal podle plánu, protože busta, která dorazila do Brna 27. září, byla následně osobně osazena Antonem Brenekem.³⁹ Tímto byla završena déle než rok trvající práce na vzniku pomníku starosty Gustava Winterhollera.

Výše fondu pro zřízení pomníku však nebyla zdaleka vyčerpána (viz výše), proto byl Anton Brenek požádán, aby podle téhož hliněného modelu odlil ještě bronzovou bustu.⁴⁰ Bylo tak učiněno zadost názoru z doby diskuzí o umístění pomníku, kdy se zpočátku počítalo s jeho zřízením v blízkosti „nejoblíbenějšího Winterholerova díla“ — Městského divadla (viz výše).⁴¹

34 Srov. Brenekem 17. 11. 1894 podepsaný návrh smlouvy, odst. 11, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896.

35 Za její zaslání děkuje v dopise ze 21. 12. 1894, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895.

36 V ateliéru Breneka navštívili náměstek starosty Rohrer, radní Freude, Hrdliczka, Lusar a syn zesnulého starosty Winterhollera, Dr. Gustav Winterholler. Srov. *Das Denkmal des Bürgermeisters Winterholler*. Brünner Zeitung, č. 16, 19. 1. 1895, s. 3; *Das Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 16, 19. 1. 1895, s. 3; *Zur Errichtung eines Winterholler-Denkmales*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 35, č. 16, 19. 1. 1895, Abendblatt, s. 2, a o vytvoření věrné portrétní busty srov. Entwurf-Vertrag, odst. 7, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896.

37 Pracovníci firmy Union-Baugesellschaft prováděli i stavbu podstavce a balustrády. Srov. *Zur Errichtung des Winterholler-Denkmales*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 45, č. 208, 11. 9. 1895, Abendblatt, s. 4.

38 Srov. *Vom Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 213, 17. 9. 1895, s. 4; *Das Winterholler-Denkmal*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 35, č. 215, 18. 9. 1895, s. 3.

39 Srov. *Winterholler-Denkmal*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 35, č. 222, 27. 9. 1895, Abendblatt, s. 4.

40 Srov. *Eine Büste Winterholler's*. Brünner Zeitung, č. 232, 8. 10. 1895, s. 4; *Atelierschau und Kunstnachrichten*. Wiener Bauindustrie-Zietung, roč. 13, č. 14, 2. 1. 1896, s. 168.

41 Se zhotovením bronzové busty dle stejného modelu jako u busty mramorové se počítalo již při uzavření předběžné smlouvy, srov. Entwurf-Vertrag, odst. 7, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města

ODHALENÍ POMNÍKU

Slavnostní odhalení pomníku na Kolišti se stalo významnou událostí hýbající celým městem.⁴² Došlo k ní dle pečlivě připravovaného plánu v neděli dne 6. listopadu 1895. Průvod pozvaných hostů i přihlížející veřejnosti se vinul od Koliště přes Moravské náměstí až na náměstí Žerotínovo.⁴³ Slavnostní akci doprovázely projevy řečníků, zpěv mužského pěveckého sboru, kladení věnců, dobročinné akty. V poledne, již po samotném odhalení pomníku, program dále pokračoval slavnostním banketem v Německém domě, odpoledne se konaly koncerty kapel na promenádě v parku na Kolišti a navečer byla pro tuto příležitost v Městském divadle uvedena divadelní hra s doprovodnou slavností.⁴⁴

Činnost starosty Winterhollera se velkou měrou soustředila na budování městského školství a obzvláště s podivem byla současníky hodnocena síť městských mateřských školek, jež byly do té doby neobvyklé a staly se vzorem pro ostatní zařízení tohoto druhu v monarchii. Po odhalení Winterhollerova pomníku k němu proto po několik dnů směřovaly průvody dětí z mateřských školek zřízených ze starostovy iniciativy. Byly doprovázeny kapelami a jejich vycházka končila v Německém domě, kde pro ně byly ze zbytků výnosu sbírek přichystány svačiny.⁴⁵

Odhalení pomníku Gustava Winterhollera bylo velkolepou městskou slavností. Reprezentace města, delegace, zástupci spolků, pěvecký sbor, kapely, polední banket, večerní slavnostní představení v divadle ilustrují atmosféru nedělního dne, jenž se cele věnoval uctění památky zvěčnělého starosty. Především byl však národní manifestací, moderní občanskou slavností, která se soustředila kolem občany nově vybudované pamětihodnosti — nové dominanty veřejného prostoru.

Veškeré tyto události — organizování sbírek, práce na pomníku, slavnosti při jeho odhalování — byly dílem německé komunity Brna. Postoj jeho české části je těžko sledovatelný, protože komentáře k výstavbě pomníku z české strany scházejí.

Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896. Tvořila však zvláštní položku, jež měla být zadána až po vztyčení a uhrazení pomníku a při dostatečném zůstatku fondu. Její umístění do foyeru divadla však bylo od počátku jasné. Srov. dopis Breneka dne 2. 11. 1894, AMB, tamtéž, kde sochař starostovi sděluje svůj názor na konkrétní umístění bronzové busty v prostorách divadla.

- 42 Srov. *Žur Enthüllung des Winterholler-Denkmal*s. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 229, 5. 10. 1895, s. 3; *Die Enthüllung des Winterholler Denkmals*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 230, 7. 10. 1895, Morgenblatt, s. 2.; *Die Enthüllung des Winterholler Denkmals*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 230, 7. 10. 1895, Abendblatt, s. 1–2.
- 43 Přehled pozvaných hostů a jejich pořádek v průvodu srov. Aufstellungsordnung, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895.
- 44 Srov. *Die Enthüllung des Winterholler Denkmals*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 230, Morgenblatt, 7. 10. 1895, s. 2–3 i Abendblatt, 7. 10. 1895, s. 1–2; *Die Enthüllung des Winterholler-Denkmal*s. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 35, č. 230, 7. 10. 1895, Illustriertes Morgenblatt, s. 2–3 i Abendblatt, 7. 10. 1895, s. 1–2; *Enthüllung des Winterholler-Denkmal*s. Brüner Zeitung, č. 231, 7. 10. 1895, s. 3.
- 45 Srov. *Die Kindergärten beim Winterholler-Denkmal*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 231, 8. 10. 1895, s. 3; *Winterholler-Denkmal*. Brüner Zeitung, č. 232, 8. 10. 1895, s. 3.

Lze sice nalézt určité odkazy na aktivní podporu části z nich,⁴⁶ avšak většina českých obyvatel snad tyto aktivity vědomě ignorovala, anebo se k nim stavěla přímo nepřátelsky. Ilustrující je v protikladu k několikastránkovým oslavným popisům publikovaným ve všech německých novinách krátká zpráva z novin českých: „[...] slavnost týkala se pouze německosti Brna a jeho bývalého německého purkmistra. Žnali jsme oslavence dobře i jeho smýšlení s českými školami a českým obyvatelstvem, a proto právem byla nám slavnost lhostejnou. Divili jsme se proto, že někteří také-vlastenci přišli do průvodu a k slavnosti v slavnostním úboru a s cylindrem na hlavě. Divili jsme se jejich sebezapření!“⁴⁷ Tato vzájemná nevráživost dvou národních komunit města se v době převzetí moci jeho českou částí měla projevit v další problematice (ne)existenci Winterhollerova pomníku.

ZÁNÍK POMNÍKU, JEHO OBNOVENÍ A OPĚTOVNÝ ZÁNÍK

Státní převrat a vznik nového Československého státu s sebou přinesl vlnu moderního ikonoklasmu, která ničila veškeré objekty, mezi nimi často i umělecká díla, jež byla v dobovém kontextu chápána jako symboly zaniklého státu a s ním spojeného německého národa, který v zaniklé monarchii de facto plnil úlohu národa státního. Město Brno, dosud utvářené a spravované německou radnicí, bylo městem navenek německy působícím. Jeho topografie a veřejný prostor byly německé. Pyšnilo se řadou pomníků, jež byly pevně spojeny s německými zadavateli, dosavadní správou, monarchií a německojazyčnou kulturou. Všechny tak padly za oběť buď většinou spontánnímu zničení, nebo úřednímu odstranění během prvního roku Československé republiky. Winterhollerův pomník nebyl výjimkou. Po poničení Mendlova pomníku a dvou pomníků Josefa II. se stal terčem davu i Winterhollerův pomník. Byla z něj stržena a poničena mramorová busta, poničena byla i alegorie a podstavec s balustrádou.⁴⁸ Poškozený podstavec pak patrně léta stál v parku v neutěšeném stavu, dokud jeho místo roku 1932 neobsadil nový pomník J. W. Goetha, jehož podstavec snad zčásti vznikl ze zbytků Winterhollerova pomníku.⁴⁹

Správa města nezůstala v českých rukou trvale. Zlom nastal se vznikem německého Protektorátu Čechy a Morava, kdy byla česká správa opět vystřídána německou. Správu města však z velké části převzali Němci místní, kteří nastalé situace využili k částečné restituci poměrů doby před převratem roku 1918. Opět nastal boj o veřejný prostor, který byl urputně zaplňován nacistickou symbolikou, avšak svoje místo si opět našly i symboly ztělesňující význam předpřevratového, v německém duchu

46 Česká jména se v seznamech přispěvatelů peněžních sbírek objevují zřídka, přičemž je často nemožné rozhodnout, jedná-li se podle jména o Čecha nebo Němce.

47 *Odhalení pomníku starosty Winterhollera*. Lidové noviny, roč. 3, č. 230, 8. 10. 1895, s. 3.

48 Srov. *Gustav Winterholler*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 69, č. 525, 30. 10. 1919, Abendblatt, s. 2–3.

49 Srov. Černošková, Dagmar: *Park na Kolišti. Stavebněhistorický průzkum*. Brno 2003.

spravovaného Brna. Bylo tak patrně bezprostředně po začátku německé okupace přistoupeno k obnově zanedbaných, anebo zcela zničených pomníků. Obnoven byl Grillparzerův pomník od Antona Breneka, Schillerův pomník Johanna E. Tomoly a začaly se konat i přípravy k obnovení Brenekova pomníku Josefa II. před Německým domem, jež byly nakonec pro přílišnou výši nákladů zastaveny. V případě Winterhollera pomníku je situace složitější, protože současně s těmito snahami bylo v místě původního umístění započato se stavbou komunikace, která přes park Koliště propojila ulici Milady Horákové s Moravským náměstím. Snad při stavebních pracích na nové komunikaci byla hluboko v zemi nalezena zakopaná a poškozená mramorová busta Gustava Winterhollera (viz obr. P5).⁵⁰ Pomník byl obnoven do původního stavu, osazen byl však místo poničené mramorové busty bustou bronzovou, jež byla vytvořena Antonem Brenekem podle téhož modelu pro Městské divadlo. Nová komunikace, protínající park Koliště, v bezprostřední blízkosti míjela původní polohu pomníku, proto byl tento ponořen hlouběji do severního závěru parku, kde však již nestál při hlavní promenádě, nýbrž uprostřed travnaté plochy, pravděpodobně v tomtéž středovém rondelu jako při svém původním umístění.

Po obnovení Československa roku 1945 byl pomník opět odstraněn. Jeho místo si po určitých peripetiích s možností vztyčení Masarykova pomníku nakonec k obrazu svému podrobil monumentální pomník rudoarmějce Vincence Makovského, který zde stojí dodnes.

POMNÍK A JEHO IKONOGRAFIE

Pomník Gustava Winterhollera byl dvakrát postaven a dvakrát odstraněn. Obě varianty se od sebe znatelně odlišovaly jak umístěním celého pomníku, tak i celkovou skladbou jeho jednotlivých částí. Dobové archivní fotografie spolu s písemnostmi a dochovaným torzem alegorie nám umožňují pomník popsat a udělat si dobrou představu o tom, jak byl utvářen a jaké prvky od sebe obě verze odlišovaly.

Původní verze pomníku byla osazena doprostřed okraje velké travnaté plochy v severním závěru parku Koliště. Pomník se tyčil těsně u hlavní promenádní cesty parku a mírným odsazením u ní vytvářel malé zákoutí pro spočinutí kolemjdoucích (viz obr. P1–P3).⁵¹ Odsazení nebylo velké, proto zákoutí svojí polohou současně stále zůstávalo jednou z působivých dominant tohoto ve své době velmi oblíbeného a navštěvovaného korza. Pomník se skládal z několika částí. Ústředním prvkem byla mramorová busta starosty spočívající na kamenném podstavci, rozšířeném balustrádou a ozdobeném bronzovou alegorií. Celý podstavec pomníku vyrůstal z jednoduchého stupně, v jehož středu byl umístěn vysoký sokl busty a po jehož obou stranách se od něj rozvíjely oblouky balustrády. Podkladový stupeň byl

50 Srov. Be.: *Wieder deutsche Denkmäler in Brünn*. Volksdeutsche Zeitung, roč. 89, č. 94, 11. 6. 1939, s. 7.

51 Srov. umístění laviček u balustrády pomníku (obr. 2) a skupinku dětí shromážděných a fotografovaných u pomníku (obr. 3).

zhotoven z temně šedé mauthausenské žuly. Na něm spočívající sokl pomníku byl robustní, profilovaný, vzhůru se mírně zužující hranol. Jeho nejnižší část — zvýšený stupeň — se na čelní a patrně i na zadní straně rozšiřovala do půlkruhu a vytvářela oporu pro postavy bronzové alegorie. Po stranách byl sokl ozdoben širokými volutami tvořícími přechod hmoty jeho širší spodní části s alegorií ke zužujícímu se vrcholu, který byl zakončen přes šířku soklu přesahující profilovanou deskou. Ta ještě nebyla úplným ukončením kamenného soklu, přecházela do nízkého vzhůru se dále zužujícího stupně, na němž již spočívala busta. Z obou stran soklu pomníku vycházela do oblouku po dvou eliptických liniích vedená balustráda, jež se ucho-
povala bezprostředního okolí pomníku a svírala polokruhový prostor před jeho soklem. Rozložení balustrády určovaly dvojice hranolových sloupků. První dvojice vprostřed uvozovala rozvinutí další elipsy a druhá dvojice mohutnějších sloupků ji uzavírala a nesla dekorativní prvek — ploché květinové vázy na stopkách s vlastními profilovanými podstavci. Vázy sloužily svému účelu jen v letních měsících, kdy, jak je patrné z dobových fotografií, v nich byly pěstovány okrasné rostliny. Barva podstavce byla nejednotná. Jednotlivé jeho části vytvářely souhrn několika odstínů. Základový stupeň byl temně šedý, balustráda nesla světlou barvu sterzingerského mramoru, která i na černobílých fotografiích kontrastuje s odstínem soklu, jež byl vyroben z červenožluté žuly z italského Bavena.⁵²

Čelní stranu podstavce zaujímal bronzová, v životní velikosti provedená alegorie okřídlené ženy s dítětem, jež spočívala na mohutném půlkruhovém stupni soklu.⁵³ Dominantnější okřídlená postava mladé ženy v jemně zřasené přiléhající drapérii byla zády opřena o sokl pomníku a mírně se obracela k postavě dítěte. Eleganci a nadpozemský rozměr jí dával mladistvý obličej s jemnými, neosobními, idealizujícími rysy a rozevřená křídla, jež s umístěním postavy na čele soklu vzbuzují pocit lehkého vznášení se či vzletnutí. Jemná, bohatá drapérie byla pod nadry sepnuta mašlí, sklouzávala z levého ramene a splývala v bohatých záhybech po celém těle, zdůrazňujíc jeho křivky. Spodní lem dopadal až na kamenné stupně soklu, které kopíroval a nechal se jimi utvářet do bohaté hmoty záhybů, přehybů a prohlubní. Rozevřená náruč a natočené tělo dívky byly zdánlivě směřovány k dítěti, jež se k ní ze strany vzpínalo. Její klidný pohled však nesledoval natolik dítě, jako spíše pohyb vlastní pravé ruky, kterou postava na sokl pomníku kladla dubovou ratolest. Její levá ruka držela štít s dobovým znakem města Brna, který se užíval od konce třicetileté války do roku 1918. Dítě po boku ženské postavy, zčásti zahalené do sporé drapérie, se v mírném pohybu drželo postavy okřídlené ženy a upíralo svůj pohled vzhůru. Zdánlivě se upínalo k ženě. Jeho pohybem celého

52 Výčet použitých materiálů srov. dopis Antona Breneka z 20. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896; anebo při popisu pomníku v tisku, například *Die Enthüllung des Winterholler Denkmals*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 230, 7. 10. 1895, s. 2–3. Kamenné části pomníku a jejich instalaci vytvořila vídeňská firma Union-Baugesellschaft.

53 Alegorie byla odlita firmou J. Frömmel's Söhne ve Vídni, srov. tamtéž.

těla zdůrazněný pohled však náležel bustě starosty Winterhollera, k níž vzhlíželo. V pravé ruce, spočívající na noze ženy, drželo dítě svazeček květin, určených patrně opět k uctění centrální postavy pomníku. Modelace bronzové alegorie je velmi jemná a propracovaná, což dává vyniknout bohatě zřasené drapérii a řadě dalších drobných detailů na postavách i jejich attributech.⁵⁴

Alegorie, především upřený pohled vzhlížejícího dítěte, zřetelně vypovídá o ve skutečnosti opačně působící pozornosti a vztahu starosty k dětem, o důležitosti péče o ně a přeneseně o významu péče o školské instituce, které jim poskytují výchovu a vzdělání. Atributem dubové ratolesti se podtrhává národní německý charakter starostova působení v čele města, jež zastupuje atribut městského znaku. Okřídlený génius, držící oba tyto atributy, je jako ústřední postava alegorie vzájemně propojuje. Nadpozemská síla myšlenky je počátkem veškerého lidského konání, provází jej, při uskutečnění je jeho strážcem a propůjčuje mu ideální rozměr a věčné trvání.

Centrální místo pomníku zaujímal na soklu osazená mramorová busta starosty Gustava Winterhollera ve dvojnásobku životní velikosti. Ztvárňovala staršího muže s pevným, přímým pohledem hluboko posazených očí a s dozadu načesanými prameny vlnitých vlasů. Ušlechtilý obličej s osobními rysy byl orámován dle skutečné podoby dlouhými kníry, kratším vousem na tvářích a bezvousou nízkou bradou. Na hrudi ze stylizované drapérie svrchníku vystupují klogy dopnutého saka a motýlek. Modelace busty nese přes znatelnou idealizující stylizaci konkrétní rysy osobnosti a blíží se Winterhollerově skutečné podobě z doby působení ve funkci starosty města, podobě, kterou známe z fotografií. Z pramenů také plyne, že sochař k jejímu věrnému ztvárnění fotografii použil, přičemž si postěžoval, že mu její silná retuš ztěžuje přesné vystižení rysů obličeje.⁵⁵ Zhotovení portrétní busty stálo ostatně přímo v podmínkách zadání pomníku a během práce na bustě bylo přezkoumáno vysláním deputace městské rady do umělcova ateliéru ve Vídni. Deputace měla zhodnotit věrné vystižení podoby a s dosaženým výsledkem byla nadměru spokojena.⁵⁶ Busta pomníku byla provedena z laaského mramoru z Tyrol.⁵⁷ Sněhobílá barva bílého laaského mramoru spolu se ztvárněním busty v nadživotní velikosti dávala pomníku ústřední prvek dominující celé kompozici.

Sokl pomníku byl opatřen dvěma nápisy. Pod bustou bylo na těle soklu vytesáno zlatým písmem: GUSTAV WINTERHOLLER a na zvýšeném stupni pod alegorií: ERRICHTET VON SEINEN MITBÜRGERN MDCCCXCV.

54 Torzo alegorie je jedinou dochovanou částí pomníku. Dnes je součástí sbírek Muzea města Brna.

55 Srov. Brenekův dopis ze 21. 12. 1894, AMB, fond A 1/26, inv. č. 1051, kart. 227, Winterholler, Gustav ... 1894–1895.

56 Srov. poznámku 36.

57 Užité materiálu srov. dopis Antona Breneka z 20. 10. 1894, AMB, fond A 1/33, inv. č. 86, kart. 24, Starostové města Brna ... 2) Gustav Winterholler ... 1880–1896, případně popis pomníku v tisku, například *Die Enthüllung des Winterholler Denkmales*. Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 45, č. 230, 7. 10. 1895, s. 2–3.

Politickými zvraty došlo k odstranění a opět k následnému obnovení pomníku. Jeho obnova však musela řešit několik zásadních otázek. Jednotlivé části pomníku byly nenávratně zničeny, poškozeny nebo ztraceny a místu, na kterém pomník původně stál, připadla nová úloha — mělo se stát stavenišťem pro novou komunikaci. Tato komunikace protínající park Koliště by pomník sice těsně mýjela, avšak i toto místo se pro jeho obnovu patrně jevílo jako nevhodné. Byl proto posunut hlouběji k severnímu okraji parku. Ocitl se tak nedaleko svého původního umístění, ovšem již nikoliv jako dominanta promenády a místo k zastavení kolemjdoucích. Pomník zaujal místo uprostřed travnaté plochy středového rondelu. Byl tak vzdálen jak od promenády, tak i od postranních cest parku, které jej z určité vzdálenosti mýjely.⁵⁸

Architektura podstavce pomníku byla obnovena do téměř původního stavu s jedinou znatelnou výjimkou. Kamenné vázy na květiny, jež byly součástí koncových sloupků balustrády, byly nahrazeny koulemi. Věrnost provedení podstavce nastoluje otázku, zda-li se jeho podstatné části nedochovaly v relativně nepoškozeném stavu do doby obnovy celého pomníku.⁵⁹ Na podstavec pomníku byla osazena i bronzová alegorie, která se dochovala, nesla však stopy poničení, jež snad byly v detailech zahlazeny, avšak větší prvky nahrazeny nebyly. Okřídlená postava dívky z alegorie obnoveného pomníku postrádá své atributy — znak města a dubovou ratolest. Její ruce tak zůstaly prázdné a její možná identifikace méně čitelná.

Zřetelnou změnu, i když jen optickou, znamenalo osazení bronzové busty starosty Winterhollera (viz obr. P4). Původní bílá, mramorová busta byla stržena a poničena. Proto byla při obnově pomníku nahrazena bustou bronzovou, zhotovenou sochařem Brenekem dle stejného modelu (viz obr. B23) a umístěnou původně ve foyeru Městského divadla. Busta tedy byla identická s bustou původní, avšak užitý materiál poněkud měnil celkové vyznění pomníku. Původní dekorativnost bílého kamene byla nahrazena tmavým kovem, a pomník tak obdržel další kovový prvek, kontrast k alegorii u paty soklu. Proporce pomníku a použitý materiál, obzvláště za předpokladu, že byly použity dochované kamenné části podstavce, nebyly pravděpodobně změněny. Pomník tak na výšku dosahoval pěti metrů a šířka balustrády činila sedm metrů. Celková struktura hranolového soklu s bustou přitom působí kompaktním a vertikálním dojmem, avšak do obou stran se rozvíjející balustráda, jejíž aditivnost je zřetelná i bez znalosti historie vzniku pomníku, se zmocňuje plochy bezprostředního okolí a usazuje pomník do prostoru s akcentem horizontály.

---

58 Přesné umístění obnoveného pomníku je těžko blíže specifikovatelné, protože se autoru nepodařilo dohledat plán města z období protektorátu se zakreslením pomníků a současná dispozice tohoto místa je příliš pozměněna rozsáhlými úpravami a instalací pomníku Rudé armády z roku 1955 autorů V. Makovského, A. Kuriala a B. Fuchse. Zachovaly se však dobové fotografie zachycující přemístěný pomník, které z prostorových důvodů nejsou v rámci tohoto sborníku publikovány.

59 Ze snímku poničeného pomníku roku 1919 je patrné, že z architektury podstavce pomníku utrpěly největší škody právě jen vázy na koncích balustrády.

POMNÍK V KONTEXTU TVORBY SOCHAŘE ANTONA BRENEKA

O osobě autora Winterhollerova pomníku, sochaři Antonu Brenekovi, neexistuje dosud žádná monografie ani příliš rozsáhlá odborná literatura. V literatuře se s jeho jménem setkáme nejčastěji mezi řadou dalších umělců, kteří se podíleli na sochařské výzdobě architektury vídeňské okružní třídy. Brenek se taktéž objevuje mezi osobnostmi podílejícími se významnou měrou na pomníkové tvorbě v zemích Rakousko-uherské monarchie na konci 19. a v prvních letech 20. století.⁶⁰

Základní a zároveň nejobširnější informace o jeho životopise a tvorbě nám poskytují encyklopedie a příručky slovníkového typu.⁶¹ Anton Brenek se narodil 23. října 1848 v Brně do rodiny sochaře Josefa Breneka.⁶² Sochařskému řemeslu se začal učit v ateliéru svého otce v Brně. Ve studiu sochařství pokračoval v letech 1872–1874 na Uměleckoprůmyslové škole ve Vídni a následně na Akademii výtvarných umění. Zde vstoupil do mistrovské školy vyššího sochařství profesora Caspara von Zumbusch.⁶³ Po studiích se Brenek stal na dva roky profesorem modelování na vídeňské technice a poté profesorem modelování a kreslení na Státní průmyslové škole v Liberci. Podnikl řadu studijních cest po Německu a Itálii. Roku 1881 se vrátil do Vídně, kde až do svého penzionování v roce 1905 působil jako profesor na Uměleckoprůmyslové škole. Zemřel tři roky po odchodu do penze v městečku Badenu nedaleko Vídně. Pohřben je na ústředním hřbitově ve Vídni.

Počátky Brenekovy tvorby jsou spojeny s díly jeho učitele na Vídeňské akademii Caspara von Zumbusche, významného tvůrce monumentální plastiky. V polovině

-
- 60 Srov. Kapner, Gerhardt: *Ringstrassendenkmäler. Zur Geschichte der Ringstrassendenkmäler*. Wiesbaden 1973; Pötzl-Malikova, Maria: *Die Plastik der Wiener Ringstrasse. Künstlerische Entwicklung 1890–1918*. Wiesbaden 1976; Krause, Walter: *Die Plastik der Wiener Ringstraße bis 1900. Von der Spätromantik bis zur Wende um 1900*. Wiesbaden 1980.
- 61 Srov. Schram, Wilhelm: *Breněk Anton*. In: Thieme-Becker 4. Hrsg. Felix Becker und Ulrich Thieme. Leipzig 1992, s. 578–579; Šopák, Pavel: *Břenek Anton*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, sešit 1. (13.), Ostrava 2000, s. 24; Sturm, Heribert: *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmisches Länder. Band I*. München — Wien 1979, s. 143, nebo Toman, Prokop — Toman, Prokop H.: *Nový slovník československých výtvarných umělců. Sv. 1*. Praha 2000, s. 109. Případně také v příručce Heller, H.: *Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexicon, Fünfter Theil: Dichter, Schriftsteller, Journalisten, Musiker, Maler, Bildhauer, Schauspieler etc.* Brünn 1892.
- 62 Josef Brenek (1820–1878) pocházel z Hranic na Moravě, vyučil se u sochaře Edeleho v Brně. Poté studoval na vídeňské akademii a od roku 1844 se natrvalo usadil v Brně. Jeho tvorba je spojena s Brnem a Moravou. Vytvořil mariánský sloup v Tišnově, karyatidy na budově JAMU v Brně, oltáře kostelů v Hlíně, Brodu nad Dyjí a Březí u Mikulova. Jeho jméno je spojeno s rekonstrukcemi klášterů Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova a kláštera ve Velehradě (viz *Thieme-Becker 4*, s. 579).
- 63 Caspar Clemens Ed. Ritter von Zumbusch (1830–1915) se sochařství učil na mnichovské polytechnice u J. Halbiga. Od roku 1873 byl profesorem na vídeňské Akademii. Autor řady bust, soch a pomníků, především v Bavorsku a Rakousku. Například: pomník Maxmiliána II. v Mnichově, Beethovenův pomník, pomník Marie Terezie, pomník Radeckého nebo pomník arcivévodě Albrechta; všechny ve Vídni. Ve své době byl osobností evropského formátu v monumentálním a memoriálním sochařství (viz *Thieme-Becker 36*. Hrsg. Felix Becker, Ulrich Thieme und Hans Wollmer. Leipzig 1992, s. 595–597).

sedmdesátých let 19. století, kdy Brenek studoval v Zumbuschově ateliéru, pracoval jeho učitel na dvou velkých zakázkách. Byl vprostřed tvorby pomníku Ludwiga van Beethovena a na počátku práce na monumentálním pomníku císařovny Marie Terezie.⁶⁴ Brenek patřil v 70. letech k okruhu pomocníků, respektive spoluautorů těchto děl. Spolupodílel se na vytváření modelů k pomníku Marie Terezie a na podstavec Beethovenova pomníku vytvořil podle Zumbuschova návrhu sousoší Prométhea. Oba pomníky, především však pomník Marie Terezie, jsou díla monumentální, s bohatým programem doprovodných soch a alegorií. Zpodobení centrálních historických postav nese realistické rysy, avšak celkové pojetí pomníků je idealizující a statické. Pouze na volnějším ztvárnění alegorií je čitelná neobarokní bohatost a dynamika. Právě tato tendence je i u Breneka patrná, tvoří dokonce stylistické specifikum procházející jeho celou tvorbou. Výrazové prostředky Zumbuschova ateliéru jej tedy v další samostatné tvorbě významně ovlivnily.

Z prostředí spolupracovníků a určité kolektivní anonymity Brenek vystupuje až svými většími zakázkami v 90. letech 19. století. Jeho prvními velkými realizacemi se staly pomníky v rodném městě Brně. Roku 1892 byly odhalen monumentální pomník Josefa II. před Německým domem a Grillparzerův pomník v parku na Kolišti.⁶⁵ Práce na prvním z nich začala roku 1889, kdy Brenek zvítězil v soutěži se svým pojetím císaře Josefa na vysokém podstavci s personifikacemi obchodu a průmyslu. Ztvárnění postavy panovníka vychází z Batonioho portrétu.⁶⁶ Císař je zobrazen (viz obr. P7) v mírném nakročení s důstojným gestem pozdvižené pravé ruky, zatímco jeho levá ruka svírá listinu, důležitý atribut znázorňující císařův patent. Monumentální kompozice pomníku je doplněna dvěma sedícími postavami v nadživotní velikosti. Mužská postava se vztyčenou pravíci s věncem symbolizuje obchod a statictější postava ženy s hořící pochodní je zástupcem průmyslu (viz obr. P8–P9). Nelze si nevšimnout podobnosti gesta mužské postavy, jež se objevuje také na vídeňském Beethovenově pomníku Caspara Zumbusche. Alegorický doprovod pomníku, sousoší Prométhea, jeho matky Fámy a putů, spoluvytvářel Anton Brenek a právě zde, stejně jako u pomníku Josefa II. v Brně, se na stejném místě — po levé straně podstavce — objevuje totéž gesto zdvižené ruky držící věnec, tentokrát jej však odbohyň Fámy přebírá mužská personifikace obchodu.

64 Beethovenův pomník byl zadán roku 1873 a odhalen 1880. Soutěž na pomník Marie Terezie proběhla v roce 1874, odhalen byl až roku 1888.

65 Pomníku Josefa II. se věnovala Lucie Kolářová (rozená Pelcová). Srov. Pelcová, Lucie: *Sousoší Josefa II. a jeho autor*. Práce k souborné zkoušce Semináře dějin umění Filozofické fakulty MU. Brno 1994 a Pelcová, Lucie: *Osudy jednoho pomníku*. Dějiny a současnost 18, 1996, č. 4, s. 33–35. Ke zřízení pomníku F. Grillparzera srov. AMB, fond A 1/32 Archiv města Brna — Korespondence starostů 1851–1945, kart. 3; k odhalení pomníku pak *Zur Enthüllung des Grillparzer-Denkmales in Brünn*. Mährisch-schlesischer Correspondent, roč. 32, č. 141, 2. 6. 1892, Illustriertes Morgenblatt, s. 1–2.

66 Pompeo Girolami Batoni (1708–1787), italský malíř, autor řady oltářních obrazů, portrétů papežů — Benedikta XIV., Klimenta XIII., Pia VI. — a portrétů Josefa II. a jeho bratra Leopolda Toskánského (viz *Thieme-Becker* 3. Hrsg. Felix Becker und Ulrich Thieme. Leipzig 1992, s. 35–37).

Jistá šablonovitost Brenekova ztvárnění pomníkových postav se zřetelně ukazuje na pojetí ústřední figury pomníku — soše císaře Josefa II. Nakročená postava s gestem zvednuté pravé ruky a s druhou rukou opřenu o listinu na sloupku se objevuje současně nejen na pomníku Josefa II. v Brně, ale i v Novém Jičíně. Pomník Josefa II. v Novém Jičíně byl odhalen o deset let později nežli pomník brněnský. Brenekovi jej zadali zástupci výboru pro zřízení pomníku díky dojmu, jakým na ně zapůsobil brněnský pomník Josefa II.⁶⁷ Přestože zástupci Výboru pro zřízení pomníku Josefa II. v Novém Jičíně chtěli mít obdobně důstojný pomník, nikde nena- lezneme zmínku, že by chtěli mít na náměstí svého města kopii pomníku brněnského. Musíme proto podobnost hraničící téměř se shodností obou plastik přičíst jejich autoru. Jediným znatelným rozdílem ve ztvárnění obou soch je gesto pravé ruky, kdy dlaň u brněnského pomníku směřuje dolů, zatímco u pomníku novojičínského je otočena vzhůru. Tuto okolnost, spolu s pohledem císaře, jenž je namířen před sebe však můžeme vidět spíše v souvislosti s celkovou dimenzí pomníku. Pomník v Novém Jičíně, ačkoliv dosahoval celkové výšky 6 metrů (3,4 m sokl, 2,6 m socha), byl oproti brněnskému (6,10 m sokl, 3,7 m socha) téměř dvakrát menší. Postava Josefa II. proto neshlíží a neobrací svoji ruku dolů, protože počítá s diváky, kteří ji pozorují z ánfasu, a nikoli z podhledu (viz obr. B27–B28).

Zadáním, které Brenekovi umožnilo vytvořit idealizovaný portrét umělce, bylo udělení zakázky na vytvoření Grillparzerovy busty spolkem *Deutscher Journalisten- und Schriftsteller Verein für Mähren und Schlesien*. Brněnský spolek se na sochaře obrátil roku 1891, taktéž pod dojmem vznikajícího monumentálního pomníku Josefa II. před Německým domem v Brně. Požadoval však vytvoření jednoduchého působivého pomníku umístěného v klidném zákoutí parku Koliště.⁶⁸ Básník Grillparzer na něm byl zpodobněn v mladém věku, idealizovaný, s vavřínovým věncem a zřasenou drapérií na ramenou. Bronzová busta spočívala na jednoduchém hranolovém soklu, který vytvořil místní sochař Johann Tomola (viz obr. P6).⁶⁹ I když byl pomník zadán dva roky po Brenekově vítězství v soutěži na pomník Josefa II., stal se Grillparzerův pomník jeho první realizací v Brně.⁷⁰ Oba Brenekovy pomníky se pak o dva roky později staly zásadním argumentem vedoucí městskou radu k téměř samozřejmému rozhodnutí, aby pomník zesnulého starosty opět zadala již osvědčenému sochaři Antonu Brenekovi.

67 *Festschrift aus Anlass der Enthüllung des Denkmals Kaiser Josef II. in Neutitschein, am 18. Mai 1902. Herausgegeben vom Festausschusse.* Neutitschein 1902.

68 Prostota a jednoduchost byly součástí zadání, srov. *Aufruf zur Errichtung eines Grillparzer-Denkmales in Brünn.* Tagesbote aus Mähren und Schlesien, roč. 41, č. 11, 15. 1. 1891, s. 4–5.

69 Johann Eduard Tomola (1845–1907), brněnský sochař a kameník. Vyučil se v ateliéru Adolfa Loose st., jehož se později stal společníkem. Roku 1875 si otevřel vlastní ateliér. Je autorem Schillerova pomníku na Kolišti a spoluautorem kamenných podstavců u řady dalších sochařských realizací. Tomola je rovněž tvůrcem velkého množství reprezentativních náhrobků na Ústředním a Židovském hřbitově v Brně i řady jiných po celé Moravě (viz *Thieme-Becker* 33. Hrsg. Felix Becker, Ulrich Thieme und Hans Wollmer. Leipzig 1992, s. 273).

70 Grillparzerův pomník byl odhalen 22. 6. 1892, pomník Josefa II. pak 16. 10. 1892.

V roli osvědčeného autora, který své zadavatele uchvátil brněnským pomníkem císaře Josefa II., vystoupil Anton Brenek i před olomouckým magistrátem, který mu bez soutěže, jako schopnému a renomovanému sochaři, zadal tvorbu pomníku císaře Františka Josefa I.⁷¹ Anton Brenek dokončil pomník stojící před olomouckou radnicí na Horním náměstí v roce 1898, u příležitosti padesátého jubilea vlády Františka Josefa I.⁷² Jednalo se o monumentální pomník císaře, jehož socha v nadživotní velikosti byla provedena v bronzu. Spočívala na vysokém kamenném podstavci, složeném z oktogonálního soklu, umístěném na pěti stupních. Panovník byl vyobrazen v pokročilejším věku s odhalenou lysou hlavou a licousy, oděn do vojenské uniformy se vzadu připnutým dlouhým splývavým pláštěm, který postavě propůjčoval jistou eleganci a velikost. Opět i zde, podobně jako u obou pomníků Josefa II., došlo k uplatnění Brenekova vyjádření důstojnosti vládce ztvárněného v mírném nakročení a v gestu pozvedlé pravé ruky. Obdobně jako u obou výše zmíněných pomníků Josefa II. v Brně a v Novém Jičíně byl i zde užít jako podstavec vysoký kamenný oktagon. Jeho výzdobou jsou voluty a girlandy u paty soklu, jehož stupně, na kterých spočívá, jsou obehnány nízkou balustrádou.

Anton Brenek je autorem řady dalších pomníků, z nichž většina měla pohnutý osud a do dnešního dne se nedochovala.⁷³ Jedinou dochovanou prací stojící dosud na svém místě je drobnější pomník císaře Františka Josefa I. v městečku Berndorfu v Dolních Rakousích, odhalený roku 1900. Busta tradičního ztvárnění podoby císaře Františka Josefa jako starého muže s lysinou a licousy stojí opět na oktogonálním podstavci, jenž se svojí výzdobou — girlandami a volutami u paty soklu — jeví být zmenšenou obdobou podstavce olomouckého pomníku.

Znalosti, i když nedokonalé, o pomníkové tvorbě Antona Breneka nás mohou přivést k postižení určitých tendencí, kterými se jeho dílo vyznačuje. Jeho pomníková tvorba se až na bustu básníka Grillparzera věnuje ztvárnění panovníků — Josefa II. a Františka Josefa I. — a osobností veřejného života — starosty Gustava Winterhollera a rektora černovické univerzity Constantina Tomaszczuka.⁷⁴ Jsou to díla, jenž svým zadáním a významem mají reprezentovat představitele státu a obcí. Jejich ztvárnění je tradiční, realistické, věrné svým předlohám. U všech prací můžeme hovořit o portrétu. U ztvárnění panovníků Josefa II. a Františka Josefa I. se objevuje opakovaná, jednotná šablona k vyjádření důstojnosti panovnického majestátu, přičemž shodné rysy se dají nalézt i na podstavcích jejich pomníků. Zřetelnější autorský rukopis je patrný na alegorickém doprovodu, umístěvaném na podstavce pomníků jako umělecké a nadčasové vyjádření specifík centrálních figur. Bohužel

71 Srov. *Das Kaiser-Franz-Josef-Denkmal*. *Brünner Zeitung*, č. 199, 30. 8. 1895, s. 4.

72 Srov. Tichák, Milan: *Příběhy olomouckých pomníků*. Olomouc 2002, s. 53–58.

73 Vyobrazení ani osudy některých z nich nejsou autoru známy.

74 Pomník zakladatele a rektora černovické univerzity Constantina Tomaszczuka (*1840, †1889) vytvořil Anton Brenek roku 1897 pro městskou radu zemského hlavního města Černovice v Bukovině. Vyobrazení pomníku, umístěného v městském parku, ani jeho další osudy nejsou autoru známy.

se dochovaly jen dvě alegorie z brněnských pomníků Josefa II. a Gustava Winterhollera. Na personifikaci obchodu a alegorii péče o vzdělání můžeme obdivovat dynamiku těchto postav. Jejich pohyby jsou lehké a současně dynamické. Dávají vyniknout množství jemných detailů, drapérie v bohatých záhybech kopírují obrysy těl a dopadají na kamenné podstavce. Provedení litých soch udivují propracovaností těžkého kovu, jemností dokonalého řemeslného zpracování. Na těchto doprovodných pracích pozorujeme realistické vyjádření spojené s plnými tvary novobaročnické expresivity, což jsou asi hlavní linie Brenekova osobního vkladu do jinak idealizujícího, oficiálního ztvárnění ústředních postav v souboru jeho pomníkové tvorby.

Pomník Gustava Winterhollera se řadí mezi středně velkou zakázku, jež byla zadána díky úspěchu a uznání následujícími po Brenekově nejmonumentálnější a asi nejlepší práci v Brně — pomníku Josefa II. před Německým domem — a navazovala na ně. Pomník starosty Winterhollera představoval typickou oficiální zakázku. Portrétní busta, jejíž realistické rysy jsou stylizovány do idealizovaného portrétu veřejného činitele, se snoubí s určitou svobodou, která se umělci nabízela v řešení alegorického doprovodu. Brenek vytvořením Winterhollerova pomníku dokončuje svoji třetí brněnskou zakázku, která tak vytváří soubor děl, jež jsou mimo jeho vídeňskou tvorbu autorovým nejvýznamnějším sochařským počinem.

Anton Brenek byl svým životem a tvorbou spjat především s Vídní. Největší část jeho prací je vytvořena právě tam, avšak žádná z nich nemá charakter samostatného díla. Brenek ve Vídni tvořil pouze plastiky a reliéfy, které se stávaly součástí výzdoby architektury. Pyšní se jimi především veřejné stavby na vídeňské Ringstrasse — Hofburg, parlament, radnice, univerzita. Zatímco ve Vídni je Anton Brenek jedním z nespočetné řady dobrých autorů, požívá v provinciích rakouské říše renomé významného vídeňského umělce, jemuž je zadávána tvorba samostatných pomníků na reprezentativních veřejných prostorech velkých měst na Moravě, v Dolních Rakousích, v Čechách a v Bukovině. Soubor Brenekových brněnských pomníků, umístěných nedaleko od sebe na významném městském korzu, je jeho největším takovým počinem a řadí se i po kvalitativní stránce k jeho nejlepším samostatným pracím.

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Anton Brenek: Pomník Gustava Winterhollera s mramorovou bustou na Kolišti. Fotografie pochází zřejmě z doby krátce po vztyčení pomníku roku 1895 a zachycuje tak jeho původní stav. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 7 Nová sbírka fotografií [1800]–1945, list 72, inv. č. 1170.
- P2** Pomník Gustava Winterhollera v původním provedení s mramorovou bustou. Nedatováno, kolem roku 1900. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 7 Nová sbírka fotografií [1800]–1945, list 161, inv. č. 2665.
- P3** Pomník Gustava Winterhollera v původním provedení s mramorovou bustou. Kolem roku 1900. Uloženo v Muzeu města Brna, sign. P 4296.
- P4** Anton Brenek: Pomník Gustava Winterhollera s bronzovou bustou. Fotografie zachycuje stav roku 1939 obnoveného Winterhollerova pomníku. Nedatováno, [1940]. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 139.
- P5** Poškozená mramorová busta z pomníku Gustava Winterhollera. Snímek zachycuje stav busty po jejím vyzdvžení v době prací na obnově pomníku na jaře roku 1939. Busta byla nalezena zakopána nedaleko pomníku 1,5 m pod zemí. Převzato z: *Volksdeutsche Zeitung*, roč. 89, č. 94, 11. 6. 1939, s. 7.
- P6** Anton Brenek: Pomník Franze Grillparzera. Pomník stál při okraji parku Koliště u cesty mezi ulicemi Jezuitskou a Bratislavskou. Byl odstraněn roku 1919, obnoven roku 1939 a opět zničen patrně roku 1945. Nedatováno, [1941]. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 140.
- P7** Anton Brenek: Pomník císaře Josefa II. před Německým domem v Brně. Nedatováno. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 22 Sběrka pohlednic 1890–2002, sign. 552.
- P8** Anton Brenek: Personifikace průmyslu. Socha ze zaniklého pomníku Josefa II. v Brně ve svém současném umístění v parku Lužánky. Foto Tomáš Zapletal, 2008.
- P9** Anton Brenek: Personifikace obchodu. Sochy byly původně součástí kompozice pomníku císaře Josefa II. v Brně před Německým domem na dnešním Moravském náměstí. Fotografie zachycuje jejich současné umístění v parku Lužánky. Foto Tomáš Zapletal, 2008.

SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

- B17** Návrh kašny firmy A. M. Beschorner k výročí desetiletého úřadování starosty Gustava Winterhollera. Jedná se o model, který pro nesouhlas starosty nebyl realizován. Nedatováno, [1890]. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 9.
- B18** Anton Brenek: Model prvního návrhu pomníku starosty Gustava Winterhollera. Fotografie voskového modelu. Nedatováno, [1894]. Foto V. Angerer, Vídeň. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 61.
- B19** Anton Brenek: Model druhého návrhu pomníku starosty Gustava Winterhollera. Fotografie zachycuje voskový model druhé, rozšířené varianty. Nedatováno, [1894]. Foto V. Angerer, Vídeň. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 62.
- B20** Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Portrétní fotografie Gustava Winterhollera z doby zastávání úřadu starosty (1880–1894). Nedatováno. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVIIIa 196.
- B21** Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail Winterhollerovy busty z fotografie voskového modelu. Zachycuje první verzi návrhu pomníku. Nedatováno, [1894]. Foto V. Angerer, Vídeň. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 61.
- B22** Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail Winterhollerovy mramorové busty z pomníku na Kolišti. Nedatováno, pravděpodobně z doby krátce po vztyčení pomníku. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 7 Nová sbírka fotografií [1800]–1945, list. 72, inv. č. 1170.
- B23** Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail bronzové busty určené a původně umístěné v Městském divadle. Fotografie zachycuje její osazení na obnoveném Winterhollerově pomníku na Kolišti. Nedatováno, [1940]. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 5 Sběrka fotografií 1850–2010, sign. XVa 139.
- B24** Plán severního konce parku Koliště. Plán s červeně vyznačeným místem pro vztyčení Winterhollerova pomníku. Kresba na papíře. Nedatováno. Uloženo v Archivu města Brna, fondu A 1/26 Archiv města Brna – Presidiální spisovna II (1868) 1888–1932, inv. č. 1051, kart. 227.
- B25** Park Koliště na výřezu plánu města Brna z let [1941–1942]. Měřítko 1 : 10000. Uloženo v Archivu města Brna, fondu U 9 Sběrka map a plánů 1645–2000, sign. Kat 111.

- B26** Pohled na Koliště s Německým domem a kostelem sv. Tomáše. Datováno před rokem 1905. Mezi stromy parku je ve spodní části pohledu patrná mramorová busta Winterhollerova pomníku. Na pohlednici je chybně uvedeno „*Pohled na Terezino koliště*“, jedná se však o Koliště Františkovo. Uloženo v Muzeu města Brna, sign. P 4217.
- B27** Anton Brenek: Socha z pomníku císaře Josefa II. před Německým domem v Brně. Fotografie zachycuje její současné umístění v areálu Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích. Foto Jana Barbora Slaběňáková, 2006.
- B28** Anton Brenek: Socha pomníku císaře Josefa II. v Novém Jičíně. Převzato z: *Festschrift aus Anlass der Enthüllung des Denkmals Kaiser Josef II. in Neutitschein, am 18. Mai 1902, herausgegeben vom Festausschusse*. Neutitschein 1902, nestr. obr. příl.

- P1** Anton Brenek: Pomník Gustava Winterhollera s mramorovou bustou na Kolišti. Fotografie pochází zřejmě z doby krátce po vztyčení pomníku roku 1895 a zachycuje tak jeho původní stav.

- P2** Pomník Gustava Winterhollera v původním provedení s mramorovou bustou. Nedatováno, kolem roku 1900.

Winterholler-Denkmal

Brünn.

2366 F C. Ledermann jr., Wien I, Fleischmarkt 12.

- P3** Pomník Gustava Winterhollera v původním provedení s mramorovou bustou. Kolem roku 1900.

- P4** Anton Brenek: Pomník Gustava Winterhollera s bronzovou bustou. Fotografie zachycuje stav roku 1939 obnoveného Winterhollerova pomníku. Nedatováno, [1940].

- P5** Poškozená mramorová busta z pomníku Gustava Winterhollera. Snímek zachycuje stav busty po jejím vyzdvžení v době prací na obnově pomníku na jaře roku 1939. Busta byla nalezena zakopána nedaleko pomníku 1,5 m pod zemí.

- P6** Anton Brenek: Pomník Franze Grillparzera. Pomník stál při okraji parku Koliště u cesty mezi ulicemi Jezuitskou a Bratislavskou. Byl odstraněn roku 1919, obnoven roku 1939 a opět zničen patrně roku 1945. Nedatováno, [1941].

- P7** Anton Brenek: Pomník císaře Josefa II. před Německým domem v Brně. Nedatováno.

P8 Anton Brenek: Personifikace průmyslu. Socha ze zaniklého pomníku Josefa II. v Brně ve svém současném umístění v parku Lužánky.

99 Anton Brenek: Personifikace obchodu. Sochy byly původně součástí kompozice pomníku císaře Josefa II. v Brně před Německým domem na dnešním Moravském náměstí. Fotografie zachycuje jejich současné umístění v parku Lužánky.

RADOVAN KOLBABA

**NÁVŠTĚVY PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE
V BRNĚ 12.–16. KVĚTNA 1945
A 9. ČERVENCE 1946**

Abstract: The study deals with two visits of president Edvard Beneš in Brno city in years 1945 and 1946. Its objective is to introduce the process of these visits and to show the importance to society. For this purpose it uses mainly archive sources and testimonies of periodicals. It also uses memoirs of Beneš's co-workers, diarial records and visual documentation.

Keywords: Brno, Edvard Beneš, visit, president, 1945, 1946, Moravia

V deštivém dopoledni 10. dubna roku 2010 byla před budovou brněnské Právnické fakulty Masarykovy univerzity na ulici Veveří odhalena socha druhého prezidenta Československé republiky Edvarda Beneše.¹ Přestože Edvard Beneš zemřel před více než šedesátí lety, stále je jeho osobnost, stejně jako jeho postavení v dějinách, předmětem diskusí a polemik. Nejinak tomu bylo i v Brně. Samotný záměr postavit sochu a jeho realizaci provázela výměna argumentů ze strany zastánců i odpůrců. Sochu se nakonec podařilo prosadit i přes protichůdné názory brněnských osobností, nejasnosti o podobě a umístění sochy, odložení jejího postavení² i rozdílné postoje zástupců města a iniciátorů akce.³

Logicky vyvstává otázka, proč by mělo mít Benešovu sochu právě Brno. Co má město Brno společného s osobností druhého československého prezidenta? Zamyslíme-li se nad osudovými městy Edvarda Beneše, napadají nás zcela jiná jména. Kožlany, Praha, Sezimovo Ústí. Ze zahraničních například Londýn či Sorbonna a samozřejmě neopomenutelný Mnichov, který se stal roku 1938 Benešovou Nemesis a s nímž se Edvard Beneš snažil vyrovnat do konce života. Kde je však Brno?

Za jeden z důležitých okamžiků shledání Edvarda Beneše s městem Brnem můžeme považovat rok 1936. Dne 10. června 1936 mu zástupci města v čele se starostou Rudolfem Spazierem udělili čestné občanství a o tři dny později přijel Edvard Beneš na svojí první návštěvu Brna ve funkci prezidenta republiky.⁴

V této studii si ale připomeneme poválečné návštěvy Edvarda Beneše v letech 1945 a 1946. Přestože nedokazují, že by město Brno mělo v životě Edvarda Beneše výjimečné postavení, můžeme se rozbořem těchto návštěv dobrat řady zajímavých informací týkajících se jak Beneše, tak samotného města a jeho poválečného vývoje.

Přestože nemáme k dispozici exaktní výzkumy veřejného mínění a popularity politiků čtyřicátých let minulého století, nelze pochybovat o tom, že léta 1945–1947 znamenala vrchol obliby prezidenta Beneše. V současné době je Beneš připomínán především ve spojitosti s událostmi neradostnými, neřkuli přímo národními tragediemi, jakými byly Mnichovská dohoda a deset let po ní tzv. Vítězný únor. Těsně

- 1 Reportáž z odhalení a galerie fotografií: *Edvard Beneš byl odhalen* — Brno má nový pomník u Právnické fakulty — brnovinky. Dostupné z: <http://brnovinky.cz/foto-zpravodajstvi-z-brna-a-okoli/edvard-benes-byl-odhalen-brno-ma-novy-pomnik-u-pravnicke-fakulty>. Video zachycující odhalení sochy a rozhovor týkající se odhalení s primátorem města Brna Romanem Onderkou: *Odhalení sochy Edvarda Beneše v Brně* — Česká strana sociálně demokratická. Dostupné z: <http://www.socdem.cz/inevs/video/odhaleni-sochy-edvarda-benese-v-brne>, cit. 19. 6. 2010.
- 2 Socha měla na svém místě stát již 28. 10. 2009. *Odbojáři se přou o peníze na sochu Beneše*. Brněnský deník, 5. 5. 2009, s. 2.
- 3 *Sochu Beneše budou „hlídat“ odbojáři* — Statutární město Brno. Dostupné z: <http://www.brno.cz/index.php?navo1=70&navo2=4006&navo3=1007&navo4=2875&navo5=2597&navo6=5235&navo7=11553&navo8=11554&navo9=12122>, cit. 26. 8. 2009.
- 4 *13. 6. 1936 První návštěva dr. Edvarda Beneše ve funkci prezidenta republiky* — Encyklopedie dějin města Brna. Dostupné z: http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2027, cit. 26. 8. 2009.

po druhé světové válce však Benešova hvězda zářila naplno. Lidmi byl oslavován a milován jako osvoboditel z nacistického područí a neomylný státník. A právě na brněnských návštěvách si můžeme ukázat tento pro nás dnes tak neobvyklý fenomén. Společně s tím se dotkneme situace v Brně bezprostředně po válce a rok po ní i toho, jak na návštěvy prezidenta republiky reagoval brněnský lid. Pokusíme se též zodpovědět otázku, jaký byl význam těchto návštěv. Zda měly pouze reprezentační charakter, kdy se prezident přijel ukázat lidu, který zastupoval, či měly hlubší politický význam. Nakonec provedeme komparaci návštěv a pokusíme se vyzdvihnout jejich společné i rozdílné znaky.

NÁVŠTĚVA EDVARDA BENEŠE VE MĚSTĚ BRNĚ 12.–16. KVĚTNA 1945

První z návštěv prezidenta Edvarda Beneše v Brně, kterou se budeme zabývat, nebyla primárně návštěvou moravské metropole, jako spíše zastávkou na cestě z exilu do vlasti. Na jaře roku 1945 se prezident společně se zástupci zahraničního odboje z Londýna i Moskvy vydal ze Sovětského svazu do Československa za linií postupující Rudé armády. Jak uvádějí ve svých pamětech Benešovi spolupracovníci,⁵ jejich vlak překročil československo-sovětskou hranici 3. dubna 1945. Pět týdnů, do 8. května 1945, strávil prezident v Košicích. I díky snaze podpořit morálku národa se Edvard Beneš rozhodl jet do hlavního města autem. Cestou hodlal navštívit Banskou Bystrici, Bratislavu a Brno a z něj měl pokračovat v cestě do Prahy vlakem. Ačkoli obdržel prezident Beneš již z dřívějšíka zprávy o tom, že se v republice těší ohromné popularitě, přivítání, jakého se mu dostalo, předčilo všechna očekávání. Dochované paměti hovoří o nezměrné euforii mezi lidem, často spojené se slzami dojetí.⁶

V době prezidentova pobytu v Košicích došlo v Brně k několika zásadním událostem, které umožnily jeho příjezd. Především byla 26. dubna 1945 osvobozena většina Brna. Vstup Rudé armády do města a zatlačení vojáků Wehrmachtu znamenalo možnost pro založení svobodných českých výkonných orgánů. Jejich prvotním úkolem na konci války byla obnova města a zajištění základních životních potřeb jeho obyvatel. Je tedy pochopitelné, že přípravy na prezidentovu návštěvu nebyly zdaleka tak důkladné jako za jiných okolností. První z výkonných orgánů figurujících v přípravě a provedení návštěvy Edvarda Beneše byl Národní výbor zemského

5 Více o cestě Táborský, Eduard: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha 1993, s. 241–265; případně Drtina, Prokop: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý. Kniha I., Emigraci k vítězství*. Praha 1992, s. 29–43.

6 Skvěle to demonstuje dojemné líčení z nejmenovaného moravského městečka při slovenských hranicích. Eduard Táborský popisuje, jak byl prezidentský konvoj doslova obklíčen tisíci nadšených Moravanů, z nichž mnozí byli oblečení v krojích, které museli za nacistické okupace skrývat. Celá scéna, včetně proslovu neznámého muže, děkování prezidentovi od občanů a provolávání slávy jeho osobě i jeho manželce, byla údajně natolik dojemná, že Beneš nedokázal promluvit, jeho žena se rozplakala a ani muži sloužící jako ozbrojený doprovod nezvládli skrýt své emoce. Táborský, E.: *Prezident*, s. 244–245.

hlavního města Brna⁷ (NVB⁸), jež vznikl, v čele s komunistou Vladimírem Matulou, již 27. dubna. Druhý, Zemský národní výbor v Brně (ZNV), měl ustavující schůzi až 12. května,⁹ tedy v den návštěvy Edvarda Beneše. Zřejmě proto trvala ustavující schůze orgánu, jež měl mít na starosti celou Moravu i československou část Slezska, pouze 50 minut. František Loubal jakožto předseda ZNV totiž spěchal na hranice města Brna přivítat Edvarda Beneše.

Bohužel neznáme datum, kdy se zástupci Brna dozvěděli o plánované návštěvě prezidenta republiky. Řada indicií však nasvědčuje tomu, že jim tato informace byla sdělena doslova na poslední chvíli. Teprve 11. května¹⁰ byla započata příprava návštěvy prezidenta a na schůzi NVB byly rozděleny úkoly s ní spojené. A to přesto, že již 3. května navštívil Brno zástupce Košické vlády nadporučík Steiner¹¹ a čtyři dny po něm přijeli i někteří ministři.¹² Přestože se dochovaly zápisy z obou schůzí,¹³ nikde není ani zmínka o návštěvě prezidenta. Pouhý den před samotnou návštěvou tedy zástupci města ustavili zvláštní technickou komisi ze členů NVB, která měla vše připravit. Bezpečnost měl na starosti referent Karel Merganc a sekretář František Píšek měl zajistit pamětní listinu pro podpis Prezidenta republiky. Nic více se však o přípravách na prezidentskou návštěvu v zápisech ze schůzí NVB nedočteme.

Samotná cesta prezidenta Edvarda Beneše do Brna 12. května svým nadšením a spontaneitou překonávala vše, co známe z dnešní doby. Silnice mezi Bratislavou a Brnem byly lemovány stovkami nadšených občanů, kteří provolávali Edvardu Benešovi slávu a děkovali mu za své osvobození. Novinové články z té doby se nijak nevyhýbají emotivním projevům a chvále prezidenta. Za všechny můžeme použít článek z Rovnosti:

„Cesta pana prezidenta z Bratislavy do Brna byla slavným triumfem. Ve všech obcích a městech stály špalíry obyvatelstva zčásti též krojovaného, které pana prezidenta srdečně pozdravovaly. Všude byly slavobrány s nápisy ‚Věrní zůstaneme‘, ‚Pravda vítězí‘, ‚Ať žije pan prezident‘, ‚Vítáme svého prezidenta Osvoboditele‘ a pod. Zvláště srdečné bylo uvítání na moravských hranicích v Lanžhotě. V Hodoníně pan prezident navštívil radnici a zastavil se u místa rodného domu prezidenta Masaryka. V jednotlivých obcích vystoupil z auta a byl členy Národního

7 Matula, Vladimír: *Boj o Brno a vznik Národního výboru zemského hlavního města Brna*. Nové Brno 1, 1946, s. 4–6.

8 V archívalích z tehdejší doby je používána zkratka MNV — místní národní výbor, ale protože budou v této práci zmíněny i další MNV, rozhodl jsem se pro zpřehlednění v brněnském případě užívat zkratku NVB.

9 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond B 280 Zemský národní výbor Brno (1785) 1945–1949 (1950) (dále jen fond B 280), inv. č. 155, kart. 58, Zápisy z 1.–29. schůze revoluční rady 12. 5.–29. 10. 1945, f. 1–5.

10 Archiv města Brna (dále jen AMB), fond B 1/1 Národní výbor města Brna — Sběrka Zápisů o schůzích Národního výboru města Brna a jeho složek (1924) 1945–1990 (dále jen fond B 1/1), kart. 40.

11 Tamtéž.

12 Jmenovitě se jednalo o tyto osoby: Ludvík Svoboda, ministr národní obrany, Jaroslav Stránský, ministr spravedlnosti, Václav Nosek, ministr vnitra, František Hála, ministr pošt, a Bohumil Laušman, ministr průmyslu.

13 AMB, fond B 1/1, kart. 40.

*výboru nadšeně vítán. Ve všech obcích i městech, kudy pan prezident projížděl, jakož i v Brně samém, byla cesta vítěze, vracejícího se do osvobozené vlasti, doslova poseta kořtinami.*¹⁴

Původně se však měl Beneš v Brně zdržet pouze jedinou noc a již 13. května vyrazit do Prahy. O důvodech, proč k tomu nedošlo, nás zpravuje osoba nejpovolanější, Benešův muž v Praze, Prokop Drtina.¹⁵ Byl to právě Drtina, který pod dojmem situace v Praze, jež se stále nezdála být dostatečně bezpečnou pro hlavu státu, a po konzultacích s bezpečnostními orgány navrhl odložit prezidentův příjezd. A protože ještě nebylo obnoveno telefonické ani telegrafické spojení Brna s Prahou, vydal se Drtina osobně letadlem do Brna a z letiště automobilem vstříc prezidentské koloně. Edvard Beneš však nerozhodl okamžitě, a tak se Drtina připojil k průvodu a díky tomu nám zanechal svědectví prezidentova triumfálního vjezdu do Brna. Nakonec se Beneš rozhodl v Brně setrvat o několik dní déle, až do středy 16. května. Bylo tedy potřeba domluvit se s brněnskými zástupci, kteří počítali s nedělním odjezdem, a také dohodnout ubytování i program na několik dní. Vše vyjednal další z Benešových nejbližších spolupracovníků, Jaromír Smutný, s předsedou NVB Matulou.

Neznáme přesný harmonogram cesty, ale dle člena NVB a jeho budoucího předsedy Josefa Podsedníka byl plánovaný příjezd prezidenta do Brna v deset hodin dopoledne.¹⁶ Můžeme tedy předpokládat odjezd z Bratislavy časně ráno, nejpozději mezi sedmou a osmou hodinou. Josef Podsedník k cestě Edvarda Beneše napsal: „*ale na cestě byl zastavován lidem měst i vesnic, kudy autem projížděl, takže do Brna se dostal až odpoledne*“.¹⁷ Díky Slavkovským novinám¹⁸ víme, že přibližně o půl čtvrté odpoledne dorazil se svým doprovodem do Slavkova. Kolem 16.00 h byl Edvard Beneš v Brně. Cestu dlouhou přibližně 150 kilometrů¹⁹ jel, dle odhadu, minimálně osm hodin.

Jako první oficiálně uvítal prezidenta Beneše novopečený předseda ZNV František Loubal. V projevu, který s největší pravděpodobností odrážel postoje i většiny ostatních obyvatel města, mimo jiné řekl: „*V dobách našeho největšího útisku sverepým Germánem byl jste, pane presidente, naši nadějí, posilou i útěchou zároveň. Věřili jsme ve vašeho dobrého genia a vaše projevy, které pak šly od ucha k uchu, byly tím nejsilnějším, co nás posilovalo. Děkujeme vám za to všichni bez rozdílu a těšíme se, že za vašeho moudrého vedení záhy se dostaneme z těch béd, do nichž nás uvrhla krutá germánská poroba i válka, která zanechala své těžké stopy v některých krajích naší země.*“²⁰

14 *Český národ slibuje: Zůstaneme věrni.* Rovnost, roč. 1945, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

15 O úkolu, který mu Edvard Beneš před odletem do Prahy svěřil, a o odložení prezidentské cesty do Prahy píše Drtina ve svých pamětech. Drtina, P.: *Československo*, s. 44–55.

16 Podsedník, Josef: *Kronika mého života*. Brno 2000, s. 63.

17 Tamtéž.

18 *Příjezd pana prezidenta do Slavkova.* Slavkovské noviny, zvláštní vydání k 12. květnu 1945, 12. 5. 1945, s. 2.

19 Neznáme nejen harmonogram cesty, ale ani její přesnou trasu či kvalitu tehdejších komunikací. Víme ale, že prezident projížděl přes Lanžhot a Hodonín. Obě tyto obce však znamenají na cestě z Bratislavy do Brna pouze minimální zajištění.

20 *Český národ slibuje: Zůstaneme věrni.* Rovnost, roč. 1945, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

V samotném centru Brna se již od ranních hodin scházeli občané a v novinách Čin ze 13. května 1945 se můžeme dočíst, že: „*Ulice i náměstí byly bohatě vyzdobeny prapory a vlajkami sovětskými a československými, výklady obchodů obrazy maršála Stalina a presidenta dr. Beneše i Masaryka. Ze všech stran města i jeho okolí přicházely desítky tisíc obyvatel, všichni s horečným přáním, aby pana presidenta shlédli a srdečně uvítali. Do města proudily průvody dělníků z továren s prapory a hudbami, skupiny šohajů a dívek v krojích a nekonečné řady obyvatelstva. Víru a odhodlání k budování obnoveného státu vyjadřovala nesčetná hesla na standartách nesených v průvodech. Český zpěv a hudba rozléhaly se opět svobodně a radostně v ulicích. Město se rozehvělo ruchem desetitisíců českých mužů, žen a dětí jedné mysli. Všechny poji láska k muži, jehož rozhlasové projevy, poslouchané s nábožnou pozorností v letech největšího utrpení národa, vlévaly do srdcí všech věrných Čechů naději a posilovaly víru v osvobození, které uskutečnil. Na Dominikánském náměstí vlály prapory a vlajky sovětské i československé s domů a stožárů. Nesmírné zástupy lidu vyčkávaly za zpěvu národních písní a zvuků hudby již od 11 hodin trpělivě a radostně příjezdu vzácného hosta. Náměstí se podobalo pestrému koberci, z něhož zvláště vyrážely jásavé barvy národních krojů a poprvé zas po dlouhých letech ohnivá červeň sokolských košil. Všude v oknech domů, na střechách i ve vikýřích tísnili se lidé.*“²¹

Čekající Brňané se dočkali v 16.03 h.²² Za zvuku fanfár z Libuše dorazil prezidentův průvod na Dominikánské náměstí. V tu chvíli „*vyletělo do vzduchu bleskem desetitisíce rukou s praporky československých barev*“. Uvítací salva hromadného provolávání slávy „*bortila ovzduší do té doby nabitě očekáváním*“.²³ Prokop Drtina, jedoucí bezprostředně za vozem prezidenta Beneše, popsal situaci následovně: „*Bylo to tak prosté ve své spontánnosti, že se to vymykalo všemu očekávání a všem představám. Když jsme vyjeli Masarykovou ulicí kolem nádraží na náměstí — tuším Svobody — policie a pořadatelé²⁴ neudrželi tlak davů a ty se posunuly tak blízko k projíždějícím vozům, že si lidé na ně mohli sáhnout a nechali jen úzkou cestu, kterou auta projížděla. Ta se pak točila po náměstí a Žel-ném trhu serpentinou, aby co nejvíce lidí uvidělo prezidenta zblízka. To se podařilo, protože auta mohla tím mořem lidí jet jen zcela pomalu, a protože v předních řadách byly většinou ženy a mládež, převážně v lidových moravských krojích, byl to překrásný, pestrý obraz všech možných barev, ozářený silným slunečním svitem, který se vlnil a pestril spoustou mávajících rukou, šátečků a praporků! A do toho jásot, volání, smích a pláč! V životě jsem neviděl tolik rozesmátých obličejů smáčených současně slzami štěstí i nervového uvolnění po přestálých mukách dlouhých let nacistického teroru a hrůzy. Nemohl jsem při pohledu na všechn ten jásot, pestrost a krásu davu sám ubránit hlubokému rozehvění a pohnutí. Tak rozpoutané*

21 *Triumfální cesta presidenta republiky dr. Ed. Beneše do Brna. — Slavnostní uvítání v Brně.* Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

22 Jedná se o jediný přesný údaj vjezdu prezidenta na Dominikánské náměstí. Tamtéž.

23 *Český národ slibuje: Žůstaneme věrni.* Rovnost, roč. 1945, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

24 O zajištění bezpečnosti během návštěvy roku 1945 máme pouze několik nedostatečných zpráv. Kromě Drtiny můžeme vidět i pořadatele, marně se snažící držet pod kontrolou nadšený dav, také na dochované fotografii. Moravské zemské muzeum, historické oddělení, TD 922, inv. č. T 3077.

*spontánní davové štěstí, omamující svým uvolněným projevem ve své bezprostřednosti jsem nezažil a neviděl nikdy předtím ani po tom. Jsem si jist, že se mohlo takto projevit bez kontroly a zábran jen po takových krutostech a hrůzách, jakými prošel český národ a zvláště brněnský lid za německé hrůzovlády Hitlerovy Třetí říše. Když jsme dojeli tímto vzedmutým mořem nadšení na radnici a když bylo po uvítacích proslovech, viděl jsem, že dr. Beneš sám je nadmíru vzrušen tím, čeho byl svědkem. Zřejmě takové uvítání nečekal. Jak jsem řekl, to si nikdo nemohl představit! Myslím, že tady v Brně byl dr. Beneš opravdu dojat a také potěšen a rozradostněn. Pociťoval však současně dvojnásob tíhu odpovědnosti vůči důvěře, která se mu zde projevila, i tíhu téměř nezoládnutelných překážek, jež se mu bezprostředně klady. Když jsme se na radnici setkali po tomto uvítání, nemohli jsme v první chvíli dojetím ani mluvit.*²⁵

Očitým svědkem, jež zanechal bezprostřední svědectví, byl i pan Bohumil Justin Popelář, vyhlížející prezidenta společně s rodinou na Dominikánském náměstí. Do svého deníku si k datu 12. 5. 1945 připsal: „*Ve vyhni Dominikánského náměstí čekáme skorem do 5 hodin*²⁶ *na příjezd dr. Edvarda Beneše II. prezidenta ČSR bojovníka za stát. Lid křičí my Vás máme rádi! Veliké pohnutí ale jistá spořádanost mi chyběla a pak nevím co ještě.*“²⁷ Z tohoto krátkého záznamu se sice zdá, že pro pana Popeláře se nejednalo o až tak památnou událost, ale o opaku nás přesvědčí záznam k 12. 5. 1946, kdy vyrazil s přáteli na výlet a společně zavzpomínali na Benešovu návštěvu: „*Čtu Macůrkovi vzpomínku na loňský příjezd prezidenta dr. E. Beneše, kdy jsem i já v tom moři šťastným lidí tiše, neschopen zvolání mával tomuto prezidentu Budovateli na pozdrav.*“²⁸

Průběh Benešova uvítání na Dominikánském náměstí lze rekonstruovat pomocí tehdejších brněnských periodik, která bedlivě sledovala prezidentovu návštěvu ve městě. Některá, například noviny KSČ Rovnost nebo list ČSSD Čin, referovala o prezidentově návštěvě již v den jejího konání. Vyčerpávající reportáže však pochopitelně vyšly až následujícího dne a právě ony nejlépe popisují oficiální uvítání prezidenta v Brně.

Když prezident a jeho doprovod dorazili po čtvrté hodině odpolední na Dominikánské náměstí a za nadšeného volání tisíců přihlížejících vystoupili z vozu, uvítal je předseda NVB Vladimír Matula. Poté byli hosté uvedeni po schodišti lemovaném čestnou stráží z řad příslušníků československé armády a legionářů do radniční budovy. Mezitím stále přijížděla auta Benešova doprovodu, pozdravována lidmi shromážděnými na náměstí. V obřadní síni se prezident nejprve pozdravil s vojenským velitelem města a poté zde přijal on i jeho doprovod připravené občerstvení. Odsud se hosté přesunuli do zasedací síně Národního výboru, kde čekali členové

25 Drtina, P.: *Československo*, s. 55–56.

26 Tento údaj se však rozchází se všemi ostatními zdroji, které uvádějí, že se prezident dostavil na náměstí kolem čtvrté hodiny odpolední.

27 AMB, fond T 34 Popelář Bohumír Justýn, RNDr. — osobní fond 1914–1969 (dále jen fond T 34), inv. č. 13, kart. 3, Kniha na rok 1945.

28 AMB, fond T 34, inv. č. 14, kart. 3, Kniha na rok 1946.

ZNV i NVB, jež byli představeni prezidentovi.²⁹ Poté prezidenta a jeho choť uvítaly delegace dělnictva, legionářů, vojáků, sokolů, zaměstnanců města Brna, úřadu ZNV a osvobozených Slezanů. Prezident Beneš dle novinových zpráv se všemi krátce pohovořil.

Následoval uvítací proslov předsedy NVB Matuly. V něm se mimo jiné dotkl problému německých obyvatel. K tomuto řekl:

„Vracíte se jako vítěz nad fašisticko-německým násilím. Za Vašeho vedení náš tisíciletý národní zápas o bytí či nebytí je rozhodnut. Země české budou domovem tolika národa českého.

Pane presidente, jsme Vám za to z plna srdce vděční a budete ujistěn, že učiníme vše, aby také naše město stalo se městem ryze českým, tak jako bude českou a slovenskou celá Československá republika.“³⁰

Matula hovořil též o problémech spojených s obnovou města a slíbil, že až prezident příště navštíví Brno, bude moci sám posoudit, co v něm bylo vykonáno.

Po projevu předsedy NVB se ujal slova sám Edvard Beneš. Ve svém proslovu rozebíral události let minulých z období těsně před válkou a za války, především připomínal zločiny nacistického režimu a mluvil též o úloze prostých německých občanů, kteří se, dle jeho mínění, nijak nepostavili proti zločinnému režimu a naopak slepě vykonávali jeho vůli. K otázce setrvání Němců v Československu po válce se vyjádřil zcela jasně:

„Ne, tu starou politiku, tu starou svou zkušenost už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“³¹

Méně prostoru věnoval otázce uspořádání nových poměrů v Československu. Zmínil dohodu se Slováký o rovnoprávnějším uspořádání, také naznačil novou cestu v hospodářství státu a organizaci armády. Ke konci proslovu vzpomenu pomoci velmocí — Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států amerických a také úlohu českých vojáků bojujících v druhé světové válce. Na závěr řekl:

„A pro svou budoucnost si sami sobě řekněme: Zůstaneme vždycky věrni svým velikým tradicím československým a zůstaneme věrni svým lidovým, demokratickým a sociálním ideálům naší nové revoluční doby! Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se Sovětským svazem a nové společné naší politice slovanské. A společně s Ruskem, s Anglií a Amerikou už nedopustíme, aby byl tak pustě, pohansky a barbarsky ničen mír a demokratický řád světa.“

Prezidentův projev byl odměněn dlouhotrvajícím potleskem přítomných. Krátce poté si ale jeho pozornost opět získal brněnský lid, který skandoval: *„My chceme pana prezidenta.“* Beneš i s chotí tedy vyšli na balkon Nové radnice, aby z něj

29 Dle svědectví Josefa Podsedníka projev il Beneš „velké uspokojení nad tím, že ve výborech je značně zastoupena mladá generace“. Podsedník, J.: *Kronika*, s. 64.

30 *Jsm e šťastní, že Vás máme mezi sebou*. Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

31 *Zůstaneme věrni svým velikým tradicím československým*. Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 2. Také díky této větě a termínu „vylikvidovat“ se stal Benešův projev památným a dodnes je zmiňován v souvislosti s takzvaným Odsunem. Zmínku o něm najdeme například v knize Staněk, Tomáš: *Odsun Němců z Československa*. Praha 1991, s. 58.

pozdravili občany, kteří se přišli podívat na svého prezidenta Osvoboditele, jak jej mnozí v té době nazývali.³²

Shromážděný lid jednal spontánně a „[...] když se pan prezident objevil na balkoně, strhla se nepopsatelná bouře nadšení a volání na pozdrav jako mořský příboj znělo po dlouhou, dlouhou dobu panu prezidentovi vstříc. Nekonečné volání ‚My vás máme rádi‘³³ a spontánní srdečné ovace nebraly konce. Byly to strhující a nezapomenutelné okamžiky, kdy české Brno děkovalo z upřímného a láskou překypujícího srdce svému prezidentovi za jeho velkou a těžkou práci pro národ“.³⁴

Shromážděným Beneš řekl:

„Děkuju vám upřímně a srdečně za opravdu vřelá a dojemná uvítání při mém návratu do vlasti. A mohu vám říci, že jsem upřímně rád, že už jsem doma. Bylo to dlouhé, bylo to někdy smutné, ale nikdy jsme nezoufali, nikdy jsme se nepoddali a musili jsme vyhrát. Nyní se dáme hned do práce. A budeme dělat pořádek mezi námi, zejména také i zde v městě Brně s Němci a všemi ostatními. Můj program je — já to netajím — že otázku německou musíme v republice vylikvidovat. V této práci budeme potřebovat všech sil všech vás. Já vím, jak se národ za celou tu dobu persekuce dobře držel, jak zůstal věrný, jak vy všichni jste věrní zůstali a v témže duchu budeme muset nyní dělat svoji práci v budoucnosti na novém vybudování republiky.“

Do této práce se nyní všichni dejme a této práci provolávám srdečně ždar!³⁵

Nijak nás nepřekvapí, že Benešova slova k shromážděnému davu byla podnětem k novým ovacím a vyvolala další nadšení mezi lidmi. Poté již byla zahrána československá státní hymna, kterou obyvatelé spontánně zazpívali s hudbou, a také byla zahrána hymna sovětská.

Tím v podstatě uvítání prezidenta skončilo. Edvard Beneš i jeho žena Hana se ještě zapsali do pamětní knihy města Brna, poté nasedli do automobilu a odjeli do takzvané vládní vily v Hroznové ulici v Brně-Pisárkách,³⁶ známé také jako vila Stiasny dle svého prvního majitele.

Ačkoli máme velmi dobře zmapován Benešův příjezd i uvítání v Brně, méně je známo o jeho pobytu v následujících dnech. Jak víme, pobýval s manželkou ve vládní vile v Hroznové ulici a, dle slov paní Hany Benešové, byl velmi spokojen a teprve teď se cítil konečně doma.³⁷ Co tedy Edvard Beneš dělal v Brně od 13. do 16. května 1945?

Díky zápisu v pamětní knize města Židlochovice je nám známo, že 13. 5. kolem 18.00 h navštívil prezident Beneš i s chotí židlochovický zámek. Zpráva o jeho

32 Ačkoliv obvykle je tato přezdívka spojována s jeho předchůdcem Tomášem Garrigueem Masarykem.

33 Věta „My vás máme rádi“ se stala pro Benešovu návštěvu symbolickou a byla používána i při jeho další návštěvě 9. července 1946. Údajně byla i zhudebněna. Její symboliku vystihuje též: *My Vás máme rádi*. Rovnost, roč. 1945, č. 6, 13. 5. 1945, s. 4.

34 *Zůstaneme věrní svým velikým tradicím československým*. Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 2.

35 Tamtéž.

36 Podsedník, J.: *Kronika*, s. 64.

37 Tamtéž.

příjezdu se roznesla mezi židlochovickými obyvateli, kteří se shromáždili kolem zámku. Při odchodu byl prezident údajně dojat jejich nadšenými ovacemi. V Židlochovicích však strávil pouze půl hodiny. Co dělal do té doby, nebo potom, nevíme.

O něco více je nám známo z Benešova programu k pondělí 14. května. Po 11. hodině dopolední³⁸ Edvard Beneš se svými spolupracovníky navštívil Kounicovy koleje v Brně-Žabovřeskách. Jeho návštěvu popisují hned čtyři regionální periodika – Rovnost, Čin, Národní obroda a Slavkovské noviny. Bývalé studentské koleje nacisté přeměnili v nechvalně proslulou věznici, v níž docházelo k mučení i popravám stovek lidí. Prezident nejprve vyslechl hlášení úředníků, kteří měli na starosti správu kolejí, a poté mu byli představeni někteří političtí vězni, kteří přežili zdejší internaci. Několik z nich mu popsalo praktiky, jež nacisté používali. Edvard Beneš také položil na místě poprav dvě kytice a uctil tak památku mrtvých.

Dopoledne 15. května zasvětil Beneš společně se svojí manželkou Hanou prohlídce města. Oba byli doprovázeni předsedou ZNV Františkem Loubalem a předsedou NVB Vladimírem Matulou. Prezident navštívil čtvrti, které byly těžce postiženy bombardováním a boji od Komárova a Černovic až po centrum města Brna.³⁹ Údajně byl rozsahem škod velmi překvapen a srovnal poškození Brna s vybombardovaným Londýnem.⁴⁰ Ten samý den večer přijal Beneš zástupce NVB, kteří se s ním před jeho odjezdem rozloučili.⁴¹ Za celý výbor promluvil jeho místopředseda Josef Podsedník⁴² a poděkoval Edvardu Benešovi za návštěvu, popřál mu šťastnou cestu do Prahy a požádal ho, aby se do Brna zase brzy přijel podívat. Prezident poděkoval za přijetí a pobyt a ujistil, že brzo a rád do Brna opět přijede.

Z Brna odjel prezident Beneš ve středu 16. května ráno. Protože ale byla zcela poškozena trať mezi Brnem a Bílovicemi nad Svitavou, odjížděl prezident osobním autem. Dle svědectví tisku do Blanska,⁴³ podle pamětí Josefa Podsedníka do Adamova.⁴⁴ Každopádně poté přesedl z auta na vlak, kterým cestoval až do Prahy.

Přestože si můžeme udělat obrázek o tom, co dělal Edvard Beneš „navenek“, víme jen málo z toho, co se odehrávalo mezi zdmi vládní vily. Velmi cenné jsou proto vzpomínky poválečného předsedy NVB Vladimíra Matuly,⁴⁵ v nichž popisuje prezidentovu návštěvu. Píše: „*Pro ubytování prezidenta a jeho choti připravili jsme vilu na Hroznové ulici č. 14, kde se mu velice líbilo a kde jsme měli dosti příležitosti pohovořit s p. prezidentem o různých politických otázkách a jejich řešení.*“ Jak z této věty vyplývá,

38 Tento údaj mají pouze Slavkovské noviny. *Prezident Beneš v Kounicových studentských kolejích*. Slavkovské noviny, č. 17, 17. 5. 1945, s. 3.

39 *Návrat prezidenta republiky do Prahy*. Rovnost, roč. 1945, č. 8, 16. 5. 1945, s. 1.

40 Ve svých pamětech to píše Vladimír Matula. AMB, fond U 26 Sběrka vzpomínek a dokumentů k událostem a osobám 1940–2000 (dále jen fond U 26), kart. 2, neinvent..

41 Tamtéž.

42 Ve svých pamětech však Podsedník mylně uvádí, že Beneš odjel 15. května. Podsedník, J.: *Kronika*, s. 64.

43 Například *Návrat prezidenta republiky do Prahy*. Rovnost, roč. 1945, č. 8, 16. 5. 1945, s. 1.

44 Podsedník, J.: *Kronika*, s. 64.

45 AMB, fond U 26, kart. 2, neinvent.

zástupci lokální správy navštívili v těchto dnech prezidenta hned několikrát. Především je, dle Matuly, zajímala otázka československých hranic a budoucnosti Lužických Srbů. Prezident údajně odpovídal „s plnou otevřeností [sic]!“.⁴⁶ V rámci problému hranic mluvil i o odsunu Němců.

Návštěva prezidenta Edvarda Beneše v Brně a vlastně celá jeho cesta zpět do vlasti měly ještě jeden rozměr, který by bylo nešťastné opomenout. Ačkoli to tehdejší veřejnost nevnímala, již v době, kdy se teprve rozhodovalo o podobě, fungování a rekonstrukci nového československého státu, vznikaly soupeřící politické bloky, a to přesto, že všechny strany, jejichž činnost byla povolena během březnových jednání v Moskvě, byly sdruženy v Národní frontě. Ohromně důležitou se pro demokratické síly odporující komunistům stala právě triumfální prezidentova cesta z druhého exilu do vlasti. Ukazovala, jakou podporu má Beneš u československého lidu. A například z pohledu Prokopa Drtiny byla tato podpora nejvíce manifestována právě v Brně. V Bratislavě se mu zdálo vše „silně natřeno do ruda“,⁴⁷ a přestože uvítání v Praze bylo pompézní a například Václavské náměstí bylo plně obsazené nejen na chodnících, ale i v oknech a na střechách, zaznamenal k němu Drtina toto: „ale takový vše uchvacující dojem jako v Brně a takové pohnutí jsem tam necítil.“⁴⁸

Obdobně viděl politickou situaci a symbolický význam Benešovy cesty v době osvobození a těsně po něm též Eduard Táborský. „Naděšené, spontánní uvítání v každém městě, v každé vesnici, nejen v Čechách, ale i na Slovensku, rozhodně nepotěšilo Gottwalda a jeho spojence. Věděli, že největší překážkou na jejich cestě k moci bude právě Beneš.“⁴⁹ Táborský dále píše: „Benešovo uvítání bylo sice vysoce nežádoucí pro komunistické předáky, pro prezidenta a jeho spojence však představovalo mohutnou a velice potřebnou vzpruhu. Zdánilivě potvrzovalo Benešovu důvěru v demokratickou vyzrállost našich lidí, kterou vyjádřil v dodatku ke své politické závěti z března 1945. Ano, převážná většina Čechů a Slováků stranila spíš jemu než Gottwaldovi a pro obtížné dny, které ho čekaly, mohl počítat s jejich podporou.“⁵⁰

Obdobná situace, kdy se komunisté snažili získat co největší díl moci, panovala též v Brně. Dokladem je například neparitní rozdělení křesel v NVB.⁵¹ O tom, že

46 Matula měl jistě na mysli „s plnou otevřeností“, avšak jeho paměti nikdy nevyšly knižně a exemplář z AMB, psaný na stroji, obsahuje řadu překlepů.

47 Drtina píše: „Uvítání v slovenském hlavním městě na náměstí před divadlem nedopadlo tak, jak bych je byl rád viděl. Účast občanstva sice byla veliká, ale vše bylo silně natřeno do ruda, všude plno rudých a sovětských praporů, takže československá vlajka v té záplavě skoro zanikla.“ A dále: „Na nás všech ležel stín komunistické převahy s citelnou účastí Rudé armády ve všem dění.“ Drtina, P.: *Československo*, s. 43.

48 Tamtéž, s. 58.

49 Táborský, E.: *Prezident*, s. 244.

50 Tamtéž.

51 Při zřizování NVB obsadili komunisté dvanáct z třiceti křesel. Po šesti ponechali sociálním demokratům a národním socialistům, čtyři lidovcům a dvě nestraníkům. Jak píše ve svých pamětech pozdější člen NVB a jeho předseda v letech 1946–1948 Josef Podsedník, o tomto poměru rozhodl sám předseda Matula, když tvrdil, že národní výbory mají být sestaveny dle politického klíče, dohodnutého vládou v Košicích, a trval

se brněnští komunisté snažili Benešovu popularitu využít i pro vlastní prospěch, svědčí proslav předsedy NVB Matuly, který v něm mimo jiné řekl: „*Děkujeme Vám co nejsrdečněji také za to, že naši nezávislou republiku jste nejen vnitřně zabezpečil, ale zajistil i mezinárodně smlouvou o vzájemném přátelství a pomoci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik. Také doma jsme přesvědčeni, že Sovětský svaz se svou vítěznou Rudou armádou může náš stát existenčně zabezpečit a znemožnit opakování tragedie z roku 1938 a 1939.*“⁵²

Tento zápas, skrytý před očima veřejnosti, ale nakonec skončil porážkou demokratických sil a vlastně i prezidenta Beneše, který se, přes veškerou manifestaci podpory v roce 1945 i po něm, cítil v rozhodujícím okamžiku osamocen. V době, kterou sledujeme, však ještě rozhodnuto nebylo, a tak Benešova cesta, včetně uvítání v Brně, varovala komunisty před jeho popularitou a dávala naději zastáncům demokracie v Československu.

NÁVŠTĚVA EDVARDA BENEŠE VE MĚSTĚ BRNĚ 9. ČERVENCE 1946

Návštěva prezidenta Beneše z roku 1946 má ve srovnání s minulou řadu rozdílných rysů. Zatímco v roce 1945 přijížděl Beneš z exilu do města čerstvě zdemolovaného válkou, Brno roku 1946 již pracovalo na svojí obnově na plné obrátky, a proto mohla být brněnskými úřady zastávce prezidenta věnována pozornost, jakou si zasloužila. Zatímco v roce 1945 se teprve formovaly orgány městské a zemské správy a návštěva prezidenta byla projednávána teprve den před jejím uskutečněním, v roce 1946 započaly přípravy s více než dvouměsíčním předstihem.

Přes tyto výhody se však během příprav museli organizátoři návštěvy potýkat s řadou problémů i nejasností. Tou nejzásadnější bylo samotné datum příjezdu prezidenta republiky. Návštěva Brna byla plánována jako jeden z bodů programu prezidentova pobytu na Moravě, který se měl konat po parlamentních volbách vypsáných na 26. května 1946, následně volbě prezidentské⁵³ a jmenování vlády. Zpravuje nás o tom vlastnoručně podepsaný záznam přednosta Kanceláře prezidenta republiky (KPR) Jaromíra Smutného, datovaný 27. dubna 1946.⁵⁴ V něm Smutný popisuje své setkání 22. dubna v Náměšti nad Oslavou s předsedou ZNV Františkem

---

na tom, aby byly ve stejném poměru též národní výbory v městských částech. Dne 7. května přijela část košické vlády do Brna a členům NVB ministr Stránský oznámil, že správný klíč má být zcela paritní a tedy že každá strana má mít v NV stejný počet zástupců. Komunisté však toto odmítali a až po delší domluvě se vzdali tří křesel ve prospěch ostatních stran. V tomto poměru — 9/7/7/5/2 — vydrželo složení NVB až do voleb v roce 1946. Podsedník, J.: *Kronika*, s. 60–63.

52 *Jsmo šťastní, že Vás máme mezi sebou.* Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

53 I z této krátké poznámky je jasné patrné neotřesitelné postavení Edvarda Beneše v tehdejší době. Nikoho ani nenapadlo, že by mohl být zvolen prezidentem někdo jiný. Ostatně Benešovu pozici demonstrovala i samotná volba 19. června 1946, kdy dostal hlasy všech 298 volitelů.

54 Archiv kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky 1919–2003, inv. č. 1820, kart. 352, Prezident dr. E. Beneš: Cesty a zájezdy na Moravu 1946.

Loubalem a projednávání pobytu prezidenta Beneše na Moravě. Přípravy návštěvy se rozjely takřka okamžitě, a to i přesto, že samotné datum prezidentova příjezdu na Moravu bylo definitivně potvrzeno až 3. července 1946.⁵⁵ Začátek moravského pobytu prezidenta Edvarda Beneše byl stanoven na 6. července 1946 a samotná návštěva Brna na úterý 9. července.

Příprava návštěvy Brna zahrnovala především práci na programu prezidenta a zajištění jeho bezpečnosti.

Otázky programu se dotkli již Jaromír Smutný s Františkem Loubalem, ale první předběžná verze týkající se návštěvy Brna je datována 6. května 1946.⁵⁶ Program začínal devátou hodinou ranní, kdy měl být Edvard Beneš přivítán na Dominikánském náměstí. Do 13.00 h měl navštívit některé brněnské továrny. Dokument však žádnou nejmenuje. Na odpoledne byl naplánován intimní oběd ve vile Stiassny. Vrcholem prezidentské návštěvy měla být slavnostní recepce pořádaná ZNV, jíž se mělo zúčastnit na 300 osob. Od té doby vznikla řada dalších verzí prezidentského programu. Mezi vážně zvažovanými, ale nakonec neuskutečněnými body programu byla i návštěva výstavy Slovenského národního povstání na Husově ulici a návštěva podniku Schoeller.⁵⁷ Konečný program zájezdu do Brna lze nalézt v Archivu města Brna.⁵⁸ Zahrnuje celou Benešovu cestu z 9. 7. 1946, odjezdem z Náměstě nad Oslavou počínaje a návratem tamtéž konče. Autoři programu předpokládali, že průměrná rychlost pohybu vozů prezidentské kolony bude 35 km/h. Pro větší přehlednost je program zpracován stejnou formou jako v originále.

7:45	Odjezd z Náměstě nad Oslavou. Jízda bez zastávky obcemi Kralice, Rapotice, Popovice, Zastávka.
8:05	Zastávka a uvítání v Rosicích. Prezident s průvodem vystupuje na tribunu. Hlášení předsedy ONV Brno-venkov Františka Dostala. Slavnostní proslov místopředsedy MNV Antonína Jandy. Ten poté odevzdá prezidentovi diplom o čestném občanství. Následuje předání kytic a darů, prezident se podepíše do pamětní knihy.
8:20	Prezident nastupuje do auta a je doprovázen předsedou ONV společně s místopředsedou MNV.
8:20–8:45	Cesta z Rosic do Brna. Bez zastávek přes obce Kývalka a Bosonohy.
8:45–8:50	Hlášení velitele oblasti a posádky na křižovatce do Lískovce.

55 AMB, fond B 1/3 Národní výbor města Brna – Presidiální spisovna I. (1889) 1945–1950 (1953) (dále jen fond B 1/3), inv. č. 71, fasc. 111/5, kart. 4, President republiky – zájezd prezidenta republiky do Brna 9. 7. 1946 a průjezd Brnem 14.. 17. a 18. 7. 1946, 1946–1947.

56 Tamtéž.

57 S prezidentovým příjezdem do této firmy se počítalo až do počátku července, kdy bylo pořadatelům oznámeno, že továrna Schoeller z důvodu dovolených zastaví 8. 7. provoz. Tamtéž. Také již existovaly proslovy dvou zástupců podniku, jež měly zaznít před prezidentem. MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 65, Přílohy k zápisům 1.–11. schůze revoluční rady 1945, f. 282, 284.

58 AMB, fond B 1/3, inv. č. 71, fasc. 111/5, kart. 4, President republiky ... 1946–1947.

- 8:50–9:00 Průjezd Brnem od ulice Vídeňská až na Náměstí svobody.
- 9:00–9:10 Na Náměstí svobody prezident vystoupí z auta, poté zazní státní hymna a po hlášení velitelů dojde k přehlídce čestného oddílu. Opět nastoupí do auta a průvod jede Zámečnickou ulicí na Dominikánské náměstí k Nové radnici.
- 9:10–10:00 Program na radnici. Prezident je přivítán předsedou NVB Matulou, který jej i jeho průvod uvede do 1. poschodí radnice. Zbytek suity prezidenta je mezitím prvním náměstkem předsedy NVB uveden do zasedací síně NVB. Prezident s manželkou se za doprovodu předse-
dů NVB a ZNV odeberou na balkon. Nejprve zazní uvítací proslov předsedy NVB Matuly, po něm prezidenta Edvarda Beneše. Poté, co prezident s chotí přijmou hold brněnských obyvatel, odchází z balkon. V hale budou prezidentovi představeni členové rady NVB, zástupci ústřední závodní rady a vedoucí úředníci NVB. Podává se občerstvení. Délka obou projevů byla odhadnuta na 20 minut, na představení a občerstvení mělo být vyhrazeno zbylých 30.
- 10:00–10:10 Cesta na Špilberk.
- 10:10–10:50 Hlášení velitele hradu a prohlídka.
- 10:50–11:00 Odjezd z hradu. Kolona směřuje do závodu firmy Storek.
- 11:00–11:30 Návštěva firmy Storek. Uvítací projevy národního správce Karla Antoníčka a předsedy závodní rady Stanislava Provazníka. Následuje prohlídka závodu.
- 11:30–11:40 Odjezd do Zbrojovky.
- 11:40–12:25 Návštěva národního podniku Zbrojovka Brno. Uvítací projevy před-
nesou ředitel Karel Krejčí a předseda závodní rady Ludvík Schlosár-
rek. Prohlídka závodu.
- 12:25–12:45 Odjezd přes zábrdovický most do vily v Pisárkách.
- 12:45–13:45 Odpočinek prezidenta a jeho suity.
- 13:45–15:00 Oběd v úzkém kruhu.
- 15:00–15:50 Odpočinek prezidenta a jeho suity.
- 15:50–16:00 Odjezd z městské vily k vchodu do Zemského domu na České ulici.
- 16:00–19:00 Recepce pořádaná předsedou ZNV v Zemském domě na počest pre-
zidenta republiky a paní Hany Benešové.
- 19:00 Odjezd z Brna bez zastávek přes obce Bosonohy, Kývalka, Rosice,
Zastávka, Popovice, Rapotice, Kralice.
- 20:00 Příjezd do Náměště nad Oslavou.

Přestože pořadatelé brněnské návštěvy pracovali na prezidentově programu přes dva měsíce a pečlivě se snažili vybalancovat jej co nejlépe, návštěva nakonec proběhla trochu odlišně, jak si ukážeme dále.

Zajištění bezpečnosti během návštěv měl mít v každém městě na starosti bezpečnostní referent MNV. V případě města Brna jím byl člen KSČ František Chlup.

Pod jeho vedením došlo k přípravám na prezidentovu návštěvu, jež máme detailně zdokumentovány v depozitu Moravského zemského archivu v Brně ve fondu B 280.⁵⁹ Z nich také víme, že hladký průběh návštěvy i bezpečnost hlavy státu zajišťovaly hned tři složky — zaměstnanci ministerstva vnitra, členové SNB i StB, jichž bylo přes 800,⁶⁰ armádní složky, jejichž počet neznáme, ale víme, že trasu od Václavské ulice k náměstí Svobody a od něj až k hradu Špilberk mělo lemovat jedenáct útvarů,⁶¹ a jako poslední civilisté, v dokumentu popisovaní jako „*pomocné služby bezpečnostní*“. Mezi nimi se nacházeli především členové brněnských spolků, například Sokola, Svazu brannosti, Sdružení osvobozených politických vězňů,⁶² Československé obce legionářské a dalších. Analýzou dokumentu a především části⁶³ popisující jednotlivé úseky cesty a udávající počty orgánů podílejících se na zajištění bezpečnosti Edvarda Beneše lze zjistit, že z civilních složek se počítalo celkem s 2 054 lidmi.

Mezi povinnosti bezpečnostních sborů patřila organizace jim svěřeného úseku v den návštěvy, zahrnující ujištění, zda jsou dodržována všechna bezpečnostní nařízení, zda je úsek náležitě vyzdoben a zda je obyvatelstvo „*stejněměrně rozděleno*“,⁶⁴ což znamenalo, že vpředu měly stát děti a ženy a že se nevhodně oblečené osoby nevyskytovaly v první řadě. Zvláštní pozornost měla být věnována též rizikovým místům. Jednalo se o předem vytipované prostory zahrnující sady, keře, zboženiště, podzemní kryty či veřejné záchodky. Zvláštní hlídky si vysloužily kavárny a restaurace podél trasy prezidentské kolony a také sociální ústavy a pracovní středisko pro Němce na ulici Jihlavské.

Bezpečnostní opatření zahrnovala též omezení a částečné zastavení veřejné dopravy v průběhu návštěvy prezidenta, stejně jako zřízení zdravotní služby pro přihlížející.⁶⁵

Moravská návštěva prezidenta Edvarda Beneše byla roku 1946 naplánována na dobu od 6. do 21. července. V tomto rozmezí prezident republiky pobýval na zámku v Náměstí nad Oslavou, odkud v určené dny vyjžděl navštívit moravská a slezská města. Mezi vybraná patřily například Jihlava, Brno, Olomouc, Ostrava či Opava a řada dalších obcí při cestě.

---

59 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 64, Přílohy k zápisům ... 1945.

60 Tamtéž, f. 46–48. Z dokumentu vyplývá, že 634 mužů bylo z SNB a 198 z StB. Celkem tedy 832 osob. Neznáme však počet členů SNB ve skupině jež byla označena jako četa pro zvláštní úkoly.

61 Tamtéž, f. 115.

62 SOPV vznikl až v květnu 1946 a na jeho zahajovacím sjezdu byl i Edvard Beneš. Díky krátkému období existence byla brněnská prezidentská návštěva jednou z prvních akcí, kde se její členové mohli prezentovat na veřejnosti. Více o historii i současnosti Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých na: SOPVP.CZ, <http://www.sopvp.cz/>, cit. 8. 8. 2009.

63 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 64, Přílohy k zápisům ... 1945, f. 49–72.

64 Tamtéž, f. 40.

65 Tamtéž, f. 92.

Jak víme, návštěva Brna se odehrála 9. července 1946. Kolona prezidenta Beneše, čítající patnáct vozidel a přibližně padesát osob,⁶⁶ vyrazila přesně dle připraveného programu v 7.45 h,⁶⁷ ale díky neplánovaným zastávkám v Troubsku, Bosonohách i v Zastávce u Brna se prezident zpozdil a do moravské metropole dorazil s takřka půlhodinovým zpožděním, deset minut po deváté hodině ráni.⁶⁸ Dle svědectví Národní obrody⁶⁹ se v brněnských ulicích tvořily špalíry obecnstva ještě před osmou hodinou, a to přesto, že hustě přšelo. O hodinu později, tedy v době, kdy měl prezident dorazit do centra Brna,⁷⁰ byly ulice vnitřního města zaplněny lidem, především na Wilsonově náměstí (v současné době ulice Nádražní), na Masarykově třídě a na náměstí Svobody. Město bylo bohatě vyzdobeno prapory a vlajkami a na náměstí Svobody a na Dominikánském náměstí zaujali místa členové korporací oblečení v krojích. Po příjezdu na hranice města prezident vystoupil z auta a přijal hlášení ministra národní obrany, generála Ludvíka Svobody, ministra vnitra Václava Noska i městského vojenského velitele. Už zde na něj čekaly stovky nadšených lidí a nejinak tomu bylo při průjezdu ulicemi Vídeňskou, Křížovou, Starobrněnskou,⁷¹ Hybešovou, přes Wilsonovo náměstí, Masarykovu ulici až na náměstí Svobody. Mezi devátou a desátou hodinou ustal déšť a moře deštníků nad hlavami obecnstva se takřka ztratilo. Čtvrt hodiny před desátou již mohli lidé shromáždění na Masarykově ulici a náměstí Svobody, stejně jako další v oknech a na střeších, zaslechnout šumot i jásavý a radostný pokřik na uvítanou.⁷² Kolona prezidenta republiky dojela až na náměstí Svobody a zastavila před budovou Moravské banky u ústí Zámečnické ulice, kde prezident za zvuku státní hymny opět vystoupil z vozu a přijal hlášení velitele brněnské posádky a ředitele SNB. Po přehlídce čestné roty a bojovníků z první i druhé světové války nastoupil do auta a zamířil na Dominikánské náměstí k Nové radnici. Projížděl Zámečnickou ulicí, lemovanou dvěma řadami stožárů, až přijel na Dominikánské náměstí a z něj skrze dav mávající vlaječkami i bílými šátky na nádvoří Nové radnice. Poté, co prezident s chotí, doprovázeni předsedy Loubalem a Matulou, vystoupili z auta, byli pod schodištěm uvítáni akademickými hodnostáři Masarykovy univerzity, Benešovy techniky i Palackého univerzity v Olomouci. Pro jásot čekajících lidí jim však údajně nebylo příliš rozumět. Na radnici byli prezidentovi představeni zástupci rady ZNV a NVB a poté vystoupil Edvard Beneš společně s manželkou, předsedy ZNV a NVB a ministry Noskem a Svobodou

66 AMB, fond B 1/3, inv. č. 71, fasc. 111/5, kart. 4, President republiky ... 1946–1947.

67 *Jásající Brno pozdravilo svého prezidenta*. Rovnost, č. 156, 10. 7. 1946, s. 2.

68 Tamtéž.

69 *Nadšený hold milovanému prezidentu republiky*. Národní obroda, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 1.

70 Hodina prezidentova příjezdu, stejně jako rámcový program jeho pobytu v Brně, byla vytištěna v řadě periodik a Brňané tak věděli, kdy a kde by se měl prezident nacházet.

71 Zde se však patrně tehdejší novináři spletli, protože již v roce 1946 byla Starobrněnská ulice stejná jako dnes, tedy mezi Šilingrovým náměstím a Zelným trhem. Křížovou a Hybešovu spojuje Václavská. Do roku 1946 Ugartova.

72 *Jásající Brno pozdravilo svého prezidenta*. Rovnost, č. 156, 10. 7. 1946, s. 2.

na radniční balkon. V tu chvíli dosáhlo provolávání slávy tisícíhlavého davu vrcholu a mezi skandovanými hesly mohl prezident zaslechnout i „*Ať žije prezident Beneš*“, nebo „*Beneši a Masaryku, budujeme republiku*“.⁷³ Dle novinových zpráv bylo velmi obtížné ztížit dav natolik, aby mohl předseda NVB Matula přednést uvítací projev.⁷⁴ V něm zmínil předchozí návštěvu dne 12. května 1945, mluvil o budování a opravách města a také poděkoval prezidentovi za jeho práci. Svůj projev zakončil symbolicky větou odkazující na návštěvu předchozí: „*My Vás máme rádi*“. Na něj navázal Edvard Beneš s vlastním proslovem,⁷⁵ v němž hovořil o dosavadních politických krocích po druhé světové válce a až politologickou analýzou obhajoval návrh decentralizace státu. Prezidentův projev, na jehož konci pochválil věrnost Moravanů během války a řekl, že počítá „*zvláště s Moravou i v době dnešního budování*“, vyvolal vlnu dlouhotrvajícího potlesku. Poté se prezident na okamžik odebral do radniční haly, odkud jej i s manželkou ještě dvakrát vytáhlo skandování shromážděných diváků.⁷⁶

Nadšenou atmosféru prezidentova vítání nám dokumentuje i autentický, patrně ještě ten den psaný záznam v deníku pana Bohumila Justyna Popeláře. V něm se dočteme: „*Dnes je hostem města Brna pan prezident republiky dr. E. Beneš a jeho paní Hana, má řeč na radnici = trvale poukazuje na závaznost našich socializačních činů a na mravní stránku všeho našeho úsilí. Viděl jsem je projíždět z balkonu ŽŠR. Vlídny úsměv, řeči plné lásky k pravdě, spravedlnosti a hlavně k realistickému nazírání na skutečnost: Střední cesta a harmonie. Ať žije prezident Beneš! V Brně jej vítáme vloni davy volaným ‚my Vás máme rádi‘. President Budovatel Brno je ve varu a jásu, nad městem vlají tisíc vlajek.*“⁷⁷ Zápis je ukončen perokresbou československé vlajky. Před svým odjezdem z radnice se Edvard Beneš ještě stihнул poptat zástupců města na život v Brně. Od nich také obdržel album, které fotografiemi dokumentovalo vývoj Brna od osvobození v roce 1945 do prezidentovy návštěvy.

V 11.00 h,⁷⁸ tedy ve srovnání s programem o celou hodinu později, opustil prezident radnici, nasedl do auta a společně se svým průvodem se vydal na hrad Špilberk. Za jáсотu občanů projela kolona Dominikánským náměstím, Zámečnickou ulicí, náměstím Svobody a Kostelní ulicí (dnešní Rašínova) na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí), odtud pokračovala přes Benešovu třídu (dnešní Joštova), Údolní a Úvoz. Z Úvozu odbočil prezident s doprovodem na Špilberskou (v dnešní době Gorazdova), kde stál podél cesty špalír vojáků a kde z bezpečnostních důvodů nesměli být diváci. Na hradě Beneše uvítaly fanfáry vojenských trubačů a plk. Jaroslav Chrudina, velitel hradní posádky, který hostu ukázal kapli, v níž byli za protektorátu umístěni političtí vězni, později transportovaní do Buchenwaldu, nebo

73 *Nadšené uvítání pana presidenta v Brně.* Čin, roč. 2, č. 154, 10. 7. 1946, s. 1.

74 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 65, Přílohy k zápisům ... 1945, f. 270–271.

75 *Klídná strážlivost a politická vyspělost se osvědčila.* Svobodné noviny, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 1.

76 Tamtéž.

77 AMB, fond T 34, inv. č. 14, kart. 3, Kniha na rok 1946.

78 *Pan prezident republiky zase mezi námi.* Slovo národa, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 3.

kasematy, kde nacisté popravovali vězně.⁷⁹ Výklad podal prezidentovi i předseda ZNV Loubal, který byl jedním z lidí, kteří si za války prošli vězněním na Špilberku.

Deset minut před dvanáctou hodinou odjížděl prezident za zvuku fanfár z hradu. Na programu měl návštěvu dvou brněnských průmyslových podniků a do prvního z nich — závodu Storek na Klazarově ulici (dnes Podnásepní) — se vydal skrz Špilberskou, Úvoz, Údolní, Benešovu, Husovu, Nádražní, Wilsonovo náměstí a Křenovou. Továrna firmy Storek se za války stala terčem bombardování a většina jejích budov byla pobořena a strojů zničena.⁸⁰ Zřejmě právě na jejím příkladě chtěli brněnští zastupitelé prezidentovi ukázat, jak probíhá uzdravování městského průmyslu. Dalším z důvodů mohl být fakt, že se jednalo o podnik zkonfiskovaný německému Brňanu Storkovi, který patřil k nacionálně vyhraněným a protičesky naladěným Němcům. Na nádvoří podniku prezidenta vítaly fanfáry z Libuše, stejně jako dav zaměstnanců a národní správce podniku Karel Antoníček. Ten na malé tribuně, kam vystoupil i s prezidentem, přednesl uvítací projev,⁸¹ po němž následovaly ještě projevy předsedy závodní rady Stanislava Provazníka⁸² a zástupce Krajské odborové rady a Revolučního odborového hnutí brněnského kraje, komunisty Josefa Kapouna.⁸³ Na tyto proslovy odpověděl prezident vlastní řečí,⁸⁴ v níž vyjádřil důvěru v práci dělnictva. Poté obdržel od zástupců podniku uměleckou plastiku a album dokumentující poškození továrny za druhé světové války i jeho opravy po ní. Prezident si ještě prohlédl jednotlivá oddělení závodu a stroje, které dělníci při práci používají.

Další plánovanou zastávkou byla brněnská Zbrojovka, k níž dojela prezidentská kolona ulicemi Klazarova, Křenová, Stalinovy sady (v současné době Koliště) a Cejl. Brána podniku se před prezidentovým průvodem otevřela ve 12.45 h. Na továrním nádvoří již čekali zaměstnanci Zbrojovky a nadšeně zdravili prezidenta republiky, kterého oficiálně uvítali hned tři zástupci podniku — národní správce Zbrojovky Novotný, ředitel podniku Karel Krejčí a předseda závodní rady Ludvík Schlossárek.⁸⁵ Na jejich proslovy, ve kterých prezidenta ujišťovali, že se budou snažit pracovat co nejlépe, odpověděl Edvard Beneš vlastním. V něm poděkoval za slib Zbrojováků a vyzdvihl důležitost poctivé práce pro úspěch znárodnění.⁸⁶ Stejně

79 *Projev pana prezidenta v Brně*. Čin, roč. 2, č. 154, 10. 7. 1946, s. 2.

80 Tamtéž.

81 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 65, Přílohy k zápisům ... 1945, f. 274.

82 Tamtéž, f. 276.

83 Výjimečně zajímavý je tím, že zatímco všechny projevy adresované při jeho brněnské návštěvě prezidentovi máme zdokumentované v archivních fondech AKPR, AMB i MZA, tento jediný nikde nenajdeme a zřejmě tedy neprošel žádným schvalovacím procesem a ani nebyl původně plánován. Ostatně vystoupení Josefa Kapouna vzpomíná pouze Rovnost a Svobodné noviny a následující proslov prezidenta Beneše začíná slovy „Pane správče, pane předsedo, vážení občane!“, tedy ignoruje Kapounův projev. *Jásající Brno pozdravilo svého prezidenta*. Rovnost, č. 156, 10. 7. 1946, s. 2.

84 *Pan prezident republiky zase mezi námi*. Slovo národa, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 3.

85 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 65, Přílohy k zápisům ... 1945, f. 282–284.

86 *Pan prezident republiky zase mezi námi*. Slovo národa, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 3.

jako ve firmě Storek se prošel po závodě a jeho jednotlivých odděleních. Dokonce krátce promluvil k zaměstnancům závodním rozhlasem a „*pravil, že návštěva Zbrojovky ho potěšila, že vidí, že zbrojováci mají a znají odpovědnost k tomu, co znamená národní podnik. K další práci přál pak mnoho zdaru*“.⁸⁷ Prezident si prohlédl výrobky Zbrojovky a před odjezdem ještě postál před pamětní deskou za umučené zaměstnance.

Prohlídka trvala do 13.30 h. Beneš nastoupil do vozu a po rozloučení odjel do vily v Pisárkách. Podél jeho trasy, čítající ulici Cejl, Malinovského náměstí, Palackého třídu (dnes Benešova), Wilsonovo náměstí, Hybešovu, Křížovou, Výstavní a Hlinky, čekaly davy, kterým nevadilo ani to, že musely vyčkat o hodinu déle. O prezidentově činnosti během pobytu ve vile nemáme informace, neboť periodika respektovala dobu jeho odpočinku. Avšak dle novinových zpráv a při komparaci s připraveným programem vyplývá, že prezident k vile dorazil přibližně v 13.50 h, tedy ve srovnání s programem o hodinu později. Nevíme, zda přišel o plánovaný odpočinek před obědem, ale samotný oběd, který se měl původně konat mezi 13.45 a 15.00 h, musel být posunut.

Pro variantu, že se program pouze o hodinu posunul, ale časové rozmezí zůstalo, hovoří i doba, kdy se vydal na čestnou recepci. Až po čtvrté hodině odpolední připochoovali k vile příslušníci zahraničního odboje z první i druhé světové války, aby vytvořili čestný špalír, a teprve kolem páté dorazil prezident k sídlu ZNV,⁸⁸ ačkoli tam měl být o hodinu dříve. Také zde jej vítaly tisíce přihlížejících, kterým čekání zpříjemňovala hudba vojenské kapely. Prezident se údajně usmíval a sám shromážděné občany srdečně, společně s manželkou, zdravil. Poté se i s doprovodem odebral do reprezentační místnosti Zemského domu, kde se recepce konala. Celé akce se účastnili zástupci brněnských i moravských a slezských elit, a to nejen politických, jako například poslanci či místní zastupitelé, ale i spolkových, církevních, vojenských a dalších. Prezident během recepce přijal třiatřicet deputací,⁸⁹ zatímco jeho choť pět. Oba také dostali řadu darů, jejichž seznam však nemáme k dispozici. Lidé shromáždění před Zemským domem soustavně skandovali a prosili prezidenta Beneše, aby se jim ukázal. Jejich nadšení dokonce narušovalo průběh recepce, což dokládají Svobodné noviny: „*Tisíce Brňanů, kteří vytrvale stáli na ulici a vzhlíželi do prvního patra, si ovšem neuvědomilo, že v této místnosti bohužel pro jejich stálé provolávání slávy nebylo možno otevřít ani okna. Pan prezident musel proto vyslechnout všechny delegace v dusném, těžko dýchatelném ovzduší*“.⁹⁰ Edvard Beneš občanům vyhověl, a jako za ten den už mnohokrát, pozdravil je. Po necelých třech hodinách⁹¹ recepce skončila a posledním bodem prezidentova programu byl odjezd zpět do Náměště.

87 Tamtéž.

88 Tamtéž.

89 MZA, fond B 280, inv. č. 159, kart. 65, Přílohy k zápisům ... 1945, f. 139–145.

90 *Velký zájem pana presidenta o Brno*. Svobodné noviny, roč. 2, č. 156, 11. 7. 1946, s. 1.

91 *Radostný den Brna*. Svobodné noviny, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 2.

Edvard Beneš však do svého programu zařadil ještě jeden původně neplánovaný bod. Tím byla návštěva výstavy Zemského studijního a plánovacího ústavu v budově reálného gymnázia stojící naproti Zemskému domu. Zde byl prezident seznámen s úkoly a cíly ústavu a také mu byl předán souhrn základních námětů k moravskoslezskému zemskému plánu, který zahrnoval problémy hospodářské, technické i administrativní. Edvard Beneš s manželkou si údajně s velkým zájmem prohlédli exponáty a hlavu státu též velmi zaujaly vědecké studie spojené s odsunem Němců a jeho dopadem na československé hospodářství.⁹² Na konci svého pobytu zde se prezident rozloučil slovy: „*Děkuji Vám, mnoho zdaru ve Vaší práci, děláte to dobře.*“⁹³

Výstavu opustil Edvard Beneš přibližně v 20.00 h a zástupci ZNV i NVB byl doprovázen až na hranice města. Po celé trase čekali občané, aby se mohli rozloučit se svým prezidentem. V Náměšti se jeho kolona zastavila asi o hodinu později a prezident si údajně brněnskou návštěvu pochvaloval.⁹⁴

Ačkoli se na poválečné návštěvy Edvarda Beneše v Brně takřka zapomnělo, stále se jedná o památné události. Jejich význam nebyl pouze demonstrativní, kdy se prezident přijel ukázat svému lidu. Naopak jejich důvodem bylo v prvé řadě podpořit morálku obyvatel. V roce 1945 přítomnost Edvarda Beneše dokazovala, že je skutečně po šesti letech válečných útrap a že nyní může československý lid doufat v lepší zítřky. O rok později zase Beneš burcoval k práci pro republiku i všechny její obyvatele. A to, že jeho slova nebyla planá, dokazuje nadšení obyvatel i jejich spontánní sliby. Prezident byl ikonou, které lidé v prosloveh, novinových článcích i v heslech volaných v ulicích a náměstích slibovali, že se zasadí o to, aby se v Československu opravdu žilo ještě lépe, než tomu bylo před válkou.

Prezidentovy cesty měly i politický význam. Nejen že se mohl seznámit s lokálními problémy a svým vlivem se zasadit o jejich řešení, ale svůj význam měly bezpochyby i pro skrytý politický boj mezi komunisty a zastánci demokracie, kteří v podpoře lidu prezidentovi, demonstrováné právě během jeho státnických návštěv, spatřovali výhodu pro případ konfliktu s komunisty. Přestože se důvěra v podporu mas ukázala roku 1948 lichou, museli s ní v této době počítat nejen Benešovi příznivci, ale i samotní komunisté.

Srovnáme-li obě návštěvy, zjistíme, že hlavní rozdílné rysy jsou způsobeny především podmínkami, za nichž k oběma návštěvám došlo. V prvním případě neměli brněnští představitelé dostatek času a prostoru na přípravu. Z toho poté pramenila nedokonalá organizace návštěv. Někteří diváci se tak dostali až k samotnému

---

92 Tyto studie zjišťovaly, jak nahradit odsunutě Němce z pohraničí novými pracovními silami z vnitrozemí, aby se v pohraničí udržel chod průmyslu i zemědělství. *Velký zájem pana presidenta o Brno*. Svobodné noviny, roč. 2, č. 156, 11. 7. 1946, s. 1.

93 Tamtéž.

94 „*Při rozloučení se vyjádřil pan prezident předsedovi ZNV Loubalovi, že s průběhem brněnské návštěvy byl velice spokojen. Usmívaje se dodal, že po tak perném dni mu bude jistě dobře chutnat a stejně dobře se mu bude spát.*“ Tamtéž.

prezidentovi, že „*chyběla jistá spořádanost*“, ve svém deníku píše i jeden z přihlížejících Brňanů, Bohumír Justyn Popelář. Naopak během druhé návštěvy byla bezpečnost již zajištěna tak, jak se na příjezd prezidenta sluší.

Lišila se též ústřední témata návštěv, jak je patrné z prezidentova programu i proslovů, jež během návštěv zazněly. Roku 1945 se mluvilo především o konci války a jejích následcích, což odrážely i prezidentovy návštěvy ve vybombardovaných částech města a Kounicových kolejích. O více než rok později však mluvil prezident i ostatní řečníci především o budování průmyslu pro poválečnou republiku a svůj zájem o ni podtrhl i zastávkami ve dvou brněnských podnicích a na výstavě Zemského studijního a plánovacího ústavu.

Je překvapivé, že ze zpráv tehdejších periodik i osobních záznamů se zdá, že neskutečná popularita prezidenta Beneše nijak neoslabila ani více než rok od jeho první návštěvy Brna. Dalším shodným rysem je fakt, že ani v jednom z případů se nejednalo o samostatnou návštěvu Brna. Stejně tak museli v obou případech organizátoři návštěv improvizovat z důvodu neplánovaných změn. V prvním případě prodloužení prezidentova pobytu o celé tři dny, ve druhém časový posun programu a prohlídka výstavy, s níž se původně nepočítalo.

V dnešní době již přítomnost Edvarda Beneše v Brně, byť pouze v neživé formě, zdaleka nevyvolává nadšení, jaké pociťovali Brňané před více než šedesáti lety a komunistickým převratem. Diskuze a polemiky, zda si Edvard Beneše svoji sochu před právnickou fakultou zaslouží, či nezaslouží a zda je tento krok vhodný, či ne, nechám osobám povolanějším. Úkolem této studie bylo pouze popsat dvě státnické návštěvy po druhé světové válce.

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

PROJEV PŘEDSEDY ZNV FRANTIŠKA LOUBALA PŘI UVÍTÁNÍ
PREZIDENTA BENEŠE V BRNĚ 12. KVĚTNA 1945¹

Pane presidente, připadá mi to jako sen, když vás vítám v naší válkou zkrúšené zemi moravskoslezské jménem předsednictva zemského Národního výboru jako jeho předseda. Těšili jsme se na tento okamžik, až vás po tolika letech odloučení spatříme v naší osvobozené vlasti. Dnes jest toto přání splněno a těší nás, že jste dodržel slib, když jste nám oznámil, že vaše cesta do osvobozené vlasti povede přes Košice, Bratislavu a Brno do Prahy. V dobách našeho největšího útisku sveřepým Germánem byl jste, pane presidente, naší nadějí, posilou i útěchou zároveň. Věřili jsme ve vašeho dobrého genia a vaše projevy, které pak šly od ucha k uchu, byly tím nejsilnějším, co nás posilovalo. Děkujeme vám za to všichni bez rozdílu a těšíme se, že za vašeho moudrého vedení záhy se dostaneme z těch béd, do nichž nás uvrhla krutá germánská poroba i válka, která zanechala své těžké stopy v některých krajích naší země. Věříme, že i při napravování těchto béd nalezneme pro naši milou zemi u vás vždy porozumění.

Budte nám srdečně vítán, vážený pane presidente, a také vaše vzácná choť, která vás věrně provázela při vaší politické pouti. Přejeme vám oběma, abyste se dobře cítili mezi námi.

---

¹ Český národ slibuje: *Zůstaneme věrni*. Rovnost, roč. 1945, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

**UVÍTACÍ PROJEV PŘEDSEDY NVB VLADIMÍRA MATULY V NOVÉ RADNICI
BĚHEM NÁVŠTĚVY PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE 12. KVĚTNA 1945 ²**

Pane presidente, po šesti letech se vracíte domů mezi svůj lid, který zůstal věrný myšlenkám československé svobody.

Když jste odcházel roku 1938 do ciziny, zrádci a zaprodanci národa Vám spílali. S bolestí v srdci opouštěl jste svou vlast, abyste po šestiletém odloučení živ a zdrav se vrátil mezi nás. Vracíte se jako vítěz nad fašisticko-německým násilím. Za Vašeho vedení náš tisíciletý národní zápas o bytí či nebytí je rozhodnut. Země české budou domovem toliko národa českého.

Pane presidente, jsme Vám za to z plna srdce vděční a buďte ujištěni, že učiníme vše, aby také naše město stalo se městem ryze českým, tak jako bude českou a slovenskou celá Československá republika. Děkujeme Vám co nejsrdečněji také za to, že naši nezávislou republiku jste nejen vnitřně zabezpečil, ale zajistil i mezinárodně smlouvou o vzájemném přátelství a pomoci mezi Československou republikou a Svazem sovětským socialistických republik. Také doma jsme přesvědčeni, že Sovětský svaz se svou vítěznou Rudou armádou může náš stát existenčně zabezpečit a znemožnit opakování tragedie z roku 1938 a 1939.

Pane presidente, my zde doma a Vy v zahraničí pracovali jsme všichni na společném cíli. Odloučení od sebe byli jsme přece spojeni společnou myšlenkou osvobození vlasti. Naše ztráty na domácí půdě byly veliké. Státisíce nejlepších synů a dcer národa bylo zastřeleno, umučeno gestapem nebo zahynulo v koncentračních táborech. Posledních šest let je nejhroznější dobou v dějinách našeho národa. Hrůzy a krutosti třicetileté války a jiných válek mizí před barbarstvím, bestialitou a sadismem válečných německých zločinců.

Je povinností nás, kteří jsme zůstali, nás domácích i zahraničních pracovníků, abychom nikdy nezapomněli na své padlé národní mučedníky a na jejich pozůstalé.

Pane presidente, znal jste dříve naše město a viděl jste, když jste projížděl ulicemi města, alespoň část Brna, jak vypadá nyní, když se přes ně přehnala válka. Octli jsme se v těžké situaci. Domy byly rozbity, ulice zpustošeny, bez vody, doprava byla zastavena a městu hrozila krize zásobovací.

Dnes již aspoň máme světlo a máme z toho všichni upřímnou a dětinskou radost. Stali jsme se válkou skromnějšími. Snažíme se ze všech sil, abychom základní nedostatky města, způsobené válkou, odstranili. Jde to pomalu, poněvadž nemáme k dispozici dopravní park, který je nutný pro veškeré obnovovací práce a pro zásobování města, tím spíše, že železniční doprava je zastavena.

Pane presidente, před Vámi stojí odpovědní zástupci našeho města. Jsme přesvědčeni, že s Vaší pomocí zdoláme všechny tyto překážky. Jakmile budeme mít

---

² *Jsme šťastni, že Vás máme mezi sebou.* Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

vodu a rozřešenu otázku dopravy a zásobování, přistoupíme k dalším úkolům, k plnění programu československé vlády.

Pane presidente, buďte přesvědčen, že víme o našich nedostatcích, ale slibujeme Vám, že se budeme snažit, abychom je rychle odstranili. Dnes Vás vítáme v ještě rozbitém a těžce zkoušeném městě. Až přijedete podruhé k nám, budeme mít jistě všichni radost z vykonané práce. Potom sám nejlépe posoudíte, co jsme pro naše město vykonali.

Pane presidente, jsme šťastni, že Vás máme zde mezi sebou, a řekněte nám, že se zase brzo přijedete na nás podívat.

**PROJEV PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE PRONESENÝ V PROSTORÁCH
NOVÉ RADNICE V BRNĚ DNE 12. KVĚTNA 1945³**

Vracíme se do vlasti po šesti letech bojů a práce. Vracíme se po jedné z nejstrašnějších katastrof, jaké kdy lidstvo zažilo. Náš zběsilý soused se na nás v roce 1938 vrhl s úmysly nejhoršími a dožil se při tom nejtěžší katastrofy v celé své vlastní historii. Připravoval nám hospodářské zničení, kulturní rozvrácení a národní zánik a přivodil sobě sám osud, jež bude celá dlouhá léta těžce nésti. A vytvořil si situaci, jejíž důsledky stihnou celé jeho dnešní i budoucí generace. Ponesou je jako zasloužený a plně mu náležející trest.

Pamatujete se, jak od jara 1938 se Hitler na nás připravoval? Pamatujete se na to, co do roku 1934 dělal Henlein a Frank celá jejich strana, mající ve svých řadách minimálně 80–90 procent německého lidu v Československu? Pamatujete se na ty pusté nacistické štvance proti nám po norimberském sjezdu v září r. 1938? Pamatujete se, jak mně Hitler dne 26. září 1938 sprostě spílal a do veřejnosti jarmarečně vyvolával, že mezi mnou a jím musí být definitivně rozhodnuto? Pamatujete se na všechny ty jeho válečné řeči od pádu Polska, k obsazení Norska, Belgie a Holandska, k pádu Francie, k pokusu o obsazení Anglie, k útoku na Rusko, k ohlašování, že Rusko je rozdrčeno, ruská armáda neexistuje, Balkán je obchvácen a Kavkaz a Afrika bude zabrána? A pamatujete se na jeho válečné řeči, v nichž už kdekoho porazil a všechny své odpůrce zničil a kdy jeho nacistická říše se připravovala, že přetrvá celé tisíciletí?

Vzpomínáte na ty sprosté a bídné hrozby proti našemu lidu těch různých Henleinů a Franků během celých sedmi let, to jejich nelidské, barbarské a pohanské řádění, ty Pečkovy domy, gestapácké kriminály a mučírny, ty koncentrační tábory, Lidice, Ležáky a všechna ta masová řádění a vraždění, jakých dosud naše historie nikdy nepoznala? A to denní ničení naší kultury, našich škol, našeho národního života, to denní urážení našeho lidství, kopání do nás a plivání po našem národě tím osvědčeným Herrenvolkem?

Dnes, právě dnes si to všichni pamatujeme, když je už vyneseno definitivní rozsudek nad Hitlerem, nad nacismem, nad Německem!

Jaký to byl v minulých dnech hrozný debakl válečný, jak zřídka kdy historie něco takového viděla! Celá léta jsme jej čekali, celá léta jej připravovali. V jednom měsíci přešli západní spojenci Rýn a rozbíjeli krok za krokem nekonečné řady německých žoldněřů, německých tanků, německých děl a německých vozů. Ve chvílích posledního nástupu sovětské armády rozbíjeli ruští vojáci nemilosrdně německá vojska, německé pancéře, německé zálohy a německé tankové svazy. Německé armády byly rozvráceny a roztrhány na kusy, nebylo souvislé fronty, nebylo souvislého velení — nebylo vůbec velení; každý bojoval na svou pěst a každý se začal starat už jen o sebe.

---

3 *Jsmo šťastni, že Vás máme mezi sebou.* Čin, roč. 1, č. 6, 13. 5. 1945, s. 1.

V jižním Německu byla armáda německá rozbita na kousky a její části byly sbírány po částech od jednotlivých spojeneckých svazů v neuvěřitelném chaosu a nepořádku. V Itálii německá armáda přestala existovat jako souvislá a pevná jednotka a její udržení se v bojové linii přestalo být vůbec vojenskou otázkou. Jednotliví generálové, gauiloiteri, nacističtí vůdci, quislinkovští zrádcové padali o překot do zajetí a každou hlásily vojenské spojenecké autority nějakého nového význačného činitele, na něhož bylo již čekáno, kde se ukáže, aby naň spojenecká autorita vojenská položila svou trestající ruku.

To byla ta pyšná, drzá a nadutá německá armáda, která ještě před měsícem zabíjela a vraždila, rozkazovala, nařizovala a poručovala! To byl ten světem vládnoucí Herrenvolk, jenž se zde ukázal v celé své katastrofě, v celé své zkáze a v celém svém bídném pádu.

Tak skončil tento veliký sedmdesátimilionový národ tuto svou, tak dobře připravovanou válku. Miliony mrtvých, statisíce ubitých a umučených, tisíce pozavíraných v kriminálech a koncentracích; statisíce rozvrácených rodin, milionové a miliardové majetky zničeny, rozbity, rozvráceny. Průmysl zničen a rozvrácen, zemědělství vyplundrováno a zpusťeno, řemesla opuštěna; vše bylo zkoncentrováno na válku a na poslední pokus o vynucení si míru; a mír ten nepřišel a nebyl spojenci povolen.

Tak končí svou válku nacismus. Až do poslední chvíle hnal německý lid do fanatického boje a tento lid do toho boje šel. To, co se zdá neuvěřitelným a nepochopitelným, se opravdu dělo: Ten německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nevzepřel se, nezamyslel se, nezastavil se; šel a dával se tupě nebo fanaticky zabíjet a zabíjel. Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným, a jeví se nám už jen jako jedna jediná veliká lidská nestvůra. Tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest.

Vzpomínáte si, jak jsme se v roce 1938 pokoušeli naše Němce přesvědčit, přemluvit a získat k tomu, aby se s námi dohodli, aby nepřipravovali zradu, aby neničili svůj stát a svůj blahobyť? A jak nám zpupně odpovídali a nestoudně se hrnuli do vlastní své záhuby? A myslíte, že je možno to znovu zase opakovat a znovu se s nimi dohodovat a za deset, dvacet let znovu vytrpět ty hrůzy strašné války a nové strašné katastrofy?

Ne, tu starou politiku, tu starou svou zkušenost už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.

Dohodli jsme se dále o budoucí úpravě svých věcí především také se Slováky. Vytvoříme si nový poměr mezi Čechy a Slováky, upravíme si svůj vztah ve smyslu plně rovnoprávnosti a rovnocennosti, na Slovensku si své věci budou řídit a spravovat Slováci, v zemích českých Češi. Vytvoříme si nové poměry hospodářské ve smyslu rovnoměrnější hospodářské spravedlnosti, vytvoříme si novou armádu ve smyslu nové její lidovosti; bude třeba nově organisovat celý náš kulturní život, který za posledních šest let se dožil takových zkáz a spoust, jaké jen Němci byli s to opravdu v našem životě napáchat.

Začínáme nyní nově svůj státní a národní život. Bude opravdu třeba začít v mnohém směru od počátku. Necht' si všichni uvědomujeme, že na nás všechny připadají veliké úkoly, že každý z nás musíme na svém místě do práce se zapojit a nezištně a obětavě všechny své úkoly vyplňovat.

A chtěl bych skončit tento krátký proslov těmito několika slovy: Buďme vděční za pomoc, již se nám v tak hojné míře dostalo od Sovětského svazu a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených států amerických. Buďme vděční za všechnu práci pro vítězství spojenců v této válce, buďme vděční Stalinovi, Churchillovi a Rooseveltovi. A především poděkujme za všechny oběti a všechnu práci pro svobodu vlasti našim vlastním vojákům.

A pro svou budoucnost si sami sobě řekněme: Zůstaneme vždycky věrni svým velikým tradicím československým a zůstaneme věrni svým lidovým, demokratickým a sociálním ideálům naší nové revoluční doby! Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se Sovětským svazem a nové společné naší politice slovanské. A společně s Ruskem, s Anglií a Amerikou už nedopustíme, aby byl tak pustě, pohansky a barbarsky ničen mír a demokratický řád světa.

**PROJEV PŘEDSEDY NVB VLADIMÍRA MATULY ZE DNE 9. ČERVENCE 1946,
KTERÝM VÍTAL PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE V BRNĚ**⁴

Pane presidente!

Den 12. května 1945 nevymizí nikdy ze srdcí dobrých českých lidí města Brna. V tento den na tomto náměstí vítal Vás český brněnský lid a jásal Vám vstříc voláním: Pane presidente, my Vás máme rádi.

Lid našeho města je statečný a kromě malé skupiny zrádců zůstal ve veliké zkoušce našeho národa v roce 1938–1945 věrný sobě, svým velkým národním tradicím a Vám, pane presidente.

Po 7mi letech vrátil jste se domů — do osvobozené vlasti — jako vítěz nad největším nepřítelem našeho národa a celého lidstva: nad německým nacismem a fašismem.

Vedl jste nás k vítězství v nejtěžších dobách, kdy šlo o život našeho národa a vedete nás i dnes při budování naší lidově-demokratické republiky.

A tu bychom Vás my v Brně, pane presidente, chtěli ujistiti, že jsme si plně vědomi své zodpovědnosti a že víme, že jen usilovná, houževnatá práce a naprosto svědomité konání povinnosti pomohou nám překonati všechny hospodářské těžkosti budování našeho státu.

Když si zároveň uvědomíme, že pravé vlastenectví musí se projevovat činy pro stát a národ, jehož zájmy musí být postaveny nade vše, tedy i nad zájmy jednotlivých politických stran, potom překonáme i nesnáze politické.

Pane presidente, my Vám slibujeme, že se budeme snažit jít cestou činorodého vlastenectví, cestou dobrých občanů státu i města, která nás přivede k lepší a šťastnější budoucnosti.

V tomto ujištění přijměte zároveň, pane presidente, náš projev lásky k vlasti, národu a k Vaší osobě.

Tato síla lásky to byla, která nám pomohla budovati i naše město. Z trosek vyrůstá nový život v našem městě. A teprve historie jednou spravedlivě zhodnotí, jaké překážky a těžkosti museli jsme a musíme dosud překonávat. Válka nám vzala základní věci hospodářského života a ty jsme již všechny vrátili našemu městu.

Pane presidente, viděl jste naše město před rokem a srovnal jste tehdy naše zničení s Londýnem. Můžete proto posouditi nejlépe sám, zda-li jsme konali svou povinnost.

V jednotě národ zvítězil a v jednotě musí budovat.

Vedl jste nás k vítězství a povedete nás k lepšímu a sociálně spravedlivějšímu zítřku.

Jste presidentem Budovatelem, který nepatří žádné politické straně, ale celému národu.

4 Moravský zemský archiv v Brně, fond B 280 Zemský národní výbor Brno (1785) 1945–1949 (1950), inv. č. 84, kart. 65, f. 270–271.

My Vám z hloubi srdce děkujeme za vše, co jste pro národ vykonal a přejeme vám hodně síly a zdraví pro další budovatelskou práci.

Jsmo šťastni, že jste aspoň na chvíli mezi námi, a zároveň šťastni také proto, že víme, že budete každoročně v Náměšti — a odtud to do Brna, zemského hlavního města naší Moravy, je přece tak blízko.

Své city k Vám a Vaší milé choti vyjadřujeme prostě a upřímně, tak jak to na Moravě dovedeme — a tak jak jsme to slyšeli před rokem zde na tomto náměstí: my Vás máme rádi!

**PROJEV PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE, KTERÝ PRONESL V BRNĚ
Z BALKONU NOVÉ RADNICE 9. ČERVENCE 1946**⁵

Děkujeme vám za milé přivítání, jehož se nám u vás dostalo. Slíbil jsem vám před rokem, že k vám brzo přijdu a dnes svůj slib plním. Vzpomněl jste, pane předse- do, stavu, v němž se město při první mé návštěvě nalézalo. Vidím, že od té doby, co Brnem prošla fronta, bylo vykonáno mnoho, i když mnoho práce ještě zbývá. Správně jste zdůraznil, že si plně uvědomujete svou zodpovědnost a že víte, že jen usilovná a houževnatá práce a naprosto svědomité konání povinností pomáhá nám dnes překonat všechny těžkosti. Je to opravdu jediná cesta, jak se dopracovat lepší budoucnosti, jak pro stát, tak i pro vaše město a zemi. Dovolte mi, abych v hrubých rysech připomněl to, co v tomto roce bylo vykonáno u nás v budování Českoslo- venska, a připomněl, co snad vykonat zbývá.

Přehlížíme-li rok budování, jímž jsme prošli, a posuzujeme-li zcela střízlivě, klid- ně a věcně i bez škarohlídství na jedné straně i bez přehnaného optimismu na straně druhé vykonané dílo, musíme konstatovat, že jsme vcelku vykonali práci dobrou. Postupovali jsme plánovitě, náš program z Košic jsme plnili krok za krokem, sys- tematicky a důsledně. Snad tato skutečnost ve chvatu dnů ani nevyniká; je ji však třeba zdůraznit, neboť svědčí o tom, že si dovedeme nejen vytknout program, ale také jej převádět do zákonů a nařízení a zákony pak v život. To bude platit i o no- vém plánu, který jsme si nyní dali a jehož nositelem je a bude naše nová vláda.

Osvědčila se v uplynulém roce opět klidná střízlivost a politická vospělost našich lidí. Zatím co svět prochází obdobím tápání a hledání, kdy prožívá těžké bolesti ro- dícího se nového politického i mravního pořádku — jak ani jinak po tak hrozné válce a tak vážné a dlouhé zkoušce politické, mocenské a mravní nemůže být —, pracovali jsme my na budování svého vlastního domova, umístěného ve světě na exponovaném místě, v celkovém klidu a v souhlase s převážnou většinou obyvatelstva s houževna- tostí, vytrvalostí a trpělivostí opravdu důstojnou velké věci. Pracovali jsme všichni v Národní frontě. Ta podle soudu nás všech se přes všechny potíže, přes živý volební zápas osvědčila a prokázala státu dobré služby. Je to dáno naší koncepcí demokra- cie. Poznali jsme právě v tomto roce při některých příležitostech takřka hmatatelně sílu demokratické myšlenky, která při vzpomínce na leta právě zašlá, při představě hrůzy, kterou jsme zde prožívali, takřka až dojímala. Mám na mysli oslavy 1. května a volby do ústavodárného shromáždění. Volby sami znamenaly svým provedením a důstojným průběhem velký klad, obecně oceněný zahraničními pozorovateli. Daly jasný výraz dnešní politické vůli národa. Lid ve svém celku potvrdil správnost dosa- vadní cesty, po které jsme šli, a dal svůj souhlas k dílu, které bylo vykonáno. Jsou to politické klady, jichž závaznost si musíme stále uvědomovat a které svědčí o tom, že jednota v národních cílech, politická ukázněnost a rozvaha našeho lidu stala se pro budoucnost, jak pevně doufám, téměř rysem našeho národního charakteru. Ostatně

5 *Klidná střízlivost a politická vospělost se osvědčila.* Svobodné noviny, roč. 2, č. 155, 10. 7. 1946, s. 1.

současně s tím pocítili jsme v projevech našich literátů, vědců a žurnalistů opět svobodného ducha, zaslechli jsme opět hlas svobodného člověka a občana, tvořící tak synteticky znaky nové naší národní politické kultury socialisující poválečné doby.

V prvním období našeho nového státního života žili jsme i po stránce právní životem revolučním. Byl to vlastně smysl dekretů, které v tomto prvním období nahradily zákony, usnesené Národním shromážděním. Byl jsem si dobře této mimořádnosti a revolučnosti presidentských dekretů vědom a usiloval jsem sám o dodatečnou jejich legalisaci Národním shromážděním. Národní shromáždění svůj souhlas k těmto opatřením dalo. Bylo to Národní shromáždění prozatímní, ustavené 28. října 1945. Vytvořilo přechod k politickým poměrům normálním, usneslo volební zákon, podle něhož bylo zvoleno Národní shromáždění ústavodárné, ustavené dne 18. června letošního roku. Tím jsme dospěli k definitivním formám našeho demokratického parlamentárního života.

Ústavodárnému shromáždění je nyní svěřena nejvážnější úloha, aby vytvořilo nové základní zákony státní, ústavu republiky. Do ní budou pojaty četné vymoženosti, jichž jsme se dopracovali již v prvním roce samostatného národního života. Nadto bude však musit být řešena řada naléhavých a obtížných otázek. Základní otázkou bude úprava vztahu československého. Nechci předbíhat událostem, pokládám však za potřebné říci, že jsem pevně přesvědčen, že dospějeme v demokratickém duchu a ve vědomí osudové odkázanosti a svázanosti jednoho s druhým, t. j. Čechů se Slováky, k řešení, které uspokojí obě složky našeho nerozlučitelného státu. Mluvím zde o osudové vzájemnosti. Není to však řečeno, čím jsme navzájem poutáni. Mohu s klidným svědomím říci, že nás Čechy a vás Moravany poutá ke Slovákům sympatie, oddanost a láska, láska opravdová, účinná k pomoci připravená. Víím, že i Slováci navzájem chovají city upřímných sympatií ke svým přátelům a bratřím českým. Zůstaňte věrni v těchto citech sobě navzájem, aby pak i ostatní, které dosud poutá k sobě jen rozvaha, pocítili přilnutí srdcem i duchem, t. j. velkým nezničitelným poutem duchovním.

Jiným problémem, který bude nutno řešiti v ústavě, bude otázka správy tohoto státu, přesněji jeho správního učlenění. Víte, že se diskutuje veřejně — a bude jistě otázkou i v parlamentě — otázka oblastí, krajů, nebo žup. Pociťuje se totiž potřeba tvořiti organičtější, pro veřejnou správu příhodnější území, nežli jsou na příklad dnešní země anebo území ucelenější, řekl bych soběstačnější, nežli jsou dnešní okresy. Otázky tyto budou bedlivě uvažovány a bylo by dobře, kdyby se už brzo staly opravdu tématem vážných rozhovorů. Já zatím svým definitivním vyjádřením nechci předbíhat stanovisku Národního shromáždění. Jde však v podstatě o účelné, moderním požadavkům vyhovující uspořádání správy celého státu. Někde šlo by o podchycení a využití zdravého regionalismu, již dnes silně vyvinutého, jinde o nové organisování na základech komunikačních, vodohospodářských, uzpůsobení půdy, předpokladů hospodářských, kulturních atd.

S touto otázkou a s demokratickým zřízením vůbec úzce souvisí snaha o decentralizaci veřejné správy. Tato snaha je přímo v pojmu demokracie, demokratického

zřízení. Nejde přitom jen o otázku politickou, ale i o otázku zhospodárnění celé správy, neboť decentralisace znamená, že stát nevykonává veškerou veřejnou správu, nýbrž část jí svěřuje nižším samosprávným svazkům, které mohou věc vyřizovati hospodárněji a účelněji. Volání po decentralisaci je také obranou proti přehnané centralisaci. A uvědomme si, že může být nejenom přehnaná centralisace celostátní, ale i přehnaná centralisace nižších správních jednotek.

O otázce decentralisace jsem hovořil již několikrát při různých příležitostech. Víte, že mi šlo a jde o decentralisaci moci exekutivní i legislativní. A oč v jádru půjde, bude stále správní syntéza mezi nutným stupněm státní jednoty a nutným stupněm lokální svobody. V nedávných opatřeních a dohodách ve vládě mezi českými a slovenskými ministry byl v tom smyslu učiněn velmi užitečný a správný krok dopředu. Řekl jsem již, že problém centralisace a decentralisace jest jednou z důležitých obtíží každého demokratického režimu a správné jeho řešení u nás — stejně jako jinde — bude podmínkou obrody poválečné demokracie vůbec. Zdůrazňuji, že decentralisace nemusí znamenat zeslabení jednoty státu, je-li správně a rozumně provedena. Může naopak k posílení jednoty státu posloužit. Neboť každé posunutí části správy a moci zákonodárné na nižší instance má za přímý důsledek zesílení moci centrálních institucí ve všech oborech, ve kterých se moci centrální kompetence ponechává. Zde u vás na Moravě, kde otázka decentralisace bývala tak živou a kde veřejná správa byla vždy dobře vedena, chtěl bych poukázat i na jiný důvod decentralisace: na důvod geografický. Praha jest od středu státu poněkud vzdálena. K usnadnění přímé účasti občanstva na vyřizování správních záležitostí jest decentralisace také z těchto důvodů potřebná. Zároveň bych tu chtěl zdůraznit potřebu jednotnosti správního a vůbec právního systému pro celý stát a vítám tu myšlenku zřízení ministerstva pro unifikaci zákonodárství i exekutivy, jež — jak doufám — bude pracovati účinněji a rychleji, nežli tomu bývalo za jeho existence dříve.

Ještě několik slov o naší nové lidové správě. Jedním z prvních našich opatření bylo uzákonění instituce Národních výborů. V nich svěřili jsme přímou moc zástupcům lidu. Je to konkrétní výraz usilování o novou demokratičtější, lidovější správu. Volení zástupci lidu skrze místní, okresní a zemské Národní výbory spravují záležitosti nejen t. zv. samosprávné, ale vedou i některé výseky správy státní. Je to podstatný a důležitý rozdíl od stavu před touto válkou. Je proto nutno věnovat organizaci a činnosti Národních výborů zcela zvláštní pozornost. Na svědomitém a odpovědném provádění veřejné správy Národními výbory spočívá dnes v podstatě také stav veřejných poměrů ve státě celém.

Jest právě úkolem našich zvolených zákonodárců, aby dobudovali definitivní obecní, resp. okresní, krajské či zemské zřízení. Půjde o to, aby — jak jsem to nedávno řekl — právní postup národních výborů zbavil se veškerých právních improvizací, ustoupil postupu přesně právnímu, se zárukou instančního přezkoumání rozhodnutí nižšího Národního výboru výborem vyšším a o podrobení se a uznání dozorčího zákroku tohoto vyššího Národního výboru. Tím upevníme pocit odpovědnosti u místních Národních výborů a budeme všichni zapojeni do vytváření

nového právního pořádku, spočívajícího na nových demokratických lidových zákonech, nikoli na petrifikaci starých řádů. Půjde o hluboké a upřímné zakotvení všech nových demokratických vymožeností v široké činnosti lidového správního aparátu a o respektování nově vytvářeného právního řádu těmi, kteří jej sami v revolučním přelomu doby vytvořili. V tom všem bude se zračit vyšší politické vzdělání a uvědomění celého národa.

Mluvím tu o vývoji našich správních záležitostí v budoucnu. Nechci však nevidět nedostatky doby minulé a přítomné. Víím, že v provádění podrobností leckde byly potíže. Jde — podle mého přesvědčení — však více o lidské slabosti, o nepohotovost a nepřipravenost na velké úkoly těch, jimž byly svěřeny, jde o velké mimořádné obtíže věcné, které bylo nutno zmoci, jde o to více, než snad o nějakou zlou vůli. Nesmíme ovšem při své práci tyto nedostatky přehlížet, musíme si uvědomit, že právě těchto nedostatků si kritikové, zvláště kritikové z ciziny, budou všimnat a budou z toho vyvozovat slabost celé naší nové soustavy.

Zdůrazňuji, že při celém tom reformním podnikání musíme chtít práci po všech stránkách dobrou. Již proto musíme vystupovat proti všem — i drobným — chybám a nedostatkům a snažit se o nápravu. Půjde o prohlubování práce složek lidových a o pronikání podstaty otázek správních nejširšími vrstvami obyvatelstva. Toho se ovšem nedosáhne snadno a jen tak ze dne na den. Jde při tom o soustavnou, trpělivou a ukázněnou — a nutno říci i dlouhotrvající — práci našich veřejných pracovníků, jde o stálé zdokonalování jejich práce, o stálé rozšiřování jejich vlastního rozhledu. Je to období vážné zkoušky charakteru a pracovních schopností. V podstatě je to — jak říkal prezident Osvoboditel — jen dílčí úsek velkého problému zkvalitnění a budování demokracie stále lepší a lepší.

Dnešní doba — vážení přátelé — je velikou zkouškou charakteru. Mám zprávy, že ne všichni, kterým byly svěřeny významné pozice — tu a tam to slyším i o našem pohraničí — dovedli odolat různým možnostem, které nová situace přinášela. Nejde při tom jen o odpovědnost právní, jde převážně o poruchy mravní, které u slabochů za takových situací se dostávají. Právě doba války a doba revoluce takové poruchy často umožňuje. Dnes máme po volbách a máme novou vládu a já nepochybuji, že ta si půjde důsledně za tím, aby i poslední zbytky těchto poruch nenávratně zmizely. Prosím, abyste ji v tom všichni plně podporovali.

Chtěl bych ještě na konci zdůraznit: jdeme do doby, která má znamenat naše osvobození plné a důsledné, materiální i duchovní, národní, politické, sociální a zemědělná hospodářská. Jde o nový svět, o nový řád, o nový život. Je to na nás, abychom denně svými činy dokazovali, že se dílo podaří děj se co děj.

A ještě několik slov vám, Moravanům. Během okupace měli jsme my v zahraničí s Moravou velmi čilý styk. Morava byla za okupace vždy věrná, patřila mezi nejvěrnější. Zde na Moravě projevila se nejvýrazněji nepoddajná vůle národa k životu v akcích našich národních bojovníků. Počítám proto zvláště s Moravou i v době dnešního budování. Vaší jednotě, práci a úsilí za společným cílem přeji ze srdce co největšího zdaru.

**POČET OSOB ZAJIŠŤUJÍCÍCH BEZPEČNOST PREZIDENTSKÉ NÁVŠTĚVY
V MĚSTĚ BRNĚ DNE 9. 7. 1946, ROZČLENĚNÝ DLE ÚSEKŮ A SLOŽEK
PODÍLEJÍCÍCH SE NA ZAJIŠTĚNÍ BEZPEČNOSTI, MIMO VOJÁKY⁶**

Úsek\složka	SNB	StB	pomocná služba	Celkem
I. Úsek	430	126	1158	1714
II. Úsek	266	59	415	740
III. Úsek	518	129	919	1566
IV. Úsek	428	120	348	896
V. Úsek	208	50	92	350
VI. Úsek	406	110	684	1200
VII. Úsek	422	115	141	678
VIII. Úsek	614	160	1138	1912

⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond B 280 Zemský národní výbor Brno (1785) 1945–1949 (1950), inv. č. 84, kart. 64, f. 77–78.

**POŘADÍ A POSÁDKA VOZŮ KOLONY PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE
BĚHEM JEHO NÁVŠTĚVY MĚSTA BRNA DNE 9. 7. 1946**⁷

Vozy prezidentovi kolony	Posádka vozu
I. Auto ředitele NB	Ředitel NB, Dr. Babák, přednosta oblastní úřadovny StB Dr. Florián.
II. Pořadatelské auto ZNV	Rada polit. správy Cidlík, rada polit. správy Dr. Köstel.
III. Zástupci ČTK	Vrchní rada Novák, vrchní rada Jandík, redaktor Hakl, fotograf Ruprich.
IV. Zemský velitel SNB	Škpt. Sedlák, pobočník kpt. Křupka.
V. Předseda MNV	Předseda Matula, vrchní mag. ředitel Dr. Otoupalík.
VI. Předseda ZNV	Předseda Loubal, vedoucí úřední úřadu ZNV vládní rada Dr. Bumba.
VII. Zástupci vojska	Div. gen. Zdeněk Novák, pobočník mjr. Krunert.
VIII. Zástupci vojska	Div. gen. Hrabčík, plk. Hladůvka, náč. štábu ppl. g. št. Bureš
IX. Doprovod prezidenta republiky	Přednosta KPR vyslanec Smutný, přednosta polit. odboru KPR vyslanec Dr. Jína.
X. Vůz prezidenta republiky	Pan president republiky s paní, vrchní inspektor covilní [sic!] hradní stráže.
XI. Civilní hradní stráž	3 členové civilní hradní stráže.
XII. Doprovod prezidenta republiky	Osobní lékař pana prezidenta republiky Dr. Klinger, osobní tajemník pana prezidenta republiky Dr. Sýkora.
XIII. Osobní služba prezidenta	Komorník, pokojská, rezervní vrchní inspektor civilní hradní stráže.
XIV. Rezervní vůz ZNV	Jede prázdný pro případ nehody některého vozidla.
XV. Uzavírací vůz SNB	Osazenstvo určí zemský velitel SNB.

7 Tabulka je vytvořena dle archiválií z Archivu města Brna, fondu B 1/3 Národní výbor města Brna – Presi-
diální spisovna I. (1889) 1945–1950 (1953) (dále jen fond B 1/3), inv. č. 71, fasc. 111/5, kart. 4, President re-
publiky – zájezd prezidenta republiky do Brna 9. 7. 1946 a průjezd Brnem 14., 17. a 18. 7. 1946, 1946–1947.
Přesně zachovává jména a tituly posádek vozů tak, jak jsou napsány v původních dokumentech, včetně
zkratk a překlepů.

**POČET ČLENŮ BEZPEČNOSTNÍCH SBORŮ Z ŘAD CIVILNÍCH SLOŽEK,
ROZDĚLENÝ DLE SPOLKŮ A MÍSTNÍCH SKUPIN**⁸

Skupina\ spolek	Sokol	DTJ	SNR	COL	Svazy brannosti	SOPV	Junák	Odb. skup. P. p.	Závodní stráž	OKV KSČ	Dobrovolní hasiči	úředníci	
Brno I	150	15			25	32							
Brno II	32												
Brno III	61												
Brno IV	42												
Bohunice	4												
Černá Pole						13							
Černovice				9		7							
Horní Heršpice				22									
Husovice	24				45								
Juliánov						14							
Kohoutovice						6							
Komárov	21				25	10							
Královo Pole	47	15		38	45								
Maloměřice	20												
Modřice	22												
Nový Lískovec	8	15											
Obřany	12					2							
Řečkovice	30	16											
Slatina				10									
Žabovřesky	80			29	30	26							
Židenice	40			22	25								
Další		6	260	23	44	12	5	24	421	100	50	20	
Celkem	593	67	260	153	239	122	5	24	421	100	50	20	2054

8 Tabulka je vytvořena dle rozpisu podúseků a jednotlivých složek, které se měly podílet na bezpečnostní a pořádkové službě. Moravský zemský archiv v Brně, fond B 280 Zemský národní výbor Brno (1785) 1945–1949 (1950), inv. č. 84, kart. 64, f. 49–72.

**SEZNAM DELEGACÍ, KTERÉ SE ÚČASTNILY SLAVNOSTNÍ RECEPCE
DNE 9. 7. 1946 V ZEMSKÉM DOMĚ, V POŘADÍ, V NĚMŽ MĚLY BÝT
PŘIJATY PREZIDENTEM REPUBLIKY EDVAREM BENEŠEM⁹**

Delegace	Počet zástupců
Národní shromáždění ¹⁰	18
Zemský národní výbor	20
Rada expositury ZNV v Moravské Ostravě	11
Rada Místního národního výboru města Brna	3 ¹
Rada Okresního národního výboru Brno-venkov	13
Zástupci politických stran ¹¹	17
Předsedové okresních a místních národních výborů okresů a obcí, v nichž se prezident zastavil během návštěvy Moravy ¹²	34
Zástupci armády	25 ¹³
Prezident nejvyššího soudu	1
Zemský velitel Sboru národní bezpečnosti	1
Církev ¹⁴	22
Vysoké školy ¹⁵	20
Ústřední úřady v Brně	3 ²
Legionáři	5
Českoslovenští dobrovolci z let 1918–1919	5
Ústřední rada odborů	2
Svaz národní revoluce ¹⁶	4

- 9 Moravský zemský archiv v Brně, fond B 280 Zemský národní výbor Brno (1785) 1945–1949 (1950), inv. č. 84, kart. 65, f. 147–179.
- 10 V různých kategoriích můžeme zřídka narazit na stejné lidi. Například Vladimír Matula je v delegaci členů NS, ale též vede delegaci NVB. Obdobně Otto Šling, také poslanec NS, vede delegaci KSČ.
- 11 Dle předběžného rozpisu měla mít každá ze čtyř českých stran Národní fronty po čtyřech zástupcích. Komunisté jich však měli výjimečně pět.
- 12 Do této kategorie jsou zahrnuti zástupci Jihlavy, Telče, Dačic, Třebíče, Náměště, Rosic, Vyškova, Kroměříže, Hulína, Přerova, Olomouce, Prostějova, Lipníku nad Bečvou, Hranic, Nového Jičína, Příboru, Moravské Ostravy, Brušperka, Hukvald, Frenštátu pod Radhoštěm, Frýdku-Místku, Hrabyně a Opavy.
- 13 V dokumentu jsou sice očíslováni pouze do počtu dvaceti čtyř, ale u prvního z nich, divizního generála Zdeňka Nováka, je připsáno „s chotí“.
- 14 Jednalo se o církev římsko-katolickou (15), československou (3), československou evangelickou (2) a židovskou (2). Je zde i církev pravoslavná, avšak dvě místa rezervovaná pro její zástupce jsou nevyplněna a ona sama je rukou přeškrtnuta.
- 15 Recepce se účastnili zástupci Masarykovy univerzity v Brně (5), Vysoké školy technické Dr. Edvarda Beneše v Brně (5), Vysoké školy zemědělské v Brně (3), Vysoké školy zvěrolékařské v Brně (1), brněnské odbočky Vysoké školy sociální a pedagogické v Praze (1) a Palackého univerzity v Olomouci (5). Vysoká škola politická s jedním rezervovaným místem je přeškrtnuta.
- 16 Tato deputace byla přijata též prezidentovou chotí Hanou Benešovou.

Delegace	Počet zástupců
Svaz osvobozených politických vězňů + zástupkyně vdov ¹⁷	3
Svaz Československé mládeže	2
Svaz zemědělců	2
Svaz přátel Sovětského svazu	2
Svaz přátel Titovy Jugoslávie	2
Anglo-americký klub	2
Americký institut	2
Předsedové národních rad a ředitelé zárodných podniků, které prezident v Brně navštívil ¹⁸	4
Československý červený kříž ¹⁹	6
Rada československých žen ²⁰	3
Ženská útulna a Československá ozdravovna Marie Steyskalové ²¹	2
Umělecké korporace ²²	13
Zástupci komor + zástupci moravských pojišťoven	18
Zástupci tělovýchovných korporací, ²³ hasičů, Klubu československých turistů, Zemského cizineckého svazu a Svazu vysokoškolského studentstva	18
Zástupci tisku	7
Český abstinční svaz	2

17 Tato deputace byla přijata též prezidentovou chotí Hanou Benešovou.

18 Po dvou měly firmy Storek a Zbrojovka Brno.

19 Tato deputace byla přijata též prezidentovou chotí Hanou Benešovou.

20 Tato deputace byla přijata též prezidentovou chotí Hanou Benešovou.

21 Tato deputace byla přijata též prezidentovou chotí Hanou Benešovou.

22 Mezi ně patřily organizace: Blok výtvarných umělců (3), Sdružení moravských spisovatelů (4), Kolo moravských spisovatelů (2), Klub umělců (2) a Klub moravských skladatelů (2).

23 Mezi tělovýchovné korporace byly započítány Sokol (2), Orel (2), Dělnická tělovýchovná jednota (2) a Junák (2).

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Průjezd kolony Edvarda Beneše Brnem, 12. května 1945. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, TD 922, inv. č. T 3077.
- P2** Dominikánské náměstí při příjezdu prezidenta Edvarda Beneše, 12. května 1945. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, TD 922, inv. č. T 3078.
- P3** Prezident Edvard Beneš s chotí v prostorách Nové radnice v Brně, 12. května 1945. Uloženo v soukromém archivu manželů Milana a Jany Jelínkových.
- P4** Prezident Beneš naslouchá uvítacímu projevu předsedy NVB Vladimíra Matuly, 12. května 1945. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, TD 810, inv. č. T 2783.
- P5** Prezident Edvard Beneš a generál Ludvík Svoboda při přehlídce čestné roty na náměstí Svobody v Brně, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, Ti 2338, inv. č. T 10899.
- P6** Prezident Edvard Beneš a generál Ludvík Svoboda při přehlídce čestné roty na náměstí Svobody v Brně, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, Ti 2338, inv. č. T 10900.
- P7** Projev prezidenta Edvarda Beneše z balkonu Nové radnice při příležitosti návštěvy Brna, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, Ti 2339, inv. č. T 10904.
- P8** Obecenstvo shromážděné na Dominikánském náměstí během návštěvy prezidenta Beneše v Brně, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, Ti 2339, inv. č. T 10903.
- P9** Prezident Edvard Beneš s chotí během návštěvy hradu Špilberku, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, TD 1101, inv. č. T 3886.
- P10** Prezident Edvard Beneš, paní Hana Benešová a předseda NVB Vladimír Matula během návštěvy Špilberku, 9. července 1946. Uloženo v Moravském zemském muzeu, Historickém oddělení, TD 1097, inv. č. T 3877.

P1 Průjezd kolony Edvarda Beneše Brnem, 12. května 1945.

P2 Dominikánské náměstí při příjezdu prezidenta Edvarda Beneše, 12. května 1945.

P3 Prezident Edvard Beneš s chotí v prostorách Nové radnice v Brně, 12. května 1945.

P4 Prezident Beneš naslouchá uvítacímu projevu předsedy NVB Vladimíra Matuly, 12. května 1945.

- 5 Prezident Edvard Beneš a generál Ludvík Svoboda při přehlídce čestné roty na náměstí Svobody v Brně, 9. července 1946.

P6 Prezident Edvard Beneš a generál Ludvík Svoboda při přehlídce čestné rotý na náměstí Svobody v Brně, 9. července 1946.

7 Projev prezidenta Edvarda Beneše z balkonu Nové radnice při příležitosti návštěvy Brna, 9. července 1946.

P8 Obecenstvo shromážděné na Dominikánském náměstí během návštěvy prezidenta Beneše v Brně, 9. července 1946.

P9 Prezident Edvard Beneš s chotí během návštěvy hradu Špilberku, 9. července 1946.

P10 Prezident Edvard Beneš, paní Hana Benešová a předseda NVB Vladimír Matula během návštěvy Špilberku, 9. července 1946.

MAREK ĎURČANSKÝ

**K PERSONÁLNÍMU ZAJIŠTĚNÍ VÝUKY
NA PRÁVNICKÝCH FAKULTÁCH V PRVNÍCH
LETECH ČSR. EDICE DOKUMENTŮ K JEDNÁNÍ
O POVOLÁNÍ JAROSLAVA KALLABA DO PRAHY
V LETECH 1922–1923¹**

Abstract: The edition brings fifteen documents relating to unsuccessful efforts to calling lawyer Jaroslav Kallab (1879–1942) back to the Prague Faculty of Law, where in 1919 he went to the newly founded University in Brno. This is essentially a set of letters with the dean of Prague Faculty of Law, Karl Hermann-Otavský (1866–1939).

Keywords: Colleges and Universities, Legal Studies, Jaroslav Kallab, Charles University, Masaryk University.

---

¹ Tato studie je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, blok V/d: Česká vysokoškolská vzdělanost.

ÚVOD

Právnický Jaroslav Kallab (1879–1942)² je pevně spjat s dějinami brněnské Masarykovy univerzity: byl jedním z jejích prvních rektorů a jedním z prvních profesorů její právnické fakulty. A přece nescházelo mnoho, aby se Kallabovo působení v Brně stalo jen krátkou, byť důležitou etapou v jeho kariéře. Po čtyřletém působení v moravské metropoli vypadala dosti reálně možnost jeho povolání zpět na pražskou univerzitu. Kallab byl ochoten nabídku přijmout, přičemž ho vedle důvodů prestižních a odborných vedl také ohled na možnost být nablízku své stárnoucí matce. Ukázalo se ovšem, že záležitost není tak jednoduchá, nemá jednoznačnou podporu v profesorském sboru a že ji možná nemyslel zcela vážně ani její navrhovatel, respektive zamýšlel její realizaci poněkud jinak než Kallab sám. Za této situace nakonec z návratu do Prahy sešlo, záležitost v Kallabovi zanechala asi poměrně dost hořkosti a zkomplikovala — alespoň na nějakou dobu — vztahy k některým jeho dlouholetým přátelům, známým a kolegům. Do oficiálních životopisů a projevů příliš nepronikla, není tudíž ani v obecnějším povědomí, byť se jistě zvěsti o jeho návratu do Prahy tehdy objevovaly.³

V osobním fondu Karla Hermanna-Otavského jsou ovšem dochovány (patrně kompletní) Kallabovy dopisy, které tomuto významnému komercialistovi adresoval coby děkanovi právnické fakulty Univerzity Karlovy, a rovněž několik konceptů odpovědí Hermanna-Otavského. Především na jejich základě a při použití dalších komplementárních pramenů je možné průběh více než půl roku trvajících jednání sledovat. Jevilo se mi jako přínosné vydat korespondenci mezi Hermannem-Otavským a Kallabem z let 1922–1923 v co nejširší možné míře, a to z vícera důvodů: především se jedná se o tematicky homogenní celek zajímavého obsahu, místy zasahující i problematiku širší. Kallabova písemná pozůstalost dochována není — korespondence s Hermannem-Otavským tak může představovat závažný příspěvek k jeho životopisu (například díky autobiografickému vylíčení Kallabova veřejného působení za války). Tyto prameny jsou doplněny dvěma dopisy J. Kallaba Emilu Svobodovi z února 1923 a výňatkem z protokolu o jednání profesorského sboru pražské právnické fakulty z 28. června 1923 — jediného v akademickém roce 1922/1923, kdy se o jeho povolání do Prahy oficiálně obsáhleji jednalo. V obou případech se jedná o výrazné doplnění motivů protagonistů v rámci profesorského sboru na straně jedné a detailů

2 Z novější literatury k osobnosti J. Kallaba srov. *Sborník z konference k výročí úmrtí prof. Jaroslava Kallaba*. Ed. Alexander Nett. Brno 1992; Kalvodová, Věra — Různarová, Jana: *Osobnost prof. Jaroslava Kallaba a jeho působení na poli mezinárodního práva trestního*. In: Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu. Brno 1993, s. 160–162; Kalvodová, V.: *Život a dílo prof. JUDr. Jaroslava Kallaba*. Brno 1993; Vojáček, Ladislav: *První pražští učitelé na brněnské právnické fakultě*. Právněhistorické studie 38, 2007, s. 209–230; Machalová, Tatiana: *K odkazu Jaroslava Kallaba. Právně-filosofická východiska trestní politiky v procesu evropské integrace*. Plzeň 2007. Dále srov. osobní reminiscence Františka Weyra (Weyr, František: *Paměti 2. Ža republiky (1918–1938)*). Ed. Jitka Uhde. Brno 2001).

3 Na zmínku v časopise Všechno 4, 1922–1923, s. 1, upozorňuje Vojáček, L.: *První pražští učitelé*, s. 219, pozn. 44.

týkajících Kallabova smýšlení o celé záležitosti na straně druhé, jež jsou v korespondenci s Hermannem-Otavským někdy pouze naznačeny.

UNIVERZITNÍ KARIÉRA JAROSLAVA KALLABA PŘED POVOLÁNÍM DO BRNA

Jaroslav Kallab přišel do Prahy z vídeňské univerzity v zimním semestru 1900/1901, kdy byl zapsán rovnou do pátého semestru.⁴ Po složení tří rigorózních zkoušek ukončil studium slavnostní promocí 25. července 1903.⁵

Žádost o habilitaci na základě pojednání *Předmět krádeže*⁶ a spisu *Základy nauky o způsobilosti býti stranou a o příslušnosti k soudu v trestním právu rakouském*⁷ podal J. Kallab 25. října 1907 se záměrem přednášet o rakouském trestním právu.⁸ Předsedou habilitační komise se stal profesor František Storch, který byl také zvolen referentem; dalšími členy komise byli Josef Prušák a August Miříčka. Ve Storchově příznivém posudku byly obě práce vysoce hodnoceny a konstatována Kallabova plná odborná způsobilost k docentuře v oboru trestního práva. Kallabovo venia docendi prošlo hladce hlasováním v profesorském sboru 30. března 1908 a bylo potvrzeno ministrem kultu a vyučování 8. května 1908.

Řízení ke jmenování mimořádným profesorem začalo již tři roky po habilitaci. Komise měla stejné složení, pouze F. Storch nahradil na postu předsedy komise Emil Ott a referentem se stal A. Miříčka. Také jeho posudek byl velmi příznivý, v Kallabově práci *O trestní podstatě* shledal cenný příspěvek „*ku přesnému vymezení oněch právních pojmů, jimiž se zabývá*“. Z mimoakademické činnosti byla vedle působení v presidiu Vrchního zemského soudu vysoce hodnocena také Kallabova funkce jednatele České komise pro ochranu dětí a mládeže v Království českém a redigování časopisu *Ochrana mládeže*. Referent konstatoval jako žádoucí, aby Kallab vedle obligátních přednášek o trestním řízení vypisoval také speciální přednášky „*o nauce vězeňské, o trestání i trestní ochraně mladistvých, o kriminální statistice, kriminální filosofii a jiných vědách pomocných. Rovněž bylo by žádoucí konání praktik jak z materiálního práva trestního, tak i z trestního řízení.*“⁹ Zpráva byla jednomyslně přijata na zasedání profesorského sboru fakulty 26. února

4 Ústav dějin a archiv UK v Praze (dále jen ÚDAUK), fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1882–2002 (dále jen fond Právnická fakulta), katalogy posluchačů, zimní semestr 1900–1901, sv. Ch–M.

5 ÚDAUK, fond Akademický senát Univerzity Karlovy 1882–1953, matrika doktorů 1900–1908, fol. 758. Jeho promotorem byl profesor občanského práva Josef Stupecký.

6 *Předmět krádeže dle práva rakouského. Příspěvek k nauce o předmětu zločinu.* Právník 46, 1907, s. 781–797, 817–833, 853–866.

7 *Základy nauky o způsobilosti býti stranou a o příslušnosti k soudu v trestním právu rakouském.* Praha 1907 (Knihovna Sborníku věd právních a státních, řada A — právovědecká, č. 16).

8 Kallabova univerzitní kariéra je popsána na základě osobního spisu uloženého v ÚDAUK, fond Právnická fakulta UK, inv. č. 118, kart. 14.

9 Tamtéž, posudek A. Miříčky přednesený na zasedání prof. sboru PF UK 26. 2. 1912. Kallabovy přednášky byly tematicky skutečně orientovány přibližně podle Miříčkova výčtu. Četné byly jeho přednášky z poenologie (někdy se zaměřením na mladistvé), řízení trestního, včetně příslušného repetitoria a praktika nebo

1912 a panovník nakonec J. Kallaba jmenoval mimořádným profesorem s účinností od 1. dubna 1913. Od zimního semestru 1914 suploval také přednášky z právní filosofie.

Návrh na jmenování J. Kallaba řádným profesorem učinil A. Miříčka ještě v posledním roce existence monarchie 30. dubna 1918. Zdůrazňoval v něm, že Kallab „od svého jmenování profesorem mimořádným uveřejnil řadu drobnějších prací (článků) z obou vyznačených oborů, především z oboru právní filosofie. V poslední době podal Akademii věd objemný spis z téhož oboru, totiž o metodách právního bádání, jenž po příznivém posudku referenta prof. Čády v souhlase i koreferenta prof. Krčmáře byl přijat k uveřejnění“. Návrh svědčí o tom, že Miříčka byl poměrně konsekventní ve snahách tlačit Kallaba k tomu, aby se spíše než o profesuru pro obor trestního práva ucházel o stoličku právní filosofie. Jeho postoj v roce 1922/1923 tedy nebyl nijak nový. Do komise navrhl dále profesora Jana Krčmáře, záhy poté Kallabova blízkého kolegu v rámci pařížských mírových jednání, a Josefa Prušáka, který se stal referentem komise. V jeho posudku a návrhu, který profesorský sbor přijal na zasedání 19. prosince 1918, byly velmi kladně hodnoceny dvě velké, s ohledem na komplikované technické podmínky a nedostatek papíru dosud nevytištěné práce. Kallabovi bylo uloženo, aby „vždy ve dvou po sobě jdoucích bězích přednášel čtyři hodiny o právní filosofii, čtyři hodiny o slovenském (uherském) právu a řízení trestním, dvě hodiny o vězeňství, vedle toho je povinen konati jedno cvičení seminární z některého z uvedených oborů“.¹⁰ Pod návrhem je ještě krátká pasáž připsaná dodatečně a přijatá nejspíše při schůzi profesorského sboru 16. ledna 1919: „Konečně činí sbor profesorský správu vyučovací pozornou, že by se doporučovalo při jmenování prof. Dr. Kallaba uložit jemu výslovně povinnost, aby případně podle přání nejvyšší správy vyučovací přešel na jinou právní fakultu některé university republiky československé.“ Odsud už tedy vedla Kallabova cesta přímo do Brna.

KAREL HERMANN-OTAVSKÝ

Adresát většiny editovaných dopisů patřil v době jejich vzniku mezi starší členy sboru pražské právní fakulty.¹¹ Narodil se 2. května 1866 v Kostelci nad Černými lesy,

---

o osnově říšského trestního zákoníku. Patrně z aktuální potřeby vypsál v zimním semestru 1914/1915 poprvé přednášku o rakouském trestním řízení vojenském.

- 10 Naposledy se Kallabovo jméno v seznamech přednášek objevuje v letním semestru 1918/1919, kdy měl vypsány přednášky o poenologii a uherském trestním právu a seminář z dějin právní filosofie. *Seznam přednášek, které se budou konati na české Universitě Karlově v Praze v letním běhu 1919*. Praha 1919, s. 10 a 13.
- 11 Z literatury o K. Hermannu-Otavském srov. zejména Navrátil, Michal: *Almanach českých právníků*. Praha 1904, s. 43; *Kniha o Karlu Hermannu-Otavském*. Eds. Arnošt Wenig, Bedřich Andres, Jan Fröhlich. Praha 1936; Wenig, Arnošt: *Pokus o vědecký profil Karla Hermannu-Otavského*. Právník 75, 1936, s. 285–290; Pražák, Josef: *Sedmdesát let života prof. Dr. Karla Hermannu-Otavského*. Právník 75, 1936, s. 290–297; Týž: *Zesnulý universitní profesor JUDr. Karel Hermann-Otavský a „Právník“*. Právník 78, 1939, s. 451–453; Kizlink, Karel: *Památce Karla Hermannu-Otavského*. Sborník věd právních a státních 39, 1939, samostatná příloha (8 s.); Skřejpková, Petra: *Karel Hermann-Otavský*. In: *Antologie české právní vědy (2. polovina 19. století až 30. léta 20.)*. Eds. Petra Skřejpková a Ladislav Soukup. Praha 1993, s. 123–127.

studia práva skončil v Praze v roce 1889 a záhy se habilitoval monografií *O právní povaze rektapapírů* (1892). V letech 1897 a 1904 pak následovala mimořádná a řádná profesura obchodního a směnečného práva. Působil v řadě zkušebních komisí — mimo jiné v komisi pro judičiální státní zkoušky, v historicko-právní komisi, v komisi pro soudcovské zkoušky při zemském soudu v Praze či v komisi pro učitelství na vyšších obchodních školách. Zabýval se cennými papíry, pojistným právem a právy ke statkům nehmotným (zejména autorským a patentním právem). Činný byl již od roku 1890 rovněž ve vrcholném profesním sdružení svého oboru, v Právnické jednotě, jejímž byl jednatelem od roku 1893. Nejvýznamnější období kariéry K. Hermann-Otavského spadá do období existence meziválečného Československa. V červnu 1918 byl zvolen rektorem Univerzity Karlovy, úřadu se ujal 21. září a jeho instalace v lednu 1919 byla jednou z nejvýznamnějších společenských událostí prvních měsíců mladého státu. Byl jí přítomen i T. G. Masaryk, domácí politické špičky a první zahraniční diplomatictí zástupci. Téma instalační přednášky bylo vysoce aktuální — *O nejbližších úkolech v našem životě právním* a Hermann-Otavský v ní rozvedl své představy o úloze právního státu, jakým musí být i Československá republika.¹²

Ve 20. letech 20. století vydal K. Hermann-Otavský řadu ceněných prací, mimo jiné *Soukromé pojišťovací právo československé podle zákona z 23. prosince I. Úvod a všeobecný díl* (1921), *O obchodech podle čtvrté knihy všeobecného zákona obchodního* (1925, další vydání 1928 a 1930).¹³ Účastnil se řady mezinárodních konferencí, působil jako československý expert v oblasti snah o mezinárodní unifikaci směnečného práva i jako první československý národní soudce u Stálého soudu mezinárodní spravedlnosti v Haagu při sporu o slovenské nemovitosti budapeštské univerzity Pétera Pázmányho. Od roku 1922 byl starostou Právnické jednoty a v roce 1925 předsedal II. sjezdu československých právníků v Brně.

V sedmdesáti letech byl emeritován. Jeho další činnost podlomila na sklonku 30. let rodinná tragédie (úmrť syna), vážná nemoc a zánik státu, s jehož budováním byl svázán.¹⁴ Karel Hermann-Otavský zemřel 4. září 1939 a byl pochován o tři dny později na hřbitově v Dobřichovicích.

SITUACE NA PRÁVNICKÉ FAKULTĚ V ROCE 1922/1923 A KALLABOVA KAUSA

Děkanem právnické fakulty byl Karel Hermann-Otavský poprvé zvolen již v akademickém roce 1904/1905. Jeho druhou volbu na akademický rok 1922/1923 popi-

-
- 12 Srov. *Slavnostní inaugurace rektora konaná dne 29. ledna 1919 na České universitě Karlově v Praze v prvním roce svobody*. Praha [1919]; *Zpráva o studijním roku 1918–1919 podaná Drem. Karlem Hermannem-Otavským, odstupujícím rektorem*. Praha [1919]; *Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918–1920)*. Eds. Jan Havránek a Zdeněk Pouta. Praha 1998, s. 20.
- 13 Bibliografii jeho prací sestavil Pražák, J.: *Přehled literární činnosti Karla Hermann-Otavského*. In: *Knihy o Karlu Hermannu-Otavském*. Eds. Arnošt Wenig, Bedřich Andres, Jan Fröhlich. Praha 1936, s. 113–116.
- 14 Srov. řadu reminiscencí v kondolencích, nekrolozích a proslovech nad rakví v osobním fondu — ÚDAUK, fond Karel Hermann-Otavský 1887–1939 (dále jen fond K. Hermann-Otavský), sign. Vb a Ve.

suje velmi podrobně ve svých pamětech Jan Krčmář. Kandidatura K. Hermanna-Otavského byla návratem ke staršímu úzu, kdy se „*novopečení ordináři střídali v děkanské funkci s bývalými již děkany*“ a který byl opuštěn poté, co přibyli mladí řádní profesori.¹⁵ Podle Krčmáře stál v pozadí této změny A. Miříčka, který měl sledovat svůj vlastní druhý děkanát (skutečně se stal děkanem v roce 1929/1930). Tím ovšem padla kandidatura jednoho z nejkonfliktnějších mužů ve sboru, profesora mezinárodního práva Antonína Hobzy, což nezůstalo bez důsledků pro poměry na fakultě. Podle Krčmáře byla atmosféra při zasedáních tehdy „*nevlídná*“.¹⁶ Jednalo se zároveň o dobu, kdy pražská fakulta ještě plně stála v pozici „staršího sourozence“ vůči nově založeným právnickým fakultám v Brně a v Bratislavě a kdy — nejen v právních vědách — postupně začala přemýšlet o návratu řada osobností zakládajících katedry na nově zřízených univerzitách.¹⁷

Přibližně někdy v prvních týdnech děkanátu K. Hermanna-Otavského bylo také otevřeno jednání o povolání J. Kallaba zpět na pražskou právní fakultu. Z editovaných pramenů je zřejmé, že jeho nejzávažnější část probíhala jednak v rámci komise pro obsazení řádných profesur, jednak mimoúřední cestou a byla do nich ve výsledku zapojena řada osob. Teprve ve zmíněné debatě při zasedání profesorského sboru 28. června 1923 byly otevřeně prezentovány některé argumenty pro a proti, přičemž následné hlasování představovalo tečku za celou kauzou.

Z argumentů, jimiž byla odůvodňována nepotřebnost, případně přímo nemožnost Kallabova povolání do Prahy jsou dle mého soudu důležité dva, na něž se poté vázaly další, dodatečné a méně podstatné důvody: 1) jeho jednoznačně odmítavý postoj k přijetí zákona na ochranu republiky, s nímž souvisely také případné (spíše z pozadí vedené) útoky na jeho původ a „národní spolehlivost“;¹⁸ 2) argument nadbytečnosti dalšího ordináře trestního práva na pražské právní fakultě, který souvisel s motivy finančními (taxy ze zkoušek). Byl vyslovován zároveň s obavami či „obavami“ o zajištění výuky právní filosofie, a tlačil tak brněnského profesora poněkud jiným směrem. Tady se Kallabova záležitost dostávala do souvislosti s povoláním jeho vrstevníka Emila Svobody z Bratislavy zpět do Prahy na katedru občanského práva — Svoboda byl ovšem zároveň patrně nejvýznamnějším

15 Krčmář, Jan: *Paměti II–III*. Praha — Pelhřimov 2007, s. 224.

16 Tamtéž.

17 Urfus, Valentin: *Právníká fakulta 1918–1945*. In: Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918–1920). Eds. Jan Havránek a Zdeněk Poustka. Praha 1998, s. 69–70; Vojáček, L.: *První pražští učitelé*, s. 210–211.

18 Je to zřetelné i z rozpravy v senátu 17. března 1923, kdy za německé strany vystoupil jako společný mluvčí prof. Spiegel a dovolával se mimo jiné Kallabova odmítnutí zákona na ochranu republiky, přičemž poukaz na Kallabovo češství byl brán naopak jako argument pro nebezpečnost zákona a podpoření negativního stanoviska německých stran. Srov. překlad stenografického záznamu z této schůze v digitálním archivu Poslanecké sněmovny parlamentu ČR: <http://www.psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/1920ns/sc/stenprot/155schuz/155004.htm>, cit. 22-02-2010.

českým právním filosofem a suplování tohoto předmětu tak mohl minimálně co do odbornosti zajistit.¹⁹

K dalšímu vztahu mezi Kallabem a Hermannem-Otavským lze dodat, že neúspěšným jednáním o pražskou profesuru nebyl patrně zkalen, alespoň ne natrvalo. Z další korespondence mezi oběma muži je vedle příležitostných gratulací dochován vřelý dopis z března 1936, v němž Kallab obsáhle reaguje na výzvu Hermann-Otavského, aby organizoval účast brněnských právníků na II. mezinárodním kongresu srovnávacího práva. V závěrečném ohlédnutí za vztahem k Praze, obsaženém v tomto dopise, můžeme spatřovat také již zcela definitivní Kallabovo smíření se se stávající situací²⁰ — pro brněnskou právnickou fakultu to byl výsledek zcela jistě pozitivní. I tak zůstává ovšem v celé záležitosti několik neznámých (odkud skutečně vzešla první iniciativa k jednání, jak se ke Kallabovu návratu stavěli někteří níže jmenovitě neuvedení kolegové, nakolik nepřekročitelným problémem byl Kallabův postoj k zákonu na ochranu republiky, zda v této souvislosti nebylo rozhodnutí profesorského sboru podpořeno nějakým pokynem „shora“ apod.), na něž snad mohou odpovědět ještě další prameny, které jsem neměl dosud k dispozici.

19 Když Svoboda po letech své povolání do Prahy rekapituloval, nejednalo se pravděpodobně o zvláště příjemnou vzpomínku: „*Na pražské fakultě byly divné poměry. Např. trestní právo mělo dva profesory Miříčku a Průšáka, ale od smrti Průšákovy vládl Miříčka sám — až do odchodu na pensi a zmařil každý pokus, aby se např. vedle něho objevil na fakultě Kallab. [...] V roce 1923 odešel z Prahy do Bratislavy nadobro prof. Bohuš Tomsa. Nepřednášela se filosofie práva, a proto se vynořila otázka, aby byl do Prahy povolán z Brna prof. Dr. Jaroslav Kallab. Co se dělo za kulisami — co se smlouvalo a jak, to na mou čest do dneška nevím. Patrně šlo o dvojí zlo: Buď povolal Kallaba na trestní — nebo Svobodu na občanské. Nějak zvítězila alternativa druhá, protože mi dopsal Miříčka, jsem-li ochoten převzít suplování dějin filosofie práva; s tou podmínkou, že bych mohl dostat stolicí práva občanského. Přijal jsem — a Krčmář mě navrhl způsobem, jaký nechci klasifikovat. Ale návrh prošel a byl předložen ministerstvu.*“ Masarykův ústav — Archiv AV ČR, fond Emil Svoboda (1834) 1885–1948 (1958), inv. č. 17, kart. 1, „Bylo — nebylo. Paměti“, strojopis, s. 460, 474.

20 „*S politováním se doovídám, že ráčíte již v létě opustiti fakultu. To pak bude ta fakulta již docela cizí. Přijíždím nyní již jen velmi zřídka do Prahy, kam mne již nic neláká, takže musím-li se tam zúčastnit nějaké konference apod., spěchám vždy již na příští vlak do Brna, s nímž jsem již zcela srostl. Mám zde hezký Kriminologický ústav s pěkným muzeem, lichoťm si, že mládež mne má ráda, a poměry ve sboru se časem také již uklidnily, takže můžeme při nejlepší osobním přátelství boje omeziti na vědecké potyčky, jež nebolí, nýbrž naopak povzbuzují k radostné vědecké práci. Také činnost na mé „Klinice pro preventivní kriminologii“ čili v péči o mládež se mně daří, takže myšlenku návratu do Prahy jsem již zcela vypustil z myslí. Jsem Vám velmi vděčný za Vaše přívětivé dovolení, že Vás smím v Praze navštívit a použiji ho rád a vděčně při mém příštím zájezdu do Prahy.*“ ÚDAUK, fond K. Hermann-Otavský, sign. II b 1, J. Kallab K. Hermannu-Otavskému, 19. 3. 1936, Brno.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Editované písemnosti jsou uloženy ve třech archivních fondech ve dvou archivech:

- 1) Devět dopisů Jaroslava Kallaba Karlu Hermannovi-Otavskému a čtyři koncepty odpovědí na ně z let 1922–1923, koncepty psané s jednou výjimkou na rubu původních dopisů, byly předány do Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy v Praze jako součást osobního fondu Karla Hermanna-Otavského v roce 1996. Nacházejí se v dodatcích, které budou zpracovány při reinventarizaci osobního fondu v nejbližší době a uloženy v rámci signatury II b 1 (osobní korespondence). Nebyl editován mimořádně nečitelný koncept K. Hermanna-Otavského, datovaný snad omylem 9. 3. 1924 (ve skutečnosti asi 1923), obsahující také řadu těsnopisných zkratk – protože by jeho edice obsahovala příliš mnoho nejistých míst, je reprodukován ve fotografické příloze. Domnívám se navíc, že ani po obsahové stránce nepřináší natolik zásadní zjištění, aby výrazně posunovala interpretaci sledované kauzy.
- 2) Výňatek z protokolu o zasedání profesorského sboru právnické fakulty 28. 6. 1923 je uložen rovněž v Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy v Praze ve fondu Právnická fakulta Univerzity Karlovy, inv. č. 41, kart. 4.
- 3) Dopisy Jaroslava Kallaba Emilu Svobodovi jsou uloženy v Masarykově ústavu – Archivu Akademie věd ČR, v. v. i, v Praze, fond Emil Svoboda, inv. č. 147, kart. 2.

Při přípravě edice byla respektována doporučení příručky Ivana Štovička a kolektivu: *Žásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002. Text byl převážně transkribován do platné pravopisné normy, přičemž změny se týkaly především zjevných překlepů, hranic slov, diakritiky a psaní s/z. Zkratky byly rozepsány bez označení hranatými závorkami s výjimkou těch, kde byla možnost různého čtení, přičemž ty nejběžnější zkratky (dr., p., sl. a podobné) byly ponechány, stejně jako Kallabem soustavně užívaná zkratka pro profesora Miříčku (prof. M.), respektive v jednom případě také profesora Milotu.

Spectabilis,

domnívaje se, že otázka obsazení stolice pro dějiny právní filosofie po případě i druhé stolice trestního práva na Vaší fakultě bude musiti býti v dohledné době sborem projednávána, a že při tom snad bude též uvažováno o mém povolání zpět, dovoluji si Vám, Spectabilis, sdělití svoje stanovisko v této věci.

Jsem toho přesvědčení, že povolání na první universitu v republice musí býti považováno za nejvyšší uznání vědecké kvalifikace, a nikoliv za obsazení úřednického místa určité hodnostní třídy. Proto nechci vzbuditi dojmu, že bych se o toto uznání ucházel, jako na druhé straně se tím netajím, že bych si takového povolání velmi vážil. Své stanovisko jsem již loni sdělil k dotazu panu prof. dr. Mířičkovi,²¹ jenž mně prohlásil, že míní učiniti návrh na mé povolání do Prahy nejdéle v prvním sedění sboru po prázdninách 1922. Když se to nestalo, mluvil jsem s ním podruhé, a tu mne žádal, abych v oboustranném zájmu vyčkal do počátku letního semestru 1923, kdy prý jistě návrh učiní.

Poněvadž pan prof. M. by se mohl právem domnívati, že z nedůvěry k jeho druhému slibu jsem proti svému slibu na jiné straně působil k svému jmenování, prosím Vás, Spectabilis, abyste v případě, že by již nyní bez návrhu p. prof. M. se mělo ve sboru o mém povolání do Prahy jednati, laskavě působil k tomu, aby až do počátku letního semestru byl vyčkáván návrh p. prof. M. Není v tom jistě nevděk k pánům, kteří by se snad mínili laskavě mé věci ujati, nýbrž uznáte zajisté, že bych nerad vnášel na fakultu rozkol, zvláště když jde o ordináře mého vlastního oboru.

Ovšem, kdyby p. prof. M. ani do počátku letního semestru návrh neučinil, byl bych velmi vděčný, kdyby sbor otázku, zda se mám do Prahy vrátiti, definitivně rozhodl, poněvadž nynější stav nejistoty je nejen pro mne osobně velmi trapný, nýbrž vnáší i nejistotu do zdejších institucí, jež by si chtěly zajistiti mou trvalou součinnost.

Velmi pravděpodobně budu 18. a 19. v Praze. Kdybyste si ráčil přáti nějakých podrobnějších vysvětlení, račte laskavě mně telefonicky dáti oznámiti dopoledne do ministerstva spravedlnosti (oddělení pana sekčního rady dr. Zelenky²²), v kterou dobu bych Vás dopoledne nejméně obtěžoval.

Račte přijati, Spectabilis, projev mé nejhlubší úcty a upřímné oddanosti
Kallab²³

21 Mířička Augustin (1863–1946) — právník, profesor trestního práva a řízení PF UK, rektor UK v roce 1930–1931. Autor mimo jiné prací *Trestní právo procesní* (1932), *Trestní právo hmotné* (1934).

22 Bližší údaje o něm se mi zatím nepodařilo zjistit.

23 Pod textem dopisu zápis pro memoria K. Hermanna-Otavského: „18/12 1922. Při návštěvě prohlásil K., že arcí by účinnost platila teprve od příštího podzimu, ale na tom by musil trvati, aby nejpozději v 1. schůzi v letním semestru se to stalo. Na tom, jak a co, by nešlo [?]. K. by nebyl pro zařadění pr[ávni]filosofie do [...]ru historického, nýbrž spíše státovědeckého, eventuelně by si mohli snad kandidáti volit mezi h. [?] a pr[ávni]filosofii.“

2) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 14. 1., BRNO

Spectabilis,

dovídaje se z Vašeho laskavého dopisu, za nějž Vám nejuctivěji děkuji, že v nejbližší době se má ve sboru jednati mj. i o otázce mého eventuálního povolání do Prahy, dovoluji si k zabránění nedorozumění oznámiti, že od mého posledního dopisu z počátku prosince se situace, pokud o tuto otázku jde, nijak nezměnila.

Za mého posledního pobytu v Praze vyzval mne p. prof. Miřička, abych podal za svou osobu jako profesor dějin právní filosofie ministerstvu návrh, aby se tento předmět zkoušel při rigorosech. Odmítl jsem to s odůvodněním, že sice bych toto opatření pokládal k prohloubení studia právní filosofie za účelné, takže v našem sboru, bude-li se jednati o změnu rigorosního řádu, v tom směru učiním návrh, že však mám za to, že by k tomu bylo třeba vůbec rigorosní řád změnit; osobně však že rozhodně takový návrh ministerstvu nepodám, poněvadž nyní, když se má jednati o mém povolání do Prahy, bych tím budil dojem, že fakulta pražská by mne nepovolala, kdybych si nepřinesl židli, na kterou bych si směl sednouti'. Poněvadž současně jsem se dověděl, že se má jednati o povolání, resp. jmenování jiných, mnohem mladších pánů, vytýkal jsem p. prof. M., že odkladem mé věci nastal stav, kterého jsem se obával, totiž že bych musil konkurovati s mladšími pány, a že bych se jen spolu ‚svezl‘ při velkém jmenování. Žádal jsem tedy p. prof. M., aby vše nějak skončil. P. prof. M. mne v přítomnosti p. prof. Miloty²⁴ ubezpečil, že se jedná jen o odklad několik týdnů, nanejvýš do konce ledna, a dodal, že bych se mýlil, kdybych si myslil, že mé povolání je ve sboru nepochybné. Na to jsem prohlásil, že za tohoto stavu věci je mi lhostejno, dopadne-li rozhodnutí sboru v můj prospěch nebo neprospěch, že jej však velmi naléhavě prosím, aby věc do letního semestru skončil.

Jinak jsem s nikým [o] věci nemluvil.

Pokládám za svou povinnost Vás, Spectabilis, o věci úplně informovati, přenechávaje zcela Vaší laskavé úvaze, pokud uznáte za vhodné obsah mého prosincového i tohoto dopisu sděliti s jinými pány členy sboru.

S projevem nejhlubší úcty jsem Vám, Spectabilis,

upřímně oddaný

Kallab

24 Milota Albert (1877–1940) — právník, od roku 1922 řádný profesor trestního práva a trestního řízení na Univerzitě Komenského v Bratislavě, 1930/1931 její rektor; ve 30. letech 20. století senátor a předseda Ústavně-právního výboru senátu ČSR. Autor výkladu *Zákon na ochranu republiky* (1. vydání 1923).

Spectabilis,

na Váš laskavý dopis z 13. t. m.,²⁶ jenž je mi novým důkazem Vašeho příznivého ke mně smýšlení a za nějž Vám proto nejsrdečněji děkuji, odpovídám v tom pořadí, jak otázky kladete. Prosím však předem, abyste si nic v tomto dopise nevykládal jako nedostatek vděčnosti a uznání za dobrou vůli jednotlivými pány ze sboru a především ovšem Vámi samým mne prokazované.

Než odpovím na první otázku, jak se stavím ke kompromisnímu řešení otázky mého povolání do Prahy, musím doplnit to, co jsem Vám sdělil doposud z rozmluv, jež jsem měl o věci s p. prof. M. Nezmiňoval jsem se doposud o finanční stránce našeho jednání, jednak poněvadž jsem tuto část pokládal za zcela důvěrnou, jednak poněvadž mně celá tato stránka byla velmi trapná. P. prof. M. mne od počátku nenechával na pochybách o tom, že si nepřeje, aby mým povoláním byly jeho příjmy ztenčeny, ač ovšem to formuloval tak, že máme oba společný zájem, aby zavedením právní filosofie jako zkušebního předmětu byly příjmy každého z nás co největší. Počítal tedy od počátku s tím, že bych při druhém rigorosu nezkoušel. Proti tomu jsem nečinil námitek, jen jsem namítal, že mi není jasno, proč by se s návrhem na mé jmenování mělo čekat, až by otázka „reformy“ rigorosního řádu byla rozřešena, což jsem pokládal za věc daleké budoucnosti, ač se p. prof. M. snažil mne přesvědčiti, že tu jde o věc velmi snadnou, jež za několik neděl může býti vyřízena²⁷. Nabízel jsem mu tedy, abychom do té doby, než by byla rozhodnuta otázka zkoušení právní filosofie, věc maskovali tím, že bych vzhledem k tomu, že bych vedle povinného čtení o trestním právu četl jako dříve v Praze a též zde v zimě právní filosofii, v létě vězeňství, požádal děkana, aby mne pro nedostatek času zprostil zkoušení při druhém rigorosu asi do té míry, do níž by můj příjem z polovice tax byl nahrazen remunerací za tyto přednášky. (Poněvadž tyto remunerace činí zde nyní 7 000 K, znamenalo to, že bych asi vůbec nezkoušel, kdyby sbor mně vymohl, aby mi tato remunerace byla ponechána.) P. prof. M. při první rozmluvě tuto eventualitu zamítl, při druhé se však sám k ní vrátil a uznal ji za možné řešení.

Jak ráčíte viděti, finančně neliší se žádné z těchto řešení podstatně od eventuality Vámi nyní navrhované. Uvádím však toto jednání, aby od počátku bylo jasno, že stavím-li se proti kompromisnímu řešení, nečiním to z důvodů finančních.

Kompromisní řešení, o němž se ráčíte zmiňovati, však za situace, jak se vyvinula, nemohu přijati, a doufám, že i Vy, i ostatní pánové ve sboru to znají, uváží-li toto:

25 Datum patrně přeškrtnuto Karlem Herrmannem-Otavským a přepsáno na 16. května. Podle kontextu se ovšem zdá, že snad platí spíše první varianta.

26 Není dochován.

27 Původně „rozřešena“.

Jako p. prof. M. zdůrazňoval finanční stránku mého jmenování, tak jsem já od počátku zdůrazňoval stránku prestiže postavení universitního profesora na první universitě v republice. Zdůrazňoval jsem, že na ně nehledím jako na úřednické místo, nýbrž jako na uznání vědeckých kvalit. Proto jsem stále opakoval, že o povolání do Prahy neprosím, nýbrž že jen prohlašuji, že kdyby se mi nyní tohoto uznání dostalo, vděčně bych je přijal.

Záleželo mi na tom, aby věc byla rozhodnuta nyní, jednak abych ještě si přinesl s sebou dosti duševní čilosti i dosti pravděpodobné doby před sebou a abych ze stolice právní filosofie vytvořil věc hodnou první university, jednak — ač jsem se o tom jako o věci zcela soukromé zmiňoval —, abych, mám-li do Prahy se vrátiti, se tam dostal, ještě dokud žije má osmdesátiletá matka²⁸ a matka mé ženy, jejichž by to bylo přirozeně nejtoužebnější přání.

Jinak jsem zdůrazňoval od počátku, že nemám nejmenšího důvodu, abych z Brna prchal, kde jsem si vydobyl jak na universitě, tak ve veřejnosti takového postavení, jakého bych pravděpodobně v Praze neměl. Prosím, abyste nepokládal za neskromnost, řeknu-li zcela otevřeně, že nepotřebuji pražské stolice ani ke zlepšení svého finančního postavení, ani ke zlepšení svého sociálního postavení; celé mé jednání se jen točilo kolem skromné otázky, zda pražská fakulta nemíní, že může potřebovati mne. Kdyby fakulta byla chápala věci podobně, byl bych býval ochoten vyjednávat i o jakémkoliv vymezení svého finančního postavení, jak jsem nahoře ukázal. Když však nyní se šíří ve sboru pochybnosti o mé vědecké kvalifikaci a dokonce o tom, zda jsem po nacionální stránce, což pokládám za identické s mravní stránkou, hoden zasednouti v pražském sboru, nemohu se pustiti do jednání o jakémkoliv kompromisu, dokud se mi nedostane od sboru satisfakce zcela jasným a nedvojsmyslným uznáním, že mne pokládá za způsobilého pro oba mé obory. Račte si jen představiti, jaké postavení bych měl ve sboru, kdyby kdokoliv mohl k tomu poukázati, že jsem se tam vplížil postranní cestou, nevolán a nevitán. A zvláště kdyby kdokoliv mně mohl naznačovati, že znehodnocující mne osobní názor jediného člena sboru měl takovou váhu, že sbor uznal za nutno vymezení mé postavení tak, aby při něm názor onoho člena mohl obstáti. Za tuto cenu by mně pražská stolice byla příliš drahá, vlastně správněji jest pro mne bezcennou, dokud jest s ní spojena tato příhana. Jak znám názory Vaše i prof. Krčmáře²⁹ a Hory,³⁰ jsem jist, že uvážíte-li to vše, sami uznáte, že za dnešní situace je pro mne kompromis, jaký naznačujete, nepřijatelný.

---

28 Viléma, rozená Horsetzká šlechtična z Hornthalu.

29 Krčmář Jan (1877–1950) — právník, od roku 1911 řádný profesor soukromého práva PF UK. Reprezentoval Československo na jednáních ve Versailles, ministr školství v několika meziválečných vládách. Autor mimo jiné základního díla *Právo občanské I–V* (1928–1933) a v současné době vydávaných *Pamětí* (zatím *díl II–III*, 2007).

30 Hora Václav (1873–1959) — právník, od roku 1916 řádný profesor civilního práva procesního PF UK; autor mimo jiné prací *Československé civilní právo procesní I–III* (1922); *Soudní řízení nesporné* (1931).

Pro všechny případy uvádím k Vašemu dotazu soupis svých větších spisů z oboru právní filosofie, pomíjíje více populární články v revuích a v novinách, jež snad jednou po příkladu kol. Svobody³¹ vydám ve formě právně filosofické knihy.³²

Dvě studie o významu kriminální statistiky pro reformu trestního práva (Sborník 1913)³³

Poznámky o základech novodobých teorií přirozenoprávních (Sborník 1913)³⁴

Politika vědou a uměním (1914)³⁵

„Příroda“ v právní filosofii XIX. století (Pocta Ottova, Sborník 1915)³⁶

K otázce vztahů mezi teorií národohospodářskou a vědou právní (Sborník 1916)³⁷

O novějších směrech v metodologii právní praxe (Právník 1917)³⁸

Úvod ve studium metod právnických (2 sv., [Brno] 1920 a 1921)

Národ, právo a stát (Přednášky Jednoty filosofické 1919)³⁹

K nauce o přičetnosti a trestnosti [se zřetelem na trestní odpovědnost mládeže] (Sborník 1920)⁴⁰

Národní otázka československá (Národ 1920)

Socialism a demokratism (Česká revue 1921)⁴¹

O metodách politického myšlení (Parlament 1921)

L'oggetto della scienza giuridica (Rivista internazionale di Filosofia del Diritto 1922)⁴²

Příspěvek k nauce o fikcích v právní vědě (Pocta Heyrovskému, Sborník 1922)⁴³

Pravotvorný monopol státu a požadavek logické jednotnosti právní vědy (Vědecká ročenka právnické fakulty university Masarykovy 1922)

O trestu smrti (v tisku v Časopise pro právní a státní vědy 1923)⁴⁴

Nejtížej jest mi odpověděti na Váš třetí dotaz. Jak jsem se nahoře zmínil, pokládám přesvědčení národní za složku mravní osobnosti člověkovy, a tudíž jest mi stydno psáti o mém vystupování ve věcech národních, jako by mně bylo, kdybych měl psáti

31 Svoboda Emil (1878–1947) — právník, působil na pražské technice a po roce 1918 na Univerzitě Komenského v Bratislavě. Od roku 1923 profesor soukromého práva PF UK, zabýval se rovněž právní filozofií a sociologií.

32 Míněna snad práce Svoboda, Emil: *Myšlenky o právu, etice a náboženství*. S. I. 1920 (druhé vydání Praha 1925).

33 Sborník věd právních a státních 13, 1912–1913, s. 372–390.

34 Sborník věd právních a státních 14, 1913–1914, s. 35–68.

35 *Politika vědou a uměním. Základy teoretické politiky*. Praha 1914, 56 s.

36 Sborník věd právních a státních 15, 1914–1915, s. 129–149.

37 Sborník věd právních a státních 16, 1915–1916, 358–376.

38 Právník 56, 1917, s. 497–504, 529–536, 561–568.

39 Praha 1919, 23 s. (Přednášky Jednoty filosofické č. 4).

40 Sborník věd právních a státních 20, 1920, s. 60–89.

41 Česká revue 14, 1921, s. 97–100, 157–162.

42 Rivista internazionale di Filosofia del Diritto 2, 1922, s. 14–22.

43 Sborník věd právních a státních 22, 1922, s. 1–11.

44 Časopis pro právní a státní vědy 6, 1923, s. 113–126.

o tom, že jsem svým poručencům, dětem po bratrovi, skutečně nic nezpronevěřil nebo že opravdu netřeba přede mnou zamykat stříbrné lžičky. Mimo to pak velmi nerad bych byl připočten k těm, kteří nyní se chlubí svým vlastenectvím a hlasitě křičí, jak ‚také pomáhali bourat Rakousko‘. Proto bych Vám byl velmi vděčný, kdybyste raději za mne dal mluvit osobnostem, o jejichž vlastenectví snad ani p. prof. M. nepochybuje. Sl. dr. Masaryková⁴⁵ by mu jistě vyložila, jak jsem se brzy po jejím návratu z Vídně, kdy mnozí dnešní kritici cizího vlastenectví se jí vyhýbali, dostal do jejich domácnosti a jak a proč jsem ji pak týdně navštěvoval až do doby, kdy se přestěhovala na Hrad a kdy i jiní objevili, co její matka a ona vytrpěly. Při té příležitosti by snad ona a p. ministr Beneš vyložili, kdo s nimi řídil ‚sociologický seminář‘ na filosofické fakultě, k čemuž by p. dr. Stern⁴⁶ z ministerstva sociální péče mohl vyložiti, proč členové tohoto ‚semináře‘ po zatčení sl. Masarykové a odchodu dr. Beneše⁴⁷ požádali mne, abych jej obnovil, a co nám v tom zabránilo. V ministerstvu sociální péče by též sekční šéf Tůma⁴⁸ mohl vylíčiti naši vojnu, již jsme po celou válku společně vedli o to, abychom zabránili zasahování Vídně do péče o mládež, a to nejen s dobročinnými generály, nýbrž i s příliš opatrnými některými našinci. Snad si vzpomene, jak i on a Čáda⁴⁹ mne opustili v oné rozhodné schůzi, kdy šlo o to, jak se postavit k zasáhnutí ještě vyšších dobrodinců vídeňských. Snad si i někdo ve sboru všiml, že jsem při žádném z deštů rádoých, jež za války se spustily na hlavy těch, kdo jakkoliv se připlétli do péče o válečné sirotky, nedostal řádu. Dr. Tůma by mohl vyložiti, jaký mne to stálo boj se zesnulým radou Bílým⁵⁰; ani on však neví, poněvadž jsem [se] o tom od převratu právě ze strachu před popřevratovým vlastenectvím nikomu nezmínil (bylo by však snadné naléztí dotyčný spis na policejním ředitelství), že poslední návrh za vlády Clam-Martinicovy⁵¹ byl ministerstvem vrácen s přímým dotazem, proč nejsem já též navržen, a jaké jsem měl o tom jednání na policejním komisařství v Dejvicích.

Pokud o literární projevy jde, z nichž by bylo lze souditi na mé vystupování za války, pomímám drobnosti jako články v Národních Listech o vídeňských snahách

-
- 45 Masaryková Alice (1879–1966) — socioložka, dcera T. G. Masaryka. V letech 1915–1916 byla pod policejním dohledem.
- 46 Štern (Stern) Evžen (1889–1942) — právník a sociální pracovník. V letech 1918–1926 přednosta odboru pro dělnické zákonodárství na ministerstvu sociální péče, poté generální tajemník a od roku 1935 ředitel Ústřední sociální pojišťovny.
- 47 Beneš Edvard (1884–1948) — politik a sociolog, druhý československý prezident.
- 48 Patrně Tůma Antonín (1867–1945) — právník, organizátor péče o mládež. Rada zemského výboru a od roku 1919 sekční šéf ministerstva sociální péče, autor stati *Jak jest postaráno o zaopatření sirotků i vdov po padlých vojínech*. [Praha, mezi 1901–1925].
- 49 Čáda František (1855–1918) — filosof, profesor filosofie a pedagogiky na Filosofické fakultě české univerzity v Praze. Stál u vzniku Pedagogického ústavu hlavního města Prahy a Sdružení pro studium dítěte.
- 50 Zatím se o něm nepodařilo zjistit bližší údaje.
- 51 Clam-Martinic Jindřich ml. (1863–1932) — česko-rakouský politik, 1916 ministr zemědělství, od prosince 1916 do června 1917 předseda vlády předlitavské části monarchie.

centralisovati sociální péči a částečně konfiskovanou brožuru pro právníky ‚Proč a jak studujeme právní vědy‘ a prosím jen pány kolegy Kaprasa⁵² a Svobodu, aby potvrdili, zda jsem byl přijat mezi spolupracovníky Národa pro nedostatek národního cítění; snad posoudí sbor sám, zda mé články tam uveřejňované za války, k nimž bych připojil ještě článek o sebeurčení národů v Právnických rozhledech z března 1918, svědčí o národní vřáznosti. Do téže souvislosti patří i má přednáška ve Filosofické jednotě z dubna 1918⁵³ již v seznamu uvedená, již Filosofická jednota vydala jako propagační brožuru a jež, jak mi od vyslance Perglera⁵⁴ vyřizoval dr. Macek⁵⁵, vzbudila jakousi pozornost mezi Čechy a Slováky americkými.

Na jednotlivé schůze a porady za války konané, jichž jsem se zúčastnil, se již přesně nepamatuji. Snad p. p. prof. Kadlec,⁵⁶ Kapras, Hötzel [!]⁵⁷ a Svoboda, s nimiž jsem se tam setkával, se lépe rozpomenou např. na poradu o budoucích ústavních otázkách, konanou za předsednictví nynějšího starosty Baxy,⁵⁸ tuším, že v Národní radě, na schůzky bývalého redakčního kruhu Přehledu za předsednictví dra Mareše⁵⁹ v hotelu Štěpán, na poradu, k níž nás svolal poslanec Zahradník,⁶⁰ a na porady o projevu spisovatelů u tehdejšího děkana Šusty.⁶¹

Nikdy mně [!] nenapadlo, že by to, co zde uvádím, bylo nějakým národním hrdinstvím, nebo že bych se měl toho dovolávat na důkaz svého vlastenectví. Myslím,

52 Kapras Jan (1880–1947) — český právník a politik, od roku 1917 řádný profesor českých, respektive československých právních dějin na PF UK; autor *Právních dějin zemí Koruny české I–III* (1913–1920), od prosince 1938 do ledna 1942 ministr školství a národní osvěty.

53 K přednáškovému cyklu srov. Hermann, Tomáš: *Přednáškový cyklus Jednoty filosofické o národnosti z roku 1918. Význam, koncepce, průběh*. In: Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003. Práce z dějin vědy, sv. 6. Ed. Antonín Kostlán. Praha 2003, s. 27–70.

54 Pergler Karel (1882–1954) — diplomat, právník a politik, významný účastník I. odboje, po roce 1918 československý diplomatický zástupce ve Spojených státech, od roku 1920 v Japonsku. Diplomatickou službu opustil pro spory s E. Benešem, po roce 1932 působil v USA jako vysokoškolský profesor.

55 Macek Josef (1887–1972) — národohospodář a politik, teoretik družstevního socialismu, stoupenec sociální demokracie (1924–1939 poslanec parlamentu). V prvních poválečných letech přednosta oddělení pro pozemkovou reformu na ministerstvu zemědělství, od roku 1921 profesor Vysoké školy obchodní.

56 Kadlec Karel (1865–1928) — právník, od roku 1909 profesor dějin slovanského práva PF UK. Představitel komparatistické metody studia slovanských právních dějin, autor mimo jiné *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě* (1920).

57 Hoetzel Jiří (1874–1961) — právník, od roku 1918 profesor správní vědy a práva správního PF UK; autor návrhu osnovy ústavy ČSR, jeden z hlavních autorů *Slovníku veřejného práva Československého I–V* (1929–1948).

58 Baxa Karel (1863–1938) — právník a politik; zástupce obžaloby v Hilsnerově procesu a poslanec Říšské rady. Významný představitel strany Československé strany národně sociální, v letech 1922–1937 první primátor Velké Prahy.

59 Mareš František (1857–1942) — lékař a politik, přednosta fyziologického ústavu lékařské fakulty české univerzity, autor *Fyziologie I–IV* (1906–1926). Vyhraněný stoupenec českého nacionalismu, ve 30. letech 20. století čelný představitel Národního sjednocení a Vlajky.

60 Zahradník Isidor (1864–1956) — katolický kněz a politik, ministr železnic v první československé vládě.

61 Šusta Josef (1874–1945) — historik, od roku 1910 řádný profesor všeobecných dějin na FF UK, děkan FF UK v akademickém roce 1916–1917. V letech 1920–1921 ministr školství, 1939–1945 prezident ČAVU.

že o něm nikdo v Praze nikdy nepochyboval, a že by bylo možno se ptáti kohokoliv z osob, jež byly v té době již politicky činné, a že by potvrdily, že o mém národním cítění nelze diskutovati. Sotva bych byl býval hned po převratu poslán do Paříže, ač byl po ruce povolanější odborník, kdyby byly bývaly jaké pochybnosti, zcela nehledě k množství žádostí o články a příspěvky, jimiž jsem byl v prvních chvílích po převratu žádán o populární výklady o tom, co převrat znamená (napadá mi jen Růžena Svobodová⁶² v Lípě⁶³ a nevím již kdo v Národní Čítance⁶⁴). Že p. prof. M. je snad jediný, kdo takové pochybnosti má, vysvětluji a omlouvám tím, že skutečně jsem se s ním v žádné z uvedených situací nesetkal a že jsem po celou dobu války s ním a před ním politických hovorů nevedl. Má-li však p. prof. M. tak málo vkusu, že do rozpravy vplétá i národnost mé matky,⁶⁵ chce tomu náhoda, že dva dny před tím, než jsem se to dověděl, byl z podnětu jejích osmdesátých narozenin v časopisu krajinském Velkomeziříčsko (kde můj otec 18 let působil a zemřel) uveřejněn o ní oslavný článku, kde právě bylo zdůrazňováno, že, ač rodem Němka, vychovala své syny v tak dobré Čechy, a kde zvláště bylo poukazováno k mé působnosti národní. Doufám tedy, že p. prof. M. zůstane se svými názory o mém vlastenectví dosti osamocen.

Konče prosím Vás znovu, abyste byl přesvědčen, že, ať moje fakultní otázka bude rozhodnuta jakkoliv, vždy si budu jako jedné z největších odměn vážit toho, že při té příležitosti jsem poznal, že se mi při té příležitosti podařilo získati Vaší — dovoříte-li to slovo — přátelské přízně.

S projevem upřímné úcty jsem Vám, Spectabilis,
zcela oddaný
Kallab

62 Svobodová Růžena (1868–1920) — spisovatelka a redaktorka, autorka impresionismem ovlivněné prózy.

63 Časopis Lípa založila R. Svobodová v roce 1918.

64 Kallab, Jaroslav: *O sebeurčení národů*. In: Národní čítanka. Uspořádali Cyril Merhout a Bohumil Němec. Praha 1918, s. 372–375.

65 Poznámka K. Hermanna-Otavského: „*Nedorozumění*. Uvedl jsem v hovoru s K. na jeho zmínku o německé národnosti jeho matky (v souvislosti s hovorem o působení jeho otce), že také toho bylo se dotčeno. Nevzpomínám si však, že by to byl právě Miř[ička] uvedl.“

4) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 23. 1., BRNO

Spectabilis,

promiňte, že ještě jednou zneužívám Vašeho laskavého zájmu o otázku mého povolání do Prahy. Naskytá se mi totiž příležitost, dostati v Praze byt, i osměluji se prositi Vás o Vaši pomoc. V úřednických domech v Bubenči budou totiž počátkem února zadávány byty. Poněvadž pak přes odročení otázky rigoros doufám, že nyní již prof. M. nebude tuto otázku spojovati s otázkou mého povolání do Prahy, myslím,⁶⁶ že v téže asi době bude rozhodováno o mém jmenování, i obávám se, aby snad někdo nevyvstal s námitkou, že věc není aktuální, poněvadž bez toho bych těžko v Praze dostal byt. Aspoň mne při první rozmluvě o věci p. prof. M. naznačoval, že sbor bude klásti podmínku, abych měl v Praze zajištěný byt. Abych této podmínce vyhověl, ucházím se o byt v oněch úřednických domech a podal jsem v tom směru žádost ministerstvu sociální péče, jež ony byty bude zadávati. A tu přicházím k Vám, Spectabilis, s uctivou prosbou, abyste laskavě, pokládáte-li mé povolání do Prahy za pravděpodobné, úředně potvrdil ministerstvu sociální péče (odbor pro podporu stavebního ruchu), že se jedná o mé povolání do Prahy a že jest v zájmu fakulty, aby mně byl byt vyhrazen.⁶⁷ Kdybych se neobával, že Vás tím příliš obtěžuji, připojil bych prosbu, abyste laskavě telefonicky přednostu onoho odboru p. sekčního šéfa Kubištu⁶⁸ na věc upozornil a abyste snad při příležitosti i referenta v ministerstvu školství jménem fakulty požádal, aby při dispoziční byty, na jejichž obsazení má vliv resort vyučovací, na tuto potřebu fakulty pamatoval.

Jen velmi nerad zneužívám tak projevené mně laskavosti, doufám však, že mne omluvíte, znaje od pana bratra, jak obtížně je nyní v Praze se domoci bytu.

Vyprošuje si uctivé ruky políbení milostivé paní, jsem s projevem nejhlubší úcty Vám, Spectabilis,
upřímně oddaný
Kallab

66 Původně „doufám“.

67 V pozůstalosti Karla Hermanna-Otavského je skutečně koncept oficiálního přípisu odboru pro podporu stavebního ruchu ministerstva sociální péče, datovaný 27. 1. 1923, jímž jako děkan „v záležitosti zadání bytu profesoru Dru Jaroslavu Kallabovi v Brně v úřednických domech v Bubenči potvrzuje [...], že otázka povolání prof. Kallaba na pražskou právnickou fakultu jest předmětem úředního jednání a že jest ve případě povolání toho eminentním zájmem fakulty, aby byl profesorovi Kallabovi byt vyhrazen“. ÚDAUK, fond K. Hermann-Otavský, neuspořádané dodatky osobního fondu.

68 Kubišta Hynek (1876–1961) — právník, specialista v oboru bytové politiky. Po roce 1918 vedl odbor pro stavební ruch a ochranu nájemníků ministerstva sociální péče.

5) K. HERMANN-OTAVSKÝ J. KALLABOVI. — 1923, 27. 1., PRAHA⁶⁹

Velectěný p. kolego!

Ke ct[ěnému] dopisu z 23. [1.] (jenž mne došel dne 25/1), dovoluji si sdělit, že jsem ihned dne 26. [1.], telefonoval p. chefovi Kubištovi, jenž mi sdělil, že se vynasnaží Vám vyhověti, dodal ovšem — a slíbil jsem, že Vám to sdělím —, že [musíte] se státi členem družstva. Mimoto zaslal jsem také přípis ministerstvu sociální péče potvrzující, že Vaše povolání do Prahy [je věci úředního] jednání a že v případě Vašeho povolání na fakultu emin[entní] přímo zájem, a[by] Vám byl byt vyhrazen.

Co se věci Vaší týče, p. kolego, sděluji jen, že [je] spolu s otázkou dalších profesur v jednotné komisi pověřené event[uálním] podáním jmenovacích návrhů sboru profesorskému. Docíliti stanovení lhůty na počátek let[ního semestru] se mi, přes úsilí o to, arci nepodařilo. Přesto mám za to, že se vše zdaří a pracuji k tomu, jak mi to, za okolností ne vždy snadných, jen možno. Jsou to věci, o [kterých] bychom si mnohem lépe promluvili — jsou pro dopis též příliš komplikované. D[ou]fám, že mne při nejbližší příležitosti navštívíte, až přijedete do Pr[ahy] (tel. d[ěkanát] 6475, můj [...] 30629).

[...] ve V[ašem] případě, že nemůže [být] brán [...] v pochybnost význam V[ašeho] příchodu na fakultu jakožto prvotřídní akvisice pro ni. Těše se na shledanou jsem Vám upřímně oddaný,

[K. Hermann-Otavský]

69 Koncept odpovědi přímo pod textem dopisu J. Kallaba z 23. 1. 1923. Původní, takřka nečitelný a přeškrtný koncept je na rubu dopisu, obsahově se — nakolik bylo možné zjistit — zásadním způsobem neodlišuje. Mám za to, že odeslaná odpověď se blížila editovanému textu. Slova psaná těsnopisnými značkami nebo zkratky umožňující různý výklad jsou doplněny v hranatých závorkách, nečitelné pasáže jsou označeny tečkami v hranatých závorkách.

Velectěný p. kolego,

Můj dopis má dvojí účel:

1. punkt[um]. Tuším, že jsem již při Vaší poslední u mne návštěvě zmínil se o podílu, jež naše Právnická Jednota učinila u Jednoty Moravské stran eventuálního konání 2. sjezdu československých právníků v Brně v r. 1924. [Nemám] posud odpovědi. Nevím, zdali Vám za situace Jednoty snad [je] možno vše připomenouti, resp. popohnati; [pokud] ano, [tedy] v čem (též kolega Sedláček⁷¹ se zmínil, že [tak] učiní), ne-li, prosím o sdělení a též Váš úsudek, zdali[pak] lze se nadíti korporace. [... pokud] ne, pak by [bylo] lépe od sjezdu v Brně upustiti, [nebo] ho přinejmenším odložit; popřípadě snad i 2. sjezd (1. sjezd „československých“ právníků) konati v [Praze].

2. Rád bych s Vámi [touto] cestou pohovořil o Vaší věci, resp., právě podle mého pojetí [?], též „naší“ věci Vašeho sem povolání. Škoda, že jste mne při Svém pobytu v Praze nenavštívil; v leccems bych potřeboval Vašeho úsudku. Víte, p. kolego, že [bych] nejraději docílil návrhu na Vaše povolání v 1. schůzi letošního pololetí, a také jsem i úsilím k tomu směřoval; zatím se [však] snažím, bránícím Vašemu povolání v nejbližší [podtrženo K. H.-O.] době zdařilo získati u [mých kolegů] půdu potud, že se mluví o jakéms „odkladu, jímž věc sama není ohrožena“ atd. a v mém „nátlaku“ se naopak spatřuje „ohrožení“ věci.

[Je] to situace také co do motivů sem zasahujících, jak soudím, nikoli prostá a hladká. Přesto, že nemohu tudíž s jistotou říci, že by již počátkem letního pololetí věc se rozhodla, mám za to, že se in merito zdaří, — [...] nemohu si věru mysliti, že by v našem sboru se podřídil eminentní zájem fakulty, a to zájmu rázu [...] ryze vědeckého, zájmům jiným. [Tím] míním, že [je] na místě Vaše snaha si tu zabezpečiti [podtrženo K. H.-O.] byt — [...] není při tom rizika, ani snad ne, vstoupíte-li v „Družstvo“? — Nevím, zdali jste se dověděl, že přes intenci, kterou jsme já sám a užší kroužek p[ánů] p[ro]fesor]ů chovali, Vás pověřiti přednáškami o právní filosofii, bylo usneseno (k návrhu, při němž v diskusi zdůrazňovány také Vaše zájmy stran značného břemena a nepohodlí Vám tím ukládaného) vyzvati k suplování kolegu Svobodu, jenž výzvě té vyhověl. Nevím, zdali byste byl [býval] ochoten přednášku tu převzít, ale i když ano, neračte v tom usnesení spatřovati nějaký hrot proti sobě; myslím také skutečně, že by Vám konání oněch cvičení [?], [ač] by to bylo nejlepším vědeckým řešením pro nás, bylo velikým břemenem.

70 Koncept Karla Hermanna-Otavského. Slova psaná těsnopisnými značkami nebo zkratky umožňující různý výklad jsou doplněny v hranatých závorkách.

71 Sedláček Jaromír (1885–1945) — právník. Od roku 1921 mimořádný, 1924 řádný profesor občanského práva na právnické fakultě v Brně, autor mimo jiné monografie *Obligační právo I–III* (1924–1929). V letech 1924–1925 byl skutečně jedním z hlavních organizátorů brněnského sjezdu.

Opakuji, že mnohé by se dalo lépe vysvětliti ústně. Slova psaná se čtou často jiným smyslem, než [jsou] míněna. Navštívíte-li mne brzy, bude mne to velmi těšiti.

Váš upřímně oddaný

K. Hermann-Otavský

7) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 22. 2., BRNO

Spectabilis,

teprve, když jsem si v klidu rozvážil naši poslední rozmluvu a hlavně přečetl Váš laskavý dopis ze 16. t. m. a dopis Svobodův, jež jsem současně obdržel, vidím poněkud jasněji ve věci, o níž jsme mluvili. Nejasno mi ovšem zůstává, jak se mohl celý sbor propůjčiti za nástroj tak průhledné intrice, v níž přece musila býti patrna snaha sprovoditi se světa hlavní argument mluvící pro mé povolání do Prahy v dohledné době. Nebyl bych pranic překvapen, kdyby se sbor příště usnesl, že ze stejných důvodů, jako u Svobody, má suplováním paralelních přednášek z trestního práva a procesu býti pověřen prof. Milota, — ovšem jako docent a — poněvadž bydlí v Praze a poněvadž sbor uznává nutnost obsaditi stolicí po prof. Prušákovi⁷². Když z této stránky uvažuji o postupu sboru, vážím si tím více Vaší laskavosti, že přes všechno jste ochoten mou věc dále hájiti, a pocituji tím více povinnost Vám ještě jednou poděkovati za vše, co jste v této věci učinil, i za Vaše ujištění, že se nedáváte odstrašiti od dalšího sledování věci. Račte býti ujištěn, že pro mne a mou další práci má větší význam uznání, jehož se mi dostalo u Vás a u p. prof. Heyrovského⁷³, než nepříjemné pocity, které ve mně vzbuzuje nechutný postup sboru. Ať věc dopadne jakkoliv, budu vždy míti dostiučinění v tom, že právě členové sboru, na jejichž mínění mi nejvíce záleží a jejichž mínění také ve veřejnosti nejvíce platí, byli v této věci pro mne. Račte tedy ještě jednou přijati a při příležitosti i p. prof. Heyrovskému tlumočiti mé nejuctivější a nejsrdečnější díky.

Vyprošuje si uctivé ruky políbení milostivé paní, jsem s nejhlubší úctou,

Vám, Spectabilis,

zcela oddaný

Kallab

72 Prušák Josef (1873–1921) — právník, od roku 1911 řádný profesor trestního práva PF UK. Odborně orientován na kriminologii, autor mimo jiné *Kriminální noetiky* (1904).

73 Heyrovský Leopold (1852–1924) — právník, profesor římského práva PF UK. Autor mimo jiné opakovaně vydávané příručky *Dějiny a systém soukromého práva římského*, rektor univerzity v akademickém roce 1908–1909.

8) J. KALLAB E. SVOBODOVI. — 1923, 22. 2., BRNO

Drahý příteli,

Tvůj laskavý o skutečném přátelství svědčící dopis z 14. t. m. jsem dostal do rukou teprve navrátil se z Prahy, kde mi děkan Hermann již celou onu nechutnou historii vyložil. Ani na okamžik jsem nepochyboval, že v Tvém postupu není osobního ostnu proti mně, a proto doufám, že náš osobní poměr zůstává tím vším nedotčen.

Ovšem se Ti musím přiznati, že nechápu, jak jsi Ty, a zvláště moji přátelé ve sboru, mohli se tak slepě státi nástroji intriky tak do očí bijící. Každé dítě přece musilo viděti, že tu jde zcela prostě o to, aby se odstranil hlavní argument těch, kdo jsou pro mé povolání do Prahy, že totiž tam již tak dlouho není obsazena právní filosofie. Přece nemůže sbor po Tobě žádati, abys si chystal přednášky z tak obtížného předmětu na jediný semestr.

Byl bych chápal, kdyby sbor byl srovnával Tvou práci v tomto oboru s mou, a dal přednost Tobě. To by bylo jasné jednání, jemuž nikdo by nemohl nic vytýkati. Tak však, jak věci se sběhly, jest intrika hmatatelná, a ač věřím rád, že osobně na ní nejsi zúčastněn, nedovedu si — odpusť — vysvětlit, že jsi se neptal, ani na základě jakého posudku Tě povolávají, ani zda bylo jednáno se mnou.

Říkám Ti to docela upřímně, abys viděl, že osobně se necítím z Tvé strany nijak dotčena a že věci, v nichž Tvému postupu nerozumím, nejsou toho rázu, že by mohly kaliti naše přátelství. Mám dosti sebekritiky, abych si řekl, že personální návrh nemusí vždy kvalifikovati navrhovaného, že však vždy⁷⁴ kvalifikuje navrhovatele.

Se srdečnými pozdravy Tobě upřímně oddaný

Kallab

---

74 Původně „někdy“.

9) J. KALLAB E. SVOBODOVI. — 1923, 28. 2., BRNO

Drahý příteli,

Tvůj laskavý dopis z 24. t. m. mne zase poučil, že nejlépe míněný písemný projev může vésti k nedorozumění.

Především: přece si nebudeme vzájemně dělat poklony co do naší kvalifikace. Svě tvrzení, že bych byl chápal, kdyby byl sbor dal přednost Tobě, jsem myslil zcela vážně, poněvadž sám Tě pokládám za jediného originálního právního filosofa u nás, a kdybych nebyl tak zaneprázdněn denní lopotou, byl bych asi již před rokem napsal ‚o právní filosofii Emila Svobody‘, kde jsem se chtěl pokusit o zhodnocení a vývojové zařazení Tvých filosofických názorů. Také se divím, že nikomu ve sboru nenapadlo mne vyřaditi tím, že by mne byl sbor, jako v jiných případech týkajících se právní filosofie, požádal o návrh, kde bych pak byl jistě Tě navrhl.

Jště více mne však mrzelo, že jsi si tak falešně vyložil mou poslední větu. Přiznávám se, že jsem při tom naprosto nemyslel na Tebe, nýbrž chtěl Ti jen vyvrátiti i poslední skrupule a naznačiti, že osobně se co do své kvalifikace necítím usnesením sboru dotčena, že však způsob, jak o věci bylo rozhodováno, charakterisuje určité pány ve sboru. Vyjadřuješ to sám jinými slovy, když naznačuješ, že v Praze nerozhoduje kvalifikace, nýbrž otázky taxovní. Kolem toho se také doposud točil celý můj spor s M., poněvadž na jeho výzvu, abych se osobně přičinil, aby se dějiny právní filosofie staly zkušebním předmětem, jsem odpověděl, že nelze po mně žádati, abych si tam, kde mne chtějí míti, sám přinesl židli. Ostatně kvůli zajímavosti Tě upozorňuji, že jsem za svého posledního pobytu v Praze slyšel, že při volbě mezi Tebou a mnou rozhodlo mé stanovisko ve věci zákona na ochranu republiky. Je zajímavé, kde až možno hledati důvody tam, kde jde o záchranu rigorosních tax.

Doufám, že tím jest poměr mezi námi zcela vyjasněn, a zatelefonuji Ti, až příště budu v Praze, abychom se někde sešli na večeři a společně si zanádašli.

Se srdečnými pozdravy Tobě upřímně oddaný

Kallab

10) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 2. 3., BRNO

Spectabilis,

promiňte laskavě, že tak brzy používám dovolení, jež jste mi dal při našem posledním rozchodu, že totiž se smím ve věci svého eventuálního povolání do Prahy i nadále k Vám obracet.

Za svého posledního pobytu v Praze dověděl jsem se totiž důvěrně, že p. prof. M. uvádí jako důvod, proč rozhodnutí o právní filosofii dopadlo ve sboru v můj neprospěch, způsob, jak jsem se zachoval ve věci zákona na ochranu republiky. Zároveň jsem z článku, který oba páni profesori o věci uveřejnili v Národních listech,⁷⁵ viděl, že na ni hledí podstatně jinak než já.

Podle pravidla ‚audiatur et altera pars‘ dovoluji si tedy Vám předložit své vylíčení věci pro případ, že by i nadále tato zcela nefakultní otázka měla být vtažována do úvah fakultních. Kdyby se někdo ve sboru zajímal o podrobnosti, jistě se je může dovědět od ostatních účastníků porad (p. ministra Dolanského,⁷⁶ pp. drů. Meissnera,⁷⁷ Kloudy,⁷⁸ Matouška,⁷⁹ Hnídka⁸⁰ a Noska⁸¹). Na neobvyklém vystoupení p. p. M. a M. nejvíce mne překvapila věc, již ovšem do veřejného článku nemohu dát, že oni to byli, kteří účastnivše se již první porady, mne poučovali, že v určitých bodech nelze nic činiti, poněvadž je to politické ujednání, a nyní mně vytýkají, že jsem nevystoupil, ač vědí, že se proti tomuto veřejnému nařčení nemohu veřejně hájit, poněvadž nemohu prozradit podrobnosti tajného jednání.

Je mi líto, že p. prof. M. věci dává tak málo sympatický ráz, a ještě více lituji, že musím Vás, Spectabilis, tím obtěžovati; uznáte však, že mi na tom záleží, abych, ať moje fakultní věc dopadne jakkoliv, nestál před Vámi a ostatními pány, na jejichž mínění mně záleží, ve křivém světě.

-
- 75 Miříčka, August — Milota, Albert: *Zákon na ochranu republiky*. Národní listy, roč. 63, č. 52, 23. 2. 1923, s. 1. Jedná se o reakci na článek Kallab, Jaroslav: *Zákon na ochranu republiky*. Lidové noviny, roč. 31, č. 78, 14. 2. 1923, s. 1. Kallab byl za svůj postoj v této záležitosti kritizován v již nepodepsaném článku *Plní se zákony?* Národní listy, roč. 63, č. 7, 9. 1. 1923, s. 1 (reakce na článek Kallab, J.: *Zákon na ochranu republiky*. Lidové noviny, roč. 31, č. 10, 8. 1. 1923, s. 1).
- 76 Dolanský Josef (1868–1943) — advokát a politik. Poslanec za lidovou stranu, v letech 1921–1925 ministr spravedlnosti.
- 77 Meissner Alfréd (1871–1950) — právník a politik, v letech 1920 a 1929–1934 ministr spravedlnosti a 1934–1935 ministr sociální péče za sociálně-demokratickou stranu. Jeden ze spoluautorů prvorepublikové ústavy, volebního zákona a trestního zákoníku.
- 78 Klouda Antonín (1871–1961) — právník a politik, poslanec a senátor, předseda advokátní komory.
- 79 Matoušek Josef (1876–1945) — právník a politik, poslanec za Národní demokracii, později senátor za Národní sjednocení; 1929–1934 ministr průmyslu, obchodu a živností.
- 80 Hnídek František (1876–1932) — pedagog, historik a politik. Po roce 1918 zaměstnán jako ministerský rada na ministerstvu školství, poslanec na agrární stranu.
- 81 Nosek František (1886–1935) — právník a politik, poslanec za lidovou stranu. V letech 1925–1926 ministr vnitra, 1926–1929 ministr pošt a telegrafů.

Vyprošuje si uctivé ruky políbení milostivé paní, jsem s nejhlubší úctou Vám,
Spectabilis,
upřímně oddaný
Kallab

11) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — S. D., S. L. [1923, BŘEZEN, BRNO] ⁸²

Spectabilis,

dlouho již nebyl jsem tak potěšen jako Vaším laskavým dopisem z 9. t. m., jenž ze mne sňal tíži z obavy, že ‚nepřítomný je vždy v nepravu‘. Přes repliku v Národ[ních] Listech⁸³ nebudu již věc dále rozváděti, poněvadž nyní, když obě strany vyložily své stanovisko, si může každý utvořiti svůj úsudek, a nechci, aby věc pro veřejnost vypadala jako osobní spor. Chtěl jsem Vám, Spectabilis, za Váš dopis poděkovati ústně, poněvadž byly na Velikonoce ohlášeny porady o tiskovém zákoně. Když, jak se zdá, z toho sešlo, činím tak písemně a prosím, abyste byl znovu ujištěn, že ať moje fakultní věc dopadne jakkoliv, nejcennější mně na ni zůstane Vaše laskavé uznání.

Poněvadž podle posledního svého dopisu ještě se nevzdáváte možnosti mého povolání do Prahy, dovoluji si k eventuální informaci sboru oznámiti, že mi stavební družstvo stát[ních] zaměstnanců přidělilo byt, o nějž jsem žádal, a ježž asi od 1. května budu musiti platiti. Vzhledem na množství kompetentů stalo se tak jistě hlavně vzhledem na Vaši laskavou přímluvu, i prosím, abyste i za to přijal mé nejuctivější díky.

Používaje této příležitosti, abych Vám i Vaší rodině přál příjemných svátků, vyprošuji si uctivé ruky políbení milostivé paní, a jsem s upřímnou úctou

Vám, Spectabilis, zcela oddaný

Kallab

82 Datace dle kontextu a rukopisné poznámky Karla Herrmanna-Otavského.

83 Miříčka, A. — Milota, A.: *Ještě slovo k zákonu na ochranu republiky*. Národní listy, roč. 63, č. 62, 5. 3. 1923, s. 1 (jde o reakci na Kallab, J.: *Odpověď*. Lidové noviny, roč. 31, č. 108, 2. 3. 1923, s. 2).

12) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 14. KVĚTNA, BRNO

Spectabilis,

dovolte, abych dodatkem k naší včerejší rozmluvě, v níž jste mne laskavě informoval o překážkách, jež se nyní staví v cestu mému povolání do Prahy, formuloval své stanovisko k jednotlivým bodům v rozmluvě dotčeným. Přenechávám ovšem zcela Vaší laskavé úvaze, zda a pokud uznáte za vhodné tento dopis sdělit s p. prof. M. a ostatními členy komise, po případě jej přiložit ke spisům jako materiál pro historika, jež jednou bude psáti o úrovni českých universit po převratu.

I. Pokud jde o mou vědeckou kvalifikaci, nepřísluší mně, abych o ní psal. Vím velmi dobře, v čem má práce zůstává za tím, čeho by bylo třeba, a vím též, že by bylo poměrně velmi snadno nalézt důvody pro úsudek zamítavý. Jediný, komu by tento úkol působil značnější obtíže, by byl asi p. prof. M. Neboť, nemýlím-li se, účastnil se již jednání o mé habilitační žádosti, nepodal též odchylného vota proti návrhu — jak mi později bylo v ministerstvu řečeno — velmi lichotivému na mé jmenování profesorem mimořádným, vypracoval konečně návrh na mé jmenování třetím řádným profesorem trestního práva v Praze — jak mně bylo řečeno, rovněž velmi lichotivý — a jak jsem se doslechl, nejen nepodal námitek, nýbrž obhájil proti námitkám prof. Weyra⁸⁴ v komisi na mé jmenování do Brna mou kvalifikaci pro řádnou profesuru v Brně. (Jen mimochodem, poněvadž jste se ráčil zmíniti o polemice, již jsem kdysi měl s prof. M. o jeho knize z tiskového práva,⁸⁵ uvádím, že mně vždy velmi imponovalo, a uváděl jsem opětovně za vzor loyálnosti, že p. prof. M. brzy po této polemice buď sám pracoval, nebo aspoň podporoval návrh na mé jmenování profesorem mimořádným.)

Je ovšem myslitelné, že by se byl p. prof. M. v těchto čtyřech referátech mýlil co do mé kvalifikace. Jistě by však v takovém případě měl sbor právo a snad i povinnost žádati o vysvětlení omylů, jimiž sbor třikrát a komise pro přípravu brněnské fakulty jednou byly svedeny k neodůvodněným rozhodnutím.

Věc má však ještě jednu stránku: Nemýlím-li se velmi (byl jsem tehdy v Paříži), ležel v době, když se tvořila brněnská fakulta u ministerstva, návrh na mé jmenování řádným profesorem v Praze. Kdybych tedy nebyl tehdy uznal za svou povinnost jíti tam, kde mne právě bylo více třeba než v Praze, je velmi pravděpodobno, že bych na základě referátu (p. prof. M.), jež snad již ležel u ministerstva, byl jmenován pro Prahu, nejpozději po úmrtí p. prof. Prušáka. Nepřísluší mi, abych posuzoval důvody, proč jiní, mladší pánové, kteří ještě dlouho potom nebyli na řádné

84 Weyr František (1879–1951) — právník, statistik a právní filosof, zakladatel tzv. normativní právní teorie. Docent pražské právnické fakulty, od roku 1919 řádný profesor právnické fakulty Masarykovy univerzity, 1923–1924 její rektor. Autor mimo jiné prací *Soustava československého práva státního* (1921), *Teorie práva* (1936), *Paměti 1–3* (1999–2004).

85 Miříčka, A.: *Delikty tiskové ve vědě, zákonodárství a judikatuře*. Praha 1908 (Knihovna Sborníku věd právních a státních A, řada právovědecká č. 19).

profesory navrzeni, neuznali za svou povinnost pomoci republice při zakládání nových universit a proč volili pohodlnější způsob vyčkávání, až na ně dojde v Praze. Doufám však, že ani oni pánové, ani sbor nebudou mně vykládati za neskromnost, domáhám-li se, srovnávaje svůj postup s jejich, toho, aby se se mnou nenakládalo hůře než s nimi, aby má ochota vyučovací správě prokázaná a tříletá práce na nové universitě mně nebyly přičítány za momenty mne do té míry diskvalifikující, že by mně týž referent, jenž mne již jednou navrhoval na řádného profesora v Praze, nyní tuto kvalifikaci upíral.

II. Pokud jde o můj postup ve věci zákona na ochranu republiky, z něhož se mi nyní činí taková výtka, že nejsem uznáván za hodna seděti mezi profesory pražské university, podotýkám, abych uvaroval nedorozumění, již předem dvojí: především, že pokládám stále ještě svůj postup za správný, a že důvody zvláště p. p. prof. M. a M. proti mně uváděné nijak neotřáslý mým přesvědčením, že bych za stejných okolností musil i budoucně postupovati stejně. Za druhé pak mám za to, že tu jde o otázku čistě politickou, k jejímuž rozhodnutí⁸⁶ neuznávám profesorský sbor za příslušný, poněvadž je věcí ministerstva vyučování, resp. vlády, aby předkládající návrh sboru p. presidentovi, uvážily (třeba na základě upozornění sboru), zda je mé jmenování politicky žádoucí, nebo ne. Jako sbor by se musil ohraditi, kdyby ministerstvo chtělo posuzovati vědeckou kvalifikaci a způsobilost k úřadu učitelkému navrhovaného kandidáta, tak by se ministerstvo, ano, celá politická veřejnost, musily ohraditi proti tomu, aby sbor zamítnutím návrhu jen z ohledů politických předbíhal politickému rozhodnutí v tomto směru jediné povoláné, poněvadž jediné za rozhodování politických otázek odpovědné, vlády.

To předeslav jako své stanovisko, chci se postaviti na stanovisko, jež, jak se zdá, hájí prof. M., že totiž mé jednání v této věci bylo nesprávné a že sbor je kompetentní, aby o tom rozhodoval. Z tohoto stanoviska možno posuzovati mé jednání dvojím způsobem: buď jako politickou nešikovnost, jež mne tu nebo onde připravila o osobní sympatie, nebo jako porušení stavovských povinností. Nedovedu si představit, že by sbor tak vážný, jako profesorský sbor fakulty, při svém rozhodování o způsobilosti profesorské bral v úvahu politickou šikovnost nebo nešikovnost kandidátovu, a že by při svém rozhodování se dal řídit osobními sympatiemi nebo antipatiemi. Zbývá tedy jen druhá možnost, a to je věc neobyčejně pro mne vážná, a prosím Vás, Spectabilis, i ostatní pány ve sboru, aby ji velmi zrale uvážili. Neboť má-li pan prof. M. za to, že jsem jednal způsobem, jenž do té míry kompromituje čest stavu profesorského, že se pražský profesorský sbor zdráhá mne přijmouti do svého středu, pak tu jde o tak vážnou výtku, že nemůže býti již řešena jen mimochodem při příležitosti obsazování nějaké stolice universitní, nýbrž musí býti řešena řádným postupem instancí disciplinárních. Setrvá-li tedy p. prof. M. při této výtce jako při důvodu, proč mne nepokládá za způsobilého pro pražskou fakultu,

musím prosit komisi, resp. sbor, aby věc předložily mé disciplinární instanci, poněvadž jinak bych ji sám musil žádati o zahájení disciplinárního řízení proti mně; nemohu přece zastávat úřad profesora na kterékoliv československé universitě, dokud prof. sbor jedné z nich stojí na stanovisku, že jsem se tak hrubě provinil proti svým povinnostem, že mne nemůže přijati za svého člena, a dokud mne disciplinární má instance z tohoto nařknutí neočistí. Nemůže přece býti stavovská čest universitního profesora jiná v Praze a jiná v Brně, a nejsem-li pro porušení této cti hoden, abych byl členem sboru pražského, nemohu svou přítomností znehodnocovati sbor brněnský.

III. Pokud se vylíčení obsahu rozhovorů, jež jsem o věci měl s p. prof. M. tak, jak jsem si dovolil Vám je reprodukovati, liší od vylíčení, jež podává p. prof. M., nemohu než prohlásiti, že jsem Vám je reprodukoval podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, jsa si plně vědom, že za ně ručím celou svou osobností, a že tedy, reprodukuje-li je p. prof. M. jinak, nachází se na omylu.

IV. Ráčil jste konečně uvést, že není možno,⁸⁷ aby sbor rozhodl proti návrhu referentovu. Souhlasím, pokud jde o návrh opírající se o posouzení vědecké kvalifikace, poněvadž tu skutečně jen zástupce stejného oboru může posouditi a sám též je odpověden za rozkvět svého oboru na fakultě. Mám však pochybnosti tam, kde by šlo o návrh diktovaný jinými ohledy, ať osobními nebo politickými, nebo pod[obně]. Neboť tu již nejde o osobní odpovědnost zástupce dotyčného odboru, nýbrž o čest fakulty, již hájiti je každý člen nejen oprávněn, nýbrž povinen. Mám totiž za to, že university požívají autonomie, aby se právě v nich neuplatňovaly jiné zájmy než zájmy vědy. Nemělo by smyslu chrániti universit před politickými vlivy dočasných vlád, kdyby se v nich uplatňovaly politické neb jiné vlivy cestami jinými.

Lituji upřímně, že p. prof. M. neušetřil sebe, sbor i mne všech těchto nepřijemností tím, že by mne [!] byl otevřeně řekl, že nemíní mne z toho neb onoho důvodu navrhnouti. Když však věci již dospěly tak daleko, že nabyly rázu čistě osobního boje, nemohu, dokud věc není rozhodnuta, ustoupiti, a doufám, že tím i Vy, Spectabilis, omluvíte, že Vás olupuji o Váš čas tímto dlouhým dopisem.

Račte přijati, Spectabilis, projev mé upřímné úcty, s nímž jsem

Vám vděčně oddaný

Kallab

87 Rukopisná poznámka K. Hermanna-Otavského: „Řekl jsem spíše, že [je] to velmi nesnadno. K. H-Otavský.“

**13) VÝNĚTEK Z PROTOKOLU O SCHŮZI PROFESORSKÉHO SBORU
PRAŽSKÉ PRÁVNICKÉ FAKULTY, 28. 6. 1923**

Návrhy komise zřízené o otázce obsazení řádných profesorů.

Předsedající sděluje, že komise předkládá sboru návrhy dva: na jmenování prof. Weniga,⁸⁸ jednak soukromého docenta Svobody řádnými profesory. Když se byl prof. Wenig ze schůze vzdálil a předsednictví převzal proděkan prof. Dr. Funk,⁸⁹ přednáší prof. Hermann-Otavský návrh na jmenování prof. Dra. Weniga řádným profesorem práva obchodního a směnečného. Návrh ten přijat jednomyslně.

Po opětovém převzetí předsednictví děkanem a návratu prof. Weniga do schůze přednáší prof. Dr. Krčmář návrh na jmenování soukromého docenta Dra. Emila Svobody řádným profesorem práva občanského. Návrh ten přijat jednomyslně.

Prof. Dr. Mildschuh⁹⁰ se dotazuje, co jest se jmenováním prof. Kallaba, jemuž, jak má za to, bylo slíbeno zpětné povolání do Prahy.

Prof. Dr. Hobza⁹¹ činí návrh, aby prof. Svoboda byl pověřen čtením dějin právní filosofie.

V odpověď k dotazu prof. Mildschuha činí předsedající sdělení o jednání komise o obsazení řádných profesur podle sepsaného protokolu, pokud se jednání týkalo otázky povolání prof. Kallaba na stoličce práva trestního, resp. právní filosofie:

Komise sestávala z prof. Vančury,⁹² Miřičky, Krčmáře, Hory a předsedajícího děkana. V první schůzi komise konané dne 25. června t. r. došlo pouze k výměně názorů o otázce té a jednání bylo odročeno.

Ve druhé schůzi komise konané dne 27. června učinil prof. Vančura toto prohlášení: „S hlediska národního pokládám za škodlivé, aby mladé universitě brněnské odnímán byl tak zdatný pracovník, jakým jest prof. Dr. Kallab, a to tím více, poněvadž pro opatření to není vzhledem k hojnému a zcela uspokojivému obsazení řádných stolic učitelských na naší fakultě naléhavého důvodu, kdežto odchodem prof. Kallaba z Brna utrpěla by tamní právnická fakulta ztrátu nenahraditelnou.

88 Wenig-Malovský Arnošt (1883–1964) — právník, od roku 1924 řádný profesor práva obchodního a směnečného na pražské právnické fakultě. Autor mimo jiné *Příručky obchodního práva* (1947).

89 Funk Vilém (1875–1955) — právník a politik, poslanec říšské rady. Od roku 1912 řádný profesor finančního práva pražské právnické fakulty, rektor univerzity v roce 1938/39. Autor mimo jiné monografie *Naše berní právo I–II* (1934–1935).

90 Mildschuh Vilibald (1878–1939) — právník a ekonom, od roku 1921 řádný profesor politického hospodářství na pražské právnické fakultě. Autor mimo jiné vícekrát vydané učebnice *Národohospodářská teorie I–V*.

91 Hobza Antonín (1876–1953) — právník. Zabýval se původně církevním právem, zakladatelský osobnost studia mezinárodního práva na pražské právnické fakultě, řádný profesor od roku 1917. Autor mimo jiné prací *Právo mezinárodní* (1919), *Úvod do církevního práva* (1929).

92 Vančura Josef (1870–1930) — právní historik, od roku 1909 řádný profesor římského práva na pražské právnické fakultě. Autor mimo jiné prací *Pandekty* (1922), *Úvod do studia soukromého práva římského I–II* (1923).

Zejména však nemohu souhlasit s tím, aby tato vážná otázka byla v poslední chvíli způsobem dosud zcela neobvyklým a ukvapeným bez návrhu a snad i proti návrhu příslušného ordináře projednávána a vyřizována. Při tomto stavu věci pokládám úkol komise jednomyslným usnesením o návrzích řádných profesur pro Dra. Weniga a Dra. Svobodu za vyčerpaný a nezúčastním se proto v ní dalšího jednání.“ — Po tomto prohlášení prof. Vančura ze schůze komise odešel.

K dotazu předsedy komise stran event[uelního] návrhu na obsazení sotlice práva trestního, resp. právní filosofie prohlásil nato prof. Dr. Miříčka, že návrhu na povolání prof. Kallaba za profesora trestního práva a řízení i dějin právní filosofie na fakultu pražskou nečiní, poněvadž hledíc k poměrům na této fakultě, není řešení této otázky naléhavé. Přijetí tohoto návrhu ve sboru je velmi pochybné. Jeho projednávání roznítí zbytečně boje a nebude lze vyhnouti se přetřásání známých událostí zběhších se při jednání o osnově zákona na ochranu republiky v Národním Shromáždění a chování prof. Kallaba v této věci, čehož si nelze přátí v jeho vlastním zájmu. Ve veřejnosti pak by povolání profesora Kallaba na pražskou fakultu bylo pojímáno jako schválení jeho chování v oné věci, ba jako odměna za ně.

Na to prohlásil prof. Krčmář, že neučiní návrhu, pokud jde o právo trestní, který by byl v neshodě s názorem hájeným nominálním profesorem, a že by se nepřipojil k takovému návrhu, který by vyšel odjinud.

Naproti tomu pokládá za nutné konstatovati, že skutečnosti, které byly uvedeny za překážku povolání Kallabova na pražskou fakultu právnickou, nemůže uznati za opravdové překážky. Jest přesvědčen, že nemůže býti uvedeno proti Kallabovi nic, co by mohlo vzbuditi pochybnost ať o vynikajících Kallabových schopnostech učitelských a vědeckých, ať o bezvadnosti jeho charakteru.

Pokud jde o dějiny právní filosofie, prohlašuje, že by velmi vítal povolání Kallabovo za profesora právní filosofie. Povinnou přednáškou jest nyní pověřen soukromý docent Dr. Svoboda. Povoláním Svobodovým na druhou stolicí občanského práva vzejdou tomuto tak četné a závažné úkoly, že by si bylo přátí, aby prof. Svoboda byl zproštěn úkolu přednášeti o právní filosofii a mohl se plně věnovati občanskému právu.

Ježto zde není pochybností uvedených výše, pokud se týká návrhu a hlasování proti nominálnímu profesoru, prohlásil prof. Krčmář, že by se připojil k návrhu, který by v této věci se stal.

Prof. Hora prohlásil, že se připojuje ku prohlášení prof. Krčmáře. Prof. Miříčka odůvodnil na to své stanovisko obsírněji a vzdálil se ze schůze. —

Učiniv toto sdělení z protokolu o jednání komise dodává předsedající děkan, že — hledě k tomu, že prohlášení v komisi učiněná stala se tímto sdělením sboru známými — připojuje se ku prohlášení prof. Krčmáře v komisi učiněnému speciálně v tom směru, že nemůže býti uvedeno proti Kallabovi nic, co by mohlo vzbuditi pochybnost ať o vynikajících Kallabových schopnostech učitelských a vědeckých, ať o bezvadnosti jeho charakteru.

K výše uvedenému návrhu prof. Dra Hobzy na pověření prof. Svobody také čtením dějin právní filosofie promluvili pp. prof. Stieber,⁹³ Henner,⁹⁴ Gruber,⁹⁵ Hora, Krčmář a Mildschuh.

Prof. Dr. Mildschuh navrhuje vzhledem k tomu, že podle sdělení prof. Hory by Dr. Svoboda byl jen v krajním případě ochoten konati přednášku o dějinách právní filosofie jakožto povinnost učební, aby prof. Kallab byl povolán jako řádný profesor dějin právní filosofie.

Při konaném na to hlasování o návrhu prof. Hobzy byl návrh tento přijat 9 hlasy proti 4, t. j. proti hlasům prof. Hennera, Krčmáře, Hory a Mildschuha.) Prof. Wenig se zdržel hlasování.

Stran návrhu prof. Mildschuha navrhuje prof. Gruber, aby byl dříve přikázán k projednání komisi, s čímž vyslovuje souhlas prof. Dr. Henner.

Prof. Hobza navrhuje, by přes návrh prof. Mildschuha přešlo se k dennímu pořádku. Návrh tento přijat devíti hlasy proti třem, tj. proti hlasům prof. Hennera, Hory a Mildschuha. (Hlasování se zdržel prof. Wenig a Krčmář.)

-
- 93 Stieber Miloslav (1865–1934) — právní historik, od roku 1911 řádný profesor právních dějin na pražské právnické fakultě. Autor mimo jiné prací *Právní dějiny německé* (1913), *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě I–III* (1931–1933).
- 94 Henner Kamil st. (1861–1928) — právní historik, řádný profesor kanonického práva na pražské právnické fakultě, rektor univerzity v roce 1914–1915. Autor mimo jiné prací *Základy práva kanonického I–III* (1918–1920), *Rozluka státu a církve* (1923).
- 95 Gruber Josef (1868–1925) — právník a ekonom, od roku 1909 řádný profesor národního hospodářství na pražské právnické fakultě. V letech 1920–1921 ministr sociální péče, čelná osobnost Národohospodářského ústavu. Autor mimo jiné prací *Agrární zřízení* (1914), *Národohospodářské teorie I* (1922), *Czechoslovakia. A Survey of Economic and Social Conditions* (1924).

Velectěný pane kolego!

Používám k těmto řádkům první takořka volné chvíle po skončení aspoň hlavního návalu prací spojených s uzavřením semestru. Psal jsem Vám svého času, že byl bych šťasten, kdybych se nemusil koncem roku obmeziti na vědomí, že jsem učinil ke zdaru Vaší záležitosti, a tím ku splnění své povinnosti k fakultě, vše, co bylo v mých silách. Bohužel, od předvěčerejška musím se na vědomí to obmeziti.

Pochopíte, že Vám o postupu úředních jednání nemohu učiniti sdělení⁹⁷; jen tolik podotýkám, že nebyla prosta výroků a prohlášení, jež byste byl vyslechl se zaslouženou hrdostí.

Můžete si pomysliti, s jakým zájmem a osobní účastí četl jsem Vaše poslední dopisy. Jen malé nedorozumění chci odstraniti: k národnosti Vaší paní matky nebylo poukazováno, pokud vím, ze strany, o níž se v dopisu v tom směru zmiňujete; jen v hovoru s jinými pány bylo se toho, jak vzpomínám, povšechně, dotčeno.

Pane kolego, přeji Vám, byste se přes zklamání, pakli Vám obsah dopisu toho dnes ještě zklamání přináší, klidně přenesl. Jsem si vědom toho, že nezdaru Vašeho povolání na naši fakultu jesti více litovati z hlediska jejího než z hlediska Vašeho vlastního.

Buďte ujištěn mé upřímné úcty, v níž trvám

Vám oddaný

Prof. Dr. K. H.-Otavský

---

96 Poznámka K. Hermanna-Otavského „Odeslán 1./7. 23“.

97 Původně „podati žádne zprávy“.

15) J. KALLAB K. HERMANNU-OTAVSKÉMU. — 1923, 8. 7., BRNO

Spectabilis,

děkuji Vám nejuctivěji za Vaši laskavou zprávu o negativním výsledku jednání o mém povolání na pražskou fakultu. Jakkoliv jsem ji očekával, znamená pro mne přece tak podstatnou změnu mých plánů, že bude trvati chvíli, než se s ní smírím, i předpokládaje, že si poznámku o lichotivých projevech při jednání smím vykládati tak, že se mi ve sboru dostalo satisfakce za útoky proti mne podniknuté.

Poznávaje průběhem celého jednání, co rozhoduje v pražském sboru, vážím si tím více Vaší odvahy, že jste se v mém zájmu proti těmto proudům postavil, a děkuji Vám nejsrdečněji za vše, co jste v mé věci vykonal. Doufám, že až mne první dojem přebolí, zůstane mi z celé této nechutné historie přece jen jasný dojem, že v těchto pro mne kritických chvílích byli na mé straně ti, kterých si z pražské fakulty nejvíce vážím a na jejichž mínění také veřejnost nejvíce dá. Děkuji Vám tedy ještě jednou za vše, co jste pro mne učinil, a doufám, že mi i na brněnské fakultě zachováte laskavou vzpomínku, třeba bych Vám byl nerad způsobil nepříjemné chvíle.

Vyprošuje si uctivé ruky políbení milostivé paní a přeje Vám po děkanských námáhách příjemného zotavení na prázdninách, jsem s upřímnou úctou

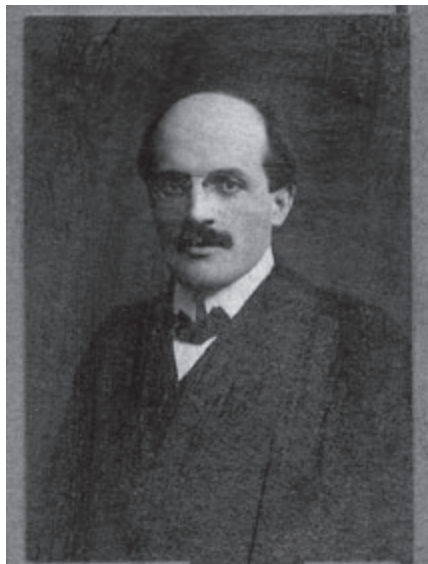
Vám, Spectabilis,

zcela oddaný,

Kallab

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Jaroslav Kallab. Foto z tabla profesorského sboru Právnické fakulty české Karlo-Ferdinandovy univerzity, 1912. Uloženo v Ústavu dějin a archivu univerzity Karlovy, fotoarchivu.
- P2** Rektor Univerzity Karlovy 1923/1924 Cyril Horáček s děkany jednotlivých fakult. 1. řada (zleva doprava): Karel Weigner (LF), Cyril Horáček, Karel Hermann-Otavský (PF); 2. řada: František Stejskal (TF), Karel Domin (PřF), Gustav Friedrich (FF). Uloženo v Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy, fondu Karel Hermann-Otavský 1887–1939, sign. Va, Fotografie původce fondu.
- P3** Koncept dopisu Karla Hermann-Otavského Jaroslavu Kallabovi, nedatováno. Uloženo v Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy, fondu Karel Hermann-Otavský 1887–1939, dodatky — neuspořádáno.
- P4** Karel Hermann-Otavský ve 30. letech 20. století. Fotografie otištěná k jeho jubileu v časopise Právník 75, 1936, č. 5. Převzato z uvedené publikace.

P1 Jaroslav Kallab. Foto z tabla profesorského sboru Právnické fakulty české Karlo-Ferdinandovy univerzity, 1912.

P2 Rektor Univerzity Karlovy 1923/1924 Cyril Horáček s děkany jednotlivých fakult. 1. řada (zleva doprava): Karel Weigner (LF), Cyril Horáček, Karel Hermann-Otavský (PF); 2. řada: František Stejskal (TF), Karel Domin (PřF), Gustav Friedrich (FF).

P4 Karel Hermann-Otavský ve 30. letech 20. století. Fotografie otištěná k jeho jubileu v časopise Právník 75, 1936, č. 5.

JINDŘICH CHATRNÝ — ZOJA MATULÍKOVÁ

ZAVŘETE OČI, ODCHÁZÍM, ANEB ADIEU SAVOY. (NĚKOLIK POZNÁMEK K MINULOSTI A SOUČASNOSTI SLAVNÉ KAVÁRNY)

Abstract: Kumpošt Café Savoy, opened on 26th January 1929, and also later realized Café Opera, both reflecting in a special way so-called „Adolf Loos Raumplan“, belonged together with the similar Wiesner Café Esplanade, Café Zeman by Bohuslav Fuchs or Café Era by Josef Kranz to the foremost and most exclusive Cafés in Brno.

Preserved authentic materials inform us about yet unknown factors associated with the realization of this unique adaptation as a multi-year anabasis of all three interested parties. Building firms of Eduard Hlobil, but especially of architect Jindřich Kumpošt and investor Jan Nekvapil, which were accompanied by frequent disputes and mutual invectives and then crowned by two lawsuits. Restoration architecture of the interwar period is a separate chapter of monument preservation today. Cultural importance of the traditional modernism architecture brings recently itself to public notice. The historical value of cultural heritage is inextricably intertwined with its material essence. Therefore, the materials and the surface arrangement of areas have extraordinary importance for the structures of classical modernism, free of any ornaments and decorations. For this reason it puts so much emphasis on conservation of material veracity and integrity of such works. In the case of Café Savoy, unfortunately, this idea despite the exceptionally favorable starting options has not been filled.

Keywords: café, architect, investor, builder, anabasis, history, present, monument preservation.

Dne 26. ledna 1929 došlo v Brně k oficiálnímu otevření kavárny Savoy, které očekávala a se zájmem sledovala nejen veřejnost, ale také členové architektonické obce (o kavárně se často diskutovalo na neformálních setkáních architektů). Tato událost nemohla uniknout tehdejšími sdělovacím prostředkům — rozhlasu a tisku. Informaci o slavnostním zahájení vyslalo do éteru zpravodajství brněnského Radiojournalu jako o „*novoroční nadílce nejen všem obyvatelům Brna, ale i širokého okolí*“¹, více či méně podrobné příspěvky však přinášela zejména dobová novinová periodika.² Stavitel Eduard Hlobil,³ jehož firma zajišťovala realizaci, několik dnů před otevřením slavného podniku požádal redakci Lidových novin⁴ o uveřejnění příspěvku seznamujícího čtenáře s náročným technickým řešením vnitřní adaptace objektu: „*Hlavní úkol pozůstával v tom, že střední zeď tohoto rohového domu bylo třeba oboustranně od rohu na 8 m, tedy celkem 16 m, a mimo to za touto zdí ležící zdi světlíkové od podlahy až do stropu nad I. patrem, (přes dvě patra na výšku 8 m) odstraniti. Postup práce ztížen byl tu tím, že II. a III. patro bylo obydlené a nepřístupné. Přenesení zatížení zdiva a stropu (ca 30.000 kg na 1 m) následuje, po úspěšném provisorním zachycení na věžové lešení, definitivně na 2 dvojice truhlíkových výtvarných nosičů 90 cm vysokých, 25 cm širokých. Tyto dva hlavní podvlaky přenášejí jednou stranou zatížení na nýtované sloupy u zdi maskované, jejichž délka činí 14 m, druhou stranou na dva sloupy rohové, viditelné, spolu navzájem spojené o délce 8 m. Krajiní sloupy jdou až pod dlažbu sklepa, rohové sloupy pod dlažbu přízemí, pro soustředěné zatížení krajních piliřů, zřízen základ o ploše 12 m². Pro rohové sloupy, kde soustředěné zatížení činí ca 400.000 kg, zesíleno zdivo sklepní a zřízen odpovídající základ o ploše 20 m². Nýtované konstrukce dodala firma František Schenk, Brno. Žvedání jednotlivých kusů této konstrukce pro jejich značnou váhu (4 000 kg) prováděno bylo kladkostroji, poslední pohyb v úzkém věžovém lešení pak panenkami. Výpočty všech konstruktivních částí, jejichž sestavení a stavební postup, odpovídající neobyčejně těžké úloze, což provedeno bylo s nejuvětší pečlivostí, vyvrcholily zdařilým bezvadným výsledkem vysoce hodnotného výkonu.*“⁵

-
- 1 Vzpomínky MUDr. Anny Vincentové, brněnské dětské lékařky. Přepis rozhovoru z 5. 2. 1990 spoluautora příspěvku s pamětnicí, soukromý archiv.
  - 2 Například několik dní před oficiálním slavnostním otevřením kavárny vyšel v Tagesbote z 19. ledna 1929 na straně 4 článek *Ein neues Kaffeehaus*; a později další příspěvky: *Das neue Kaffeehaus „Savoy“ in Brünn*. Jüdische Volksstimme, roč. 29, 31. Jänner 1929, s. 6; Jz [= Josef Zamazal]: *Nová velká kavárna v Brně*. Lidové noviny, roč. 37, č. 46, 25. ledna 1929, s. 3; *Nekvapilova kavárna Savoy v Brně*. Pestrý týden, roč. 4, 1929, č. 8, s. 8. aj.
  - 3 K Eduardu Hlobilovi viz více v textové příloze č. 1. Naše poděkování za pomoc při archivním výzkumu k uvedené osobnosti patří kolegyním Mgr. Lence Likavčanové z Archivu města Brna a Mgr. Barboře Roučkové z Moravského zemského archivu v Brně.
  - 4 Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury a urbanismu (dále jen MuMB — OA), př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis stavitele Eduarda Hlobila redakci Lidových novin, 8. ledna 1929.
  - 5 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Příspěvek Eduarda Hlobila do Lidových novin, příloha dopisu redakci, 8. ledna 1929.

Jeden z nejobsáhlejších článků, podrobně informující o rekonstrukci kavárenských prostor⁶ situovaných na nároží Jakubského náměstí 1 a Běhounské ulice 9, přinesly Lidové noviny z pera Josefa Zamazala,⁷ recenzenta a ilustrátora v jedné osobě, který v letech 1923–1933 v tomto periodiku působil jako výtvarný redaktor. Autor dopodrobna obeznamoval čtenáře s vnitřní dispozicí podniku, jeho racionálním a ekonomickým řešením, unikátním konstrukčním víceúrovňovým propojením vnitřních prostor i s celou škálou provozních a technických novinek, včetně využití ušlechtilých materiálů (travertin, alabastr, mramor). V úvodní části Josef Zamazal uvádí: „*Nově otevřená kavárna je v rohovém domě bývalého Thonethofu,⁸ který minulý rok zakoupil pan Jan Nekvapil,⁹ známý luhačovičský restaurátér a majitel brněnského City-baru. Rozsáhlá přestavba, která se začala už loni prováděti podle projektu brněnského architekta Jindřicha Kumpošta,¹⁰ vyžádala si dosti dlouhé doby a značného nákladu [...].*“¹¹ Kumpoštova kavárna Savoy¹² a později realizovaná Opera,¹³ obě reflektující osobitým způsobem tzv. Raumplan Adolfa Loose, náležely společně s podobnou Wiesnerovou kavárnou Esplanade, Zemanovou kavárnou od Bohuslava Fuchse nebo kavárnou Era od Josefa Kranze k nejpřednějším a nejexkluzivnějším podnikům v Brně.

Seznamme se tedy na základě dochovaných autentických materiálů, které byly po léta uchovávány v rodinném archivu projektanta a dnes jsou nedílnou součástí rozsáhlých a mimořádně cenných sbírkových fondů Oddělení dějin architektury

- 6 Nešlo jen o rekonstrukci interiérů, ale zároveň o náročnou přestavbu starého činžovního domu na moderní stavbu s kancelářskými místnostmi, rozšířenou o nástavbu čtvrtého a pátého poschodí.
- 7 Josef Zamazal (* 20. 6. 1899 Vsetín — † 16. 2. 1971 Brno), malíř a kreslíř. Více viz: *Josef Zamazal* — Encyklopedie dějin města Brna — heslo Josef Zamazal. Dostupné z: http://www.encyklopedie.brno.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1766, cit. 29. 6. 2010.
- 8 Více Uhlíř, Josef: *Firma Thonet v Brně — od hotelu Padowetz k Thonethofu*. In: Forum Brunense 2009, s. 127–135. Zde je nutno upozornit na nepřesnost autorova sdělení o vlastnictví objektu a uhrazení jeho nadstavby a adaptace. Původní vlastník, firma Thonet-Mundus, prodal objekt kupní smlouvou z 2. července 1927 manželům Janu a Boženě Nekvapilovým. Každý z jmenovaných se stal vlastníkem ideální poloviny nemovitosti. Firma měla zřízeno právo nájemné na část prostor objektu a zaknihovánu pohledávku na kupujícího ve výši 1 500 000 Kč. Společnost investovala peněžní kapitál pouze do úprav interiérů, které užívala pro kancelářské, prezentační, prodejní a skladové účely. Archiv Pozemkové knihy (dále jen PK), knih. vl. č. 101, č. p. 102, Běhounská 9 / Jakubské náměstí 1.
- 9 Jan Nekvapil, proslulý kavárník, provozovatel City-baru (Bolero) v České ulici 1 a později iniciátor i investor v Brně nejexkluzivnějšího kavárenského podniku Savoy, více viz textovou přílohu č. 3.
- 10 Jindřich Kumpošt (* 13. července 1891 Brno — † 14. července 1968 Brno), jeden z nejvýznamnějších iniciátorů a reprezentantů brněnské architektonické avantgardy a moderního plánování u nás, více viz *Jindřich Kumpošt. 1891–1968*. Eds. Petr Pelčák a Ivan Wahla. Brno 2006; *Poliklinika Zahradníková. 80 let poskytování zdravotní péče*. Ed. Jindřich Chatrný. Brno 2008.
- 11 Zamazal, Josef: *Nové stavby v Brně*. Lidové noviny, roč. 37, č. 47, 26. ledna 1929, s. 17–19.
- 12 Kavárna v minulosti prošla mnohými degradujícími procesy a bohužel ani současný stav, jak bude konstatováno v textu, neznamenal obrat k lepšímu, ale naopak.
- 13 Kavárna Anny Jägerové Opera, situovaná v objektu Divadelní 2, vznikla podle architekta projektu v letech 1929–1930. Byla zcela zničena přestavbou původních provozních místností pro potřeby finančního ústavu koncem 90. let minulého století.

a urbanismu Muzea města Brna,¹⁴ s některými dosud neznámými skutečnostmi spojenými s realizací této jedinečné adaptace. Můžeme tak sledovat několikaletou anabázi všech tří zainteresovaných stran, stavitelské firmy Eduarda Hlobila, ale zejména projektanta Jindřicha Kumpošta a stavebníka Jana Nekvapila, která byla provázána častými spory i vzájemnými invektivami a završena dvěma soudními procesy.

Architekt na projektové dokumentaci intenzivně pracoval od počátku roku 1927 do konce roku 1928 s přestávkami, kdy se věnoval souběžně jiné projektové činnosti či prováděl dílčí korekce nebo změny na již probíhajících realizacích jiných staveb. Udělení stavební zakázky není možno na základě dochovaných a dosud nalezených relevantních dokladů zcela jasně specifikovat, na rozdíl od znění oferty v případě výběru stavitelské firmy. V konkurenci podniků působících v oblasti stavebnictví se vítězem nakonec stala firma stavitele Eduarda Hlobila. Mezi podanými nabídkami jsou v muzejním fondu Kumpošt — folio Savoy dochovány kalkulace jak „vítězné“ firmy, tak i dalších dvou brněnských podnikatelství v oblasti stavební produkce: Ing. Ludvíka Kolářka¹⁵ a Stanislava Neděly. Rozpočty seznamovaly investora Jana Nekvapila s přepokládanou výší finančních nákladů na realizaci adaptace a nadstavby objektu bývalého Thonetofu, který zakoupil do svého vlastnictví v roce 1927. Nabídku u všech tří zúčastněných firem tvořily tři specifikované kalkulace, a to *Výpis demolovačnických prací na Thonetově dvoře, Rozpočet na nadstavbu Thonetova dvora* zahrnující práce zednické a betonářské, dále práce klempířské a *Krytby*.¹⁶ Z výpisu se dozvídáme mimo jiné, že je „[...] počítáno v kubatuře snesení veškerého půdního zdiva. V případě, že by podnikatel nechal některé staré části jako nosné součásti nového zdiva, ručí tu za únosnost. [...] Lešení nesmí bránit výhledu oken stávajících spodních bytů. [...] Práce jest prováděti tak, aby získaný materiál nebyl poškozen a aby byl způsobilý pro další použití. Tento materiál jest očistiti, roztřídit a složiti na vhodném místě staveniště.“¹⁷ Zajímavostí je výsledná rekapitulace jednotlivých položek, kdy se počítalo, že za takto vyzískaný materiál, který bude možno znovu použít, stavitelé po odečtení nákladů za demoliční práce zaplatí de facto majiteli objektu, Janu Nekvapilovi. Firma Ing. Ludvík Kolářek udávala cenu ve prospěch stavebníka ve

-
- 14 Fond plánové, fotografické a písemné dokumentace — pozůstalost Kumpošt a citovaný soubor dokumentace MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.
- 15 Ten, na rozdíl od stavitele Stanislava Neděly, uváděl nejen kontakty na reference, které mohli podat například továrník Bohumil Božánek (nábytková firma), lékárník Dr. Josef Čech či provozovatel Akademické kavárny, pan Kříž, ale připsal obsahoval informace o stavbách prováděných firmou zejména za využití železobetonu (realizace Městské spojitelný v Kyjově, Okresní nemocenské pojišťovny v Kyjově a Uherském Ostrohu nebo Ústavu patologické anatomie Masarykovy univerzity v Brně). MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis Ludvíka Kolářka Janu Nekvapilovi ze dne 14. října 1927.
- 16 Kalkulace byla počítána s ohledem na užití dřevocementové krytiny sestávající se ze tří vrstev lepenky lepené dřevitým cementem (spodní vrstva leží volně na betonovém podkladu). MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Rozpočet Krytba, 14. října 1927.
- 17 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Výpis demolovačnických prací firmy Ing. Ludvík Kolářek na Thonetově dvoře ze dne 14. října 1927.

výši 659,50 Kč, Hlobil kladné zúčtování dokonce ve výši 3 188 Kč, naopak stavitel Neděla požadoval doplatek 1 000 Kč za odvoz násypu ze střechy.¹⁸ Pro srovnání uvádíme rovněž sumarizaci celkových nákladů prací, tj. prací betonářských, zednických a klempířských, vyjma položky Krytba,¹⁹ ve výsledku tedy finanční náklady činily u firmy Ludvíka Kolářka 563 062,10 Kč, Eduarda Hlobila 581 147,20 Kč a u Stanislava Neděly 591 930,90 Kč.²⁰ Na základě uvedených výpočtů by realizací zakázky při srovnání cenové výše jednotlivých firemních podání měl být pověřen podnik Ing. Ludvíka Kolářka, kterému navíc nechyběla praxe s obdobnými náročnými realizacemi. Jaké důvody přispěly k rozhodnutí stavebníka přidělit zakázku firmě Eduarda Hlobila, která se naopak referencemi a velkým objemem stavební produkce v takové míře prokázat nemohla, zůstává a patrně navždy zůstane v rovině hypotéz, neboť ani ze zachovaných písemností nelze v této otázce nic zásadního vysledovat. Skutečností zůstává, že 20. října 1927 byl sepsán a následně podepsán, za přítomnosti majitele a stavebníka Jana Nekvapila a architekta Jindřicha Kumpošta coby projektanta a současně stavebního dozoru, *Smluvní protokol o zadání stavitelských, klempířských a pokrývačských prací s demolovačnými*. Z něho vybíráme: „*Nekvapil zadává firmě stavitel Eduard Hlobil v Brně, Palackého tř., výše uvedené práce dle nabídky jeho ze dne 14. října 1927 s veškerými připojenými podmínkami.*“²¹ Z protokolu je zřejmé, že před sestavením definitivního znění se zainteresované strany dohodly na snížení některých položek původního rozpočtu (k úspoře finančních nákladů měla například přispět změna původně plánovaného použití dlažby z křtinského mramoru a její nahrazení výrazně levnější dlažbou šamotovou či dlaždicemi keramickými) nebo úplné vypuštění některých stavebních činností. Po všech úpravách činil celkový obnos prací specifikovaných v protokolu 459 209,50 Kč. Porovnáním s původním Hlobilovým návrhem rozpočtu došlo ke snížení ve výši 121 937,70 Kč (skutečnost však byla ve výsledku zcela odlišná). Dále citujeme: „*Placení stanoveno dle postupu provedené práce v intervalech nejméně 14ti denních. Poukazy musí býti vždy předem doporučeny a podepsány projektantem a dozorcem stavby arch. Kumpoštem. Splátky prováděti se budou do výše 90 % [u původní výše 40 % došlo ke změně — přepis tužkou na citovanou výši; je zajímavé, že ostatní úpravy textu byly důsledně prováděny tuší], do měsíce po kolaudaci obapolně uzavřené — zbytek. Tento protokol převzal si podnikatel E. Hlobil v opise a prohlásil, že se všemi podmínkami zde uvedenými souhlasí a zavazuje se jim vyhovět.*“²²

18 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Výpisy demolovačních prací firem Ing. Ludvík Kolářek, Eduard Hlobil a Stanislav Neděla na Thonetově dvoře ze dne 14. října 1927.

19 Ta nebyla v nabídce uváděna v celkové výši, ale pouze kalkulací za 1m². U Ludvíka Kolářka činila cena 24,50 Kč, Eduard Hlobil požadoval 25,50 Kč a u Stanislava Neděly byla uvedena částka 30 Kč. Rozpočet Krytba (citováno v poznámce 16).

20 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Rozpočtové nabídky firem Ludvík Kolářek, Eduard Hlobil a Stanislav Neděla ze dne 14. října 1927.

21 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Smluvní protokol, 20. října 1927.

22 Tamtéž.

Firma zahájila stavební činnost v objektu počátkem listopadu roku 1927 a pro objektivnost pozdějších sporů mezi Janem Nekvapilem a Jindřichem Kumpoštem, potažmo Eduardem Hlobilem, musíme uvést, že během adaptačních prací i realizace nadstavby domu docházelo k častým změnám původní odsouhlasené projektové dokumentace, vždy však na přání a se souhlasem stavebníka. Dokládá to *Kolaudační protokol* vyhotovený architektem v součinnosti se stavitelem patrně na konci února 1929. Vyúčtování v něm obsažené zahrnovalo všechny výkony prací i použitý materiál pro dům Jana Nekvapila. Výjimku ze závěrečného souhrnu nákladů tvořila pohledávka za práce provedené po ohni na střeše.²³ Vzhledem k tomu, že činnosti na nadstavbě objektu byly původně rozpočtovány dle jednotkových cen na podkladě ofertního řízení a stavebník se rozhodl dodatečně adaptovat kavárnu a různá zařízení v domě (Hlobilovi bylo svěřeno zajištění i koordinace těchto stavebních úprav), ukázalo se, že takto stanovený přesný rozpočet je nespolehlivý, totéž se týkalo i dalšího postupu. Protože část prací byla účtována ve sjednaných cenách a zbytek víceprací v tzv. režii, což neposkytovalo oboustrannou záruku kontroly, stavebník si z uvedeného důvodu ujednal s Eduardem Hlobilem novou kalkulaci vyúčtování, již bez jednotkových cen, takto: „*Stavitel Hlobil předá veškeré výplatní listiny od začátku práce ku kontrole. Bude účtovat skutečné výlohy pro tuto stavbu, tedy pro nadstavbu i kavárnu, vyplacené mzdy a platy personálu s nem. i pensijním pojištěním dle skutečných výplat. Bude účtovat jen skutečné výlohy, které učiní objednávaním materiálu stavebního od firem a předloží k vyúčtování všechny originály účtů s potřebným vysvětlením. Příplatků na tyto účty počítati nebude.*“²⁴ Dále se oba dohodli, že budou odpočítány veškeré obnosy z prodeje materiálu ze staré stavby i ze zbytku materiálu nepoužitého při adaptaci a nadstavbě domu. Náklady stavitelem původně fakturované firmám Thonet-Mundus, Schindler a Stein i Dr. Mendlovi (sídlícím v objektu) budou ze závěrečného vyúčtování odečteny, uhrazení těchto finančních pohledávek u uvedených firem si zajistí sám stavebník. Protokol pokračuje ustanovením o pokrytí výše režie podnikatele Hlobila a jinými méně důležitými ujednáními. Následuje odstavec, který stanovuje pravidla: „*Ručení a zodpovědnost stavitele určena jest přesně obdobně, jak u prací státních a městských, plně z veškerých jeho výkonů. Za konstruktivní provedení nadstavby i adaptace kavárny, za veškeré výpočty přebírá podnikatel rovněž plnou zodpovědnost a záruku a zavazuje se všechny výpočty předložiti na požádání kdykoliv městskému stavebnímu úřadu. Doba ručení jeden rok od dokončení a úplné kolaudace.*“²⁵ Poté následuje již celkové vyúčtování složené s jednotlivých položek (účty za materiál, za mzdy, režii, daň z obratu) v úhrnné uznané výši 1 406 392,86 Kč. Stavitel obdržel na splátkách během realizace díla 1 015 000 Kč, „*z toho však 10 000 Kč odevzdáno firmě Michl a Zeithamer, zbývá tudíž*

23 K němu došlo z důvodu zkratu na elektroinstalaci na přelomu ledna a února 1929. Jednalo se o lokání poškození střešní krytiny a konstrukce, několika místností, které musely být znovu vybíleny, dlažby a schodů k nim přiléhajících.

24 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošť, folio Savoy, Kolaudační protokol, nedatováno.

25 Tamtéž.

1 005 000 Kč.²⁶ Po odpočtech měl Hlobil inkasovat doplatek 401 392,86 Kč. Tento obnos se spolu s bankovními úroky ode dne 1. března 1929 zavázali manželé Jan a Božena Nekvapilovi zaplatit v měsíčních splátkách po 12 000 Kč. Výše uvedená sumarizovaná cena se týkala jen pohledávek, které uplatňoval stavitel, a neodpovídala konečné ceně za všechny stavební a adaptační práce včetně materiálových dodávek a interiérového vybavení (nábytek, bytový textil, kavárenské nádobí, výtvarná díla aj.).

V březnu 1929 Kumpošt vyhotovil a zaslal stavebníkům manželům Nekvapilovým obsáhlý soupisový přehled činností, v němž specifikoval jednotlivé projekční práce vyhotovené na přání klientů a kde uvedl rovněž závěrečné vyúčtování svých pohledávek. „V roce 1927 [v jarních měsících] prováděl jsem pro Vás studie na adaptaci Vašeho domu pro hotel, z kteréž to úpravy sešlo po výsledku, že by hotel byl stěží rentabilní. Na to provedeny plány na nadstavbu domu o 2 patra, s řešením nové fasády pro celý dům [...]. Řešení přízemí budovy odloženo na pozdější léta, jelikož nájemce kavárny byl pod ochranou nájemníků.“²⁷ Kumpošt v soupisu vyjmenovává další úkony spojené se zakázkou nadstavby domu i následné projektové práce vždy řádně doložené zhotovenou plánovou dokumentací (adaptace schodiště pro osobní výtah aj.). Celkové náklady na realizaci byly odhadovány cca na částku 1 200 000 Kč, za tyto práce náležel architektovi na základě výpočtové tabulky pro stanovení odměny projektantů honorář 84 240 Kč,²⁸ který měl být uhrazen již do poloviny roku 1927. „Ve druhé polovině roku po Vašem rozhodnutí o rozšíření rekonstrukce ve starém domě, a to v I. a II. patře, pak rekonstrukce a využití dvora pro firmu Thonet-Mundus a provedení ústředního topení i pro toto patro. Bylo splatno za tyto práce 19 500 Kč. V prosinci téhož roku, když jste sjednal s nájemcem kavárny odškodné a uvolnění kavárny, započal jsem na přání Vaše s pracemi pro zařízení a rekonstrukci nové kavárny.“²⁹ Pokračuje s výčtem dalších zadání a sumarizací vlastních vložených finančních prostředků do činností spojených se zajištěním úspěšné realizace pro zadavatele. Výsledné vyúčtování obnosů splatných do prosince roku 1928 včetně úroků činilo dle Kumpošta 387 400 Kč. „Kromě toho byly mnou prováděny návrhy a provedení letní kavárny, předělání šaten do sklepu i v přízemí, změny s kuchyní. Prováděny byly mnou pro Vás dále i jednání a úvahy finanční, za účelem získání dalších hypoték u zemské hypoteční banky, s intervencemi o poskytnutí průtahu ve splátkách na delší termíny, jednání a korespondence s nájemníky a úpravy smluv s těmito.“³⁰ Dále za manžele Nekvapilovy vedl „diplomatická“ jednání přibližně se sedmdesáti firmami o peněžním vyrovnání či možnostech splátkového kalendáře³¹ z důvodů

26 Tamtéž.

27 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Vážený pan Jan a Božena Nekvapilovi v Brně, dopis stavebníkům, březen 1929.

28 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Rozúčtování práce pro Nekvapila dle honorářových tabulek, které jsou minimem, nedatováno.

29 Citováno v poznámce 27.

30 Tamtéž.

31 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Soupis dodavatelských firem, obsahující nárokovanou finanční částku za provedené práce, dosud uhrazené pohledávky, dlužný zůstatek a sjednanou

finančních problémů stavebníka po dokončení všech prací a otevření kavárenského podniku. Architekt zajišťoval rovněž průběžnou kontrolu stavby svědomitým způsobem,³² a to i v posledních dnech před závěrečnou kolaudací. Dohlížel osobně na odstraňování vyskytnuvších se nedostatků nalezených nejen při odevzdání stavby uživateli, ale i během rekolaudačních řízení s dodavateli materiálu či zhotoviteli specifických prací. Jako příklad lze uvést rekolaudační jednání s firmou Hubert Wiesner a spol.,³³ ke kterému ho vedly nedostatky v kavárenských prostorech, zjištěné při prohlídce objektu po několikaměsíčním užívání: „*následující závady v obkladech stěn kachlíky, provedené vaší firmou: V kuchyni více kachlí rohových rozbitých a prasklých vinou špatného materiálu. V rohu u lednice celý kout špatně obložen a několik kachlí vyměnit. Ve schodišti z kuchyně do I. p. několik kachlí prasklých — tyto vyměnit.*“³⁴

Na základě vyúčtování provedeného se všemi dodavatelskými firmami dle Kumpoštových propočtů činily celkové náklady na nadstavbu a zařízení kavárny i s rekonstrukcemi v domě značný obnos, a to cca 4 458 250 Kč.³⁵ Z toho připadal na nadstavbu domu náklad ve výši 1 200 000 Kč, adaptace a zařízení kavárny přišlo na 2 500 000 Kč a průběžné rekonstrukční práce v domě vyšly na 758 250 Kč. „*Za všechny uvedené práce s veškerými dodatky i s pracemi spojenými s popsáním jednáním, jež se vymykaly z úkolů architekta, i s ohledem na neproplacení splatných splátek, pak i s ohledem na ztráty úrokové, účtuji k úplnému vyrovnání za veškeré své práce paušální obnos Kč .....400.000,—³⁶ [...], za předpokladu, že mi bude celý obnos ve větších splátkách během roku proplacen. Nadstavbu, rekonstrukci v domě i kavárnu jste v pořádku převzal*

---

měsíční výši splátky [jednatřicet firem přistoupilo na splátkový kalendář, například firma Radioelektra, Příbík-Fischer, Plaček a spol., Chmelík aj.], nedatováno.

- 32 O tom svědčí mimo jiné přípis zasláný staviteli Eduardu Hlobilovi ze dne 15. ledna 1929, v němž se uvádí: „*Při prohlídce stavby jsem zjistil, že dosud nebyly opraveny trhlíny, které se během stavby objevily jak ve stropích, tak v některých zdech. Z těchto trhlin jsou některé dosti vážného rázu. Jsem nucen žádati od Vás, co mně zodpovědného podnikatele, v této věci podstatnou zprávu a sice, jsou-li trhlíny pozorovány, popřípadě co proti nim bylo podniknuto. V očekávání odpovědi znamenám v účtu.*“ MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.
- 33 Jednalo se o továrnu na výrobu cementového zboží, keramický závod a velkoobchod se stavivem v Brně-Zábrdovicích.
- 34 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis firmě Hubert Wiesner a spol., 2. ledna 1930.
- 35 Kalkulace ceny byla přibližná, a to z důvodu zasílání fakturací některých firem až po březnovém celkovém vyúčtování provedeném Kumpoštem, tyto skutečnosti architekt předvídal a velmi dobře si je uvědomoval, proto výše nákladů mohla odrážet jen vydání známá do zmíněného termínu. Například firma Inženýr Max Singer, elektrotechnický závod, Brno zaslala fakturaci svých pohledávek teprve 5. a 8. dubna 1929, v souhrnu účtů bylo požadováno za dodávky materiálu a práce celkem 97 822,70 Kč. MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Účet, 5. 4. 1929; Účet, 8. 4. 1932.
- 36 Z dochovaného dlužního úpisu víme, že tato částka byla stavebníkem uznána: „*Podepsaní manželé Jan a Božena Nekvapilovi, majitelé domu v Brně, Běhounská čís. 9 potvrzujeme, že dlužíme panu architektovi Jindřichu Kumpoštovi v Brně za konané pro nás práce adaptace domu a kavárny obnos Kč. 400.000 [...]. Uznávajíc obnos za ten pravý náš dluh zavazujeme se rukou společnou a nerozdílnou, že pohledání to budeme spláceti [...]*“ MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dlužní úpis, 4. července 1929.

*i s celým elaborátem vyúčtování a jsem přesvědčen, že uznáte i moje vyjítí vstříc v mém vyúčtování. [...] S ohledem na to, že většina účtovaných obnosů byla již proplacena personálu, prosím o brzké poukázání větší splátky. Úroky musím ovšem počítati z uvedeného obnosu od 1. ledna 1929 v bankovní výši, neboť nemaje takových hotovostí, musil jsem si k výplatám obnosy vypůjčovati.*³⁷

Stále se opakující odklady uhrazení pohledávek³⁸ ze strany stavebníka vedly architektka k tomu, že se opět angažoval v procesu zjišťování možnosti navýšení úvěrů pro manžele Nekvapilovy u brněnských peněžních ústavů a zjištění stavu splácení jejich finančních pohledávek v těchto bankovních domech. Ředitel Moravské lidové banky mu při jednání v prosinci 1932 sdělil z výpisu z poskytnutých půjček, „že [stavebník Jan Nekvapil] neplatil dle ujednání měsíčně Kč 15.000.—, nýbrž jen Kč 8.000.—“, a dále ke svému překvapení Kumpošt zjistil, že ani v Hypoteční bance „není uhrazena již pátá splátka, což jde opět na vrub hypotekárního zajištění a velice nemile mne to překvapilo. Přesto jsem sdělil svoje přání [...], aby se Vám vyhovělo a upuštěno bylo od splátky a došlo jen k úhradě směnečné s podmínkou, když v únoru bude tato diference splátková uhrazena a když v příštích měsících bude konečně dodržováno splácení po Kč 15.000.—. Doufám, že jsem tímto šel na krajní mez možnosti, nehledě k tomu, že čekám trpělivě již pátý rok, ačkoli jsem měl nároky býti prvním mezi uhrazenými a dostávám se nyní uhýbáním stálým na místo poslední. S přáním šťastnějšího Nového roku znamenám v účtě [Jindřich Kumpošt].“³⁹

Počátkem roku 1933 byl architekt pod tlakem doznívajících dopadů hospodářské krize „nucen záležitost dlužného obnosu dáti vymáhati k okamžitému proplacení. Nečinil bych tak, kdybych neměl sám tak naléhavých platů, které si vynucují proplacení obnosů asi ve výši Vašeho dluhu. Je vám [Nekvapilovým] jistě známo i to, že jsem 100 % vše pozbyl u Grand-hotelu p. Horáka.“⁴⁰ Vzhledem k tomu, že k příznivému obratu v celé záležitosti nedošlo, obrátil se na svého právního zástupce JUDr. Richarda Bäumela, známého brněnského advokáta a obhájce, a začal provádět kroky vedoucí k nápravě stavu věcí, tedy podání žaloby. Ještě před tímto radikálním rozhodnutím činil architektův advokát Richard Bäumel návrhy na řešení „klidnou

37 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Vážený pan Jan a Božena Nekvapilovi v Brně, dopis stavebníkům, březen 1929.

38 Pro zajištění Kumpoštových i Hlobilových oprávněných pohledávek u stavebníka architektův advokát Dr. Arnošt Gottwald provedl následující kroky: „Ve Vaší věci s pp. manželi Nekvapilovými dovoluji si Vám zdvořile oznámiti, že podal jsem dle Vašeho ct. příkazu k soudu včas, [...] knihovně žádost o vklad práva zástavního pro Vaši pohledávku [...], jakož i o poznamenání závazku vlastníků dotyčného domu k výmazu hypoték předcházejících [...]. Dle Vašeho ct. přání bude tato Vaše pohledávka začleněna ve stejném pořadí s pohledávkou p. stavitele Hlobila.“ MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis advokáta A. Gottwalda J. Kupošovi, 12. července 1932.

39 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis Janu Nekvapilovi, kavárníkovi od Jindřicha Kumpošta, 30. prosince 1932.

40 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis Janu Nekvapilovi, 30. března 1933. Kumpošt na projektu adaptace a přístavby brněnského Grand-hotelu pracoval v rozmezí let 1929–1931.

cestou“⁴¹ a to ve vzájemné součinnosti s právním zástupcem stavebníků JUDr. Janem Čapkem. K dohodě obou zúčastněných stran však nedošlo. Počátkem dubna 1935 byla proti Boženě a Janu Nekvapilovým podána žaloba, proběhlo několik jednání, byly vypracovány odborné posudky jak na straně žalující,⁴² tak i žalované, uskutečnily se výslechy svědků a další kroky spojené s procesní činností. Soudní anabázi nakonec ukončila vzájemná domluva všech zainteresovaných aktérů. Dne 20. března 1936 Nekvapilovi podepsali následující prohlášení: „*Stav a výše našeho dluhu vůči Vám jest k dnešnímu dni 200.000 Kč, tj. že z dlužního úpisu na 400.000 Kč zajištěného pro vás knihovně na našem majetku,⁴³ zůstávajícího plně v platnosti, jsme od dnešního dne povinni k úplnému doplacení uvedeného obnosu 200.000 Kč, s podmínkami dle dlužního úpisu, až na tyto změny: Úrok z dlužného zbytku budete nám počítati jen 6% v půlročním propočítávání. [...] Splacením zbytku 200.000 Kč i s úroky výše uvedenými od dnešního dne budou veškeré Vaše pohledávky vůči nám do dnešního dne [sic!] úplně vyrovnány. Přejímáme na sebe povinnost uhraditi též útraty sporu obou stran i s výlohami za znalce. Potvrzujeme Vám, že uznáváme i úplné vyúčtování všech Vašich projekčních prací pro nás provedených. Potvrzujeme Vám konečně, že jsme obdrželi od Vás všechno vyúčtování i kolaudaci všech prací a že byla Vámi provedena též rekolaudace po době záruční u firem, jež pro nás práce prováděly.*“⁴⁴

Rovněž stavitel Eduard Hlobil, který manžele Nekvapilovy opakovaně vyzýval k vyrovnání pohledávek, je neměl ani v roce 1936 splaceny. Na základě dochovaného rozpisu uhrazených a dlužných částek aktualizovaných ke dni 27. března 1936, parafovaných Janem Nekvapilem, vyplývá, že dluh stavebníků bez započítání úroků činil 253 180,65 Kč.⁴⁵

41 Na „doporučení“ nevyhrocovat spor mezi stavebníkem a projektantem je ve fondu zachován zajímavý doklad, dopis od neznámého pisatele (podpis nečitelný) z 19. května 1933 — citujeme: „*Kavárník Nekvapil hovořil se mnou o tom, že ty na něho působíš, aby zapravil zbývající částky za projekty. [...] Nekvapil je snaživý člověk a splatil již za dobu své působnosti na kavárně Savoy veliké částky svým dodavatelům, jakož i ostatním. Jsem toho názoru, že nemusíš hnáti člověka do záhuby a hlavně takového člověka, který je snaživý a hodlá se s Těbou [čtyři roky od dokončení díla!] také náležitě vyrovnati, a to tak, že Ti poskytne letos splátku Kč 60.000,— po částkách. Upust' proto od Tvého krutého stanoviska a posečkej ještě nějaký čas, [...] i Hypo-banka má za kavárníkem Nekvapilem dlužné anuity [...], nepostupuj proto proti němu tak příkře a spokoj se splátkou, která Ti bude poskytnuta. [...] Očekávám, že žádosti vyhoviš a jsem s pozdravem [?].“ MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.*

42 Srov. k tomu textovou přílohu č. 4.

43 Kuriózní je skutečnost spojená s majiteli domu: spočívala v tom, že zástavní práva pro nesplacené závazky spojené s finančně náročnou adaptací a nadstavbou domu pro projektanta, stavitelskou firmu, dodavatelské závody, berní úřady, finanční správu či bankovní domy byla vkládána pouze na ideální polovinu nemovitosti patřící Janu Nekvapilovi. PK, knih. vl. č. 101, č. p. 102, Běhounská 9 / Jakubské náměstí 1.

44 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Prohlášení, 20. března 1936.

45 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Sestavení vyrovnaných a dlužných pohledávek firmě E. Hlobila, 27. března 1936. V roce 1938, přes Nekvapilovými na Hlobilův účet občasně zasláné různé vysoké finanční částky, byla stavitelova oprávněná pohledávka k 31. prosinci ve výši 137 464,57 Kč. MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Pohledávka, nedatováno.

Z autentické dokumentace dále vyplývá, že předchozí anabáze mezi projektantem Jindřichem Kumpoštěm a stavebníkem Janem Nekvapilem pokračovala i nadále. Necelé dva měsíce od uzavření *Prohlášení o uznání a vyrovnání finančních pohledávek* dlužných architektovi zaslal Nekvapil Kumpoštovi dopis: „*Chci Vám sdělit, že moje situace se velmi zhoršila. [...] Tlačí na mne elektrárna, nemocenská, pensijní a berní úřad, a mimo to mám směnky k proplácení. [...] Hledám pomoc, kde mohu, protože i banka mne tíží, neboť jí mám do konce června proplatit 120 tisíc; nevím, mohu-li se v této záležitosti obrátit na Vás, protože i zde mně bude možno jen část proplatit.*“⁴⁶ Přes všechny předchozí konflikty završené soudním procesem intervenoval Kumpošt ve prospěch stavebníka-dlužníka na všech stranách, nejenom u bankovních ústavů a firem, ale i u stavitele Hlobila, jak vyplývá z dopisu zasláního Nekvapilovým koncem roku 1936.⁴⁷ Následující roky očekávanou změnu nepřinesly, pokračovala vzájemná korespondence týkající se nesplácení finančních pohledávek, dlužník se odvolával na problémy při provozování kavárenského podniku aj. Do toho vstoupilo období spojené s koncem první republiky a následnou německou okupací. V prvních letech po obsazení republiky Němci se vztah mezi architektem a stavebníkem opět vyostřil natolik, že Jindřich Kumpošt podal další žalobu. Soudní projednávání započaté v lednu 1941 bylo, jak později sděluje v přípisu klientovi tehdejší jeho právní zástupce, advokát Dr. Bohuslav Havlík, „*odročeno na neurčito.*“⁴⁸

Jan Nekvapil se již v roce 1940 snažil vyřešit tíživou finanční situaci odprodejem domu, to se mu nakonec podařilo. Dne 2. ledna 1942 byl do Pozemkové knihy proveden zápis ideální poloviny pro subjekty Verein für chemische und metallurgische Produktion, Prag, a „Biochema“, Landwirtschaftliche chemische Werke A. G., Mödritz, Brünn.⁴⁹ Stavebníková dlužná částka, vázaná zaknihováním v Pozemkové knize, byla před výše uvedeným vyrozuměním o „odročení“ soudní kauzy Kumpoštovi uhrazena kupující společností a firmou. Architekt tedy podepsal 26. února 1942 kvitanci — písemné potvrzení věřitele dlužníkům, kterými se po koupi domu v lednu 1942 stali výše uvedení noví majitelé. Na základě uvedeného dokladu bylo možné vložit do Pozemkové knihy zápis o „*výmazu zástavního práva pro pohledávku Jindřicha Kumpošta*“.⁵⁰ Záznam o vyrovnání pohledávky staviteli Eduardu Hlobilovi v Pozemkové knize není doložen, patrně k němu nedošlo a ani v archivních pramelech nejsou k této záležitosti dochovány relevantní doklady.

46 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis Nekvapila Kumpoštovi, 17. května 1936.

47 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis, 10. prosince 1936. Z dopisu dále vybíráme: „*Tvrdíte, že stále platíte — ale jiným. To není možno jen na úkor můj neustále. Žlůšťte nyní, když jsem Vám slevil přes vaše trvalé neplacení ještě stotisícový obnos, musím očekávat, že aspoň těm minimálním povinnostem dostojíte. [...] Nemožu nechat na sebe věsti dále exekuce pro Vaše neplacení.*“

48 MuMB — OA, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, Dopis Bohuslava Havlíka Jindřichu Kumpoštovi, 21. února 1942.

49 PK, knih. vl. č. 101, č. p. 102, Běhounská 9 / Jakubské náměstí 1.

50 PK, knih. vl. č. 101, č. p. 102, Běhounská 9 / Jakubské náměstí 1, položka 213 / ad 138, 148.

Nastalé politické, hospodářské a společenské poměry po ukončení druhé světové války přinesly mnoho změn. Architekt Jindřich Kumpošt ukončil činnost své projekční kanceláře 14. května 1945, na firmu Eduarda Hlobila byla v roce 1946 uvalena národní správa a od února 1948 postupně definitivně zaniká soukromé provozování v různých živnostenských oblastech, tedy i v kavárenském a hostinském podnikání, kterým se zabýval Jan Nekvapil, stavebník a investor tehdy ještě „v plném lesku“ provozované kavárny Savoy.

„Již brzy!!! Těš se Brno.“ Slogan nacházející se na výkladcích nárožního objektu Jakubské náměstí 1 / Běhounská 9 uváděl na konci prázdnin roku 2009 kolemjdoucí v radostné očekávání blížícího se „znovuzrození“ slavné prvorepublikové kavárny Savoy. Počin bezpochyby výjimečný a chvályhodný, obzvláště v dnešní době, kdy v mnoha podobných společenských zařízeních, jimiž se Brno pyšnilo ve 20. a 30. letech 20. století, můžeme dnes v lepším případě nakoupit oděvy z klimatexu, hudebniny či si zde zřídit životní pojistku. V horším případě došlo k jejich úplnému zániku. Právem tedy bylo znovuotevření kavárny veřejností vnímáno s mírnou zvědavostí a s očekáváním. Co se však skutečně odehrávalo za líbivou kampaní a černými plachtami ve výkladcích, skrývajících stavební činnost v interiéru? Se smíšenými pocity sledovaly tyto aktivity nejen zainteresované složky orgánů státní památkové péče, ale i odborná veřejnost z okruhu architektů, historiků či milovníků a znalců prvorepublikové kultury.

Když v březnu 2008 podal vlastník objektu na Odbor památkové péče Magistrátu města Brna (dále jen OPP MMB) žádost o závazné stanovisko k udržovacím pracím, potažmo k obnově fasády, bez odpovídající projektové dokumentace, byl v rámci správního řízení vyrozuměn o skutečnosti, že stavební úpravy a rekonstrukce kulturní památky⁵¹ musí probíhat na základě schváleného projektu památkové obnovy se všemi specifiky a podmínkami, jež jsou na obnovu památek architektury kladeny. Zástupce investora byl formou konzultace s památkáři podrobně obeznámen s postupem správního řízení a obnovou kulturní památky, jakož i s požadavky na provedení odborných průzkumů, jež měly sloužit jako podklad a zdroj poznání pro zpracování projektové dokumentace obnovy.⁵²

S ohledem na skutečnost, že dílčí stavební úpravy v interiéru objektu již proběhly, bylo provedeno předběžné památkové ohledání stavby, konstatování stávajícího stavu, orientační průzkum povrchových úprav interiéru a exteriéru stavby včetně dokumentace dochovaných autentických materiálů a podobně. Na základě těchto zjištění byl zpracován předběžný záměr na restaurování uměleckořemeslných po-

51 Objekt je evidován v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek pod r. č. 48014/7-7327, nachází se na území Městské památkové rezervace, vyhlášené Rozhodnutím Národního výboru města Brna, odboru kultury, č. j. kult./402/90/sev ze dne 6. 4. 1990 o určení ochranného pásma pro historické jádro města Brna, prohlášené nařízením vlády ČR č. 54 ze dne 19. dubna 1989 za městskou památkovou rezervaci.

52 Odborné vyjádření NPÚ ú. o. p v Brně ze dne 26. 3. 2008.

vrchů a kamenných prvků tak, aby mohl sloužit jako jeden z výchozích podkladů pro projektovou dokumentaci obnovy.⁵³

Události však dostaly zcela neočekávaný spád. V rekordním čase byly bez povolení odstraněny kovové konstrukce oken druhého podlaží a nahrazeny novými výrobky, nerespektujícími původní profilaci rámců, jejich povrchovou úpravu ani způsob otevírání, respektive vysouvání. Následovalo odstranění autentických výkladců přízemí s výše uvedenými nedostatky nových okenních výplní. V interiérech došlo takřka ke stoprocentnímu odstranění dochovaných autentických omítek s ojedinělou povrchovou úpravou tvořenou fólií z hliníkových plátek a k jejich nahrazení běžnými štukovými omítkami. Výrazným zásahem do interiéru a negativním narušením původních proporcí interiéru bylo snížení, respektive obložení podhledů sádkartonovými deskami, které kryjí rozvody nové vzduchotechniky pod stropy prvního a druhého podlaží. Že tyto práce proběhly bez souhlasu památkářů, není potřeba zdůrazňovat.

Přes písemné upozornění investora, že uměleckořemeslné a kamenné články exteriéru a interiéru kavárny jsou předmětem odborného restaurátorského zásahu a je k nim nutno požádat o samostatné závazné stanovisko, jež stanoví podmínky pro odborné ošetření a obnovu těchto prvků, byly tyto práce zahájeny bez vědomí státní památkové péče. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně (dále jen NPÚ ú. o. p.) upozornil na tuto skutečnost dne 19. 3. 2008 dopisem adresovaným OPP MMB a žádal o urychlené jednání v této věci.⁵⁴ Takřka současně byla zástupcem investora na tento odbor podána žádost o závazné stanovisko k plánované obnově fasády.⁵⁵ Součástí této žádosti byl materiál *Materiálové řešení pro opravu fasády Jakubské náměstí 1*, zpracovaný Ing. Pavlem Říhou, z něhož plynulo, že investor plánuje „provést opravu hladkých omítkových ploch s odstraněním keramického obkladu v přízemí (1. NP) na severní straně objektu (Jakubské náměstí), obnovu štukatérské výzdoby technologií firmy Remmers, opravu podlah a hydroizolace balkonů, renovaci dřevěných výplní otvorů, opravu keramického obkladu, fasádní nátěr na silikonové bázi, opravu kamenného obkladu v 1. NP, opravu světelných poutačů.“ NPÚ ú. o. p. v Brně ve svém odborném vyjádření konstatoval, že předložený materiál obsahuje řadu faktických nepřesností, ty však byly v průběhu zpracování odborného vyjádření se zástupcem investora ujasňovány. Dále se ve vyjádření památkového ústavu konstatovalo, že „jde o mimořádný architektonický objekt, v němž se unikátně prolínají architektonické vrstvy historismu (ateliér Fellner a Helmer) a funkcionalismu (Jindřich Kumpošt) s prvky art deko, který byl nevhodně pozměněn přestavbou v padesátých letech minulého století a necitlivým odstraněním původních výkladců a oken v poslední době bez závazného stanoviska OPP

53 Srov. k tomu textovou přílohu č. 5.

54 Podnět ze dne 19. března 2008 adresovaný OPP MMB k neodkladnému prošetření postupu ve věci obnovy exteriérových kamenných prvků.

55 Vyjádření podle ustanovení § 14 zákona č. 20/87 Sb. ve znění pozdějších předpisů, na základě otevření správního řízení na OPP MMB dne 14. března 2008, na NPÚ ú. o. p. došlo 18. března 2008.

MMB. Plánovaná obnova zchátralé fasády je žádoucí a z hlediska zájmů státní památkové péče je možná za splnění následujících podmínek:

- *Cílem rehabilitace fasády je návrat do stavu, kdy proběhla radikální funkcionalistická přestavba celého objektu, tzn. do let 1928–1929. Takto koncipovaná obnova je založená na maximálním možném poznání historického stavu a bude vycházet z dobové plánové a fotografické dokumentace a průzkumů provedených na fasádě.*
- *Před započítím prací bude proveden stratigrafický průzkum povrchových úprav fasády a štukových proků, jeho cílem je stanovení barevnosti fasády v roce 1928. Nové fasádní nátěry budou tento výsledek respektovat. Dále bude proveden restaurátorský průzkum kamenných proků fasády. Tento průzkum bude zaměřen na identifikaci horniny, zjištění rozsahu poškození a analýzu, která část patří k funkcionalistické přestavbě (zejména jde o materiál použitý při prosvětlení části obkladu kolem původního vchodu). Jeho výsledkem bude restaurátorský záměr včetně technologických postupů a možné prezentace.*
- *Práce na kamenných částech budou provedeny držitelem povolení MK ČR pro restaurování kamene, na štukových prvcích pro restaurování štuku.*
- *Keramický obklad v části 1. NP na severní straně nese firemní označení ‚RAKO, Hubert Wiesner, Brno‘, z čehož usuzujeme, že jde o úpravu buď původní, nebo z doby 30., max. 40. let 20. století. Plánované odstranění je možné pouze v případě, že bude zjištěno, že nejde o součást realizace z roku 1928–1929.*
- *Plánovaný fasádní nátěr na bázi silikonové technologie je nežádoucí.*
- *Povrchová úprava repasovaných dřevěných oken (repase je uváděna v předložené dokumentaci) bude rovněž vycházet z barevnosti doložené k době funkcionalistické přestavby. V rámci repase je nutné zachovat veškeré dobové kování, způsob otevírání a zasklení.*
- *Výsledky průzkumů a záměrů budou předloženy k posouzení NPÚ ú. o. p. v Brně a schválení OPP MMB před započítím prací.*
- *Ve snaze o rehabilitaci původního výrazu (po funkcionalistické přestavbě) požadujeme obnovení balkonu a okna v průčelí, tak jak je doložen stav fasády na dobových fotografiích, tzn. včetně totožného systému otevírání okna.*
- *Veškeré novodobé reklamy, poutače a výstrče budou odstraněny. Případné umístění nových proků na fasádě bude posuzováno v samostatném správním řízení na základě předložených návrhů. Doporučujeme, aby investor případný záměr nejprve konzultoval na NPÚ ú. o. p. v Brně.*
- *Po sejmutí obkladů (v rámci restaurátorské obnovy) bude provedena dokumentace historického podsvětlení a zvážena možnost jeho obnovy.*
- *Bude předložen řez skladbou nové úpravy podlah balkonů. Optimální je zpracování kompletní projektové dokumentace, včetně pohledů na fasádu, kde budou zaznamenány druhy materiálů a vyznačeno historické barevné řešení.⁵⁶ Výše uvedené podmínky pro obnovu objektu byly podkladem pro vydání závazného stanoviska OPP MMB,⁵⁷*

56 Odborné vyjádření NPÚ ú. o. p. v Brně ze dne 1. dubna 2008.

57 Závazné stanovisko OPP MMB ze dne 18. dubna 2008.

kteří podmínky akceptovalo v plném rozsahu. Zdálo by se tak, že věci týkající se obnovy kulturní památky dostaly konečně pevný řád, závazný pro projektanta, investora i památkáře, a řetězení neblahých skutečností, vedoucích k devastaci dochovaných autentických materiálů a povrchů, byla učiněna přítrž. Proběhly dílčí úkony vedoucí ke zpracování restaurátorského záměru, včetně upřesnění rozsahu restaurátorských prací. Na základě žádosti OPP MBB⁵⁸ vypracoval NPÚ ú. o. p. v Brně posudek týkající se specifikace poškození objektu Jakubské náměstí 1 / Běhounská 9, včetně fotodokumentace. Citujeme:

„K Vaší žádosti sdělujeme následující: zásahy do objektu lze rozdělit v podstatě na stavební zásahy, které změnilly původní prostor, a na materiálové a tvarové změny částí interiéru i exteriéru. Zásadním problémem zůstává okolnost, že některé a podstatné změny byly provedeny již při přestavbě v padesátých letech dvacátého století, kdy byla původní kavárna přestavěna na prodejnu Výběr. V té době došlo k odstranění okna na nároží ve 2. np. a jeho zazdění. Byl odstraněn ocelový balkónek v průčelí ve 2. np., bylo upraveno vnitřní schodiště — obklad jiným druhem kamene, ve spodní části stěnové zábradlí, byl změněn vstup, v podstatě ale znovu obnoven vstup z nároží, odstraněna stropní zrcadla, onyxové a alabastrové stěny včetně zrcadel v 2. np. Byla položena dlažba v přízemí a došlo k dalším stavebním úpravám v technickém zázemí domu vzhledem ke změně funkce domu. Nepochybnými zásahy z února až března roku 2008 jsou:

- 1) *výměna původních kovových oken v druhém podlaží, které jsou vodorovně děleny, ale místo původní spodní vysouvací a horní pevné části mají spodní část výklopnou dovnitř a horní část pevnou. Došlo i ke změně profilu rámu. Systém ocelových oken Jansen Janizol, povrch comaxit, odstín RAL 9006 zásadním způsobem úpravy povrchu i profily odkazuje k době vzniku v 21. stol. a zcela likviduje onu původní zámečnickou práci z 20. let 20. stol. Fotografie původních oken jsou v příloze projektu výměny oken a dveří, jenž je archivován na OPP MMB. Nový stav viz foto.*
- 2) *výměna výkladců a vstupních dveří v přízemí, vytvoření nového vstupu jak v třetí ose do ul. Běhounské, tak do nároží. Stejná výrazová změna jako u oken, nové, asymetricky řešené dveře v původních vstupech ve 2. a 4. ose do ul. Běhounské opět zcela setřely autenticitu doby vzniku. Soklíky z travertinu a mramorové parapety v exteriéru lze doplnit stejným druhem kamene. Foto stávajícího stavu a původní stav.*
- 3) *zásadní prostorová změna v interiéru se týká vestavby dvou příček do traktu podél ul. Běhounské ve druhém podlaží. Tím dochází ke zkrácení původního prostoru o dvě okenní osy. Viz původní stav a nový stav. Dveře osazené v této stěně znemožní obnovu původního řešení se zrcadly a v ose se svíslou podsvícenou alabastrovou stěnou. Paradoxně ovšem toto řešení v půdorysu i prostoru přispěje k posílení prostorové symetrie v druhém podlaží. Viz stávající stav a původní foto.*

58 Věc: Žádost o specifikaci poškození a doložení fotodokumentací, objekt Jakubské náměstí 1 / Běhounská 9, Brno, nemovitá kulturní památka, č. r. 7327, došlo na NPÚ ú. o. p. v Brně 24. dubna 2008.

- 4) další zásadní prostorovou změnou je snížení podhledů v důsledku zakrytí rozvodů vzduchotechniky pod stropy prvního i druhého podlaží. Tato změna přináší zcela nepřijatelné důsledky. Jednak mění původní proporci místností, ale především zakrývá horní části oken, což je právě jeden z negativních a dosahem rozsáhlých zásahů, jenž zjevnou cizorodostí v původním prostoru ničí onu dobovou vrstvu 20. let. V 2. podlaží v traktu do ul. Běhounské vznikl u vnitřní stěny pod tímto podhledem zcela nevhodný a nepůvodní hranolovitý útvar. Viz původní stav, současný stav.
- 5) vnitřní omítky s původním plátkovým hliníkem byly nenávratně zničeny na průčelní stěně nad schodištěm. Původně měly tuto úpravu také podhledy v přízemí a čelní vyduuté postranní části v traktu do Jakubského náměstí. Je otázkou, zda tuto technologii nějaká firma provádí. Jinak jde o nevratný zásah.
- 6) v přízemí v interiéru není obložen jeden pilíř (v kontaktu s novým vstupem do suterénu) travertinem, není známo, zda obklad byl sňat a bude obnoven, nebo nahrazen novým travertinem. V patře chybí obklad ostění a parapety oken z mramorových desek. Lze doplnit.
- 7) v přízemí v kovové konstrukci uprostřed čelní stěny v traktu do Jakubského náměstí chybí onyxová, podsvětlovaná stěna. Lze obnovit v jiné proporci, neb snížený podhled jedno horní pole zcela skryl.

Vyhodnocení: teoreticky lze veškeré změny provedené v roce 2008 označit za vratné, s výjimkou odstranění omítek s hliníkovými plátky. Prakticky jde ovšem o změny nevratné, které jsou v rozporu se zájmy státní památkové péče. Samozřejmě původní vysouvací okna jsou zničena, tudíž jejich případné kopie budou postrádat onu autenticitu doby vzniku, rovněž podhledy i vzduchotechniku včetně strojovny a venkovního vyústění lze odstranit, ale pak není možno obnovit kavárenský či restaurační provoz. Naopak lze obnovit zrcadlový podhled, podsvícené onyxové stěny jak v interiéru, tak v exteriéru. Původně bylo na podlaze linoleum a guma v přízemí, sametový červený koberec v patře. Dnes parkety v patře, kamenná dlažba v přízemí. V patře byly na stěnách v dřevěných rámech vypnuté sametové látky v šedém odstínu. Naopak na schodišti nebyla zrcadla. Schodiště je rovněž přestavěno v dolní části s pevným zábradlím, ale obklad jiným materiálem, obdobně stupně nepůvodní. Z hlediska státní památkové péče jde o závažné zásahy do chráněného objektu z hlediska odstranění autenticity prostorové i materiálové.⁵⁹

V rámci plnění podmínek výše uvedeného závazného stanoviska měl proběhnout i doplňující restaurátorský průzkum na kamenném obložení parteru objektu — jedním z posledních dochovaných autentických povrchů. Kombinace světlých travertinových ploch a jemně narůžovělé barevnosti amerického onyxu, kterým byl obložen hlavní vstup z ulice Běhounská a jehož krása byla umocněna podsvícením, nebyla jistě pro oko laika na první pohled zřejmá. Oxidovaný povrch kamenných desek, jejich znečištění depozity, včetně lokálních poškození, místy

59 Žádost o specifikaci poškození a doložení fotodokumentace, č. j. NPÚ — 371/3793/2008, spis. znak 820 z 15. května 2008. Elaborát vypracoval Ing. Karel Doležel, odborný pracovník NPÚ ú. o. p. v Brně.

až úbytek originální hmoty, rozhodně nebudil dojem ušlechtilého povrchu. Právě k tomuto kontrastu se upínala jedna z posledních nadějí památkářů a restaurátorů, jelikož si byli na základě zkušenosti dobře vědomi výrazné vizuální proměny těchto materiálů po odborném ošetření. Ani tato poslední dochovaná autentická vrstva však nebyla ušetřena zvláště a necitlivosti vlastníka, který snad ve své omezené pýše či nedostatku představitivosti neuvěřil v krásu restaurovaného autentického povrchu a nechal veškeré kamenné obklady demontovat, jejich nosnou konstrukci likvidovat a historika o nočním zcizení několika tun demontovaných kamenných desek z ulice sřežené kamerovým systémem městské policie, kterou ráno přednesl užaslému restaurátorovi a zástupcům památkové péče, byla snad nejprůkaznějším svědectvím o jeho přístupu. Je zbytečné dále rozvádět dílčí kroky, jež památková legislativa uplatnila. Finální vzhled fasády někdejší kavárny Savoy nahradila tupá, kýčovitá, ahistorická barevnost hlavního průčelí, „dokonale“ rovné omítky z pytlovaných směsí, zalepené „ideálním“ krycím nátěrem a vzorně přesné obložení soklu novými travertinovými deskami.

Ke konci této rekapitulace postupného zániku většiny autentických prvků a přeměny genia loci jedné z neokázalejších kaváren meziválečného období ve sterilní karikaturu honosného interiéru, kompilaci laciných materiálů a imitací včetně nových, čistých a líbivých dekorací nám reklamní slogan „Již brzy!!! Těš se Brno.“ nahání nepříjemné mrazení v zádech. Jako bychom slyšeli: „Těš se Brno, nastupuje éra necitlivých vlastníků, bezohledných investorů, éra neúcty k dochovaným hodnotám, éra podvodů a lží, které překryty líbivým pozlátkem ohlupují neinformovanou veřejnost a staví se jí tak beztretně na odiv!“ Není to však spíše důvod k obavám? Je jen na nás samých, zda dokážeme prohlédnout a vidět krásu a hodnoty skryté v detailu, vnímat historii a příběhy, které zanechaly své otisky na plochách autentických povrchů, a rozpoznat pravdu od lží.

Nakonec si dovolíme citovat průvodní text z informačního katalogu vydaného při příležitosti konání mezinárodní konference MATERIALITY, jež byla věnována metodám průzkumů, restaurování a stanovení koncepce obnovy moderní architektury, konané v Brně ve dnech 27.–29. 4. 2006.: *„Památková obnova architektury meziválečného období je samostatnou kapitolou památkové péče současnosti. Kulturní význam architektury klasické moderny se dostává v poslední době zesílenou formou do povědomí veřejnosti díky zanesení některých staveb z tohoto období na seznam památek světového kulturního dědictví UNESCO. Např. 1996 — Bauhaus v Dessau, 2000 — Schroederhuis v Utrechtu, 2001 — vila Tugendhat v Brně, 2003 — tzv. Bílé město v Tel Avivu. Historická hodnota kulturní památky je neoddělitelně spjata s její materiálovou podstatou. Právě u struktur klasické moderny, prosté jakýchkoliv ozdob a dekoru, má materiálová stránka a povrchová úprava ploch mimořádný význam. V praktické péči o tyto povrchové vrstvy můžeme společně s historikem architektury Hartwigem Schmidtem konstatovat přímo ‚děsivý rozsah ztrát původní stavební substance‘. Materialita povrchových ploch je respektována pouze, bohužel, výjimečně. Vinou toho významná díla architektury moderny ztratila především v posledních dvou desetiletích své originální povrchové plochy omítek a původní vzhled. Navíc často opravy*

a rekonstrukce se provádějí za použití novodobých materiálů, které jsou v rozporu s původním dobovým záměrem, a následná devastace památky je zřejmá. Tyto neodůvodněné zásahy do výsledného vzhledu památky zcela mění optický účín a potírají primární architektonický záměr autora. Povědomí, že nejen velká umělecká díla, ale i řemeslně vytvářené plochy kulturních památek nedávné minulosti 20. století, musí být předmětem průzkumů historiků, technologů, konzervátorů — restaurátorů, apod., je zatím ještě stále málo vyvinuté. Město Brno prezentuje širokou škálu architektonických skvostů klasické moderny a realizací architektů, kteří se podepsali na typické funkcionalistické tváři města v meziválečném období. Počínaje jmény Adolf Loos, Bohuslav Fuchs, Ernst Wiesner, Otto Eisler, Jindřich Kumpošt, Josef Kranz, Jiří Kroha, Oskar Poříška, Josef Polášek, Jan Víšek, Mojmír Kyselka, bratři Kubové aj. [...]“⁶⁰ Právě z tohoto důvodu, zachování architektonického odkazu dalším generacím, je kladen NPÚ ú. o. p. v Brně takový důraz na udržení materiálové pravdivosti a integrity těchto děl.

V případě kavárny Savoy bohužel tato idea i přes výjimečně příznivé výchozí možnosti naplněna nebyla.

---

60 Hammer, Ivo — Chybík, Josef: *Mezinárodní symposium Materiality*, 27.–29. 4. 2006. Anotace. Brno 2006. K tématu více Černá, Iveta — Hammer, Ivo: *Materiality. Sborník příspěvků mezinárodního symposia o ochraně památek moderní architektury*, Brno 27.–29. 4. 2006. Brno [– Hildesheim] 2008.

Autoři příspěvku vyslovují srdečné poděkování za poskytnutí cenných rad a katalogizaci archivního materiálu z fondu MuMB k uvedenému tématu, PhDr. Zdeňku Váchovi z Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Brně.

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. I

STRUČNÁ BIOGRAFIE EDUARDA HLOBILA¹

Stavitel Eduard Hlobil se narodil 23. ledna 1888 v Brně jako nemanželský syn (nelegitimní otec byl Dr. Mořic Putzker) švadleny Františky Hlobilové, která záhy zemřela († 5. 8. 1889). Po ukončení obecné a měšťanské školy se původně vyučil holičem. Před první světovou válkou vystudoval stavební průmyslovou školu v Brně. Dne 6. dubna 1913 se oženil s Františkou Sobotkovou (* 29. 12. 1890 Fryštát) v kostele sv. Janů, z manželství se narodili dva potomci: Vilém (* 6. 8. 1915; manželka Margit Vigyázó, * 10. května 1904 Budapešť) pokračující v tradici rodinné firmy jako stavební technik, který za druhé světové války bojoval na východní frontě a údajně zahynul v bitvě u Stalingradu, a dcera Edita, později provdaná za jugoslávského státního příslušníka Zdenko Kopistu (společníka firmy Spectrum, velkoobchod se sklem, vedoucího pobočky v Praze). V letech 1937–1942 se Hlobilova firma účastnila stavebního podnikání společně s brněnským stavitelem Albínem Hofirkem (* 7. 12. 1901 Vážany). Po válce vedl Eduard Hlobil jednání s Ústředním národním výborem Zemského hlavního města Brna o vydání osvědčení o národní spolehlivosti. Průběh rozhodování byl provázen mimo jiné řadou nejasností, rozporných výpovědí svědků či prohlášení (srov. textovou přílohu č. 2). V roce 1947 došlo k definitivnímu zamítnutí žádosti a začátkem roku 1948 se manželé Hlobilovi vystěhovali za příbuznými do Vídně. Ještě během řízení o vydání osvědčení byla 22. ledna 1946 na stavební podnik uvalena národní správa. Správcem se stal Václav Daněk, stavitel, který byl u firmy zaměstnán od roku 1926. Po necelých třech letech byla národní správa zrušena, správce odvolán a původní Hlobilův podnik byl jako konfiskát 4. prosince 1948 začleněn do národního podniku Československé stavební závody.

---

1 Viz Archiv města Brna, fond B 1/39 Národní výbor města Brna 0150 Kartotéka domovského práva 1850–1948; fond B 1/16 Národní výbor města Brna — Referát živnostenský — kartotéka živností 1906–1959; fond B 1/52 Národní výbor města Brna — Odbor vnitřních věcí, oddělení správní 1920–1990; dále Moravský zemský archiv v Brně, fond H 700 — Eduard Hlobil, stavitel, Brno 1899–1948, uvedený fond obsahuje osobní spisy a doklady výkazového a účetního charakteru (počty zaměstnanců, výdělky, objem stavební činnosti aj.). Vlastní stavební činnost firmy, doložená plánovou, fotografickou a písemnou dokumentací, až na stavební realizace německé obecné školy v Líšni a rekonstrukčních prací nájemního domu Bednářova 28, obě v Brně, není dochována.

PŘÍLOHA Č. 2²

**DOPLŇK K ŽÁDOSTI O VYDÁNÍ OSVĚDČENÍ O NÁRODNÍ SPOLEHLIVOSTI,
ŽÁDANÉHO EDUARDEM HLOBILEM U ZEMSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU V BRNĚ,
17. ČERVENEC 1946**³

V době, kdy žádost byla podána, neměl jsem u sebe vůbec žádné dokumenty. Předkládám nyní dodatečně křestní a rodný list. Byl jsem v září 1938 domovským právem příslušný do Brna. 1. prosince 1930 bydlel jsem v Brně, Křížová č. 65, v domě p. Josefa Svobody, dům čp. 463, vložka č. 1029, kat. obec Staré Brno. Příkládám k tomuto dodatku potvrzení o tom, že já i moje manželka roz. Sobotková jsme se v roce 1930 přihlásili k národnosti české. Z mého křestního a rodného listu jest zřejmo, že jako nemanželské dítě nemám otce a to byla okolnost, která mi za okupace po obsazení ČSR byla osudná.

Podotýkám, že původní žádost byla podána prostřednictvím mého právního zástupce p. Dr. Ant. Leithnera ve Vídni, neboť jsem právě v tu dobu byl zaměstnán na stavbách mimo Vídni a nemohl jsem proto obsah této žádosti přeskoušeti [sic!]. Proto opravuji svou žádost, pokud se týká mé výchovy, která byla ryze česká, neboť moje pěstounka vůbec německy neuměla. Později jsem byl vychováván v českém sirotčinci v Třebíči, kam jsem byl též příslušným.

Německé úřady a moji němečtí konkurenti mne osočovali, že můj neznámý otec byl židem a dovozovali to mojí fysiognomií, takže mně hrozilo nebezpečí, že budu odtransportován jako položid do koncentračního tábora. V této době, kdy se množily takové pověsti v Brně a kdy jsem byl na své svobodě a na své existenci tímto způsobem ohrožován, mně bylo doporučeno, abych podal přihlášku o německou státní příslušnost. Ačkoliv jsem se dlouho bránil naléhání a vyhrožování Němců a dokazoval v každém směru svoji oddanost vůči své vlasti — jako na příklad vyvěšováním české vlajky 1. 5. 1939, atd. — byl jsem konečně příkrým vystupováním a vyhrožováním Němců, že můj podnik bude zrušen a tím i propuštění mí dlouholetí čeští zaměstnanci, donucen, přihlásiti se k Němcům.

Vždy jsem však zůstal věrný a loajální vůči své vlasti, protože jsem byl celou svou minulostí a se svými českými spoluobčany příliš hluboce spjatý; zůstal jsem se svými českými přáteli vždy v dobrém styku. O tom, že údaje jsou pravdivé, uvádím následující svědky a příkládám ověřené prohlášení p. podplukovníka Josefa Hery, Brno, Příční 31; p. stavitele Václava Daňka a Josefa Diváckého v Brně, U tržnice 2; pí. Alžběty Židkové, Brno-Židenice, Pod vinohrady 14. Uvádím ještě jako svědka p. Ottu Mitisku, tajemníka klubu umělců v Praze II, Vltavské nábřeží 250.

2 Textové přílohy č. 2, 4 a 5 jsou publikovány formou transkribované edice původního pramene. Místa vyznačená v originále podtržením či kurzívou jsou v edici zvýrazněna kurzívou. Formou sjednocení nadpisů byla také upravena vnitřní struktura editovaného textu, a to z důvodů jeho přehlednosti.

3 Uloženo v Archivu města Brna, fondu B 1/52 Národní výbor města Brna — Odbor vnitřních věcí, oddělení správní 1920–1990.

Dále ještě podotýkám, že při nuceném vyplnění dotazníku pro čekatela NSDAP, jako vedoucí závodu jsem nevyplnil odstavec, týkající se otce a uvedl jsem, že jsem nemanželské dítě, neboť jsem již předem věděl, že tím zabráním státi se čekatelem partaje, což se také tak stalo odmítnutím. Mohu kdykoliv pod přísahou svědčiti, že jsem nikdy neobdržel čekatelskou legitimaci, neplatil z toho titulu příspěvky a nikdy jsem odznak NSDAP nenosil.

Pokud se týče mojí manželky, která spolupodepisuje tento dodatek, uvádím, že její příslušnost německá byla odvozena od mé příslušnosti, ona sama žádné žádosti nepodepisovala a stala se německou příslušnicí automaticky. Proto žádám, aby zachování čl. Státního občanství podle § 1, Ods. 4, dekretu č. 33/45 Sb. se vztahovala automaticky na ni.

Prosím, aby bylo uváženo, v jakých hrozných duševních mukách depresích jsem se nacházel, když německé okolí v Brně se snažilo dostat mne do koncentračního tábora a zničit můj život, moji existenci, čímž byla ohrožena výživa, život a existence celé mojí rodiny. Jenom pod tímto nátlakem a za těchto okolností zvláštního zřetele hodných jsem se po těžkém duševním boji rozhodl uposlechnouti rad, které mně dávali lidé, neuvědomující si dosah tohoto kroku a podepsal jsem dotazník o přiznání německé příslušnosti.

Konečně ještě uvádím, že se mi také podařilo ujítí Volksturmu,⁴ a to tím, že jsem předstíral těžkou vnitřní chorobu, přičemž mi p. Dr. Sázavský byl velmi nápomocen; vyhotovil mi fiktivní potvrzení této choroby. Na základě tohoto lékařského vysvědčení obdržel jsem od zdravotního úřadu povolení k odjezdu do Rakouska, kam jsem také odjel, mezitím nastaly poválečné poměry, které mi dosud neumožnily návrat do své vlasti.

Ze všech těchto důvodů žádám zdvořile, aby čl. státní občanství moje i mé manželky bylo zachováno, resp. aby nám bylo vydáno osvědčení o národní spolehlivosti a toto bylo slavným ministerstvem vnitra v Praze potvrzeno.

---

4 Domobrana byla zřízena 2. prosince 1944.

PŘÍLOHA Č. 3

STRUČNÁ BIOGRAFIE JANA NEKVAPILA⁵

Jan Nekvapil se narodil 11. ledna 1877 ve Stíříně (Jílové u Prahy). 23. května 1911 se oženil v Moravské Ostravě s Boženou Kubešovou (* 16. 5. 1893 Doloplazy). V rozmezí let 1912–1914 se manželům narodili tři potomci, dva synové (Jan a Karel) a jedna dcera (Ludvika).

Starší syn Jan (* 19. 3. 1912 Moravská Ostrava) se oženil 11. března 1940 s Hertou Nárok, rozenou Stöger (* 24. 11. 1912 Brno), manželství bylo později rozvedeno (Herta Nekvapilová se 27. 1. 1944 provdala za Emila Polacha, * 1906 Brno) a Nekvapil se znovu oženil, a to s Jarmilou Švarcovou (* 26. 10. 1919), se kterou uzavřel sňatek 2. dubna 1945 ve Fryšavě pod Žákovou horou. Jan Nekvapil ml. získal v roce 1939 koncesi „*ku provozování živnosti hostinské a výčepní s oprávněním: podávati pokrmy, výčep piva, vína a vína ovocného, podávati likéry ve stopkách, podávati kávu, čaj, čokoládu, jiné teplé nápoje a občerstvení, míti hry dovolené s výjimkou výherních hracích automatů*“. V následujících letech postupně přebíral vedení kavárenského podniku Savoy do svých rukou a od roku 1943 provozoval jako nájemce i restauraci Černý medvěd, která byla situována v průčelí domu Jakubské náměstí 1.

---

5 Viz Archiv města Brna, fond B 1/39 Národní výbor města Brna — Kartotéka domovského práva 1850–1948 a fond B 1/16 Národní výbor města Brna — Referát živnostenský — kartotéka živností 1906–1959.

PŘÍLOHA Č. 4

„PŘIPOMÍNKY“ K ZNALECKÉMU POSUDKU, 11. ÚNORA 1936⁶

V prosinci 1935 byl vyzván k vypracování oponentního znaleckého posudku Dr. Jaro (= Jaroslav) Stockar-Bernkopf, soudní znalec a odhadce v oblasti inženýrství, architektury a pozemního stavitelství, v rámci soudní pře vedené architektem Jindřichem Kumpoštem proti manželům Nekvapilovým. Znalecký posudek mimo jiné objasňuje v mnohém složitý proces stavební obnovy a adaptace domu jmenovaných s ohledem na finanční zajištění předmětné realizace, jejich role a postoje v této kauze a v neposlední řadě přináší dobové svědectví o řešení takto specifických kauz.

K znaleckému posudku čís. j. Ck VII. 65/35-1.

V soudní při architekta Jindřicha Kumpošta, proti manželům Janu a Boženě Nekvapilovým v Brně.

Ačkoliv předmětem sporu jsou dlužné úroky z určitého obnosu dle právoplatného dlužního úpisu provedeného advokátem, dle úpisu řádně žalovanými uznaného, podepsaného a zaknihovaného, s přesnými ciframi označenými i zač dluh vznikl, uvádí znalec, že *předmětem jeho posudku má býti jen stanovení honoráře.*

Ad A znalec sám zjišťuje:

- 1) Že nebylo ani smluveno, ani sepsáno pevné ujednání.

K tomu žalující strana podotýká, že to není zjištění, nýbrž jen tvrzení žalované strany.

Žalovaná strana ústně pověřila žalujícího před svědkem stav. E. Hlobilem provedením všech architektonických prací na nadstavbu domu v Jakubské ulici napřed s určením pro hotel, pak pro kancelářské využití, později úpravou kavárny a opět později úpravami ostatními.

Před uvedeným svědkem žádala žalovaná strana výslovně výjimečný výkon pro úpravu kavárny, aby zvláštním uměleckým výkonem žalujícího si získala žalovaná strana přitažlivost k novému podniku a lepší prosperitu, proto se žalovaná strana obrací na architekta, majícího význačné jméno po stránce architektonicko-výtvarné.

To je důležitě konstatovati, aby bylo jasno, že se žalující o práci vůbec neucházel, nýbrž žalovaná strana si vyžádala sama výkon od architekta, a to výkon obzvláštní, vymykající se normálním pracem tohoto druhu.

- 2) Znalec zjišťuje, že i strana žalovaná připouští pověření žalujícího pracemi nadstavby, později i úpravou kavárny a úpravou obchodních místností.

⁶ Uloženo v Muzeu města Brna, Oddělení architektury, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.

Je opomenuto v tomto zjištění, že původní úmysl nadstavby a využití domu žalovaného byl sdělen jako adaptace domu na hotel.

Až teprve žalující zjistil náčrty a propočty, že by hotel byl nerentabilní, změnila žalovaná strana pověření na kancelářskou nadstavbu.

Důkaz: stavitel Hlobil.

- 3) Znalec zjišťuje, že žalovaná strana pověřila žalujícího i provedením nejen nákresů, ale i detailních výkresů, rozpočtů i vedením celé práce a kolaudací a vůbec všemi pracemi k provedení díla.

Znalec opomenul zjistiti, že strana žalovaná pověřila žalujícího vésti za ni i všechnu korespondenci, žádosti o úvěry, finanční jednání, jednání a korespondenci s úřady, urgence a vymáhání příslušných povolení, že pověřila žalujícího, aby kavárnu zařídil pro neobvyklý systém provozu u nás vůbec, že požádala žalujícího, aby si zjistil požadovaný systém v cizině a podobně.

Tyto úkoly nespádaly totiž vůbec do normálního honorářového provádění a vyžadovaly značné režie.

Dále nezjistil znalec, že žalovaná strana pověřila žalujícího (když neměla peněz na proplacení prací, které žalovaná strana objednala) vyjednáváním finančním se 70ti firmami, aby tyto nevymáhaly povinné placení soudně, t. j. ke sjednání podmínek platebních na vyúčtované a *vykolaudované práce*.

Konečně nezjistil znalec, že byl žalující pověřen žalovanými i zastupováním ve sporech soudních, pověřen k vypracování elaborátů soudních nejen po stránce technické, ale i formální a administrativní.

Tyto dvě posledně uvedené práce, tj. projednání finančních podmínek se 70ti firmami (na dlouhou dobu) tak příznivých pro žalovanou stranu, že z části žalované straně byly jednáním žalujícího odpuštěny i úroky, pak zastupováním ve sporech, ve kterých získala obžalovaná strana statisícový obnos jediné zásluhou žalujícího, stály velkou námahou časovou a výlohy, což vše ušlo znalci, ač to hraje významnou úlohu při posuzování vyúčtovaného obnosu 400.000 Kč.

Žalovaná strana byla finančním sjednáním žalujícího nejen zachráněna z ohrožení žalob, útrat sporů, ale žalující docílil těchto úlev, podmínek i slev jen osobním vlivem u řemeslných firem i u stavitele provádějícího stavbu (Seznam firem přiložen).

Důkaz — dotazem u řemeslných firem i u stavitele provádějícího stavbu.

Žalující, ač měl nárok na úplné proplacení obnosu Kč 400.000 v době po vykolaudování a sjednání slev od všech firem, a mohl dáti si obnos vyplatiti, neučinil tak, aby pomohl žalované straně z peněžní tísně, do které se dostala jen svým zaviněním a nechal vyplatiti přes 600.000 Kč firmám řemeslným a sám dokonce na prosby žalované strany půjčil žalované straně obnos 30.000 Kč, přesto že za práci více jak dvou let s nespornou statisícovou kancelářskou režií pro žalovanou stranu (i dle zjištění znalce) neměl zaplacen ani 1 Kč od žalované strany.

- 4) Znalec uvádí, že žalující nepopírá, ale také nepřiznává stanovení maximálních obnosů určených pro celou práci, které chtějí žalovaní věnovati.

Skutečnost je jiná. Žalovaná strana snažila se v žalobní odpovědi své zlehčiti si svoji povinnost tvrzeními uvedenými ad 4 znalcem. Žalující naopak popřel toto tvrzení žalované strany, nezabýval se však blíže touto věcí, aby spor se nedostával na vedlejší kolej a neprodlužoval se. Žalující strana si vyhrazuje podrobně prokázati důkazy, kdyby se to ve pru ukázalo nutným.

Dále doznává znalec, že nelze zjistiti, zda bylo vyhověno žalujícím všem podmínkám jemu daným, uvádí, že žalující nepředložil znalci z dokladů nic, než dva opisy dopisů.

Znalec doznává, že žalující vysvětlil i dopisem z 28. 1. 1936, že plány, korespondenci i kolaudaci odevzdal žalované straně.

Znalec uvádí, že našel doklady-účty, ale nenašel kolaudační elaborát a nenašel soupis súčtovací.

Znalec konstatuje, že žalovaná strana nepředložila originál dopisu, který byl vyúčtováním honorářovým žalující strany.

Znalec prováděl prohlídku dokladů u žalované strany a našel účty, ale „nenalezl žádný kolaudační elaborát“ žalujícího s podrobnými soupisy — dle čehož je jasné, co od odúčtování očekáváme.

Znalec píše dále, že kolaudační elaborát je jeden z nejvážnějších povinností vedoucího stavby.

Znalec píše o kolaudačním elaborátu ad A — poslední odstavec — resultát:

„Z uvedeného je zřejmo, že pravděpodobně jmenovitě v tomto směru nebylo provedeno vše, k čemu zavazuje projektanta honorářový tarif.“

Doznává dále,

že z tohoto pouhého konstatování se nadá určiti „že to neb ono nebylo provedeno“, když u stran to není v úschově, je nucen stanoviti odměnu architekta v plném rozsahu.

Znalci byly dány žalující stranou jen dva opisy vyúčtování, jelikož více není předmětem sporu i otázky o posouzení výše honoráře.

Jest totiž dílo architekta hotovo a náklady firmám žalovanou stranou uznány, dílo převzato a žalovaná strana nesprávně namítla jen, že nemá vyúčtování honoráře architekta. O vyúčtování řemeslných všech prací nebylo sporu a není sporu.

Žalované straně bylo všechno vyúčtování odevzdáno a dle toho proplácela firmy.

Důkaz — účetní žalující strany Jan Kumpošt⁷ a eventuelně všechny firmy práce dodávající (dle přiloženého seznamu).

Znalec dovolil si prohlásiti, že když nenalezl doklady u žalované strany (po 8 letech provádění práce) je zřejmo a pravděpodobno, že neučinil žalující ani svým povinností zadost, pokud se kolaudování týče.

Tento úsudek, který jest nejen neodůvodněný, ale i nepravdivý, považoval žalující za svoji povinnost řádně vyvrátiti a proto dal znovu prohledati (svízelně)

---

7 Bratr Jindřicha Kumpošta.

odhozené již zbytky opisů dokladů v celé kanceláři a podařilo se mu nalézt doklady (10–39)⁸ právě o *provedené kolaudaci*, dokonce *dle jednotlivých firem i celku*, což prokazuje, *jak mylně znalec svoji úvahu pronesl*.

Tyto doklady potvrzují, že byla provedena i kolaudace a dokonce doklady č. 40–47⁹ prokazují, že žalující provedl i rekolaudaci, kterou mohl prováděti jen na podkladě provedené kolaudace.

Kromě toho lze dle seznamu firem se i firem dotázati, zda s nimi byla provedena kolaudace a vyjde i potvrzený další důkaz stran, o provedené kolaudaci.

Ovšem znovu podotýká žalující strana, že nebylo povinností žalující strany mít tyto doklady, když kolaudace přece patří, jak doznává znalec sám stavebníku, aby se jí mohl vykazovati. Žalující nemůže zato, že žalovaná strana nedržela doklady v pořádku. Žalovaná strana dle kolaudovaných účtů platila a dokonce dala provést žalujícími i rekolaudaci, což značí, že musela již samozřejmě býti provedena předem kolaudace. Je čirou náhodou, že se podařilo žalujícímu nalézt tyto doklady staré 7 až 8 let, ač jeho práce byly skončeny vyúčtováním a převzetím díla. Žalovaná strana se nevykázala jediným dopisem nespokojenosti neb o neprovedení neb urgování kolaudace, ani dokonce v žalobních odpovědích netvrdila, že by žalující strana kolaudaci a rekolaudaci neprovedla.

Tím prvá část posudku znaleckého ad A, uvedena ve skutečnost plně příznivou žalující straně.

Ad B

Tvrzení znalce, že pro soud je směrodatným jen citovaný minimální tarif inž. komory, jest při nejmenším omylem znalce.

Zmíněný tarif platí jen pro členy inženýrské komory a žalující architekt není členem inž. komory. Sám znalec potvrzuje, že citovaný jím tarif se vztahuje jen na práce provedené úředně oprávněným civ. inženýrem.

Žalující architekt je akademický architekt, absolvent akademie výtvarných umění vysoké školy a jako takový je členem syndikátu výtvarných umělců.

Pro členy umělce v syndikátu platí zvláštní honorářový tarif jejich, neboť charakter architekta akademika je oproti inženýrskému nejen konstruktivní, ale ve vyšší míře hlavně umělecký.

Na důkaz toho předkládá žalující strana doklad — citovaný honorářový tarif architektů — členů syndikátu.

Není pravdou, že směrodatný je tarif inž. komory, nýbrž jest na soudu uznati ten který tarif dle povahy projednávaného případu.

8 Dochováno, viz Muzeum města Brna, Oddělení architektury a urbanismu, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.

9 Dochováno, viz Muzeum města Brna, Oddělení architektury a urbanismu, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy.

Dále jest žalující akademický architekt ale i úředně oprávněným stavitelem. Pro stavitele vydalo společenstvo svůj tarif, takže pro žalujícího platí i tarif stavitelský, ale za žádných okolností ne tarif inž. komory.

Zde se dopustil znalec nejen těžkého omylu, ale dalším svým posudkem ad B i osobní urážky žalujícího dle zákona o nekalé soutěži, urazil žalujícího i stavovskly, klamně informoval soud, což vše zapřičiňuje, že žalující je nucen stíhati znalce dle zákona o nekalé soutěži, podává stížnost k inž. komoře a k syndikátu výtvarných umělců a v dalším dokazuje sl. soudu klamnou informaci resp. nesprávné t. zv. „zjištění znalce“.

Je v zájmu věci objasniti soudu i osobní zaujatost znalce proti žalující straně.

Zaujatost datuje se z doby, kdy byli žalující i znalec společně pověřeni projektem budovy a kdy došlo k roztržce mezi nimi právě jako architektky po stránce výtvarné.¹⁰

Žalující nemohl namítati ničeho při určení znalce a ve sporu znalce vůbec nežádal. Žalující byl přesvědčen, že obnos za práce je nesporným, neboť stavebník mohl námitky uplatniti do 8 dnů od obdržení vyúčtování. Neučinil tak, nýbrž dal po vyúčtování žalující straně jasný dlužní úpis místo hotových peněz a dluh 400.000 Kč uznal dle vyúčtování dlužným úpisem co oprávněný, za práce projekční i s jasně určenými úroky.

Později po letech, když žalovaná strana přestala platiti z důvodu své finanční tísně a až teprve, když žalující naléhal na konečné proplacení a hrozil žalobou, přišla najednou po letech žalovaná strana teprve s uměle vykonstruovanou námitkou proti vyúčtování.

Dále nemohl žalující předpokládati, že soudní znalec ve své funkci by přešel do tak velké zaujatosti, jak tomu další posudek dosvědčuje a že dokonce posudek nebezpečně by zlehčoval žalujícího architekta a měl charakter existenčního ohrožování. Znalec byl až dosud jako žalující projektantem pozemních staveb. Žalující akademický architekt Jindřich Kumpošt jest natolik znám nejen jako umělec, ale i odborník v pozemních stavbách, že informované kruhy by přešly způsob posudku znalce s odmítnutím, ale laické neinformované kruhy mohly by býti posudkem uvedeni v klam, že obrátiti se s prací projekční na žalujícího architekta, bylo by méněcenným, což ohrožuje přímo jeho existenci.

Zvláště v případě sporu, kdy žalovaná strana se obrátila o projekt a vedení na žalujícího v domnění kvalitní síly odborné i umělecké, mohla by býti uvedena teprve v nebezpečný omyl.

Znalec píše přímo:

„Pro stavebníka je méněcennou práce, kterou pro něj provede neoprávněný projektant“ (ačkoliv musí předem přece znalec doznávati, že práce architekta není vázána na zákonité oprávnění).

Dále píše:

„pokud bylo možno znalci zjistiti — nemá žalující žádné z úřed. oprávnění.“

---

10 Patrně se jednalo o brněnského architekta Bohumila Babánka.

Toto tvrzení je nepravdou a je hrubou urážkou žalujícího.

Žalující je dle dokladu 49 absolventem dotyčného času nejlepší evropské vysoké školy moderní architektury *Akademie výtvarných umění ve Vídni* (před ustavením ČSR), kam z techniků mají teprve přístup co žáci jen ti, kteří absolvovali vysokou technickou školu a to ještě jen když udělají zkoušku a v omezeném počtu, a vynímečně po náležitých zkouškách absolventi jiných odborných škol, pokud prokáží vlohly (dle opisu dokladu č. 50) a určitou praksi.

Tato škola jest školou vysokou a vychovává umělce architektky, jejichž úkolem dle výnosu min. školství jest právě provádění velkých a důležitých projektů pozemních staveb v civilní praksi.

Akademie výtvarných umění byla v Rakousku až do roku 1911 jediným vysokým uměleckým učilištěm architektury pro celou říši Rakouskou a měla roční přípustný počet posluchačů jen 4–6 osob.

Jako takový dle dokladu přiloženého pod čís. 49 má žalující úřední oprávnění školské k činnosti architekta projektanta —nemluvě ani o tom, že umělecká a projekční činnost architekta projektanta je v plné hodnotě *volnou — svobodnou*.

Žalující architekt má ale i dle dokladu č. 51 a 51a úřední potvrzení o dosažení oprávnění stavitele již od roku 1919.

Žalující by se o tom ani nezmiňoval, ale zlehčení znalcovu nutí žalujícího ještě ke konstatování tomuto:

„Již v letech 1926 byl žalující předsedou největšího uměleckého spolku brněnského v Brně, je od r. 1920 členem syndikátu výtvarných umělců ČSR, členem ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce, již od r. 1920–25 byl přednostou odboru architektury a regulace u města Brna a ve své činnosti umělecké i odborné je nositelem řady prvých cen ve velkých veřejných soutěžích architektonicky významných objektů pozemních staveb, nehledě k velké činnosti prakticky provedených projektů význačných staveb v ČSR. Konečně jest žalující sám úředním znalcem soudním v Brně, pro obor architektury pozemních staveb.¹¹

Stavitelskou činnost žalující neprovozuje, ač by tak kdykoliv mohl učiniti prostým ohlášením, jelikož jest morálně mezi architektky právě názorově neslučitelným dělati stavebního podnikatele a současně projektanta.

Kdyby tedy v krajním případě byl vzat v úvahu dle znalce i případ nepodepsání plánu zodpovědným stavbyvedoucím jiným, může kdykoliv žalující ohlásiti svoji živnost stavitele a oprávněně úředně dle staveb. řádu plán podepsati.“

Zde nový důkaz o lichosti znaleckého posudku.

Padají tedy všechny důvody ad B znalcem popisované jako nepravé.

Zodpovědnost podnikatele je podmíněna podpisem, jest živnostenského zákonitého charakteru a je pochopitelným, že musí vždy ten podepsati také plán, který

11 Srov. k tomu Chatrný, Jindřich: *Životopisná data*. In. Jindřich Kumpošt. 1891–1968. Eds. Petr Pelčák a Ivan Wahla. Brno 2006. s. 132–133.

provádí práce stavitelské, neboť je výdělečně na nich činný a bylo by nespravedlivé a nevěcné i odborně, aby za takového podnikatele měl bráti architekt projektant i zodpovědnost, když honorářovým tarifem to není uvažováno.

Architekti a též žalující usilují právě, aby měli plnou zodpovědnost podepsání plánů, ale pak by museli býti mnohem výše placeni, než jak honorářový tarif určuje. § 35 stav. řádu určuje, že nejen stavbyvedoucí, ale i kdo plán udělal — podepisuje.

Konečně znalec zapomněl, že práce pro žalovaného se týkala z velké většiny prací jiných než stavitelských, které byly též plně a jedinečně vyřešeny žalujícími.

Žalující konečně objasňuje nesprávnou a klamnou úvahu v posudku znalce a v zodpovědném a obtížném konstruktivním provedení.

Tak celé konstruktivní provedení adaptačního vyřešení uvolnění a podchycení zdiva v nově přistavěné budově pro kavárnu, bylo dílem žalujícího, bylo tedy jeho plnou zásluhou a náleželo jemu zahrnouti toto dílo do honorářové odměny. Právě toto konstruktivní vyřešení žalujícími, umožnilo žalované straně využití obchodně výhodně prostor svého domu pro zmíněné účely kavárny. Sama konstrukce tato vzbuzovala pozornost i z ciziny.

Znalec v celém posudku neuvážil vůbec význam umělecké práce, ač právě pro uvedený účel hrála umělecká práce vedle konstruktivní důležitý význam.

Ač to není závažným, přece přikládá žalující potvrzení o složené zkoušce ze železobetonových konstrukcí na vysoké škole technické v Brně, již z r. 1912, aby soud mohl přesvědčiti, jak žalující i konstrukčně byl činný. Přiložen doklad č. 52 o zkoušce, kterou dělal žalující s řadou jiných, jelikož tyto potřeboval, aby mohl při studiu na Akademii výtvarných umění obsáhnouti i konstruktivní provedení.

Tím odpadá i nesprávný posudek znalce o právu honorářovém za práce speciální, jako ústřední topení, větrání atd.

Přiložený honorářový tarif jako doklad č. 48 žalujícími, uvádí na str. 5, čl. 3, co patří pro honorář procentový do staveb. nákladu v každém případě.

Tam jasně jsou uvedeny veškeré výlohy a též i ony, které chtěl nesprávně znalec vyjímati.

Avšak speciálně v případě sporného objektu prováděl dokonce žalující sám projekt ústředního topení i větrání a firma¹² podala jen rozpočtové vyplnění cen a určení velikosti topných ploch. Stejně provedl pro tuto přestavbu žalující i ostatní speciální práce, neboť toho vyžadovala složitost projektu a celek díla.

Znalec uvádí dále, že za nadstavbu přísluší žalujícímu jen prostý honorář a ne zvýšený o 30 % jak účtuje, jelikož prý si nadstavba nevyžádala změn ve staré budově a nelze za ně kalkulovati výtah, neb zesílení základů.

Přiložený honorářový tarif jako doklad č. 48 dokazuje na str. 10 v odstavci ad K úplnou nepravdivost tvrzení znalce.

---

12 Dochováno, viz Muzeum města Brna, Oddělení architektury a urbanismu, př. č. 100/96 — fond Kumpošt, folio Savoy, J. L. Bacon, zařízení ústředního topení, větrání, přípravy teplé vody a navlčování vzduchu, Vídeň — Brno — Trutnov — Budapešť.

Tarif praví totiž jasně jen toto:

„Výkony při nadstavbách, přestavbách, účtují se o 30 % výše, než u stavby nové.“

Ale i kdyby se chtěl znalec opírat o svůj tarif pro členy inž. komory, pak by patřil žalujícímu též 30 % zvýšený honorář.

Žalující totiž měl velikou řadu změn ve staré budově při nadstavbě a to, úplná přestavba středu budovy, ústřední topení a instalace v celé staré budově, konstruktivní zajištění spodních pater při nadstavbě a podobně. Tedy plné právo i dle onoho tarifu na honorář zvýšený o 30 %.

Práce vyměřovací prováděl žalující, neobdržel žádné plány od žalovaného, nýbrž byly jen povšechné staré a neúplné plány v archivu úředním, takže pro práce musely být sdělány úplně nové plány od staré budovy.

Důkaz: personál žalujícího a stavitel Hlobil.

Ad výpočet honoráře maximálního, dle znalce.

Znalec mluví o maximálním honoráři, ač i jeho tarif mluví jen o směrných (*průměrných*) sazbách.

Žalujícím přiložený doklad č. 48 tarifu pro něho směrodatného. Na str. 3 uvedeno, že se jedná ne o maximální tarif, nýbrž o směrné sazby.

Na str. 23 ve všeob. ustanoveních citovaného dokladu č. 48, stojí výslovně toto:

„Za výkony zvláště obtížné, odpovědné, nebezpečné a vůbec takové, při nichž se vyskytují mimořádné okolnosti neb příkazy stran, *požaduje se odměna vyšší, než je v sazbě uvedena.*“

Znalec ve výpočtu honoráře ad 1–5, došel k závěrečné cifře 204.616 Kč.

Opomněl připočítati úroky za dobu, jak i podle jeho tarifu měly být zahrnuty, jestliže stavebník, tj. žalovaná strana neplatila. Na str. 49 jeho tarifu (dle kterého se znalec řídil a který pro žalujícího neplatí), stojí psáno v § 11 zálohy a splátky, že přísluší architektovi 90 % do odevzdané práce dle postupu prací.

Propočítáno ciferně činí tyto úroky do 1. 7. 1929 i při obnose 204.616 Kč, jak znalec nesprávně a tendenčně počítal, obnos 24.500 Kč a úrok pak od 1. 7. do 1. 9. 1929 ještě dalších 3.400 Kč. K tomu půjčených hotově 30.000 Kč, které žalovaný doznává, pak práce znalcem opomenuté — původní náčrty pro hotel, práce projektu letní kavárny, rekolaudace a časové práce t. j. výlohy s korespondencí, otisky a stavbyvedoucí, činí samy daleko přes 300.000 Kč.

Přijde-li k tomu neplacení žádných plátek v celém roce 1929, v celém roce 1930, s prvou splátkou až koncem března 1931, při čemž připadl první obnos splátky předem na půjčku osobně žalujícím žalované straně učiněnou, vzrůstají jen úroky do 27. 3. 1931 v obnos 35.000 Kč. Propočítané úroky z prodlení v dalších letech ukazují, že i nesprávně nízce uvažovaný neúplný honorář dle znalce vykazoval by k dnešnímu dni zůstatek 200.000 Kč.

Dle honorářového tarifu přiloženého žalujícím jako doklad č. 48, vychází dle znalcem získaných nákladů asi tento honorář:

1) Z nákladu nadstavby 968.625 Kč,

přísluší dle tarifu str. 8 tř. IV., neboť se jedná o citovanou v tarifu soukromou budovu složitě dispozice a konstrukce. Každé patro nadstavby mělo jinou dispozici a velmi složitou konstrukci a způsob provedení, jelikož podmínkou bylo nepřetržité obývání budovy a nepřetržitý provoz budovy.

Třída IV. Dle sazby tabulky A pro náklad 868.000, určuje honorář 6.80 % + 30 % = 6.80 + 2.04 = 8.84 %

Ciferně $968.625 \times 8.84 \% =$ Kč 85.625,50

2) Stavební náklad adaptace kavárny dle znalce 1, 934.276 Kč,

k tomu náklady za ústřední topení a jiné speciální práce, které žalující sám projektoval a k nimž má i právo zodpovědnosti a dle přiloženého tarifu jako doklad č. 48 na str. 5, čl. 3, je výslovně citováno, že práce ty patří do nákladu pro honorář, přijde připočítati jen dle znalce:

za ústřední topení a větrání	Kč	519.970
výtahy		96.500
chladírny		42.043
telefony		12.120
světelné reklamy		22.603
rozhlas		17.660
zařízení inventární a typové		509.483

celkový náklad zařízení pro honorář Kč 3,154.655

Honorář dle tarifu připadá dle znalce samého na třídu IV, což činí k uvedenému obnosu $4.86 + 30 \% = 1.458 + 4.86 = 6.318 \%$, tj. $3,154.655 \times 6.318 =$ Kč 199.311,10

3) Dle znalce náklad vnitřního zařízení za 180.156 Kč, dle tarifu třída V pro vnitřní zařízení dle str. 8, dokladu č. 48 pro 180.156 Kč je sazba 11.5 %

tj.	Kč	20.718,—
celkem	Kč	305.655,60

daň z obratu	Kč	6.113,—
	Kč	311.768,60

V obnose pak jsou znalcem opomenuty zapůjčené a žalovanými přiznané

Kč 30.000,—

Znalcem opomenuté úroky za nedodržené lhůty splátkové během provádění celé práce až do 1. 7. 1929 a 1. 9. 1929, nejméně

Kč 30.000,—

Opomenuté provedení rekolaudace, jež dle tarifu se počítá poloviční sazbou z příslušné kvoty na revisi, tj. z nákladu 968.625 Kč $1/2$ z $0.34 \% = 0.17 \%$

tj	Kč	16.446,25
----	----	-----------

z nákladu 3,154.655 Kč $1/2$ z $0.22 = 0.11 \%$

tj	Kč	34.700,—
----	----	----------

Opomenuto znalcem připočítati náčrty hotelové, změny, letní kavárna dodatečně prováděná, je zřejmo, že i počítání nákladů dle znalce přenesená na tarif pro architektky členy syndikátu, je honorář větší než účtovaných 400.000,— Kč

Znalcem však byla učiněna při počítání nákladu za vnitřní zařízení velká chyba, neboť projekční práce na vnitřní zařízení nedělaly 180.000 Kč pro sazbu V. třídy, nýbrž na 1,500.000 Kč. Pak ovšem honorář se ještě zvýší velmi značně přes 400.000 Kč.

Žalující může provést důkaz rozbořem účtů jsoucích u žalovaného, že vnitřní zařízení obsahuje náklad, jak žalující cituje v předešlém odstavci. Kromě toho by bylo možno práce překontrolovati na místě stavby a výsledkem firem, které potvrdí, že obdržely všechny ideální výkresy a návrhy na uvedené práce od žalujícího.

Takto se ovšem náklad na průkazy rozroste do značné sumy a znovu zatíží žalovaného v jeho platební povinnosti.

Z citovaných důvodů, podložených přesvědčujícími důkazy je zřejmo, že žalující strana má plný nárok na obnos v dlužním úpise jako právoplatný závazek žalovaného převzatý. Je zapotřebí však jmenovati nového nestranného znalce, který by podrobil zkoumání uvedené zde vývody, aby došla i strana žalovaná i sl. soud k úplnému přesvědčení o oprávněnosti dlužných obnosů žalujícím požadovaných.

PŘÍLOHA Č. 5

PRŮZKUM A ZHODNOCENÍ STAVU BÝVALÉ KAVÁRNY SAVOY

VYPRACOVAL RESTAURÁTOR PŘEMYSL BLAŽÍK, 2008. PŘEPIS

Popis stávajícího stavu a rozsah poškození:

Jedná se o exteriér a interiér bývalé kavárny Savoy, adaptované r. 1928 do tzv. Thonetova domu (r. 1891) dle projektu Jindřicha Kumpošta. Tento vpravdě klenot funkcionalismu byl však v padesátých letech nešetrně přestavěn na prodejnu textilu. Kavárna je včleněna do přízemí a prvního patra. Původní nosné zdi byly při přestavbě vybourány a byly nahrazeny vylehčenými železnými a želozobetonovými konstrukcemi, které tak umožnily vytvořit velký a jednotný prostor. Jedním z důležitých výrazových prostředků byla i různorodá skladba použitých kamenných materiálů, počínaje exteriérovým obkladem soklu obou průčelí přes obložení vstupů až po promyšlené využití vzájemné interakce ušlechtilých materiálů v interiéru kavárny. Z nich se však mnohé, v literatuře zmiňované a na dobových fotografiích patrné, detaily nedochovaly. K nejpůsobivější patřily bezesporu prosvícené alabastrové stěny.

Popis exteriéru

Po celé délce domu byl sokl zdí obložen spišským travertinem o výšce 10–40 cm dle výšky terénu. Oba vstupy z Běhounské ulice jsou do výšky prvního patra obloženy kamennými deskami, levý vstup spišským travertinem, pravý zřejmě onyxovým mramorem („americký onyx“), jenž byl původně transparentně prosvětlován.

Ohledání

Sokl — V Jakubské ulici směrem k ul. Běhounské chybí část soklu v místech nepůvodního obložení keramickými dlaždicemi (obložení mohlo být provedeno odhadem po roce 1945), u vstupu do domu je zachována jediná soklová deska. Vnitřní obložení vstupu opět ze spišského travertinu je zatřeno šedou barvou. Od vstupu Jakubské náměstí 1 v podstatě většina soklu je buď nevratně poškozena, anebo zcela chybí, zachovalé desky jsou částečně zapuštěny do dlažby (mírně zvýšené dláždění). V ulici Běhounské jsou soklíky zachovány ve větší míře. Soklík mezi oběma původními vstupy (prostor nového vstupu) však například chybí zcela. V obkladu jsou výdechové otvory větrání, překryté nepůvodními mřížkami. Lze říci, že soklík budovy je z větší části dožilý a je velmi pravděpodobné, že obnova již není možná.

Vstupy

Vstup Jakubské náměstí 1 — spišský travertin — desky jsou přetřeny šedým nátěrem, poškození desek je patrné zejména na profilacích hran.

Vstup z ulice Běhounské — původní vchod — je obložen kamennými deskami kotvenými na ocelovou konstrukci. Pod kamenným obkladem — patrně z onyxového mramoru, je patrná původní konstrukce s rozvody pro elektrické podsvětlení portálu vstupu. Zprava na bočním obkladu chybí tři desky, ve vstupu zleva je patrná zlomená spodní deska — obrat obložení do vchodu je do hloubky 40 cm opět tvořen mramorovými deskami, doplněk k zárubním je z desek travertinových, stejně jako obrat soklu, který je nevratně poškozený. Podhledová mramorová deska vstupu chybí, deska nad vchodem je poškozena — zřejmě zde byla sekundárně zapuštěna markýza (?) či reklamní označení (?), zapravené otvory zasahují i do horních desek čelních obkladů. Původní kamenná stříška obkladu vchodu je nahrazena oplechováním. Povrch kamene je pokryt silnou vrstvou depozitů, většinu tvoří zkrakelovaný nátěr. Tři stupně jsou žulové, nelze vyloučit, že jsou druhotné. Původní je také kovové madlo vlevo, probíhající přes obklad. Vpravo madlo chybí.

Vstup č. 2 z ulice Běhounské (původní vstup do vzorkové prodejny Thonet) — nyní sport bar. Vstup obložen kamennými deskami kotvenými na ocelovou konstrukci. Kámen — spíšský travertin je poměrně zachovalý, pokrytý depozity, boční obklad do výkladce mezi vchody chybí. Původní první travertinový stupeň překrytý sekundárně bílým mramorem, druhý překrytý teracem. Z čela je v obkladu zasazena reklamní výstrč. *Nový vstup* (prostor mezi původními vchody) — chybí sokl

Popis interiéru

Původní kamenné obklady jsou již dílem zničeny, alabastrové zcela, z autentických prvků se zachovaly obklady stěn v přízemí kolem schodiště (onyxový mramor), střed dvouramenného schodiště je nepůvodní, avšak ze stejného hlíznatého mramoru, jako jsou podstupnice původního schodiště, stupnice jsou z mramoru světlého. Původní jsou také obklady pilířů ze spíšského travertinu mezi výkladci, totožný materiál je použit také na obložení spojovacího pásu mezi obklady vpravo od schodiště, kde je ještě zachována konstrukce, v které byly zasazené prosvětlované alabastrové desky. Velmi pěkný zelený mramor je použitý na parapetní desce pod zábradlím na vyvýšeném prostoru v prvním podlaží. Tyto kamenné prvky byly esteticky provázány s úpravou omítek, jejichž povrch byl důmyslně upravován, a to plátky hliníku hliníkové folie, nebo hlazeným povrchem omítek, barevně korespondujícím se schodištěm („kruchta“, výklenek pro hudebníky nad schodištěm), to vše doplněno vyváženým užitím osvětlovacích těles, často opticky kryjících otvory odvětrání. V centrální části také chybí zrcadlový strop.

Ohledání

Schodiště — Původní nástup, jež tvořilo půlkruhové schodiště, byl v minulosti nahrazen novým, s plným zábradlím obloženým červeným hlíznatým mramorem. Tento materiál odpovídá zcela materiálu použitému na původním schodišti, jehož dvě

ramena jsou zachována, rovněž tak jako obklad stěny pod schodištěm a obklad stupňů (sárky) onyxovým mramorem. Kovové zábradlí je také původní, resp. doplněné dle originálu. Povrch kamene je znečištěn, má drobná poškození, v neposlední řadě zaujme i obligátní žlutý pás na posledním stupni.

Obklady z travertinu — Obklady ze spíšského travertinu v přízemí zůstaly většinou zachovány, jsou to hlavně obklady pilířů obvodové zdi, dále pak prostor vpravo za schodištěm, spojovací travertinový pás obíhající tento prostor až k obkladu pilíře výkladce. Nynější nový vchod na rohu budovy je zevnitř obložen až k sníženému stropu, v obkladech po stranách jsou dva otvory původního vytápění a odvětrání. Obklad mezi nimi je sice také ze spíšského travertinu, avšak je nepůvodní a tyto dvě desky jsou nevhodně usazené — struktura otvorů je kolmá k původním deskám. Obklady mají obvyklá poškození: olámané hrany, znečištění na plochách, otvory po vrtech, případně zasazené krabice po elektrorozvodech.

Parapetní deska pod zábradlím — Úzký pás pod zábradlím nad schodišti ve zvýšeném prostoru prvního podlaží je sice drobným, ale velmi pěkným zachovalým detailem. Zelenobílý žíhaný mramor je mírně poškozený, znečištěný, malá část na konci parapetu chybí. Sárka na posledním stupni schodiště je ze stejného materiálu.

Ostatní povrchy — V rámci posouzení stavu a charakteru původních povrchových úprav interiéru byl proveden i lokální stratigrafický průzkum povrchových úprav autentických omítkových vrstev, které zůstaly torzálně dochovány v architektuře konchy orchestřiště na galerii. V plochách vlastní konchy orchestřiště i v plochách přiléhajících stěn kavárny byly provedeny sondy, jež vypovídají o charakteru úprav povrchů. Stěny kavárny byly i v plochách okolo konchy orchestřiště opatřeny na povrchu „folií“ aluminiových plátek. V ploše konchy orchestřiště však tato povrchová úprava provedena nebyla. Na hlazených vápenných omítkách zde nacházíme vápenný nátěr šedé barevnosti (blížícího se odstínu „hliníkových“ ploch). O odlišné povrchové úpravě obou částí architektury interiéru vypovídají i archivní černobílé fotografie, na nichž je interiér orchestřiště zcela zřetelně tmavší než plochy stěn kavárny. Tento barevný efekt je však dán odrazem světla od lesklých hliníkových ploch. *V rámci konzultace se stavebníkem bylo zjištěno, že autentické povrchové úpravy a omítkové vrstvy zůstaly zachovány jen na zaoblených stěnách spojovacího schodiště na druhou galerii, kde byly plochy „pouze přestukovány“. V ostatních plochách I. i II. NP byly dle informací stavebníka odstraněny omítkové plochy až na zdivo.*

V rámci průzkumu byly rovněž posouzeny nátěrové vrstvy na kovových konstrukcích nosných sloupů v kavárně. Lze předběžně konstatovat, že primární nátěry byly v syté, zelenomodré barevnosti. Toto by se ovšem zcela objektivně potvrdilo pouze po vyhodnocení stratigrafie povrchových úprav metodou optické mikroskopie. V rámci orientačního průzkumu byly odebrány vzorky povrchových úprav kovových konstrukcí i primárních, respektive autentických omítkových vrstev z orchestřiště a [na] přiléhající ploše zdi, na níž byla patrná úprava hliníkovou folií. V případě zájmu investora či požadavku pracovníků památkové péče je možno tyto

vzorky zaslat k laboratorním analýzám a k jejich vyhodnocení metodou optické mikroskopie.

Žáměr restaurátorského zásahu

Exteriér

Sokl — Vzhledem k rozsáhlým poškozeným a absentujícím plochám soklu navrhuji provést obnovu, respektive doplnění ploch opět ze spíšského travertinu, a to nejen z důvodů estetických, ale i pro vysokou odolnost tohoto materiálu silně zatěžovaného např. solením chodníku. Tato repase vyžaduje samostatný projekt řešení detailů návaznosti na jednotlivé další prvky: soklík by měl být průběžný, v místech, kde nahrazuje původní sokl, musí zcela odpovídat originálu a nové doplňky musí odpovídat charakteru soklu původního. Některé desky mohou zůstat zachovány — přesnější rozsah však může být určen až po očištění a zjištění degradace původního kamene.

Vstupy

Vstup Jakubské náměstí 1 — Barevný nátěr by měl být odstraněn mikrotryskáním, případně dočištěn mechanickou a chemickou cestou, odštípnutá hrana a další případné defekty pak doplněny umělým kamenem na minerální bázi.

Vstup z ulice Běhounské — povrch navrhuji očistit mikrotryskáním, chybějící desky doplnit vhodným materiálem — zde je na místě otázka, zda je ještě možné tento původní materiál obstarat — pokud ne, je nutno použít materiál co nejpodobnější. Chybící podhled vchodu lze nahradit upravenou poškozenou deskou nad vchodem a prostor, odkud tato bude vyjmuta, použít jako plochu k prezentaci — reklamě. Taktéž je nutno nahradit plechovou stříšku kamenným zaklopením. Otvory po markýze budou doplněny minerálním tmelem a retušovány. Zlomená deska vlevo ve vchodu bude vyjmuta, slepena a vložena zpět. Zábradlí by mělo být demontováno, repasováno a navraceno zpět na místo, zábradlí na druhé straně by mělo být vyrobeno dle originálu a osazeno na místo. Úroveň poškození stupňů a nutnosti jejich opravy bude určena po očištění, mimo doplnění hrany třetího stupně však neočekávám větší rozsah. Stupně budou restaurovány v návaznosti na opravy obkladů a soklu. Obklad musí být vhodně konzervován V ideálním případě by bylo vhodné obnovit podsvětlení kamenných desek. Tato část musí být rovněž řešena samostatným projektem. *Vstup z ulice Běhounské (2)* — spíšský travertin bude očištěn mikrotryskáním, výstrč by měla být odstraněna, otvory a drobné defekty v povrchu kamene budou doplněny minerálním tmelem s případnými retušemi, povrch kamene bude konzervován. *Nový vstup* — bude nutno vysekat nový betonový podklad pro dlažbu. Dlažba bude travertinová, v šířce vchodu však mramorová v návaznosti na mramorovou dlažbu v zádveří. Obložení

stupně musí být provedeno ze spišského travertinu stejně jako obložení chybícího obkladu.

Poznámka: Detaily rozměrů, ukončení a profilací soklu, skladba kamenných desek soklu a obložení nového vstupu, jakož i profilace a návaznosti jednotlivých částí musí být řešeny samostatným projektem, včetně technického řešení a výkresů jednotlivých detailů!

Interiér

Schodiště — Povrch stupňů a obkladů bude jemně mechanicky očištěn od barev (skalpel), omyt vodou a saponátem (např. Lem 3), na houževnaté nečistoty bude užít vhodný prostředek (např. Wallclean). Doplnky budou provedeny probarvenými epoxidovými tmely a barevně retušovány, otvory po el. instalaci budou zaklopeny kamenem a barevně retušovány. Žádoucí je i provedení konzervace povrchů. Na schodišti a obkladu se nepředpokládá žádný razantní zásah (rozebírání obkladů atp.), práce by měly mít konzervační charakter. Bude nutno vyřešit funkčnost dvou nik po pravé straně schodiště.

Obklady z travertinu — Obklady budou omyty vodou a saponátem, případné vodou neodstranitelné nečistoty (kapky barev, cementy) budou mechanicky odstraněny skalpelem. Je nutno provést výměnu čtyř nepůvodních desek ve vchodu v rohu budovy a nahradit je deskami barevně a strukturou kavern odpovídajících ostatnímu obkladu. Sekundární otvory budou zapraveny vložím kamene, hmotové úbytky a doplnky budou provedeny v probarvenými epoxidovými tmely barevně retušovány.

Parapetní deska pod zábradlím — Bude ošetřena způsobem totožným jako výše uvedené mramorové části.

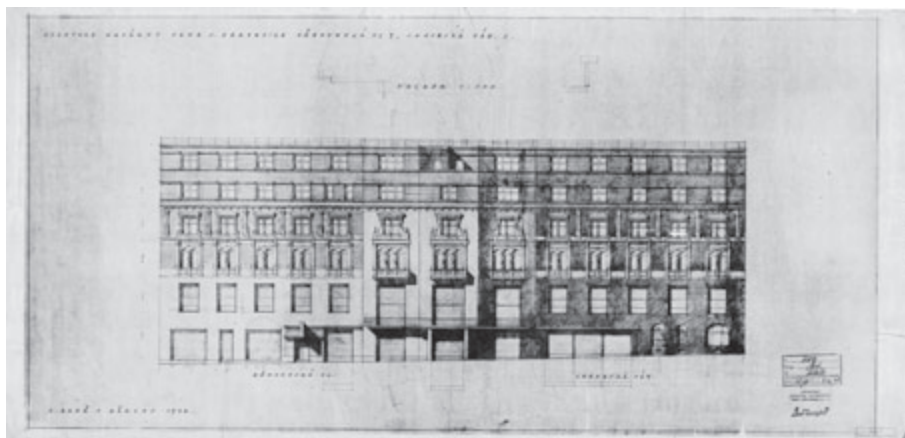
SEZNAM PŘÍLOH

- P1** Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila, situace, 5. března 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P2** Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila, pohled, 5. března 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P3** Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, hlavní lustr, nedatováno. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P4** Firma Antonín Bílek, Brno, 4. června 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P5** Firma Josef Paulík, Brno, 21. února 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P6** Úřad pro vyměřování poplatků, Brno, 1932. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P7** Firma Eduard Hlobil, Brno, 21. března 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P8** Firma Klazar, Praha, 9. října 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P9** Ateliér de Sandalo, Brno, 29. ledna 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P10** Jan Nekvapil Jindřichu Kumpoštovi, 15. února 1932. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P11** Josef Zamazal, reklamní kresba kavárny Savoy, 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P12** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, boční průčelí, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P13** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, šatna, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P14** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, šatna, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P15** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, detail vybavení šatny, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P16** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, nosný pilíř, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P17** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — přízemí, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P18** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, pohled se zrcadly a hlavním lustrem, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P19** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, schodišťové těleso s balkonem pro hudebníky, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- P20** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, průhled do přízemí kavárny, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.

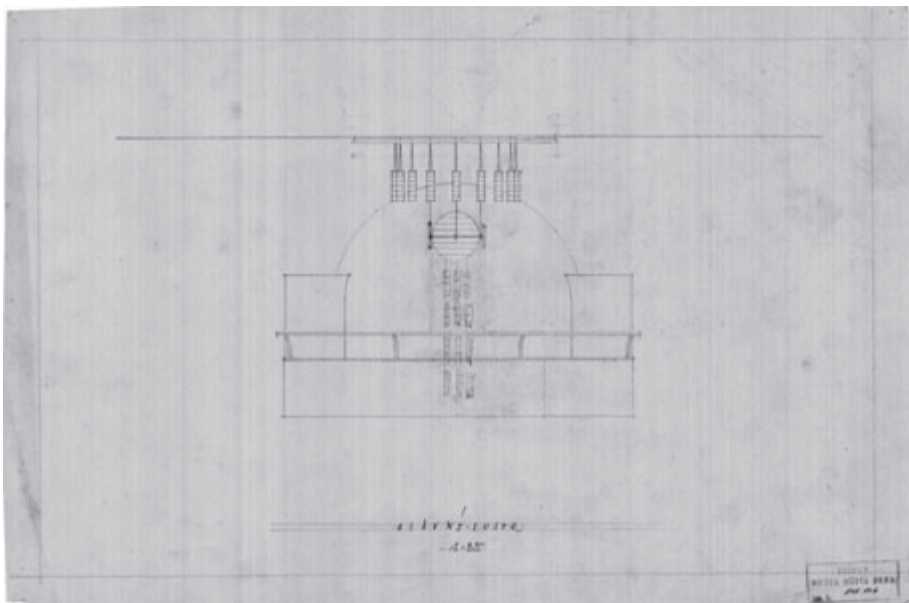
SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

- B29** Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, půdorys I. patra, 2. května 1928. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B30** Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, pohled na hlavní schodiště s balkonem pro hudebníky, nedatováno. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B31** Firma Hájek a Krejčí, Brno, 30. srpna 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B32** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — přízemí, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B33** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — I. patro, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B34** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — I. patro, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B35** Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — I. patro, po 1929. Uloženo v Muzeu města Brna.
- B36** Kavárna Savoy, „Již brzy!!! Těš se Brno“, 2008. Foto Zoja Matulíková.
- B37** Kavárna Savoy, pod pečlivě zaplachtovaným lešením, 2008. Foto Zoja Matulíková.
- B38** Kavárna Savoy, věrná rekonstrukce původního stavu?, 2009. Foto Zoja Matulíková.
- B39** Kavárna Savoy, stávající stav interiéru, 2009. Foto Eliška Lysková.

P2 Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila, pohled, 5. března 1928.

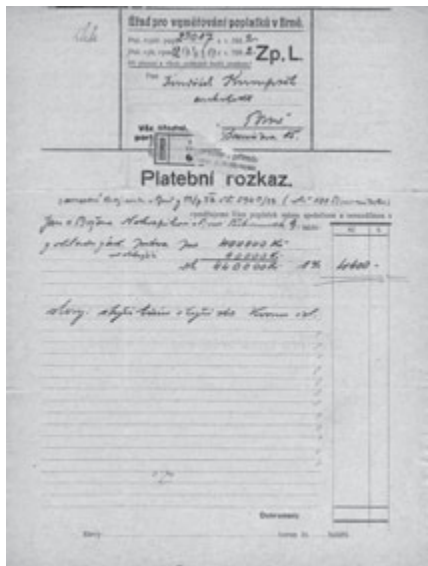
P3 Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, hlavní lustr, nedatováno.

P4 Firma Antonín Bílek, Brno, 4. června 1928.

P5 Firma Josef Paulík, Brno, 21. února 1928.

P6 Úřad pro vyměňování poplatků, Brno, 1932.

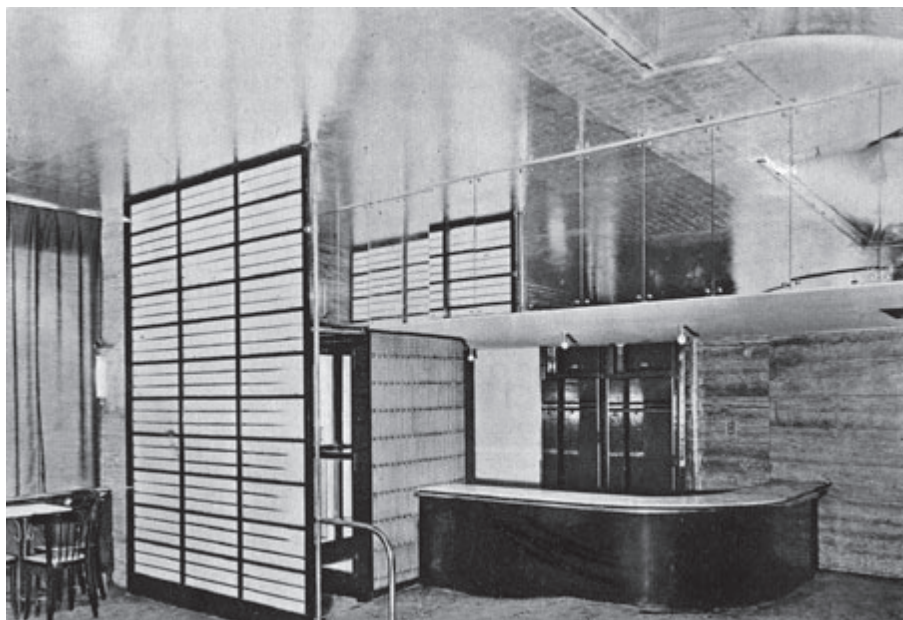

P7 Firma Eduard Hlobil, Brno, 21. března 1928.

P12 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, boční průčelí, po 1929.

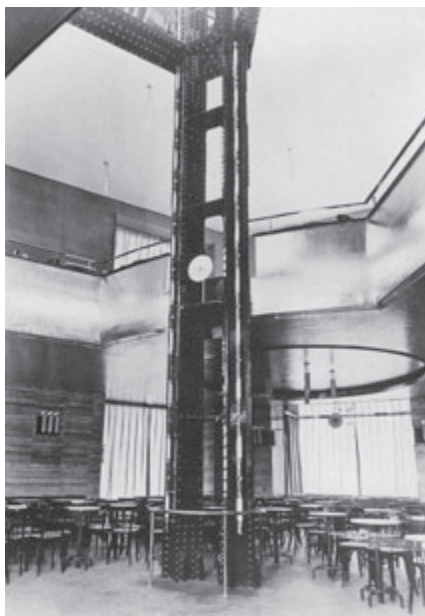
P13 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, šatna, po 1929.

P14 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, šatna, po 1929.

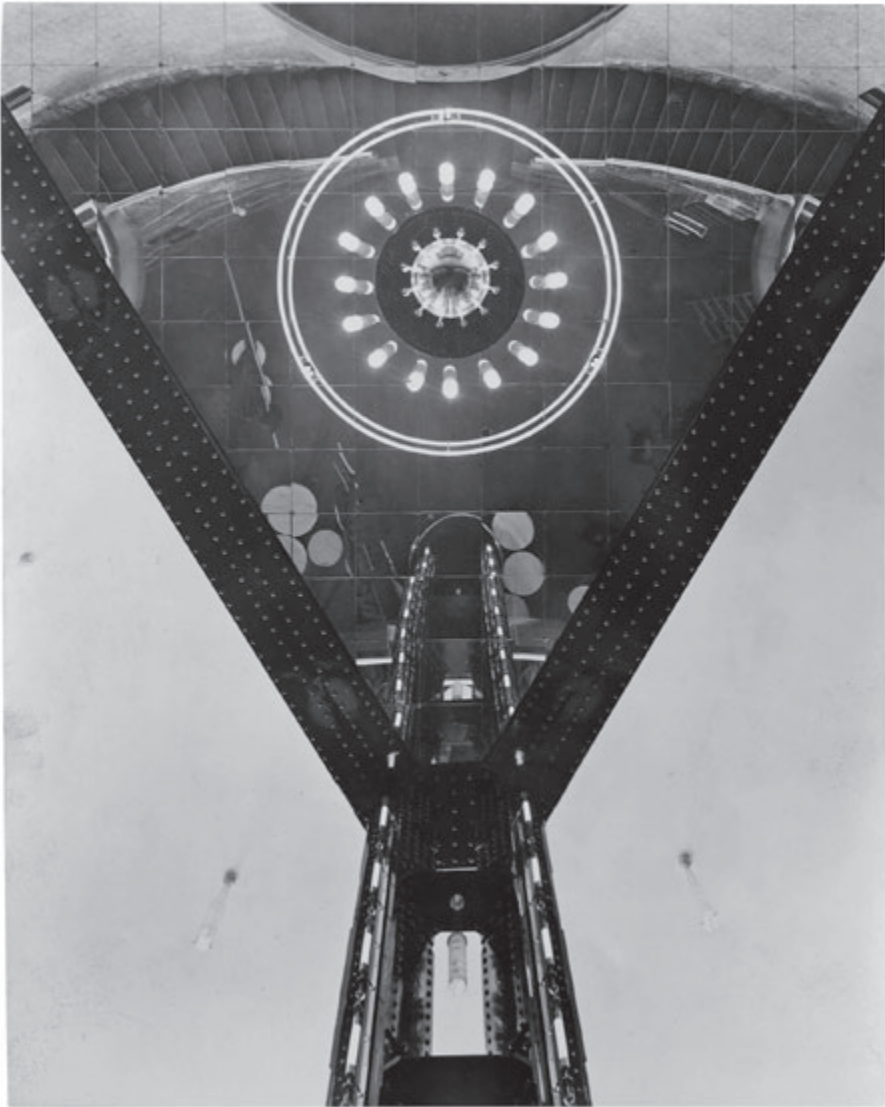
P15 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, detail vybavení šatny, po 1929.

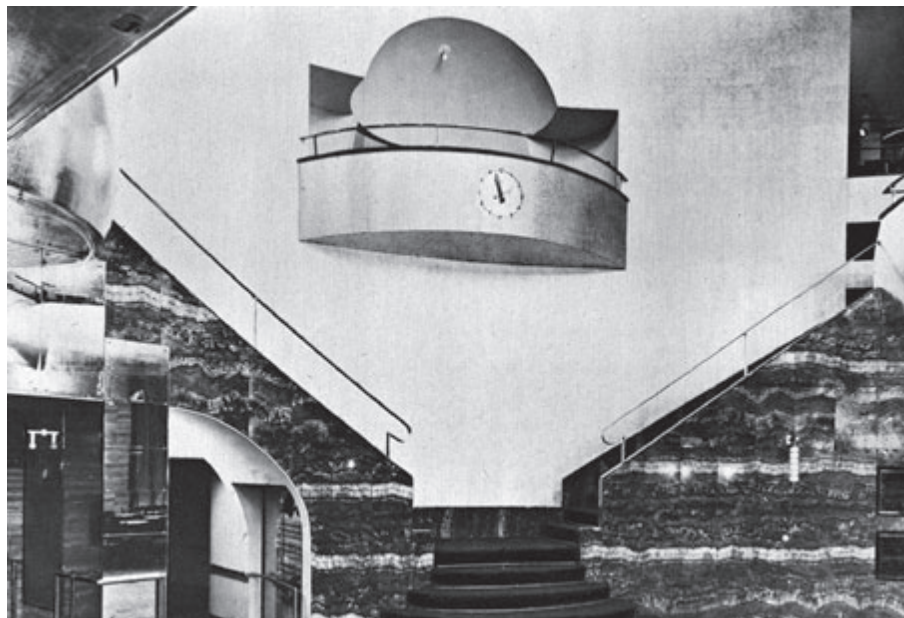
P16 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, nosný pilíř, po 1929.

P17 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Někavila Savoy, interiér kavárny — přízemí, po 1929.

P18 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, pohled se zrcadly a hlavním lustrem, po 1929.

P19 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, schodišťové těleso s balkonem pro hudebníky, po 1929.

P20 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, průhled do přízemí kavárny, po 1929.

JAN BŘEČKA

**OSVOBOZENÍ BRNA-KRÁLOVA POLE
V DENÍKOVÝCH ZÁZNAMECH ANNY A JIŘINY
VODOVÝCH Z DUBNA-KVĚTNA 1945¹**

Abstract: Published material includes commented memories of Anna Vodova and her daughter Jirina that both women have made in the last weeks of the war and the first days after the liberation of Brno. Anna Vodova was the wife of an important functionary of „Sokol“, Sylvester Voda, the first military commander of the city of Brno after the formation of the Czechoslovakia in 1918, who after the arrival of the German occupying forces was involved in activity of a resistance organization „Obrana národa“, in September 1941 he was arrested and in January 1945 he succumbed to the consequences of the Nazi imprisonment.

After the war Anna Vodova has collected during her stay at the spa in Podebrady in June 1950 her and daughter's handwritten notes, in which they captured the last month of the German occupation of Brno and the first weeks of the liberation (roughly from April 11 to May 27, 1945) and she rewrote it in a comprehensive form in the diary. These memories plastically show the atmosphere in April and May 1945 and complement the mosaic of the end of the World War II in the South Moravian metropolis. Anna Vodova died in Brno on September 4, 1957, at age 79.

Keywords: suffering population in the last days of the war, liberation of Brno in April 1945.

---

1 Tento článek vznikl s podporou institucionálního záměru Moravského zemského muzea IZ MK00000-9486202 – „Výzkum vývoje lidské společnosti ve vztahu k Moravě a ideje československého národa ve středoevropském kontextu“.

Velké dějinné události pohledem obyčejných lidí bývají cenným doplňkem k celkovému obrazu významné historické události — v tomto případě osvobození Brna sovětskými vojsky 2. ukrajinského frontu dne 26. dubna 1945.

Poznámkový deník, nadepsaný *Historické zápisky z pohnuté doby revoluční a osvobození města Brna na jaře r. 1945. Zaznamenala Jiřina, opsala z lístků za pobytu v lázních Poděbrady pro rodinnou památku maminka*, je uložen ve sbírkách historického oddělení Moravského zemského muzea. Spolu s dalším unikátním písemným a fotografickým materiálem tvoří pozůstalost brněnské osobnosti Sylvestra Vody, kterou v srpnu 2006 získali muzejní pracovníci darem od jeho dcery Boženy Tumové-Vodové, žijící ve Švédsku.²

Hlavní autorka zápisků, Anna Vodová, rozená Bordovská, se narodila 15. června 1878 ve Frenštátě pod Radhoštěm v rodině pekaře Leopolda Bordovského a jeho ženy Viktorie, rozené Tomíčkové.³ Po absolvování obecné a měšťanské školy se rozhodla stát se učitelkou, od útlého mládí se aktivně zapojila také do činnosti v Sokole. V srpnu 1904 absolvovala ženský cvičitelský kurz, pořádaný Českou obcí sokolskou v Praze, a v době konání V. všesokolského sletu v roce 1907 již působila jako první volená náčelnice župy Moravskoslezské.⁴ V té době se seznámila s mladým sokolským cvičitelem a vynikajícím sportovcem Sylvestrem Vodou (narozen 31. prosince 1879 ve Vohančicích u Tišnova) a po mnoha letech napsala své dceři Boženě: „Musím ti prozradit, že otec byl tehdy velmi hezký, slavný borec-závodník, náčelník, populární osoba na Ostravsku a modla dívek, které se za ním fantily. Ale on neviděl žádné z nich, zřejmě všemi projevy pozornosti paní a dívek pohrdal a tím více stál o moji přízeň, kterou jemu zase mnozí jiní záviděli.“⁵

Anna Bordovská a Sylvestr Voda uzavřeli sňatek dne 10. září 1908 a krátce na to odešla Anna za svým manželem do Brna, kde pracoval jako úředník Živnostenské banky. Mladí manželé zde pokračovali v aktivní sokolské činnosti: v roce 1910 byl Sylvestr Voda zvolen náčelníkem župy Rastislavovy, kde jako cvičitelka a později vedoucí oddělení starších žen pracovala i jeho manželka Anna. O tři roky později (na podzim 1913) už stál Sylvestr Voda v čele celé župy brněnské a postupně se dostal až do vedení České obce sokolské.⁶ Byl také zakladatelem prvního sokolského listu na Moravě (Věstník župy Rastislavovy) a mezi mnoha jinými aktivitami se podílel na rozvoji tělovýchovy mezi vysokoškolskými studenty Vysoké školy technické

-
- 2 Krátce po předání pozůstalosti svého otce do sbírek Moravského zemského muzea, dne 27. 9. 2008, paní Božena Tumová-Vodová zemřela ve věku 95 let ve švédském Löddeköpinge.
  - 3 Moravské zemské muzeum, Historické oddělení (dále jen MZM HO), fond S — písemnosti, inv. č. S 20 681, *Rodokmen rodiny Anny Bordovské z Valašska*. Anna Bordovská měla celkem jedenáct sourozenců: sestry Julii, Boženu, Viktorii a Adolfa, bratry Leopolda, Romana, Josefa, Jana, Raimunda a Rudolfa.
  - 4 *Vzpomínáme první generace*. Brněnský Sokol, list sokolské župy dr. Jindry Vaníčka, č. 6, 23. 6. 1948, nestránkováno.
  - 5 MZM HO, fond S — písemnosti, inv. č. S 20 229, *Dopis Anny Vodové dceři Boženě z 12. 9. 1935*.
  - 6 Dlouholetou sokolskou činnost manželů Vodových ocenila Čs. obec sokolská v roce 1924 udělením bronzové plakety „Na stráž!“, která je v současnosti uložena ve sbírkách historického oddělení MZM.

v Brně.⁷ Zde se také seznámil s Vojtěchem Lužou — s pozdějším československým generálem a na sklonku 30. let 20. století zemským vojenským velitelem na Moravě uzavřel celoživotní přátelství.⁸

Spokojený rodinný život a sokolskou činnost přerušila první světová válka. Sylvestr Voda musel v srpnu 1914 nedobrovolně opustit manželku Annu, dcery Jiřinu (* 7. srpen 1911) a Boženu (* 22. únor 1913) a jako poručík rakousko-uherské armády odjet na frontu. Čtyři dlouhé válečné roky sloužil v Černé Hoře a v Albánii, kde ho také na konci října 1918 zastihly zprávy o rozpadu Rakouska-Uherska a o vyhlášení Československé republiky. Jak to jen bylo možné, rozjel se domů do Brna, kam dorazil 1. listopadu. O dva dny později byl vrchním vojenským velitelstvím v Praze jmenován velitelem brněnské posádky. V této funkci působil až do 1. června 1919, kdy nakrátko přešel na Ministerstvo národní obrany a posléze na Generální inspektorát československé armády. K 31. říjnu 1919 demobilizoval a mohl se vrátit k rodině, s níž se trvale usadil v malé vilce na Vrchlického (dnes Vodově) ulici č. o. 10 v Králově Poli. V civilním životě se stal spolumajitelem komisionářské firmy pro vývoz cukru. S armádou byl však nadále spojen funkcí předsedy brněnské odbočky Svazu československých důstojníků, kterou zastával od roku 1927.⁹

Jako opravdový vlastenec byl Sylvestr Voda velmi zdrcen důsledky mnichovského diktátu na podzim 1938, následným rozbitím republiky a okupací Čech a Moravy nacistickými vojsky. Záhy se stal členem vojenské odbojové organizace Obrana národa, v níž působil jako spojka mezi svým přítelem, generálem Vojtěchem Lužou a tehdejším předsedou protektorátní vlády, generálem Aloisem Eliášem. Po příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byl 30. září 1941 zatčen a šest měsíců vyšetřován v brněnských Kounicových kolejích. I když se gestapu nepodařilo přímo prokázat Vodovu „nepřátelskou činnost proti Říši“, byl německým lidovým soudem ve Vratislavi (Breslau) v lednu 1943 odsouzen ke třem letům odnětí svobody. Většinu z nich strávil ve věznicí v Gross Strelitz (dnes Strelce Opolskie v Polsku) a později v Esterwegen u holandských hranic, kde pracoval při těžbě rašeliny. Onemocněl zde těžkým zápalom pohrudnice a musel být převezen do Zwickau. Odtud byl koncem září 1944 po odpykání trestu propuštěn. Rodina se však mohla z jeho návratu radovat jen krátce. Prožitá útrapy si vyžádaly nejvyšší daň — krátce

7 Kopečný, Petr: *Sylvestr Voda, první vojenský velitel Brna*. Forum Brunense 2007, s. 185.

8 Hezkou vzpomínku zanechal na Sylvestra Vodu generálův syn Radomír Luža ve své vzpomínkové knize: „*S otcem se seznámil v Sokole někdy za studií. Byl podsaditý a plný života; soukromě jsem mu přezdíval ‚major amphión‘, poněvadž ani na chvíli nezavřel pusu. Jakožto člen agrární strany byl konzervativnější než otec, ale vycházeli spolu dobře, dokonce i ve svých věčných debatách o politice. Při návštěvách u Vodů jsem se nudil, neboť měli jenom dvě dcery a ty byly starší než já, ale majora Vodu jsem zbožňoval. Jeho čipernost kontrastovala s vážností mých rodičů, a i když jsem byl ještě velmi mladý, mluvil se mnou bez onoho blahosklonného tónu, který zpravidla užívají dospělí, když už musejí ztráct čas rozhovorem s dítětem.*“ Srov. Luža, Radomír: *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje*. Praha 2006, s. 30–31.

9 Fišer, Zdeněk: *Sylvestr Voda a jeho listy z Balkánu za první světové války*. Vlastivědný věstník moravský 53, 2008, č. 1, s. 12 a také Žampach, Vojtěch: *První český posádkový velitel Brna*. Národní osvobození, 2001, č. 15, s. 7.

po 65. narozeninách podlehl Sylvestr Voda 11. ledna 1945 následkům nacistického věznění.¹⁰ Anna Vodová se musela vyrovnat se smrtí milovaného manžela, který zemřel pouhé tři měsíce a pár týdnů před osvobozením Brna. Po skončení války se Anna Vodová, byť již v důchodovém věku, znovu aktivně zapojila do činnosti v obnoveném Sokole. Těžce nesla odchod dcery Boženy, která se v roce 1949 vystěhovala do Švédska za svým druhým manželem Alexejem Tumou, ale alespoň se ještě dočkala narození vnoučat Alexe (1954) a Jana (1955). Neocenitelnou oporou a společnící v posledních letech života se jí stala dcera Jiřina. Anna Vodová zemřela v Brně 4. září 1957 ve věku 79 let.

Během pobytu v lázních v Poděbradech v červnu 1950 shromáždila svoje a dceřiny rukopisné poznámky, v nichž zachytily poslední měsíc německé okupace Brna a první týdny osvobození (zhruba od 11. dubna do 27. května 1945) a v ucelené formě je přepsala do deníku. Na jeho stránkách najdeme příběhy všední i dramatické: útrapy každodenního bombardování, obavy o osud příbuzných, přátel a sousedů, radost z osvobození, ale takřka vzápětí i rozčarování z chování některých „osvoboditelů“ v prvních dnech svobody — tyto drobné rukopisné črty plasticky dokreslují atmosféru dubna a května 1945 a doplňují tak mozaiku konce druhé světové války v jihomoravské metropoli.

---

10 V roce 1946 byla po Sylvestru Vodovi pojmenována Vrchlického ulice v Brně-Králové Poli. Dne 28. 10. 2001 byla na rodinné vilce Vodových, kde do roku 2008 sídlil Generální konzulát Slovenské republiky, odhalena jeho pamětní deska.

EDICE

Začátkem dubna 1945 bylo už zřejmé, že ruská armáda je na postupu k nám a že se blíží konec války. Klidná práce změnila se v neklid, několikrátě denně rušena nálety. Hned po ránu odjížděly a pěšky odcházely celé rodiny s dětmi, kočárky a kufříčky s důležitými doklady nějakou hotovostí do okolních lesů na všechny strany a kdo mohl, vystěhoval rodinu z města na venkov. Lidé se pobízeli navzájem upozorněním, že ‚kukačka už kukala‘. To znamenalo, že vídeňský rozhlas hlásil nálet amerických a anglických letadel směrem od Alp k nám. V úřadech a továrnách přestala práce a utíkalo se do krytů nebo odjíždělo ven z ohrožených míst. Za náletů se panika ještě zvýšila.

V té době u nás bydlel v I. patře mladý, 30-tiletý strojnáměník ČSD Gustav Janda s chotí Vlastou a chlapečkem Ivoškem. Přinášel zprávy o tom, jak letadla napadají lokomotivy. Kdykoliv odcházel do služby, byl velmi zneklidněn a loučil se s rodinou. Jakoby tušil, že přijde den, kdy se už nevrátí. Vlastnoručně vyrobil ruční vozík s gumovými koly, aby na něm odvezl rodinu a svršky do bezpečí při případ evakuace Brna. **11. dubna večer** jsme hovořili starostlivě o věcech příštích a on mi prozradil, že při nejbližší příležitosti službu opustí, že má dítě a nebude se vydávat v nebezpečí. **12. dubna** zahlédl jsem ho v modré služební uniformě s koženým kufříkem odcházet do služby. Zůstane mi navždy v paměti, jak se ohlédl na dům, okamžik postál, klepla branka a zmizel z očí. Celý den jsem už stěhovala věci z bytu do sklepa, paní Vlasta [Jandová] prala nahoře menší prádlo a chvílemi Ivoškovi zpívala. Asi v 9–½ 10 hod. přiletěla ruská letadla nad město, poplach přišel pozdě, když se už ozývaly detonace.¹¹ Skočily jsme do krytu ve sklepě, Vlasta v náručí s Ivoškem, který stále opakoval s vykulenýma očkama: ‚Mámo slyšíš? Bum, bum!‘

Odpoledne mne zavolala k telefonu pí Dostálová, sestra Gustava Jandy, s dotazem, vím-li o Jandovi, že její manžel šel na nádraží pro informace. K večeru mi ohlásila, že je Gustav mezi zabitými, abych na to Vlastu připravila, což jsem hned odmítla. Tato zpráva mnou tak otřásla, že jsem se ztěží držela na nohou. Za chvíli přišel Dostál a sdělil Vlastě, že je Gustav mrtev. Nervově se zhroutila, dům byl naplněný hrůzou a pláčem po celou noc. Druhého dne přijela telegramem povoláná její matka z Uherského Hradiště, v největším spěchu sbalila v noci Vlastiny věci a odvezla jí domů. Nebyl to odjezd, ale útěk, protože už přestaly jezdit vlaky

---

11 V pořadí druhý sovětský nálet na Brno proběhl ve čtvrtek 12. dubna 1945, když skupina osmnácti bombardovacích letounů typu A-20G Boston z 218. bombardovací divize 5. letecké armády zasypala bombami střed města od Joštovy třídy přes Husovu a Veselou ulici, náměstí Svobody, Dominikánské náměstí, Zelný trh, hlavní nádraží, Křenovou ulici, Cejl, Radlas až po Komárov. Zcela selhala poplašná protiletcecká opatření, protože sirény se ozvaly až po odletu sovětských bombardérů. Celkem sedmdesát osm obyvatel Brna zemřelo okamžitě nebo později v nemocnicích, zraněno bylo dalších 170 osob. Po tomto náletu ustal definitivně veřejný život ve městě, lidé přestali chodit do zaměstnání a děti do škol, činnost zastavily také úřady. Srov. Vlček, Martin: *Nálety sovětského letectva na Brno v dubnu 1945*. Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 283–285.

z Brna a hrozilo jim, že do Uherského Hradiště nedojedou. Nezapomenutelným mi zůstane rozloučení s nimi pod jarně rozvitou břízou u branky zahrady. Matka si uvázala Ivoška na záda, aby měla volné ruce na balíky, Vlasta vedle ní jako zlomený stvol nahlas štkající. Pohládila jsem Ivoška, podíval se na mne dlouze a dětsky roztomile a smutně řekl: ‚táta není!‘ Myslíla jsem, že mi tato dvě slova srdce utrhnou.

Zůstaly jsme s Jiřinkou v domě samy a pokračovaly ve stěhování do sklepa. Byla jsem pevně rozhodnuta dům neopustit, vytrvat za všech okolností, děj se co děj. Poslušna rady Sylvovy, který mně jednou v rozhovoru zavazoval, abych se nedala nikým zlákat k odchodu na chatu, ale abych vytrvala a dům svou přítomností i svůj majetek chránila. Ukázalo se, že to bylo jediné správné. Situace se zhoršovala, já jsem byla kupodivu vnitřně klidná v očekávání věcí příštích.

Nadešla **neděle 15. IV.**, Jandův pohřeb. Byl společný s dalšími toho 12. dubna usmrcenými železničáři. Jiřka jela sama na centrátku, přesto, že po celý den šly letecké poplachy jeden za druhým a hrozilo velké nebezpečí. Výkropu byl vedle kněze přítomen pouze ještě Gustavův otec a sestra se švagrem. Našli ho v márnici, naplněné mrtvolným pachem v rakvi, zakrváceného ve služebních modrácích; střepina mu přetřela krční tepnu a druhá zasáhla srdce. Po skončení obřadu nebylo možné jet tramvají, tak se Jiřka vrátila pěšky oklikou přes Lískovec, Pisárky, Žabovřesky do Králova Pole. Ani večer, ani noc nechránila před ustavičnými poplachy a v jižní části Brna se bombardovalo. Teta Boža přišla večer k nám, prchala domů po 22. hodině za nočního osvětlování města drobnými světelnými raketami, tzv. vánočními stromečky.

Pondělí 16. IV., zase celý den poplachy, večer osvětlování města a bombardování. V rohovém pokoji v přízemí bydleli už od podzimu mně přidělení němečtí manželé a nyní se připravovali k odjezdu — úřednice Hamburačka Elfrieda Sudeck z Flugmotorenbau Glöckner Werke a její manžel SS od gestapa. Elfrieda byla ve vysokém stupni těhotenství a nechtěla odjet bez svého manžela. Celý den příprava na první noc ve sklepe. Bednění a zatloukání oken, nasypávání hlíny k sklepním oknům. V noci detonace, houkání sirén a bombardování části Králova Pole. Elfrieda zůstávala v bytě nahoře, v noci pro ni přišel manžel, ve spěchu vzali svoje věci, on se převlékl do civilu a odešli do právnické fakulty [za války sídlo řídicí úřadovny brněnského gestapa], kde na ně čekaly k odvezení autobusy.¹² Podařilo-li se jim uniknouti, jsme se nedozvěděli. Šly zprávy, že na jihlavské silnici byli schytáni gestapáci s rodinami a povražděni, zpráva není zaručena.

---

12 Teprve 15. dubna 1945 přišel do Brna z vedení nacistické strany NSDAP dálnopis o evakuaci německého obyvatelstva, která měla začít 16. dubna. Železnice však byla pod neustálými nálety, proto byl z Brna vypraven pouze jediný vlak a do Prahy dále odjelo několik autobusů s nacistickými prominenty, členy represivního aparátu a příslušníky jejich rodin. Ostatní museli jít pěšky nebo se vrátit do svých domovů. Srov. Schildberger st., Vlastimil: *Cíl: Brno*. In: Američtí hloubkoví stíhači nad Brnem (nález trosk P-51B u Brna-Slatiny). Ed. Ivo Koukola. Brno 2008, s. 100.

Úterý 17. IV. 45. Ráno o ½ 8 hod. svazové bombardování, ohromné detonace, nádraží, Cejl, Moragro, Vacuum Oil Company a další. Jsme poplašení zprávami o hájení Brna jako otevřeného města a evakuaci Němců. V poledne ve 13 hod. silné bombardování vnitřního města Anglo-Američany.¹³ Odpoledne klid — to jsme už zařízení v prádelně jako v krytu a topíme. Jiřina byla u tety v Žabovřeskách. Odjíždějí německé vojenské transporty vozatajstva, lidé je vyprovázejí výmluvnými pohledy. Večer klidný, i noc, až na ojedinělá letadla, osvětlující město a shazující bomby za vzdalujícími se Němci.

Středa 18. IV. Je ticho před bouří, občas přerušeno alarmem a ojedinělým letadlem. Lidé stojí v ulicích a jakoby na něco čekají. Z kasáren se ozývá střelba, výbuchy ručních granátů, máme dojem, že jsou tu někde blízko děla, ale není tomu tak. Kolují pověsti o vyhadzování vojenských objektů, rádio hlásí, že jsou Rusové už v Židlochovicích. Usínáme s obavami, z večera je klidno, na poplach si zvykáme a vycházíme na ulici i při akutním nebezpečí.

Čtvrtek 19. IV. Časně ráno ve 4 hod slyšíme detonace, v 6 hod vidíme kouř a shluk lidí u nových domů v Táboře. Bylo tam vyhozeno vojenské skladiště a okolní budovy utrpěly. U Gartnerů [bydleli na Vrchlického ulici č. o. 8] na půdě se našel ruční granát, který doletěl až tam a prorazil střechu. V 9 hod. šla Jiřina do Žabovřesk a od Žebětínských lesů slyší kulometnou palbu a rány z děl, nejprve vzdáleně, potom se to přibližuje. Strýc Adolf je nemocen, má závratě a mdlobu. Cesta domů byla dramatická a Jíra o ní píše [následující zápisky pochází již od Jiřiny Vodové]: za mnou silná dělostřelba a bubnová palba, rvaní letadel. Po silnici mne míjí s velkým rachotem dvě obrněná auta a motocykly s vojáky. Na Purkyňově ulici už stálo spousta lidí, kteří je sledovali. Později dělostřelba ustala a my jsme se dozvěděli, že Rusové zase ustoupili na jih. V předvečer Hitlerových narozenin jsme z rozhlasu poslouchali Goebbelsův projev, byla to jeho labutí píseň. Venku byla vichřice a nevládné počasí.

20. IV. pátek. Časně ráno rány z děla, potom klid. Byla u nás Věra Nováková. Slyšíme pověsti, že němečtí vojáci berou v domech jízdní kola a dávají rozkazy k vystěhování některých ulic (v Králově Poli ulice Dobrovského apod.). Lidé s vozíky plnými peřin a uzlů na zádech se stěhují z města ven.¹⁴ Dovídáme se, že na obecním poli směrem u cesty na střelnici je nový hřbitov. Dovězli tam 8 rakví s nebožtíky z bombardování a postavili na pole. Vyzvali mladé muže, aby se hlásili ke kopání hrobů. Ústřední hřbitov není přístupný, Vídeňka byla těžce poškozena nálety. Večer ve ¾ 9 hod. posloucháme v rádiu projev Moravce [Emanuel Moravec, ministr

13 Američané bombardovali Brno naposledy 19. 12. 1944, takže ve skutečnosti šlo samozřejmě o nálet sovětských letounů, které se toho dne zaměřily zejména na slatinské letiště. Bomby se ovšem nevyhnuly ani jiným částem města.

14 Obyvatelstvo Králova Pole prchalo před bombardováním do širokého okolí (například do Jehnic, Ořešína, Vranova, Útěchova nebo Soběšic), ale mnoho jich našlo úkryt v novém tunelu železniční dráhy v Kotlívků, kde přebývaly celé rodiny i s dětmi. Srov. Řepa, Milan: *Od vzniku republiky po únorový puč (1918–1948)*. In: Řepa, Milan — Cibulka, Pavel: *Dějiny Králova Pole*. Brno 2004, s. 225.

školství a lidové osvěty české protektorátní vlády] a hned na to začaly nálety, zase padaly světelné rakety a bomby. Šly jsme spát.

Sobota 21. IV. Dnešním dnem již od časného rána začala kanonáda, promísená sirénami poplachů a rvaním stíhaček. Hřmot strojních pušek, protiletadlových kanonů a boj letadel nabyl vrcholu, ozýval se od jihozápadu i od jihovýchodu a zdálo se nám, že jsme obklíčeni — to Rusové učinili nápor na město z jihu. S námi v domě je pan Maštera, chtěl jít na svou chatu ve Stražové, ale zůstal u nás, jízda vlakem ani pěší cesta není bezpečná. Je z toho celý nemocný, leží většinou v prádelně na otmánu. Já s maminkou vaříme, pečeme v kuchyni a daly jsme se do velkého prádla. Už si zvykáme i na ten nejakutnější alarm, člověk si zvykne na všechno. Pod oknem krásně kvete prunus a stromy za domem jsou obaleny květem. V přírodě je tolik kouzla a krásy, jen lidé vše ničí a běsní válkou.

Neděle 22. IV. Právě aprílové počasí, větrno, oblačno, černé mraky, chvílemi prší. Hned ráno poplach, potom klid. Vaříme nedělní oběd, výborné skopové maso, a mácháme prádlo, které nám přeháňky pokropily. Po obědě klidná siesta. Pan Maštera leží a léčí rýmu, byl se ráno podívat ve svém bytě ve městě. Jdu odpoledne do Žabin [Žabovřesky], tam vše v pořádku, teta Boža na návštěvě u Parmů. Doprovází mě domů po silnici, ale vyrušilo nás 8 stíhaček, které se jako vítr přehnaly přes Wilsoňák [Wilsonův les], aby pronásledovaly německé vojsko, pohybující se po Jihlavské silnici. Přirozeně, utíkaly jsme domů. Večer jsme vynesly peřiny do ložnice, že se tam vyspíme, ale než jsme se nadály, stěhovaly jsme se znovu do sklepa. Nad městem se objevily letouny a už to padalo, ve městě velké požáry.

Pondělí 23. IV. Ráno v 9 hodin zaběhla maminka k obchodníkovi nakoupit, ale opět se přihnaly letadla a bombardovaly blízko nás, až se dům třásl. Bylo nebezpečné vyjít ven, ale i v domě, většinu času jsme trávili v krytu. Toho dne jsme tam přečkali ½ hod. letecký boj a vzápětí druhý. Neodvažovali jsme se vyjít ven. Bylo větrno a zamračeno.

Úterý 24. IV., den sv. Jiřího. Brzy po obědě se přihnaly stíhačky, útočily na vojenské objekty, nehnuli jsme se z krytu. Asi v 16 hodin přišla Věra Nováková přát k svátku, teprve jsem si uvědomila, že mám svátek a také se potěšila dopisem od Pejšinky [rodinná přezdívka sestry Boženy].

Středa 25. IV. Nazveme ji škaredou středou, protože poznamenala náš dům zkázou a zničením. Chystaly jsme se pověsit prádlo na zahradu, když přiletěly stíhačky a střílely z palubních zbraní, z dálky hučela kanonáda. Zesílilo to tak, že nás to zahnal do sklepa a pak nastala hrůza. Naše ulice byla přímo napadena a rodinné domky zasypaly třaskavé pumy menšího kalibru. Asi k 10. hod. se dům otřásl v základech a bylo slyšet řinkot rozbitého skla, ten zvuk nelze zapomenout. Když jsme po chvíli vyběhly nahoru zjistit, co se stalo, zjevil se nám obraz zkázy. Všechna okna bez výjimky vytlučena, rámy oken a dveře vyraženy ze zdi, všude plno děr od střepů pumy. Lidé vybíhali na ulici, na zídku plotu vystoupil stavitel Oškera a volal dovnitř ‚haló Vodovy, jste živý a zdraví?‘ Když jsme se objevily u okna, řekl, že máme dům pěkně potlučený, ale že se vše opraví. Slíbil nám pomoc. Museli jsme

zase ihned všichni do krytu, kolem zuřil boj a letadla se vracela. Chtěla asi umlčet německý kulomet, schovaný pod košatou lípou v ulici. Naproti u Prudkých byl zásah do zahrádky před domem, u Gartnerů přímo do domu, u nás do rohu zahrádky, kráter před domem a ještě jeden u Horáků.¹⁵

Náš honosný domeček stojí otlučený zvenku i zevnitř. Před domem i za ním plno skla, omítky, tašek ze střechy, po celé zahradě ohořelé a ulomené větve, kusy dřeva, uprostřed zahrady kráter a v něm zabodnutý kmen třešně kořeny vzhůru, někde ze sousedství vytržený. Ploty pobourané a jeden sloupek vyhozený až na střechu ke komínu. Mimoděk vzpomínáme na tatouškova slova, která nám řekl v podvědomí, když už ho nemoc zdolávala: Alles geht zu grund. Co přišlo na zmar krásného, silného skla, jen málo tabulek zůstalo na severní straně celých, dům je jak staveniště bez oken. Jak to zasklíme a co bude v zimě? Stalo se o ½ 11 hod. dopoledne dne 25. dubna 1945.

A ještě nebyl klid, nastalo bombardování jako krupobití, které nás tlačilo mezi sklepní zdi a tísnilo měrou nejvyšší. Asi v 15 hodin odpoledne se ozvalo volání rozbitým okem [sic!] domovních dveří: ‚Vodovi, jste doma? Vemte nás pod střechu, dostali jsme přímý zásah do domu.‘ Byli to Vévodovi [rodina místního řezníka z Vrchlického ulice č. o. 45] a rodina Havelkova, celkem 8 lidí. Byli vyděšeni tím, co zažili. A tak jsme společně strávili noc, která byla bouřlivá. Všechny matrace jsem rozložila po zemi, na ně plachty a peřiny i pokrývky, každý našel svůj kousek místa, byly tam i dva otomany. Vyspalo se tam 11 lidí. Spánkem se to asi nedá nazvat, ani bděním, spíš napjatým sledováním toho, co se dělo venku — a tam zuřila kanonáda, pravé peklo. K ránu se boj přesunul dál z města, na obloze plála krvavá záře, hořela královopolská strojírna. Zatopila jsem v prádelně v kamínkách, zaústěných pod kotel, a také ve sporáčku, postaveném u válu v improvizované kuchyni, vaříme snídaní pro všechny.

Čtvrtek 26. IV. ráno. Noc byla bouřlivá, ale spali jsme nervově uštvaní a unavení. Po celý den jsme byli mučeni dělostřeleckou palbou. Když bylo nejhůř, stávali jsme přikrčeni mezi zdmi z obou stran hlínou ze základů vyplněnými, kteréžto místo nám označil tatoušek jako nejbezpečnější před zásahem i zasypáním. Dělostřelba neustávala, při každé ráně se nám tajil dech. Kanóny byly blízko na poli, země se chvěla, burácelo to ze všech stran. Soudili jsme, že je to ruská dělostřelba. Napětí dostoupilo vrcholu v ½ 7 hod. večer, když dopadl z jižní strany na střechu granát a kus jí sebral. Soudilo se i na ránu z děla podle otřesu celého domu až v základech. Měli jsme v krytu pocit, že se zhroutila celá jižní stěna domu, Na bočním balkóně a celém prvním poschodí bylo nejvíce skla, cihel, tašek a omítky. Všechny dveře a okna tlakem vzduchu vyraženy. A proč na nás tak stříleli? Patřilo to na poli ukrytým německým tankům, ukrytým pod lipami, a strojním puškám, instalovaným na

---

15 Během náletů při osvobozovacích bojích v dubnu 1945 bylo v Králově Poli poškozeno sto a úplně zničeno třináct domů. Tamtéž.

střeše obecních domů v naší ulici. O tom nám podal zprávu pan Vévoda, který večer přiběhl ze svého bytu a vylíčil nám, jak sledoval souboj dvou tanků, po kterém ten německý odjel, a jak pomáhal nésti zraněného Rusa a dal mu svůj polštář, aby ležel měkce. Nepustili jsme ho zpět do té vřavy venku a tak zůstal s námi a přespal na rozkládací posteli. Už jsme usínali klidněji s jistotou, že je zde Rudá armáda, přesto, že hřmění děl neustávalo.

Pátek 27. IV. je pro nás velkým dnem. V klidnější chvílce se odvažujeme ven a vidíme, jak se po ulici trousí první ruští vojáci a důstojníci s triedry na řemínku kolem krku, během ½ hod. už proudí vozatajstvo, cyklisté i automobilisté.¹⁶ Osobní i nákladní auta ozdobená zelení, lidé jim běží naproti, mávají šátky a hlučně je pozdravují. Oni se zastavují, hovoří, naši jim podávají občerstvení, koňak, likéry, rum, víno — co kdo má. Mnozí odmítají a hostí naše lidi ze svých demižonů. Také k nám přiběhl mladý hezký chlapec se slovy ‚mama, daj vody‘. Dostal limonádu, byly jsme nadšeny jeho upřímnou srdečností. Zasalutoval pěkně a se slovy ‚spasibo‘ odcházel. Po něm přišli jiní, ale ti už nebyli tak milí, chtěli vodu pro koně a my sami byli už 3 dny bez vody a bez světla. Potom přijelo před dům auto s kapitánem a jeho sluhou, který držel automatickou pistoli, prošli domem a sdělili nám, že dostaneme na noc důstojníky. Na stěnu domu i na vrátka něco napsali, což mělo znamenat zadáno. Na naše upozornění, že v domě není oken, se usmáli a poznamenali, že voják se vyspí v poli i v lese. Pak vešli do garáže, zapsali si číslo auta a prohlásili, že ‚pojďte v armiju‘. Vůz nebyl náš, ale na to nebrali ohled. Kapitán nám a panu Mašterovi nabídl cigaretu a řekl, že dr. Beneš [prezident ČSR dr. Edvard Beneš] je už na cestě sem i se zahraničním národním výborem. Potom nasedl do auta a odjel s tím, že přijde zítra. Po jeho odjezdu jsme zjistili, že nám tu nechal svého sluhu, a že u naší branky stojí stráž s automatem. Poznali jsme brzo, že toto opatření bylo nutné, aby se učinila přítrž různému řádění, o němž jsme se dovídali během dne. Vojáci se opili, chovali se nepřístojně, nastěhovali se lidem do bytů, kde rabovali ve skříních, spížích, kuchyních, brali šperky, hodinky kapesní i řemínkové — na co přišli. Vojáci se dopustili i násilí na ženách, dobývali se do krytů, muže zastrášovali zbraní. Nastalo velké zklamání a rozčarování. My jsme zažili jen to, že nás navštívilo několik vojáků, kteří útočili na garáž, sváděli šarvátky se stráží, odnášeli z auta součástky — dokonce i akumulátor a byli by vyvlekli auto ven, kdyby stráž nebyla volala posilu.

---

16 První sovětské jednotky pronikly do Králova Pole do večera 26. dubna 1945. Příslušníci 6. gardové mechanizované brigády 2. gardového mechanizovaného sboru ze stavu 6. gardové tankové armády pronikli ještě před setměním Křižíkovou a Poděbradovou ulicí k Besednímu domu a také se zachytili na Dobrovského ulici, odkud kontrolovali silnici k Žabovřeskám. K vytlačení německých obránců ze zbytku Králova Pole došlo během dopoledne 27. dubna po rozhodných bočních ztečích pěchoty ze zalesněných strání nad dnešním královopolským nádražím. Pod náporem sovětských jednotek byly téhož dne osvobozeny i Medlánky, ale o Řečkovice se bojovalo až do 5. května 1945. Srov. Pluhař, Josef — Brůža, Oskar: *Abychom mohli žít v míru... Sovětská armáda v bojích na jižní Moravě roku 1945*. Brno 1980, s. 70, dále Žampach, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 71 a 79.

Stalo se toto: obědvali jsme, když vešel mladý voják, žádal napít, podali jsme mu ochotně. Napil se a zahlédl hodinky u švagra (strýce Karla), nevinně se tváře a s otázkou, kolik je hodin, odepjal zručně zlaté památeční hodinky i s řetízkem švagrovi z vesty, zastrčil je do kapsy a jakoby se nic nestalo odešel, drže nabitou zbraň proti strýci Karlovi, kdyby mu napadlo ho následovat. V mžiku zmizel v davu před domem. Měli jsme po obědě, zůstali jsme jako u vytržení! Stěžovali jsme si důstojníkovi, který stál před domem, když odcházel od nás voják s hodinkami v kapse v domnění, že ho zastaví a hodinky nám vrátí — ten však se usmál a jen pokrčil rameny. Museli jsme se hlídat sami.

Sobota 28. IV. V noci bylo klidněji, ale palba děl neustávala. Ráno jsme se dozvěděli, že se v noci zase Němci přiblížili, a že jsou zakopaní za Kozí horou u Medlánek. Hned ráno jsme šli do Bartošovy ulice 45 pro vodu a cestou jsme slyšeli noviny. Bratr Barvíř nás uvítal v československé uniformě se zprávou, že Göring prchl, Goebbels byl zastřelen a Hitler že bojuje v Berlíně na barikádách. Kapitulace nebude — žádal prý o ní Himmler. Také jsme se dozvěděly, že zemřel prof. Konečný z naší kolonie a byl zakopán v zahradě před domem. Paní ředitelka Stehlíková byla zasažena na ulici granátem a zemřela, pan Svoboda, muž sestry Svobodové ze Sokola a její dcera Alenka rovněž zasaženi na ulici granátem a zranění podlehli. Po ulicích chodily s červenými páskami na rukávech hlídka národního výboru, který úřadoval na Školním [dnes Slovanské] náměstí v bývalém sídle NSDAP [National Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei — Nacionálně socialistická německá dělnická strana].¹⁷ Doma nás čekala slečna Věra Nováková, přestrojená za chlapce, musela seskokem z balkónu utéci z domu před vojínem a v tomto přestrojení a v doprovodu svého známého se vrátila domů za maminkou, zamknutou ve sklepeč. Vzápětí přišel Lolin Dostál, vypravoval co se děje ve vnitřním městě, v úřednické čtvrti na Žlutém kopci, a radil mi, abych odešla do bezpečí.

Vévodovi od nás v pátek ráno odešli a nastěhovali se Swižyovi,¹⁸ tak se naše osazenstvo vyměnilo. Pan Maštera odešel do města uklízet svůj byt. Náš důstojník — kapitán se zatím ještě nevrátil. Voják Grigorij Kuzmič stojí stále na stráži a je mu skučno. Chvillemi hraje na retnou harmoniku, chvílemi i na klavír v prostředním pokoji. My jsme zatím vymetaly a odnášely sklo pod okny v pokojích, je ho několik bedniček. Umetly jsme omítku, aby se tam dalo chodit a tím byl úklid hotov. Počasí je studené, prší. V celém domě táhne průvan, jen potrhané rolety a papírové zatemnění brání trochu proti vlhku. Přepadají nás zoufalé dohady, kdy toto vše budeme moci dát do pořádku, aby se dalo v domě bydlet.

17 Revoluční národní výbor v Brně-Králově Poli se ujal správy čtvrti krátce po osvobození 28. dubna 1945, v jeho čele byli Julius Merc a Jaromír Kvis za Komunistickou stranu Československa, Jiří Malášek za Čs. stranu lidovou a Josef Šikula za Čs. stranu sociálně demokratickou. Srov. Řepa, M.: *Od vzniku republiky*, s. 226.

18 Jednalo se o Bertu a Karla Swižyovy s dcerou Hildou. Berta Swižyová, rozená Vodová, (* 6. 11. 1884 — † 27. 6. 1965) byla mladší sestrou Sylvestra Vody.

Neděle 29. IV. Prší, střílí se, stále jsme obleženi vozatajstvem, motorizovanými oddíly, strojními puškami v ulici a děly v Purkyňově ulici. V domácnostech není vody, nemyjeme se ani nevaříme. Grigorij Kuzmič je našim strážníkem, než sem přijede kuchyň pro důstojníky, jíž je on kuchařem. Přinesl odněkud vody, vaříme hned polévku z masa, které nám prodal pan Vévoda, pečeme maso a dokonce táč. Grigorij přinesl od vojáků pěkný bílý chléb, cukr, kousek másla, kondenzované mléko a nudle do polévky. Poprvé jsme se dobře a v klidu najedli, ovšem dole v krytu. Odpoledne nás bavil Grigorij hrou na harmoniku a se svým kamarádem, 23-letým chlapcem z Kurska, nám vypravovali o rodné zemi a mazlili se s naším ustrašeným pejskem. Večer v 10 hod. šel Grigorij nahoru hlídat a my spát.

Pondělí 30. IV. Pan Maštera běží zase hned ráno starostlivě do svého bytu. Od Řečkovic sem stále ještě dopadají německé granáty. Ve městě prý je už klid, ale není bezpečno. Němci mají v okolí hnízda, kde se drží — v Soběšických lesích, u Medlánek — ještě se nepodařilo je odtud vykouřit. Chodíme pro vodu jen v noci za tmy. Swižyovi nemohou domů, mají byt obsazený asi 15 ruskými vojíny, ti zvědavci jim všechno zpřevraceli, zásuvky a skříně vypáčili, věci odnesli, nádobí a peřiny pošpinili, zásoby vyjedli. Nakonec byt zamkli a odešli i s klíči. Asi v 11 hod. dopoledne přiběhl k nám mladý Oldřich Vinař se zprávou, že výprava strýce Slávka s rodinou se vrací pěšky z chaty domů. Měli u nás klíče od jejich domu, za ½ hod. přiběhl Jiřík, že už jsou tu. Byli z chaty vyhnáni, šla tudy fronta. Čtyři dny byli uvěznění ve sklepech, kvůli ostřelování z děl nemohli odejít. Bylo jich tam celkem 23 osob. Vojáci je hned první den obrali o šperky, hodinky a zařízení. Doma měli zezadu na domě přímý zásah do I. patra, vykradené zásoby ze sklepa, jen část jsme jim den předtím odnesly a schovaly u nás ve sklepech. Večer nás zase bavil Grigorij hrou na harmoniku.

Úterý 1. května. Slaví se 1. máj — Grigorij odešel do města pro víno, hlídku u branky drží jeho kamarád. Tak se dnes bude dobře jíst a pít víno. Potěš nás pán Bůh — všechny střízlivé lidi a ženy! Všude je veselí. Slyšíme, že uhelný sklad i dům Otíka Nováka vyhořel a on sám je raněn. Přinesla to Heda Dostálová. Její Lolin je opilý — tukul si s vojáky, ale nesnesl jejich perkelici (víno s likérem). Blábolí a jsme rády, že ho pan Maštera odvedl. Den skončil bez rušivých příhod.

Středa 2. května. Grigorij vyspává po opici, je ušpiněn a zraněn na ruce. Maminka se ho ujala, odborně mu ošetřila ránu, ruku ovázala a se sebezapřením mu vypřala kalhoty, plné špíny a bláta. Dvě hodiny pracovala mýdlem, horkou vodou a kartáčem, než vypadaly k světu, pověsila je na sluníčko a celé dopoledne pak bděla nad Grigorijovým spánkem. Ten se po obědě čistě převlékl a už se ujal funkce kuchaře. Do magacínu z naší jídelny přivezlo pět nákladních aut zásoby potravin, pytle, bedny, celé kusy masa. Špinavé pytle se staví na klavír, maso na mramorovou desku kredence, bedny na stůl. Jídelna je uzamčena, klíče nám odebrány, v hale sedí stráž. Panský pokoj slouží za jídelnu, arkýřek za ložnici kuchařů, kuchyně a pokojík jako přípravná k vaření. Záchod i koupelna jsou veřejně k použití, Domovní dveře jsou celý den otevřeny. V I. patře slouží byt po Jandových za ložnici čtyřem

kozačkám, v pokojích je vždy po pěti chlapech, dohromady asi 20 nocležníků. V Jandově kuchyni se topí, pere a vyváří prádlo.

Čtvrtek 3. V. Začalo stravování. Venku pod okny ložnice stojí polní kuchyně, asi pro 200 lidí vaří polévku a příkrmy. V kuchyni dole vaří Grigorij jako vrchní kuchař celý v bílém. Vůně sádla a masa, pečou se ruské karbenátky na másle. Už ve 4 hod. ráno začíná chystání masa, řezník pracuje sekerou, až se dům třese. K snídani jsou upečeny kotlety, beafsteaky, karbenátky, jí s k nim chléb a pije ruský hořký čaj z polní kuchyně.

Vytrvale prší, dům je zanešený blátem a vodou, parkety už ani nejsou vidět, jen jakási černá zablácená podlaha. Vojáci se scházejí na oběd, hlučně se baví a škádlí. Jídlo podávají kozačky z I. poschodí, v přípravě se škrábou brambory — koho chytili právě na ulici, musí pracovat, ať muž nebo žena. Zajela jsem k tetě do Žabovřesk na několik dní, tam je klid, byt netknutý, zahrádka neporušená. Zde jsem se nervově uklidnila.

Pátek, 4. V. Ráno s tetou vaříme, odpoledne jsem sama doma, teta odešla nakoupit, strýc Adolf přebírá zabavený majetek po Němcích. Večer za mnou přišla maminka a přinesla jídlo k večeři. Také však přinesla nedobré zprávy z domu o ničení nábytku, skalky a záhonů růží na zahradě, bolí jí to.

Sobota 5. V. U tety je celkem klid, v dále slyšíme dunění děl, sem tam třeskuje v úplné blízkosti rána z malého děla nebo ze strojní pušky. Sedím doma celý den v teplé kuchyni, venku hustě prší a teta jde k nám domů. Vrací se se zprávou, že přibývalo vozů u polní kuchyně a do domu prší otevřenou střechou, zatékají stropy a voda dělá louže i v přízemí. V domě průvan, zima, mokro, jako na stavbě. Noc máme neklidnou, po silnici směrem k Veverské Bitýšce jede nepřetržitě transport vozatajstva.

Neděle 6. V. Je oblačno, chladno, chvílemi prší. Jdu navštívit pana ředitele Pařízka a Věru. Slyšíme, že je v Praze revoluce. Maminka doma je stále ve styku s osazenstvem, povláká peřiny pro důstojníky, chystá noclehy, celé zařízení kuchyně dala k dispozici a vidí, že kredenc je téměř prázdná. Důstojníkům se nosilo jídlo na ubikace, dlouho potom ještě shledávala své nádobí a porcelán u sousedů, dokonce i nábytek tam odnesený, stůl, židle, křesla. Hostům ve sklepe — Karel [Swižy], Berta [Swižyová], Hilda [Swižyová], p. Maštera — nosí, co uchytila v kuchyni: odpadky, droby z bohatého stolu, totiž kosti, celé hnáty, na nichž bylo dost neobraného masa. S Bertou z nich připravují chutný guláš a také vyvařují polévku, morkem masť brambory a chléb. V nedostatku chleba peče maminka dalamánky ze žitné mouky. Starší ruští vojáci od trénu za ní přišlo [sic!] do sklepa, aby jim uvařila slepice. V pytli jich přinesli 6 kusů, tož bylo paření a škrubání peří jako na svatbu. Uvařila 6 slepic ve velkém hrnci, rozdělila na půlky, uložila do kastrolu a jen zalila mastnou polévkou jako šťávou. Zvláště uvařila v polévce jako příkrm jednou rýží a podruhé makarony. Vojáci si to za tmy odnesli na vůz a hodovali. Droby a ostatní polévka zbyly nám, jídla bylo na dva dny. Příště vojáci přišli s dalšími slepicemi, maminka jim dokonce smažila ruské pirožky, plněné masem, omastku měli dost. Klaněli se mamince s rukama na prsou zkříženými a říkali „blagodarju vas“. Když

měli volno, chodili za maminkou do krytu pobesedovat, zavzpomínat na své blízké. Rozuměla si s nimi, byli prostí a srdce na dlani. Pomáhala jim psát rodinám dopisy, opatřila tužky, péra a sešity pro školní děti. Psali domů, že jsou u dobrého slovanského národa a zřejmě se radovali, že k nám do ČSR přišli, poučit se a poznat, jak se může žít jinak než u nich. A dokonce, že by tu i zůstali, kdyby sem za nimi mohly přijít rodiny!

Pondělí 7. V. Časně ráno už hrčí po ulici děla, tažená auty, i vozatajstvo. V 9 hod. odcházíme s panem ředitelem Pařízkem do města na školní úřad, kam jdeme zapsati svoji přítomnost.¹⁹ U kapličky v Žabovřeskách nacházíme první vojenský hřbitov — ruští důstojníci jsou pohřbeni u pomníku padlých. Na Rumunské třídě [dnes Minská ulice] je sem tam zásah, v Táboře se opravuje vodovodní potrubí. Od Kounicových kolejí jedou dolů do motorizované jednotky a nákladní auta na frontu. Budova techniky má několik zásahů a právnická fakulta všechna okna vytlučena. Ohořelé a rozbité zdi na zemském vojenském velitelství stojí příšerně v pěkném zeleném okolí. A dále na Tivoli nové zásahy, potrhané elektrické dráty a vedení, všude krátery. Lidé chodí pro vodu a nabírají ji z bazénu protipožární ochrany. Kolem evangelického kostela mnoho zásahů, v německé technice je lazaret a plno sanitních vozů. Na Husově třídě je vidět ze zadu zbořená radnice a konečně jsme u Městského dvora. Před vstupem se legitimujeme. Čteme oběžník, že předsedou školní komise je Arno Sáňka,²⁰ jednatel J. Kozar a J. Mikešák. Vraceli jsme se zastávkou v chrámu na Dominikánském náměstí, jehož klenba byla rozpučána. Ubohým rumiskem bývalé Veselé ulice jsme se dostali na Lažanského [dnes Moravské] náměstí, kde z Rohrerovy tiskárny hlásili zprávy, také o pražské revoluci. Z bývalého Německého domu stály už jen čtyři zbořené stěny a před nimi hřbitov ruských vojáků. Zpět jsme se vraceli Kounicovou ulicí kolem rozbitého Stadionu.

9. V. K večeru přijeli Rumuni a hledají noclehy v domech, garáže pro důstojníky.²¹ Pod Homolkou dělali dobrý dojem, bylo znáti lepší disciplínu mužstva. Večer zašla teta k nám do Králova Pole a přinesla smutné zprávy o našem demolovaném a zároveň vykradeném bytě. Zdálo se mi, že se ještě v noci rozběhnu za maminkou jí potěšit. V noci řádili opilí Rumuni řevem a ráno o ½ 5 hod. začala nad Brnem kanonáda, přeletělo letadlo, salvy výstřelů, rakety i zvony hlásily mír.²²

Středa 10. V. Spala jsem zase po nějaké době ve sklepě, s námi už tam je jen Karel. Maminka je rozrušená vypáčením tatíkova psacího stolu, ačkoliv se jí za něj

19 Jiřina Vodová se stala učitelkou, stejně jako její matka. Od roku 1949 vyučovala na II. chlapecké odborné střední škole v Králově Poli. Zemřela 15. 3. 1962 ve věku pouhých padesáti let na rakovinu.

20 Učitel Arno Sáňka (* 29. 12. 1892 v Černé Hoře u Blanska — † 29. 11. 1966 Brno) byl významným bibliofilským nakladatelem, editorem a publicistou, spolupracovníkem časopisu *Bibliofil*. V letech 1960–1963 vedl Spolek českých bibliofilů.

21 V souvislosti s přípravou pražské operace začaly jednotky 1. rumunské armády (velitel gen. Vasile Atanasiu) již od 3. května 1945 střídat sovětské jednotky v prostoru severovýchodních předměstí Brna.

22 Podtrženo v originálu.

zaručil velící důstojník. Přišlo na zmar mnoho dokumentů a památek, které tatoušek tak pečlivě po svém návratu z vězení srovnal v zásuvkách stolu. Našla je na zemi na kousičky roztrhané, pokálené a nečisté, že se štítla na ně sáhnouti. Do ložnice se dostala úskokem přes napřážené zbraně, protože jídelna byla hlídána jako skladiště potravin. V rozrušení chytla maminka vojáka za límec a vyhodila ho za dveře, nervy vybuchly. Potom chytla druhého za kabát, třásla jím jako fúrie a křičela ,ty sviňa — ty!’ Namířil samopal, stála před ním, připravena na ránu, ale kupodivu zbraň klesla a voják odešel. S hlavou v dlaních vzpamatovávala se maminka ještě dlouhou chvíli, potom odešla do sklepa, kde se v pláči pomalu nervový záchvat pomalu uklidnil. Památky po tatínkovi, jeho rukopisy a dopisy, byly navždy ztraceny. Vzaly za své s rozbořeným domem.

Ráno začalo normálně vaření v plné kuchyni, i v té naší, když v 9 hod. přišel rozkaz k okamžitému odjezdu. Předjela nákladní auta, naložilo se zboží i nádoby s rozvařeným obědem. Povozy a trén v deseti minutách odjely a úprkem se všechno hnalo ku Praze. Před polednem ulice zmlkla. Jen ojedinele chodili lidé jako hyeny a brali rychle zbytky jídla, sena, kusy dřeva, nábytku, které pak odnášeli domů, Všechno se jim nyní hodilo. My jsme odklízely odpadky po našich hostech, celou hromadu bramborových slupek, pod okny zbytky jídel, vylévaných z oken (makarony, omáčka, kusy masa), které páchly v horkém vzduchu a byly posety masařkami. Pod lavicí v zahradě byl kus hnijícího telecího boku, v keři půlka už zelené vepřové hlavy, v ložnici pod postelí dokonce celý bok mladého prasátka, ale už v rozkladu. Ruče jsme v zadní zahradě vykopaly jámu a vidlemi nosily nebezpečné zbytky do ní a zakopaly i s kusy znečištěného prádla a odložené uniformy.

Čtvrtek 11. V. Ráno ještě v zahradě pálíme obtížné zbytky z celého domu a zakopáváme je. Potom jsem chodila po úřadech, na radnici, na policejní ředitelství ohledně opravy střechy a materiálu. Měly jsme také hlásit majetek po Němcích, ovšem žádný jsme neměli. Jediné rádio s šesti lampami, co tu zanechal SS gestapák a které jsme měli ve sklepě uschované, si vzal ruský velící důstojník. Nic jsme nevyřídily. Maminka jde do města k zemskému národnímu výboru za bratrem Loubalem. Dal jí poukázku na jednu pracovní sílu k vyčištění domu.

Pátek 12. V. Jdu sama osobně na Národní stráž na Školní náměstí, nacházím tam kolegu Řezáče, jsem vlídně přijata velitelem Albrechtem a slíbena mi pomoc.

13. V. Odpočíváme, maminka trpí záchvatem žlučníku, stěhujeme se do ložnice. Prezident Beneš projíždí Brnem, ale my se nemůžeme vítání účastnit. Jsme vyčerpány.

14. V. Neděle. Odpoledne jdeme do vinohradu. Deskový i latkový plot je rozebrán a použitý do zákopů. Z chaty je odnešen nábytek, okna v železném rámování a dokonce i padací dveře do sklepa. Jámy po střelách, 6 stromů pumami vyhozených i s kořeny. Všechno podupáno a zarostlé plevelem, denně se tam páslo 7 rumunských koní. Zoufáme, kdo nám pomůže všechno opravit a kde vzít peníze a materiál!

Pondělí 15. V. Neleníme! Hned ráno jsem na Národní stráž, potom hledám a kupuji lepenku do oken. Po poledni přijel na kole Ota. Po jeho odchodu přišla Jožka

Skácelová se synem pro věci u nás uschované. A hned za ní nás navštívil generál Hanák, viděli jsme ho poprvé od návratu z Mírova.²³ Museli jsme mu vypravovat o posledních dnech tatouškových. V noci z pondělka na úterý dostala maminka velký žlučníkový záchvat, ohromně bolestivý, vůbec jsme nespaly! Nepomáhal ani lék, ani termofor, pilulky, ba ani čípky. Ráno byla vysílená a celá žlutá jako citron.

Úterý 16. V. Hledala jsem lékaře, přišel v 11 hod. Dr. Šťastný [místní lékař bydlel na ulici Svatopluka Čecha č. o. 12], zjistil horečku a prudký zánět žlučníku. Ležet v klidu a dieta — ležet v ložnici bez oken, v bytě plném špíny na stěnách a na podlaze i na nábytku, to byla zoufalá situace! V tomto stavu našla maminku Milada Lužová,²⁴ vystupovala z auta, které jí přivezlo. Vypadala dobře a byla veselá, maminka naproti tomu žlutá a bez zájmu, slabá a vysílená. Milada jí slibovala všemožnou podporu, ale nebylo toho z naší strany využito. Nikdy jsme o nic nežádaly a také nedostaly. Potom přišel znovu Ota a zůstal u nás na noc.

Středa 17. V. Ota ráno spravuje kolo, aby mohl zájždět do okolí. Odpoledne jsem u Národní stráže dostala příslib, že dostaneme pomoc na odklizení skla, rumu a tašek vně i uvnitř domu.

Čtvrtek 18. V. Ráno v 8 hod. nastupují čtyři Němky na práci a začínáme uklízet dolní byt. Teta Berta a paní Tkaná pomáhají při úklidu. Večer návštěva tety Boži. Já jdu na první schůzi cvičitelského sboru žen v sokolské jednotě. Bylo přivedeno několik tisíc německých zajatců, táboří pod širým nebem obehnaní ostnatým drátem a kolem hustě postaveny strážě.²⁵

Pátek 19. V. Ráno žádám na Národní stráž o prodloužení doby pracovních sil a žádám i muže, aby odvezli bramborové šlupky a jiné odpadkové věci, kterých jsou celé metráky kolem domu, hnijí a ohrožují naše zdraví. V 9 hod. mám první vyučování a evidenci žáků. Teta Boža mě zastupuje doma, maminka leží. V poledne jsme dostali první dopis od Pejšinky s datem 14. května. U Jandů uklízí paní Šišperová.

Sobota 20. V. Uklízíme, klepeme koberce, vysekáváme z oken zbylé sklo. Sháním řemeslníky, tesaře, pokrývače a malíře. Večer jdu k Čechům na Sadovou ulici a potom na projev školního referenta. Píšeme dopis Boženě — pošta autobusová. Odpoledne přišli Halačkoví, Jára Čech, pak Milada Lužová s Radomírem a poručíkem Vlastou H. U všech dobrá nálada, my jsme smutny. Maminka se sotva drží na nohou.

-
- 23 Gen. Rudolf Hanák byl blízký spolupracovník gen. Vojtěcha Luži a člen brněnské Obrany národa. Stejně jako Sylvestr Voda byl zatčen gestapem 30. 9. 1941 a do konce války vězněn. Srov. Kopečný, P.: *Obrana národa na Brněnsku 15. 3. 1939 — 29. 2. 1940*. Brno 2006, s 167.
- 24 Manželka gen. Vojtěcha Luži. Ten se po odchodu do ilegality v září 1941 podílel spolu s kpt. gšt. Josefem Robotkou, kpt. gšt. Karlem Veselým-Steinerem a prof. Josefem Grňou na vybudování nové odbojové organizace, nazývané nejdříve Přípravný národní revoluční výbor (PRNV) a později Rada tří (R 3). Gen. V. Luža se stal jejím vojenským velitelem. Zahynul 2. 10. 1944 v obci Hřiště u Příbyslavi při střetu s českými protektorátními četníky. Srov. Černý, Vladimír — Kopečný, P. — Vašek, František: *Legenda bez legend*. Brno 2004.
- 25 Dočasný německý zajatecký tábor v Králově Poli byl umístěn na bývalém panském poli u ulice Dobrovského. Srov. Řepa, M.: *Od vzniku republiky*, s. 228.

Pondělí 22. V. Do bytu po Jandových se nastěhoval pan Šišpera. Dopoledne jsme ve městě s Miladou Lužovou, potom donesla mamince kousek telecího masa a dobrého chleba na posílení. Odpoledne nám Běďa a Zdeněk vyklepávají okna. To oni nám před frontou zdokonalili kryt tím, že nasypali vrstvu hlíny ke všem sklepním oknům. Ukázalo se, jak dobré to bylo opatření před střepinami pum, které v hlíně uvázly a do sklepa nepronikly. Drazí chlapi! Pan ředitel Kopal se byl informoval ohledně auta, mohla jsem mu pouze říct, že bylo ruským důstojníkem odvezeno k armádě. Odpoledne nás navštívil bratr Metod Rubíček, přišel potěšit. A večer nás čekalo největší překvapení — přijela sestra Božena s Alexem,²⁶ šli z Adamova do Brna pěšky, tři hodiny krajem, kudy šla fronta. Alexův doprovod jsme považovali za přátelskou službu, bez něho by se nemohla pustit na cestu sama.

Úterý 23. V. Pracovní den — Alex štípá dřevo, Boža vaří a peče, maminka leží. Prší, nosíme tašky na opravu střechy od sousedů na půdu, je [[jich] několik set. Musíme sami, už nikoho k pomoci nemáme.

Středa 24. V. Jedu k zahradníkovi pro přísadu, dopoledne stojím ve frontě na chléb. Pan Šišpera dělá pokrývače, vynášíme mu tašky a maltu na půdu. Před domem zastavilo krásné auto, vystoupil gen. Zdeněk Novák, aby navštívil maminku a osobně jí kondoloval nad otcovou smrtí.²⁷ Byli jsme překvapeni jeho pozorností.

Čtvrtek 25. V. Ráno zahájení školy ve vlastní budově, výzdoba — proslov pana řídícího, hymny a rozchod. Po obědě odjezd Pejšinky a Alexe, doprovodila jsem je k ústavu mrzáčků. Do Adamova k vlaku šli zase pěšky.

Pátek 26. V. Pokračujeme ve vytloukání skla z oken, pak stojím ve frontě na maso.

Sobota 27. V. Prší a je zima — ráno stojím ve frontě na salát. Vařím a barvím punčochy. Odpoledne lije, Milada je u nás, říká nám o byt v I. poschodí.²⁸

26 Alexej Tuma (1919–2005), původem ze Slovinska, se stal 5. 2. 1949 druhým manželem Boženy Vodové, která se za ním poté odstěhovala do Švédska.

27 Arm. gen. Zdeněk Novák (* 2. 4. 1891 Paskov — † 23. 10. 1988 Zadní Třebáň) působil od roku 1937 v Brně u Zemského vojenského velitelství jako zemský velitel dělostřelectva. Po příchodu německých okupantů se zapojil do činnosti v odbojové organizaci Obrana národa, po zatčení gen. B. Homoly v prosinci 1941 se stal jejím vrchním velitelem. V průběhu dalšího období navázal spolupráci s PRNV, ale v červnu 1944 byl v Praze zatčen gestapem. Po vypuknutí Pražského povstání 5. 5. 1945 byl osvobozen z pankrácké věznice a ihned se zapojil v rámci vojenského velitelství „Alex“ do organizování bojových operací. Po osvobození byl 26. 5. 1945 ustanoven velitelem 3. oblasti v Brně. Po uchopení moci komunisty byl v únoru 1951 zatčen a vězněn do roku 1956. Rehabilitován v roce 1963. Srov. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Red. Jaroslav Láník. Praha 2005, s. 209–210.

28 MZM HO, fond S — písemnosti, inv. č. S 20 099, „Historické zápisky z pohnuté doby revoluční a osvobození města Brna na jaře r. 1945. Zaznamenala Jiřina, opsala z lístků za pobytu v lázních Poděbrady pro rodinnou památku maminka.“ Nestránkovaný rukopis.

SEZNAM ČERNOBÍLÝCH PŘÍLOH

- P1** Manželé Vodovi s dcerami Jiřinou (vlevo) a Boženou před brankou své vilky na Vrchlického (dnes Vodově) ulici č. o. 10, 1939. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.
- P2** Sylvestr Voda s manželkou Annou a dcerami Boženou (vlevo nad ním) a Jiřinou po svém propuštění z německého vězení o Vánocích 1944, kdy mu do konce života zbýval necelý měsíc. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.
- P3** Hroby sovětských vojáků vedle farního kostela Nejsvětější Trojice na Božetěchově ulici v Brně-Králově Poli, květen 1945. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.
- P4** Hroby padlých rudoarmějců na Mojžírově náměstí v Brně-Králově Poli, květen 1945. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.
- P5** Snímky důstojníků Rudé armády v Brně-Králově Poli pořizoval v květnu 1945 místní fotograf Jan Kolář. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.
- P6** Anna Vodová s dcerou Jiřinou odpočívají na zahradě svého domu, 7. června 1953. Uloženo v archivu Historického oddělení Moravského zemského muzea.

P1 Manželé Vodovi s dcerami Jiřinou (vlevo) a Boženou před brankou své vilky na Vrchlického (dnes Vodově) ulici č. o. 10, 1939.

P2 Sylvestr Voda s manželkou Annou a dcerami Boženou (vlevo nad ním) a Jiřinou po svém propuštění z německého vězení o Vánocích 1944, kdy mu do konce života zbýval necelý měsíc.

P3 Hroby sovětských vojáků vedle farního kostela Nejsvětější Trojice na Božetěchově ulici v Brně-Králově Poli, květen 1945.

P4 Hroby padlých rudoarmějců na Mojžírově náměstí v Brně-Králově Poli, květen 1945.

P5 Snímky důstojníků Rudé armády v Brně-Králově Poli pořizoval v květnu 1945 místní fotograf Jan Kolář.

P6 Anna Vodová s dcerou Jiřinou odpočívají na zahradě svého domu, 7. června 1953.

ZUSAMMENFASSUNG

KAREL SEVERIN

DIE MITTELALTERLICHE STRASSE ÜBER DEN ROTEN BERG IN BRÜNN

Archivalische, kartographische und ikonographische Quellen dokumentieren einstimmig, dass an der untergegangenen St. Wenzelskirche vorbei, ca 500 m südlich von der Altbrünner Brücke, eine bedeutsame mittelalterliche Straße führte. Von der Kirche richtete sie sich zum Westen über den Gipfel des Roten Berges, wo sie Spuren in Form eines deutlichen, ca 5 m tiefen Hohlweg hinterließ. Vor Rosice gabelte sich die Straße — eine Ast führte über Iglau nach Prag, die andere über Třebíč, Stonařov, Třeřt und Batelov nach Südböhmen. Ziel der zweitgenannten Straße war wohl Prachatice, Zentrum des Salzhandels, und anschließend Bayern.

Zur Altbrünner Brücke richteten sich aber allem Anschein nach auch weitere Fernstraßen aus Wien, Znaim und Oberungarn. Hypothetisch ist möglich, dass sie sich in der Nähe von Raigen vereinigten, wo sich ein wichtiger Verkehrsknotenpunkt befunden haben kann. Von dort setzten sie wohl gemeinsam über Mödritz nach Brünn fort. Die Mündung aller diesen Wege gerade an der Brücke über die Svratka betont die historische Bedeutung des Raums Altbrünns. Die Brückenmaut wurde dort zugunsten des Königs schon vor dem Jahre 1293 erhoben, wann sie die Stadt geschenkt bekam.

HANA JORDÁNKOVÁ — IRENA LOSKOTOVÁ

DELPHINE IM RENAISSANCEZEITLICHEN BRÜNN

Aus dem renaissancezeitlichen Brünn stammen mindestens 27 Fragmente, Torsos und komplette Exemplare von Ofenkacheln mit Reliefdekor, in welchem in zeitgenössischer Architektur stilisierte mediterranische Delphine zur Geltung kommen. Die ganze Kollektion enthält sechs Varianten, wovon die erste (P1) im Städtchen Dambořice Analogien besitzt (P2, P3) und bereits im zweiten Viertel des 16. Jahrhunderts hergestellt wurde. Varianten 2 (P4) und 3 (P5) sind stilistisch fortgeschrittener und chronologisch knüpfen sie auf die ursprüngliche Auffassung an. Variante 4 (P6) verknüpft den Delphin mit einem älteren Motiv der Weinrebe. In der fünften Variante (P8) ist das ursprüngliche Dekor durch gezogene Blüten ersetzt und in der sechsten Variante rückten Delphine unter den Arkadenbogen, um im Zentrum des Dekors einem Papagei Platz zu machen (P9). Funde aus dieser Kollektion stammen bis auf Ausnahmen aus dem Intravillan der frühneuzeitlichen Stadt (P10).

Alle lokalisierbaren Funde sind hypothetisch mit Angehörigen der höheren Gesellschaftsschicht in Zusammenhang zu stellen. Besteller von Kachelöfen mit Delphinmotiv waren im 16. Jahrhundert nachweislich Inhaber freier Häuser in der königlichen Stadt Brünn, Repräsentanten des Adels: Pernsteiner (Dominikánská/Starobrněnská-Straße), Familie Brtnický von Waldstein (Münzhof) und Liechtensteiner (Zelný trh). Archäologische Funde aus weiteren Lokalitäten sind schon mit Burgrechthäusern verknüpft, die der Stadt steuerpflichtig waren. Das Eckhaus Zámečnická-Straße/Náměstí Svobody gehörte in den Jahren 1573–1589 Zacharias von Hradec zu Telč. Eine genaue Bestimmung der topographischen Situation auf dem heutigen Kapuzinerplatz (ehemaligen Kohlenmarkt) ist kompliziert, denn an der Stelle ursprünglicher Bürgerhäuser wurde am Anfang des 17. Jahrhunderts das Kapuzinerkloster errichtet. Es kommt also entweder der Vertreter der Stadtverwaltung Grübler von Altendorf oder der Ritter Chroustenský von Malovary in Erwägung. Neben fünf adeligen Familien, eventuell ihren einzelnen Repräsentanten, kann als weiterer Besteller von Kachelöfen der nobilitierte Bürger Grübler von Altendorf (Kohlenmarkt) oder der ganze Stadtrat (Dominikánská-Straße) genannt werden. Die poetische Darstellung des Meeressäugers kann man auch auf einem der schönsten erhaltenen Renaissance-Portale bewundern, das in der Nähe des Alten Rathauses auf dem Haus des Ratsherrn Václav Roučka von Tišnov angebracht war (B7).

Das einheitliche Schema der Renaissance-Architektur, die Delphinen und ihren Alternativen in Reliefs der Ofenkacheln den Raum gibt, deutet eine hypothetische

Verknüpfung mit italienischen Baumeistern an, aus deren Heimat das beliebte Renaissance-Motiv stammt. Sie kamen jedoch nach Brünn nachweisbar erst später, einige Jahrzehnte nach der angenommenen Entstehung der ersten Öfen mit Delphindekor. In diesem Zusammenhang sind neue Kultureinflüsse nicht außer acht zu lassen, die durch direkte Handelskontakte mit Italien zustande kamen, die besonders nach 1463 blühten, als die Brüner die Genehmigung erhielten, Waren über Österreich nach Venedig und zurück zu transportieren. In die sich vielversprechend entfaltenden Kontakte griffen zwar negativ die Kriegereignisse der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts ein, aber sie konnten im beschränkten Maße unter der Regierung der Jagellonen erneuert werden. Vermittlung der Renaissance-Einflüsse bot auch das ungarische Buda, zu welchem sich Handelskontakte über Bratislava richteten. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts sind direkte Bindungen an die Budaer Werkstatt bewiesen, die Kachelöfen für ungarische Herrscher und ihre Günstlinge herstellte. In der Produktion dieser Werkstatt kamen aber Kacheln aus der Brüner Kollektion nicht zum Vorschein, obwohl Delphine auf den Hof von Matthias Corvinus durchdrangen, und dies sogar in das architektonische Innendekor, wie es aus dem wohl direkt aus dem Herrscherpalast stammenden Kamin Sims ersichtlich ist (Abb. 12). Ähnliche Belege sowie analogische Kachelfunde aus Dambořice und Doubravník deuten die Existenz eines Reliefvorbilds an, das jedoch bisher nicht nachgewiesen werden konnte.

Die Beliebtheit der Delphine auf dem Brüner Kachelmateriale kam weiter in dem grün glasierten Ofen-Akrotherium aus der Panská-Straße Nr. 6–8 zum Ausdruck (Abb. 13). Besteller des Ofens waren die Herren von Kaunitz in der Zeitspanne 1607–1617.

ZBYNĚK SVITÁK

WO BEFAND SICH IN DER ZEIT NACH DER SCHLACHT AM WEISSEN BERG IN BRÜNN DAS RENTMEISTERAMT?

Die Situierung aller bedeutenden landesherrlichen und ständischen Institutionen, die in der Barockzeit in Brünn ihren Sitz hatten, ist mit dem Landeshaus auf dem heutigen Dominikanerplatz verknüpft. Dort befand sich das höchste landesherrliche Amt Mährens (zunächst wurde es Tribunal genannt, ab 1749 Repräsentation und Kammer und ab 1763 Gubernium), die Landtafeln, das Landesgericht, dort trafen Landtage zusammen und tagte das Höchste und Appellationsgericht (früher Tribunal).

Beim Studium der Quellen aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts begegnet man dem Terminus Kammer- oder Kammeralhaus, das mit dem Landeshaus nicht gleichzusetzen ist. Dem Namen nach hatte darin die Institution ihren Sitz, die sich mit der Verwaltung spezifischer Herrscherrenten — Kammeralien beschäftigte. Ihre Verwaltung war immer mit der Kasse verknüpft, da das Amt aus Kammeralien Bargeld gewann, das er für notwendige Zahlungen (Löhne) benutzte und Beträge für gelegentliche Zahlungen (z.B. für Bauten) zur Verfügung stellte. In Mähren beschäftigte sich mit der Kammeralienverwaltung ab Mitte des 16. Jahrhunderts das Rentmeisteramt, das 1749 in das Königliche Kammeral- und Kriegszahlamt umgewandelt wurde. Sein Sitz ist in der Literatur kurz und ohne Belege nur beim Christian d'Elvert erwähnt (*Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens, insbesondere k. Landeshauptstadt Brünn*. Brünn 1860, s. 330), aber diese Angabe trat nicht ins allgemeine Bewusstsein ein.

Der vorliegende Beitrag beglaubigt die Lokalisierung des Gebäudes des Rentmeisteramts im Areal der Stadt Brünn in der Zeit nach der Schlacht auf dem Weißen Berg. Anhand indirekter Erwähnungen in verschiedenen Quellen konnte sein im städtischen Losungsbuch eingetragenes Gebäude (AMB, Fonds A 1/3, Mskr. Nr. 13, f. 105) ausfindig gemacht und anschließend in die heutige Česká-Stráše 1 lokalisiert werden. Ursprünglich gehörte dieser Palast den Herren von Lipá, erblich mit dem Amt des höchsten Marschalls des Königreichs Böhmen verknüpft.

Am Ende des 16. Jahrhunderts widmeten sie offenbar ihr wüstes Haus der Stadt Brünn. Vor der Schlacht auf dem Weißen Berg geriet es (unbekannt wann und wie) in Besitz des Herrn Vilém Munka von Ivančice, der als königlicher Prokurator wirkte. Während des Ständeaufstandes kompromitierte er sich und der Palast wurde ihm konfisziert. Das Rentmeisteramt siedelte darin spätestens ab Frühling 1623.

ZDENĚK ŠIMEČEK

(GESCHICHTE BRÜNNER ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN

BIS ENDE DER NAPOLEONISCHEN KRIEGE)

ZEITUNGSNACHRICHTEN UND DIE ANFÄNGE DER ZEITUNGEN IN BRÜNN

Der Autor verfolgt und kommentiert Nachrichten aus Brünn in geschriebenen und gedruckten Zeitungen des 16. und 17. Jahrhunderts und analysiert die Voraussetzungen, die es in Brünn zur regelmäßigen Herausgabe geschriebener und gedruckter Wochenzeitungen gab. Die Übersicht erweitert er auf ganz Mähren. Er arbeitet mit der Auswahl von Zeitungsnachrichten in Quellen, mit welchen er sich beim Studium der Berichterstattung bekannt machen konnte, das auf die Erkenntnis der Verhältnisse in Prag und Böhmen konzentriert war. In Editionsquellen fehlt ein Projekt der systematischen Erforschung, das auf Zeitungsnachrichten aus Brünn und auf Zusammenfassung aktueller, mit Brünn und Mähren zusammenhängender Ereignisse orientiert wäre, wie sie besonders in Semestralrelationen vorgestellt werden. Geschriebene und gedruckte Zeitungen existierten in verschiedener Form, aber auf dem gleichen Prinzip der universellen Berichterstattung ab dem 17. Jahrhundert im Bereich der Rezeption und mancherorts auch der Produktion parallel nebeneinander. Das Angebot beider Sorten von Zeitungsprodukten knüpfte dann in konkreten Bedingungen direkt aufeinander. Der Autor untersucht die Bindungen zwischen dem Interesse der Öffentlichkeit und dem Angebot.

Der niedrige Anteil Brünns an der universellen Berichterstattung im Vergleich mit Prag ist durch die unterschiedliche Stellung der beiden Städte gegeben. Brünn war keine Residenzstadt. Es war von Prager und Wiener Quellen abhängig. Das Nachrichtenpotential Brünns wurde darüber hinaus in Mähren durch Nachrichten aus Olmütz und schlesischen Städten gesenkt. Der thematische Umfang der Nachrichten wurde vor allem durch das Interesse für die Ereignisse in Ungarn und Polen beeinflusst. Sie vermissten den breiten europäischen Charakter. Im Brünn-Milieu setzte sich mehr der lokale und regionale Gesichtspunkt durch. Das Adel, die Hierarchie und die Städte bestellten Zeitungen aus Reichsstädten und besonders aus Wien. Der Brünn-Stadtrat bezog geschriebene Zeitungen schon am Ende des 16. Jahrhunderts, in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts ist das Interesse für Wiener Zeitungen belegt. Er bestellte sie bei seinem Agenten auf dem kaiserlichen Hof und in den 80er Jahren abonnierte er sie direkt beim Wiener Postamt. Die aktive Teilnahme Brünns an der Berichterstattung ist 1683 belegt, als die Türken Wien und Mähren gefährdeten. In diesem Zusammenhang widmet der Autor kritische

Aufmerksamkeit der Erwähnung über Brünner Blaettel in Breslauer Zeitung G. Jonischs. Die spätere Entstehung regionaler Zeitungen in Brünn ist nicht mit der Regionalisierung der Wiener Hofzeitungen verknüpft, sondern mit der Unterstützung der ökonomischen Entfaltung der Länder der Monarchie seitens des Wiener Hofes. *Návěstník* (Intelligenzblatt) als Periodikum sollte wirtschaftliche und vor allem Handelsinformationen vermitteln. Es erschien in Brünn ab 1755.

TOMÁŠ ČERNUŠÁK

DIE ÖKONOMISCHE SICHERUNG DER SPITALS DER BRÜNNER ELISABETHINERINNEN IM ERSTEN JAHRHUNDERT SEINER EXISTENZ

Im 18. Jahrhundert erschienen in der katholischen Kirche neue Gedankenströmungen, die zum Unterschied von der früheren Auffassung der „barocken“ Frömmigkeit als wesentliches Prinzip aktive Taten der Nächstenliebe durchsetzten. Dieser Auffassung, die auch in der habsburgischen Monarchie Eingang fand, trugen neue karitative Institutionen Rechnung, die sich systematisch der Krankenpflege widmeten. In der Stadt Brünn gehörte dazu auch das Elisabethinerinnenkloster, das durch Gräfin Elisabeth von Walldorf, geb. von Sinzendorf im Jahre 1750 gegründet wurde. Im Verlauf des ersten Jahrhunderts seiner Existenz gewann das Kloster und das davon getragene Spital zahlreiche Gönner. Dem entsprach auch die Tatsache, dass sich das Kloster ökonomisch auf mehrere charakteristische Einnahmenquellen stützte. Einerseits waren es individuelle Schenkungen, die von einzelnen Patienten, Spendern oder Geldsammlungen stammten. Eine andere Quelle stellten Einnahmen aus verschiedenen Stiftungen dar. Die dritte Quelle bildeten Naturalienspenden von verschiedenen Institutionen. Alle Quellen, die in Rechnungsbüchern des Klosters nachweisbar sind, sicherten eine relativ stabile Krankenpflege, der sich das Kloster im Geiste seiner Sendung widmete.

PETRA BERROVÁ

DIE DEMOGRAPHISCHE ENTWICKLUNG UND DIE SCHÄTZUNG DER ZAHL DER EINWOHNER DES BRÜNNER ST. PETER-PFARRBEZIRKS IM 18. JAHRHUNDERT

Der Artikel verfolgt die demographische Entwicklung der St. Peter-und-Paul-Pfarrgemeinde in Brünn in der Zeitspanne 1710–1799 und beruht auf Angaben, die durch Exzerptionen aus kirchlichen Matriken gewonnen wurden, die heute im Mährischen Landesarchiv aufbewahrt werden.

Am Anfang der verfolgten Periode ist in der St. Peter-und-Paul-Pfarrgemeinde eine günstige Populationsentwicklung zu beobachten. Darüber hinaus blieb Brünn der letzten Pestepidemie verschont, die in Mähren erst 1714 auftauchte. Der kurzfristige Anstieg der Verstorbenenzahlen im Brünner Pfarrbezirk erreichte 1720 die Grenze der Mortalitätskrise nicht und wurde wieder mit günstigen Populationsverhältnissen abgelöst. Ein leichter Wiederaufstieg der Mortalität wurde Anfang der 1730er Jahre verzeichnet, gleichzeitig mit einer mäßigen Senkung der Geburtenzahl. Die höhere Mortalität in der Zeitspanne 1731–1734 wurde durch die Grippeepidemie verursacht. Ein großer Anstieg der Zahl der Verstorbenen, überwiegend der Säuglinge, erfolgte im Jahre 1737. Die erhöhte Mortalität führte im Jahrzehnte 1730–1739 zum Populationsrückgang. Im Jahrzehnte 1740–1749, zur Zeit der österreichischen Erbschaftskriege (1740–1748), trugen Militärzüge während der Kriegereignisse zur Verbreitung von Epidemien und zum Nahrungsmittelmangel bei und aus diesen Gründen war der natürliche Rückgang der Population am größten in der ganzen verfolgten Periode. Zur Populationssenkung in der zweiten Hälfte des 1750er Jahre trug wesentlich der Siebenjährige Krieg (1756–1763) bei. Deutlicher kamen die Folgen des Kriegskonflikts im Jahre 1758 zum Ausdruck, als die Sterblichkeit in der Brünner Pfarrgemeinde das Niveau der Mortalitätskrise erreichte. Obwohl im Jahrzehnte 1750–1759 die natürliche Schwankung der Population der Brünner Pfarrgemeinde wesentlich durch den verlaufenden Kriegskonflikt beeinflusst wurde, kam es dank der hohen Natalität zu keinem Rückgang, sondern im Gegenteil zu einem hohen natürlichen Zuwachs. Während des Jahrzehnte 1760–1769 wurde nur im Jahre 1762 eine mäßige Sterblichkeitserhöhung verzeichnet, die wohl noch mit dem Siebenjährigen Krieg zusammenhing. Anfang der 1770er Jahre wurden tschechische Länder durch eine starke Missernte und folgliche Hungersnot heimgesucht. Im St. Peter-und-Paul-Pfarrbezirk erreichte die Hungersnot ihren Höhepunkt im Februar 1772. Zur Senkung der Population im Jahrzehnte 1770–1779 führte nicht nur die erhöhte Mortalität, sondern auch der zeitweilige Rückgang von

Eheschließungen und damit die niedrigere Zahl neugeborener Kinder. Die 1780er und teilweise auch 1790er Jahre waren eine Zeit des Populationsanstiegs. In der Zeitspanne 1780–1789 wurde gleichzeitig der größte natürliche Zuwachs verzeichnet, der nicht nur mit günstigen demographischen Verhältnissen im Pfarrbezirk, sondern auch mit seiner territorialen Erweiterung zusammenhing.

ROBERT JANÁS

DIE BRÜNNER MALEREI VON DEM OKTOBERDIPLOM BIS ZUR GRÜNDUNG DES MÄHRISCHEN KUNSTVEREINS (1860–1882)

Für die Entfaltung bildender Kunst in europäischen Städten waren im 19. Jahrhundert drei Grundbedingungen von Schlüsselbedeutung. Erstens die Existenz der Akademie der bildenden Künste, zweitens die Aktivität mindestens eines Kunstvereins und drittens die Organisation von Jahresausstellungen, die meistens durch den gegebenen Kunstverein veranstaltet wurden. In Brünn der 1860er und 1870er Jahre waren diese Bedingungen nicht erfüllt. Es gab keine Akademie der bildenden Künste. Im Jahre 1829 wurde zwar der Mährisch-schlesische Kunstverein gegründet, aber bereits 1841 ging er unter. Im Jahre 1871 entschieden sich bedeutende Brünnner Persönlichkeiten unter der Leitung des Bürgermeisters Christian d'Elvert, den Mährischen Kunstverein zu gründen, aber ihr Vorhaben wurde erst 1882 realisiert, wenn sich eine neue Generation mährischer Künstler durchzusetzen begann. Wegen der Abwesenheit des Kunstvereins wurde Brünn auch die Organisation der Jahresausstellungen vorenthalten. Einen gewissen Ersatz brachte der Mährische Gewerbeverein, der ab 1874 Jahresausstellungen bildender Künste organisierte, die jedoch vollwertige Ausstellungen der Kunstvereine nicht ersetzen konnten.

In den 1860er und 1870er Jahren machte Brünn eine massive städtebauliche Entwicklung durch, die zur Entstehung der Brünnner Ringstraße führte. Mit Rücksicht auf die Dominanz deutscher Liberale auf dem Brünnner Rathaus, die Abwesenheit der Herrscherhofs und des Adelsmäzenats wurde die Brünnner Ringstraße durch Neorenaissance-Architektur geprägt. Zum Unterschied von Wien fehlte hier der mit monarchistischen Idealen verknüpfte Barock. Eine verschwindend geringe Anwendung fand Neogotik. Der Bedarf an Kirchenneubauten in wachsenden Arbeitervorstädten wurde in Brünn durch die Existenz zahlreicher Klosterkirchen eliminiert, die zur Zeit josephinischer Reformen aufgehoben worden waren (Staré Brno, Královo Pole, Zábřovice). Im Milieu deutscher Liberale setzte sich die als kirchlicher Stil verstandene Neogotik nicht einmal in profanen Bauten durch. Das nüchterne Neorenaissance-Milieu bot den Malern keine Aufträge in Form monumentaler Innendekors und bot keinen Raum für die Entstehung des Phänomens, das in Wien die Makart-Ära verkörperte.

Unter dem Einfluss der oben erwähnten Tatsachen wiesen Brünnner Künstler der 1860er und 1870er Jahre nur regionales Niveau auf. Die dominante Stellung auf dem Gebiet der monumentalen Malerei hatte in jener Zeit Josef Zelený (1824–1886). Den

größten Ruhm erntete er als Autor von Altar- und historischen Bildern. In den 60er und 70er Jahren erfreute er sich vor allem in der Südhälfte Mährens in dieser Kategorie einer eindeutig dominanten Stellung. Das Hauptmotiv des Sakralschaffens Josef Zelenýs war die zyrillo-methodische Thematik, die im Zusammenhang mit dem Millennium der Ankunft mährischer Patrone in Mähren im Jahre 1863 hoch aktuell war. Neben der religiösen Bedeutung brachte das Millennium auch eine wesentliche Anregung zur Emanzipation des slawischen Ethnikums in Mähren. Josef Zelený schuf im Geiste des romantischen Historismus. Einen sichtbaren Einfluss übte auf ihn das Schaffen seines Professors an der Akademie der bildenden Künste Wien, Carl Rahl aus. Diese Auffassung erschien im mitteleuropäischen Kontext in einer Zeit, wo die bildende Szene durch die realistischere Konzeption des Historismus in der Auffassung Karl Theodor Pilotys und seiner Schüler beherrscht wurde, als Anachronismus. Nichtdestoweniger bestimmte sie noch in den 70er Jahren den Ton der Brünner Figuralmalerei. Der Einfluss Josef Zelenýs wurde dadurch gestärkt, dass er 1870 in Brünn eine private Malschule gründete und bis zum Lebensende leitete, in welcher Alfons Mucha und Luma Flesch-Brunningen ihre erste künstlerische Ausbildung erhielten.

Aus künstlerischem Gesichtspunkt ragte unter den Brünner Figuralmalern neben Zelený auch Carl Atzker (1833–1875) aus. Ähnlich wie weitere Brünner Maler dieser Generation malte er im Geiste der Wiener Produktion der 60er Jahre, die sich nach dem Vorbild Carl Rahls klassiszierender idealisierter Gestalttypen bediente. Großer Anerkennung erfreuten sich unter Brünner Figuralmalern auch Anton Mayssl (1826–1899), Franz Adolf Feilhammer (1817–1888) und Eduard Sykora (1835–1897), deren von dem später Biedermeier herausgehenden Werke das regionale Niveau erreichten. In den 70er Jahren etablierte sich hier der talentierte Emil Pirchan (1844–1928), der seine künstlerische Ausbildung im Kreis Rahls gewann, zu dessen letzten Schülern er gehörte, die mindestens am Anfang ihres Studiums an der Wiener Akademie Rahl persönlich kennenlernten.

Das dominante künstlerische Zentrum stellte für Brünn Wien dar. Ähnlich wie in der Architektur, wo sich Brünn auf die Wiener Neorenaissance orientierte, verfolgte es diese Trends auch in der Malerei. In der Makart-Ära am Ende der 1860er und in den 1870er Jahren inspirierten sich die Brünner Maler von Carl Rahl und seinen Nachfolgern, die im damaligen Wien eine entgegengesetzte und nicht dominante Richtung der Malerei repräsentierten, die sich wieder nach Makarts Tod durchsetzte. Für die Brünner Vorliebe in der Neorenaissance war typisch, dass sich die Vertreter der Rahlschen Richtung in Wien besser im Zusammenhang mit der Neorenaissance-Architektur Theofil Hansens durchsetzten.

In der Brünner Landschaftsmalerei der 1860er und 1870er Jahre überdauerte die Veduten-Tradition der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts. In ihrem Geiste richtete sich die Landschaftsmalerei von Eduard Sykora und Anton Mayssl. Eine bahnbrecherische Rolle in der Entwicklung der Landschaftsmalerei als der für Ölmalerei geeigneten „hohen Kunst“ spielte Josef Ledeli (1820–1884). Einen ähnlichen

Beitrag leistete auch Franz Adolf Feilhammer. Beide Künstler schufen im Geiste der konservativen romantischen Landschaftsmalerei, obwohl in der europäischen Kunst jener Zeit schon Freilichtmalerei dominierte. Der durch die Barbizonsche Landschaftsmalerei beeinflusste Plenairismus begann in Brünn in den 70er Jahren Josef Roller (1833–1893) durchzusetzen. Er entfaltete jedoch seine Freilichtmalerei nicht insofern, wie es seinem etwa jüngeren mährischen Landgenossen Eugen Jettel (1845–1901) gelang. Im Brünner Milieu bereitete er aber den Boden für den Antritt der neuen Generation mährischer Plenairisten vor, die sich ab den 80er Jahren im breiteren europäischen Maßstab durchsetzte. In der Brünner Figuralmalerei begann Josef Zelený in den 70er Jahren plenairistische Verfahren anzuwenden.

TOMÁŠ ZAPLETAL

GUSTAV WINTERHOLLER-DENKMAL

Gustav Winterholler-Denkmal im Brünner Park Koliště stellte eine bedeutende Sehenswürdigkeit der Stadt und ein den öffentlichen Raum gestaltendes Element der sog. Brünner Ringstraße dar. Das Denkmal zum Ehren des bedeutsamen und in seiner Zeit beliebten Bürgermeisters wurde dank der Sammlung Brünner Vereine und Bürger realisiert. Den Anstoß dazu gab das Brünner Magistrat, das auch während der bildhauerischen Gestaltung des Denkmals eine wichtige Rolle spielte. Sämtliche Vorbereitungs- und Realisationsarbeiten übernahm die deutsche Kommunität in Brünn und diese Tatsache hatte fatale Folgen für weitere Schicksale dieses Bildhauerwerkes. Die Realisation des Denkmals wurde 1894 dem aus Brünn stammenden Wiener Bildhauer Anton Brenek (1848–1908) anvertraut. In den 1890er Jahren stellte Brenek für die Brünner Eliten einen bewährten Künstler dar — er war Autor von bereits zwei bedeutenden Brünner Denkmälern, die durch ihre akademische Auffassung völlig dem damaligen Repräsentationsgeschmack entsprachen. Darüber hinaus war Anton Brenek ein etablierter, wenn auch durchschnittlicher Künstler in der Hauptstadt Wien, wo sein Schaffen in den Bereich der namhaften Gestalter der Wiener Ringstraße gezählt wurde. Gustav Winterholler-Denkmal stellte für Brenek eine wichtige bildhauerische Bestellung dar, die gleichzeitig sein Konvolut von drei Brünner Denkmälern abrundete, die alle im Park Koliště errichtet wurden und einen bedeutenden Komplex nicht nur im Rahmen Breneks Werks bildeten. Als ein künstlerisches Ganze gestalteten sie den Raum des öffentlichen Parks Koliště mit und in breiterer Auffassung repräsentierten sie die Werte und die Geschichte der Stadt. Da das Denkmal die deutsche Kultur und die deutsche Stadtverwaltung verkörperte, fiel es zur Zeit der ersten tschechoslowakischen Republik der gezielten Vernichtung zum Opfer. Bald nach der Entstehung des Protektorats Böhmen und Mähren setzte sich die deutsche Stadtverwaltung für seine Erneuerung ein. Nach der Befreiung von Brünn im Jahre 1945 wurde es endgültig beseitigt und seine Existenz kann nur noch anhand von Archivmaterialien und eines einzigen torsenhaften Überbleibsel seines bildhauerischen Dekors rekonstruiert werden — des beflügelten weiblichen Genius, mit welchem die Autoren des Monuments den Bemühungen des Bürgermeisters und der Stadt um die Ausbildung der Kinder und Jugendlichen Tribut zollten.

RADOVAN KOLBABA

**BESUCHE VON EDVARD BENEŠ IN BRÜNN AM 12.–16. MAI 1945
UND AM 9. JULI 1946**

Besuche von Edvard Beneš in Brünn in den Jahren 1945 und 1946 stellen zwar heute fast vergessene Episoden in der Stadtgeschichte dar, für damalige Brüänner handelte es sich aber um außerordentlich wichtige und freudige Ereignisse.

Am 12. – 16. Mai 1945 verweilte Edvard Beneš in Brünn auf seinem Weg aus dem Exil in die Hauptstadt des Tschechoslowakischen Staates – Prag. Bei seiner Ankunft wurde er von Tausenden Einwohnern begeistert begrüßt. In folgenden Tagen verweilte er in der Villa Stiassny und besuchte die mit dem unlängst beendeten Krieg verknüpften Stellen – ausgebombte Brüänner Stadtviertel und das Kaunitz-Studentenheim, wo Nazisten während des Krieges Gefangene festhielten und hrichteten. Der Krieg und sein Ende waren auch die Hauptthemen der Ansprachen, die im Zusammenhang mit dem Präsidentenbesuch ertönten.

Mehr als ein Jahr später besuchte Präsident Beneš zum zweitenmal Brünn. Zweimonatelange Vorbereitungen seines Besuchs am 9. Juli 1946 sicherten eine viel professionellere Organisation als während seines vorherigen Besuchs. Edvard Beneš besuchte Brünn im Rahmen seines Aufenthalts in Mähren, der zwischen dem 6. und 21. Juli 1946 stattfand. Zum zentralen Thema wurde der nachkriegszeitliche Industriebau, was nicht nur damalige Ansprachen belegen, sondern auch die Besuche des Präsidenten in zwei bedeutenden Brüänner Unternehmen und der Ausstellung des Landesinstituts für Studium und Planung.

Beide Besuche waren von Bedeutung für tschechoslowakische demokratische Kräfte, die in der volkstümlichen Unterstützung des Präsidenten Beneš und seiner Politik einen Triumph im verborgenen Kampf gegen Kommunisten und ihre eventuellen Bemühungen um die Machtübernahme im Staat sahen. Das Jahr 1948 zeigte jedoch, dass ihre Hoffnungen vergeblich waren.

MAREK ŮURČANSKÝ

**ZUR PERSONALSICHERUNG DES UNTERRICHTS AN JURISTISCHEN FAKULTÄTEN
IN DEN ERSTEN JAHREN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK.
EDITION VON DOKUMENTEN ZU VERHANDLUNGEN ÜBER DIE BERUFUNG
VON JAROSLAV KALLAB NACH PRAG IN DEN JAHREN 1922–1923**

Jaroslav Kallab (1879–1942) gehörte zu vornehmen Spezialisten für Strafrecht. Seine Karriere ist in erster Phase mit der juristischen Fakultät der tschechischen Karl-Ferdinands-Universität in Prag, ab 1919 dann mit der neu gegründeten Masaryk-Universität in Brünn verknüpft. Die Edition kartiert den erfolglosen Versuch aus den Jahren 1922–1923, Jaroslav Kallab wieder nach Prag zu berufen. Zwölf von fünfzehn abgedruckten Dokumenten sind Bestandteil der Kollektion privater Korrespondenz zwischen J. Kallab und dem Dekan der Prager juristischen Fakultät Karl Hermann-Otavský (1866–1939). Diese sind mit zwei Briefen J. Kallabs an seinen Kollegen Emil Svoboda (1878–1947) und einem Sitzungsprotokoll des Professorenkorps der Prager juristischen Fakultät ergänzt, das das negative Ergebnis der Causa Kallab festhielt.

Die herausgegebenen Dokumente spiegeln die Spannung wider, die in einigen Fällen zwischen Professoren der Fakultäten der Prager Universität und ihren Kollegen an den neu gegründeten Universitäten in Brünn und Bratislava herrschte. Manche von ihnen hielten ihre Betätigung außerhalb von Prag für provisorisch. Im Fall von Kallab handelte es sich neben der Professur des Strafrechts, wo er auf eine nicht allzu gefällige Stellung des Professors für dieses Fach, August Miřička (1863–1946) stoß, auch um die Professur der Rechtsphilosophie. Eine Rolle im Verlauf der Verhandlungen spielte auch die ablehnende Stellung J. Kallabs zum Gesetz zur Verteidigung der Republik, das nach dem Attentat auf den Minister Alois Rařín eine der meist diskutierten Fragen der ersten Monate des Jahres 1923 darstellte (eindeutiger Verteidiger des Gesetzes war u.a. A. Miřička). Diese Causa stellt einen Wendepunkt in Kallabs Leben dar; damals verknüpfte er seine Zukunft definitiv mit der Brünner Universität.

JINDŘICH CHATRNÝ — ZOJA MATULÍKOVÁ

**SCHLIESSET DIE AUGEN, ICH GEHE WEG, ODER ADIEU SAVOY
(EINIGE BEMERKUNGEN ZUR VERGANGENHEIT UND GEGENWART EINES
BERÜHMTEN CAFÉS)**

Am 26. Januar 1929 wurde in Brünn das Café Savoy feierlich eröffnet. Dieses Ereignis konnte der damaligen Presse nicht entgehen. Eines der Artikel, die über die Rekonstruktion der Räumlichkeiten des an der Ecke des Jakobsplatzes 1 und der Běhounská-Straße 9 situierten Cafés detailliert informierten, brachte die Zeitung Lidové noviny. Der Autor stellte den Lesern die innere Disposition des Lokals, seine rationelle und ökonomische Gestaltung, seine unikate Verknüpfung der auf mehreren Niveaus befindlichen Innenräume sowie die ganze Skala von betriebstechnischen Neuigkeiten vor, einschließlich der Anwendung von Edelmateriale (Travertin, Alabaster, Marmor). Kumpoštůs Café Savoy und das später errichtete Café Opera, beide auf spezifische Weise den sog. Raumplan Adolf Loos' reflektierend, gehörten gemeinsam mit dem ähnlichen Café Esplanade Wiesners, dem Café Zeman von Bohuslav Fuchs oder dem Café Era von Josef Kranz zu den vornehmen und exklusiven Lokalen in Brünn.

Die erhaltenen authentischen Dokumente machen uns mit einigen bisher unbekanntem Tatsachen bekannt, die mit der Realisation dieses unikaten Vorhabens mit mehrjähriger Beteiligung aller drei interessierten Parteien — der Baufirma Eduard Hlobil und besonders des Projektanten Jindřich Kumpoštů und des Bauherrn Jan Nekvapil — verknüpft waren, die mit häufigen Streiten und gegenseitigen Invektiven begleitet war und folglich mit zwei Gerichtsverfahren gekrönt wurde.

Der Architekt arbeitete an der Projektdokumentation des Auftrags kontinuierlich von Anfang 1927 bis Ende 1928. Die Baufirma nahm die Bauarbeiten im Objekt Ende November 1927 auf und zwecks der Objektivität der späteren Streite zwischen Jan Nekvapil und Jindřich Kumpoštů, bzw. Eduard Hlobil ist anzuführen, dass im Laufe der Bauarbeiten häufige Veränderungen der ursprünglichen bewilligten Projektdokumentation erfolgten, immer jedoch auf den Wunsch und mit der Zustimmung des Auftraggebers. Die Gesamtrechnung der Durchführungsfirma betrug 1 406 392,86 Kronen. Der Baumeister erhielt in Teilzahlungen während der Realisation 1 015 000 Kronen. Nach der Abrechnung sollte Hlobil die Nachzahlung von 401 392,85 Kronen einkassieren. Der oben genannte Preis bezog nur Forderungen ein, die Hlobil beantragte, und entsprach nicht dem Endpreis aller Bau- und Adaptationsarbeiten, Materiallieferungen und Innenausstattung (Möbel, Wohntextilien, Cafégeschirr, Kunstwerke u.a.).

Im März 1929 verfertigte Kumpošt eine umfangreiche Liste durchgeführter Arbeiten und schickte sie den Bauherren — dem Ehepaar Nekvapil, in welcher er einzelne, auf den Wunsch der Klienten durchgeführte Projektionsarbeiten beschrieb und die Endberechnung seiner Forderungen anführte. Im Verzeichnis listete er weitere, mit der Bestellung verknüpfte Leistungen auf, die mit dem Hausüberbau verknüpft worden waren, sowie anschließende Projektionsarbeiten, die immer ordentlich mit der Plandokumentation belegt waren. Nach der Berechnung des Architekten betrug die Gesamtkosten des Hausüberbaus und der Einrichtung des Cafés einschließlich der im Haus notwendigen Rekonstruktionen eine beträchtliche Summe, nämlich ca 4 458 250 Kronen. Für alle angeführten Arbeiten mit sämtlichen Ergänzungen und Leistungen, die den Rahmen der Bestellung übertrafen, berechnete der Projektant beim Endausgleich für sämtliche Leistungen einen Pauschalbetrag von 400 000 Kronen.

Wiederholte Verschiebungen der Zahlung Kumpošts Forderungen seitens des Bauherrn führten den Architekten zur Klageerhebung. Anfang April 1935 wurde die Klage gegen Božena und Jan Nekvapil erhoben, mehrere Gerichtsverhandlungen fanden statt, es wurden Expertisen beiderseits erarbeitet, Verhöre der Zeugen und weitere Prozessschritte vorgenommen. Die Gerichtsanaabasis wurde schließlich mit der gegenseitigen Verabredung aller beteiligten Akteure beendet. Auch der Baumeister Eduard Hlobil bekam — trotz wiederholter Urgegnen an das Ehepaar Nekvapil — sein Geld bis 1936 nicht. Anhand der erhaltenen Aufschlüsselung der bezahlten und unbezahlten Summen, die zum 27. März 1936 aktualisiert wurden, ergibt sich, dass die Schuld der Bauherren 253 180,65 Kronen ohne Zinsen betrug. Die oben erwähnten Streitigkeiten zwischen dem Projektanten Jindřich Kumpošt und dem Bauherrn Jan Nekvapil setzten fort. Keine zwei Monate nach der Unterzeichnung der „Erklärung über die Anerkennung und den Ausgleich finanzieller Forderungen“ hörte der Bauherr wieder auf, seine Schulden dem Architekten zu zahlen.

In folgenden Jahren setzte die gegenseitige Korrespondenz in Sachen unbezahlter Forderungen fort. Es war schon die Zeit des Endes der ersten Republik und der anschließenden deutschen Okkupation. In den ersten Jahren nach der Besetzung der Republik verschärfte sich die Beziehung zwischen dem Architekten und dem Bauherrn insofern, dass Jindřich Kumpošt eine neue Klage einreichte. Die im Januar 1941 begonnene Gerichtsverhandlung wurde später „auf unbestimmte Zeit vertagt“. Jan Nekvapil war bereits 1940 bemüht, die schwerwiegende finanzielle Situation durch den Verkauf des Hauses zu lösen, was ihm schließlich gelang. Am 2. Januar 1942 wurde die Eintragung in das Grundbuch zugunsten folgender Subjekte durchgeführt: Verein für chemische und metallurgische Produkte Prag und die Firma Biochema, Landwirtschaftliche chemische Werke AG, Mödritz, Brünn. Die unbezahlte Schuld des Bauherrn, im Grundbuch verbucht, bezahlte dem Architekten die kaufende Gesellschaft und Firma. Der Eintrag über den Ausgleich der Forderung des Baumeisters Eduard Hlobil ist im Grundbuch nicht belegt, er

erfolgte wohl nicht und auch in den untersuchten Archivquellen gibt es zu dieser Angelegenheit keine relevanten Dokumente.

“Schon bald! Freue dich, Brünn!” So lautete der Slogan auf Auslagen des Eckhauses Jakobsplatz 1 – Běhounská-Straße 9, der Ende 2009 auf die mit Freude erwartete Wiedergeburt des berühmten Cafés Savoy aufmerksam machte. Was spielte sich aber tatsächlich hinter der gefälligen Kampagne und schwarzen Plachen in Auslagen ab, die die Bautätigkeit im Interieur verbargen?

Im März 2008 reichte der Besitzer des Objekts der Abteilung für Denkmalpflege an dem Brüner Magistrat das Gesuch um eine verbindliche Stellungnahme zu Instandhaltungsarbeiten, bzw. Renovierung der Fassade ein, jedoch ohne entsprechende Projektdokumentation. Im Rahmen des Verwaltungsverfahrens wurde er über die Tatsache verständigt, dass Bauherrichtungen und Rekonstruktionen jedes Kulturdenkmals anhand des bewilligten Projekts der denkmalgerechten Renovierung erfolgen müssen mit allen Spezifiken und unter Berücksichtigung aller Bedingungen, die für die Renovierung von Kulturdenkmälern vorgeschrieben sind. Mit Rücksicht darauf, dass teilweise Bauherrichtungen im Objektinneren schon durchgeführt worden waren, wurde eine vorläufige denkmalgerechte Begutachtung des Baus vorgenommen, der aktuelle Stand konstatiert, eine orientierungsmäßige Untersuchung oberflächiger Herrichtungen des Interieurs und Exterieurs durchgeführt einschließlich der Dokumentation erhaltener authentischer Materialien usw. Anhand dieser Feststellungen wurde ein vorläufiger Plan der Restaurierung kunsthandwerklicher Oberflächen und Steinelemente erarbeitet, der als einer der Ausgangspunkte der Projektdokumentation der Renovierung dienen sollte.

Die Sachen gerieten aber in unerwarteten Schwung. In einer Rekordzeit wurden ohne Bewilligung Metallkonstruktionen der Fenster im ersten Stock entfernt und mit neuen ersetzt, die die ursprüngliche Profilation der Rahmen, ihre Oberflächenherrichtung und Öffnungsweise, bzw. ihr Ausziehen nicht respektierten. Es folgte die Beseitigung authentischer Auslagen im Erdgeschoss, die durch neue Fensterausfüllungen mit den oben angeführten Mängeln ersetzt wurden. Im Interieur wurden authentische Verputze mit unikater Oberflächenherrichtung, die aus einer Folie aus Aluminiumplättchen bestand, praktisch hundertprozentig entfernt und mit üblichem Stuckputz ersetzt. Diese Arbeiten verliefen ohne die Bewilligung der Denkmalpfleger. Im Rahmen der Erfüllung der Bedingungen der verbindlichen Stellungnahme sollte auch eine ergänzende restauratorische Untersuchung der Steinverkleidung des Objektparterres – einer der letzten erhaltenen authentischen Oberflächen durchgeführt werden. Es handelte sich um die Kombination heller Travertinflächen und der feinen Rosaabschattierung des amerikanischen Onyx, mit welchem der Haupteingang aus der Běhounská-Straße verkleidet war und dessen Schönheit mittels Unterbeleuchtung betont wurde. Gerade zu diesem Kontrast richtete sich eine der letzten Hoffnungen der Denkmalpfleger und Restauratoren, die sich anhand von Erfahrungen des großen visuellen Wandels dieser Materialien nach der Fachbehandlung bewusst waren. Aber auch diese letzte

erhaltene authentische Schicht blieb der Willkür und Gefühllosigkeit des Besitzers nicht verschont, der wohl in seiner Ignoranz, Hochmut oder Mangel an Vorstellungsvermögen in die Schönheit der restaurierten authentischen Oberfläche nicht glaubte und die sämtliche Steinverkleidung demontieren und ihre Tragkonstruktion entfernen ließ. Das ehemalige elegante Aussehen des Cafés Savoy wurde durch eine dumme, kitschige, ahistorische Farbigkeit der Hauptfassade abgelöst. Die meisten authentischen Elemente gingen verloren und der genius loci eines der prunkvollsten Cafés der Zwischenkriegszeit wurde in eine sterile Karikatur des pompösen Intérieurs mit Kompilation billiger Materialien und Imitationen einschließlich neuer, einschmeichelnder Dekorationen umgewandelt.

Die denkmalgerechte Renovierung der zwischenkriegszeitlichen Architektur stellt ein selbständiges Kapitel der heutigen Denkmalpflege dar. Die kulturelle Bedeutung der Architektur der klassischen Moderne geriet in der letzten Zeit stärker ins Bewusstsein der Öffentlichkeit dank der Eintragung einiger Bauten aus dieser Periode auf die UNESCO-Liste des Weltkulturerbes. Der historische Wert des Kulturdenkmals ist mit seiner materiellen Substanz untrennbar verknüpft. Gerade bei Bauten der klassischen Moderne ohne jedwede Verzierungen und Dekor, besitzen Materialien und Oberflächenherrichtungen eine außergewöhnliche Bedeutung. Die Stadt Brünn prunkt einer breiten Skala architektonischer Juwelen der klassischen Moderne und Realisationen der Architekten, die das typische funktionalistische Antlitz der Stadt in der Zwischenkriegszeit mitgestalteten. Zu nennen sind Architekten Adolf Loos, Bohuslav Fuchs, Ernst Wiesner, Otto Eisler, Jindřich Kumpošt, Josef Kranz, Jiří Kroha, Oskar Poříška, Josef Polášek, Jan Víšek, Mojmír Kyselka, die Brüder Kuba u.a. Aus diesem Grund wird ein solcher Nachdruck auf die Erhaltung der materiellen Wahrhaftigkeit und Integrität dieser Werke gelegt. Im Fall des Cafés Savoy wurde dieser Gedanke leider trotz außergewöhnlich günstigen Ausgangsmöglichkeiten nicht verwirklicht.

JAN BŘEČKA

DIE BEFREIUNG VON BRÜNN-KÖNIGSFELD IN TAGEBUCH-EINTRÄGEN

VON ANNA UND JIŘINA VODOVÁ AUS APRIL — MAI 1945

Der veröffentlichte Text enthält kommentierte Erinnerungen von Anna Vodová und deren Tochter Jiřina, die von den beiden Frauen in den letzten Wochen der Krieges und den ersten Tagen nach der Befreiung von Brünn aufgezeichnet wurden. Anna Vodová war die Gattin des bedeutsamen Sokol-Funktionärs Sylvestr Voda, den sie am Anfang des 20. Jahrhunderts kennengelernt und 1908 geheiratet hatte. Nach dem Umzug nach Brünn beteiligten sich die beiden aktiv an der Tätigkeit des Turnvereins Sokol. Nach dem Ausbruch des 1. Weltkrieges diente Sylvestr Voda in der k.k. Armee in Montenegro und Albanien, wo ihn Ende Oktober 1918 die Nachricht über den Zerfall Österreich-Ungarns und die Erklärung der Tschechoslowakischen Republik erreichte. Nach der Rückkehr nach Brünn nannte ihn die Oberkommandantur in Prag Befehlshaber der Brünner Garnison und in dieser Funktion blieb er bis zum 1. Juni 1919. Nach der Demobilisierung kehrte er zu seiner Familie zurück und siedelte sich auf die Dauer in der kleinen Villa in der Vrchlického-Straße (heute Vodova-Straße) Nr. 10 in Königsfeld an. Im Zivilleben wurde er Mitbesitzer eines Kommissionsgeschäfts für Zuckerausfuhr. Mit dem Heer war er aber weiterhin durch die Funktion des Vorsitzenden der Brünner Zweigstelle des Verbandes tschechoslowakischer Offiziere verknüpft, die er seit 1927 bekleidete. Als wahrer Patriot wurde Sylvestr Voda kurz nach der Okkupation von Böhmen und Mähren durch deutsche Truppen zum Mitglied der Widerstandsorganisation „Obrana národa“ (Verteidigung der Nation), wo er als Vermittler zwischen seinem Freund General Vojtěch Luža und dem damaligen Vorsitzenden der Protektoratsregierung General Alois Eliáš tätig war. Am 30. September 1941 wurde er verhaftet und im Januar 1943 durch das Volksgericht in Breslau zu drei Jahren Freiheitsentzug verurteilt. Nach Verbüßen der Strafe wurde er mit angegriffener Gesundheit im September 1944 freigelassen. Kurz nach seinem 65. Geburtstag erlag Sylvestr Voda am 11. Januar 1945 den Folgen nazistischer Gefangenschaft.

Anna Vodová musste sich mit dem Tod ihres geliebten Ehemanns abfinden, der bloß drei Monate und ein par Wochen vor der Befreiung Brünns starb. Nach Kriegsende nahm sie, obwohl im Ruhestand, wieder aktiv an der Tätigkeit des wiederbelebten Turnvereins Sokol teil. Sie trug schwer den Abgang ihrer Tochter Božena, die nach 1949 nach Schweden emigrierte. Eine unschätzbare Stütze und Gefährtin

wurde ihr in ihren letzten Lebensjahren ihre zweite Tochter Jiřina. Anna Vodová starb in Brünn am 4. September 1957 im Alter von 79 Jahren.

Während des Aufenthalts im Kurort Poděbrady im Juni 1959 trug sie ihre Manuskriptaufzeichnungen und jene ihrer Tochter zusammen, in welchen die beiden die letzten Monate der deutschen Okkupation Brünns und die ersten Wochen nach der Befreiung festgehalten hatten (ungefähr vom 11. April bis zum 27. Mai 1945) und schrieb sie in geschlossener Form eines Tagebuchs um. Diese Erinnerungen runden plastisch die Atmosphäre von April und Mai 1945 ab und ergänzen das Mosaik des Endes des 2. Weltkrieges in der südmährischen Metropole.

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Petra Berrová, Ph.D.

Ke Třem křížům 13, Velké Meziříčí; pjbr@seznam.cz

PhDr. Jan Břečka

Moravské zemské muzeum, Brno, Kapucínské náměstí 8, Brno; jbrecka@mzm.cz

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D.

Moravský zemský archiv v Brně, Palachovo náměstí 1, Brno; cernusak@mza.cz

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.

Ústav dějin UK a Archiv UK, Ovocný trh 5, Praha 1;
marek.durcansky@ruk.cuni.cz

Mgr. Jindřich Chatrný

Muzeum města Brna, Špilberk 1, Brno; chatrny@spilberk.cz

Mgr. Robert Janás, Ph.D.

Herčíkova 4, Brno; rjanas@centrum.cz

PhDr. Hana Jordánková

Statutární město Brno – Archiv města Brna, Přední 2, Brno;
jordankova.hana@brno.cz

Mgr. Radovan Kolbaba

Výstavní 11, Brno; RKolbaba@centrum.cz

PhDr. Irena Loskotová

Ústav archeologie a muezologie FF MU, Arné Nováka 1, Brno;
irena@phil.muni.cz

PhDr. Karel Severin

S:Lukas s.r.o., Kapucínské náměstí 5, Brno; brno@slukas.cz

PhDr. Zbyněk Sviták, CSc.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Arné Nováka 1, Brno;
svitak@phil.muni.cz

PhDr. Zdeněk Šimeček

Fišova 16, Brno

Bc. et Bc. Tomáš Zapletal

Moravská galerie, Husova 18, Brno; tomas.zapletal@moravska-galerie.cz

---

FORMA ODEVZDÁNÍ PŘÍSPĚVKŮ DO SBORNÍKU BRNO V MINULOSTI A DNES

---

1) TERMÍNY

Ohlášení příspěvku nejpozději do konce května každého roku, odevzdání příspěvku do konce září každého roku.

2) PŘÍSPĚVKY

Do oddílu mohou být zařazeny:

- a) Články, studie v rozsahu 5–30 stran.
- b) Materiály a edice do 35 stran.

Rozsáhlejší texty otiskujeme ve sborníku výjimečně; je lépe kontaktovat redakci a domluvit se na jiné formě vydání, například supplementu. Podle rozhodnutí redakční rady budou všechny texty honorovány nejvýše do počtu 35 tiskových stran.

3) FORMÁT TEXTU

Texty prosím odevzdávejte v elektronické formě, a to ve formátu *rtf* nebo *doc*. Zastaralý formát T602 akceptovat nelze. Pro psaní můžete použít například komerční program Microsoft Word nebo kancelářský balík OpenOffice.org, který je nabízen ke stažení zdarma a v češtině na adrese <http://www.openoffice.cz/>. Pro psaní používejte výchozí nastavení textového editoru. (Pro starší verze aplikace Microsoft Word i pro OpenOffice.org to je obvykle písmo Times New Roman, 12 bodů; pro Word 2007 písmo Calibri, 11 bodů.) Pokud odsazujete první řádek odstavce, nikdy tak nečiňte mezerníkem. Tuto funkci nastavte ve formátování odstavce. Nedělte slova ručně ani automaticky, nezadávejte ručně ani konce řádků v souvislém textu odstavce (klávesou Enter). V textu vyznačujte pouze kurzivou, ne tučným řezem, verzálkami ani proložením znaků. Texty a tabulky dodávejte zvlášť. Máte-li grafy a tabulky ve formátu *xls* (Microsoft Excel), předejte nám je v něm. Budou-li vloženy v textu, naznačte jejich umístění.

4) POZNÁMKY

Poznámky pod čarou upravujte pomocí automatického formátování ve své textové aplikaci (již není třeba je oddělovat do jiného souboru nebo za text). Nevkládejte je do závorek ani jiných znaků uvnitř textu. Pro úpravu bibliografie a poznámek striktně použijte úzus BMD.

5) SEZNAM LITERATURY

Vyvarujte se seznamu literatury na závěr příspěvku; literaturu uvádějte pomocí bibliografických odkazů v poznámkovém aparátu. Při citacích archivních pramenů si zjistěte přesné názvy archivů a fondů, uvádějte inv. č.

6) PŘÍLOHY

Obrázky nikdy nevkładejte přímo do dokumentu s textem, dodávejte je zvlášt. Přílohy mohou být černobílé i barevné a může se jednat také o plány či mapy velkého formátu. Je třeba uvést jejich seznam s přesnými citacemi, a to včetně jejich původu, autora či uložení. Přílohy dodávejte jako fotografie, diapozitivy, případně v digitální podobě. Bitmapové soubory (obrázky) přijímáme pouze ve formátech *tif* a *eps*, v krajním případě *jpg*. Dodáváte-li reprodukce ve formátu *jpg*, který užívá takzvanou ztrátovou kompresi, nenastavujte kvalitu na nižší než 9. Reprodukce na půlstranu musí mít menší ze dvou rozměrů výška × šířka minimálně 800 pixelů (obrazových bodů), menší obrázky nelze pro tisk použít. Barevné předlohy skenujte 1 : 1 v rozlišení minimálně 300 DPI, obrázky ve stupních šedé minimálně 600 DPI a pérovky (černá a bílá) minimálně 800 DPI. Vektorové soubory (kresby) přijímáme pouze ve formátech *eps* a *ai*. Nevhodné pro skenování jsou předlohy z knih, novin a časopisů, protože obsahují tiskový rastr. Xeroxové kopie ani výtisky z inkoustové nebo laserové tiskárny nepřijímáme.

7) RESUMÉ, ABSTRAKT, KLÍČOVÁ SLOVA

Rozsah resumé maximálně 2400 znaků (vč. mezer) českého textu, který přeložíme. Je možno odevzdat již hotový německý překlad. Abstrakt v rozsahu do 400 znaků a klíčová slova, jež nesmí přesáhnout 150 znaků, je možno odevzdat již v anglické verzi.

8) PŘEDÁNÍ

Příspěvky zašlete nebo nejlépe osobně přineste do Archivu města Brna (Přední 2, 618 00 Brno-Černovice) nebo zašlete na e-mailovou adresu: cervena.radana@brno.cz. Digitální přílohy dodejte na CD nebo DVD. Diskety redakce nepřijímá. K médiu přiložte také kontaktní adresu včetně e-mailu a telefonu.

POKYNY PRO ZANÁŠENÍ KOREKTUR

Hrubou sazbu k autorské korektuře obdržíte ve formátu PDF. Tento soubor slouží ke kontrole správnosti vložených textů, obrázků a jejich popisek a případnému

vyznačení nedostatků vzniklých při sazbě publikace. Není určen k zanášení změn obsahového rázu (nový text nebo reprodukce). Prosíme, abyste korektury nezasílali v textových souborech ani v těle e-mailu, ale používali důsledně základní korektorské nástroje v programu Adobe Reader. Nejprve zkontrolujte, zda máte aktuální verzi této aplikace. Pokud ne, stáhněte si program v české verzi z adresy <http://www.adobe.com/cz/products/reader/>.

V okamžiku, kdy chcete opravit některou pasáž svého článku, kurzorem pro výběr textu označte chybné slovo nebo odstavec, klikněte pravým tlačítkem myši a zvolte *Nahradit text*. Do bubliny, která se objeví, napište správné slovo či větší větný celek. Svůj náhradní text můžete posléze zobrazit najetím kurzoru na opravenou pasáž a editovat dvojklikem na ni. Máte-li k označenému textu faktickou připomínku, postupujte stejně, jen po kliknutí pravým tlačítkem zvolte *Přidat k textu lístek s poznámkou* a do bubliny připomínku vepište. Chcete-li přeškrtnout část, která do sazby nepatří, zvolte *Přeškrtnout text*.

Pro poznámky k obrazovým reprodukcím a komentáře zcela obecného rázu používejte takzvaný Lístek s poznámkami. Na požadovaném místě v dokumentu klikněte pravým tlačítkem myši a vyberte *Přidat lístek s poznámkou*. Do bubliny napište text, soubor uložte a zašlete nazpět redakci.

DALŠÍ POKYNY K ÚPRAVĚ TEXTU

1) ZKRATKY

Používejte pouze u dostatečně vžitých výrazů (*aj.*, *apod.*, *atd.*, *RNDr.*, ...), zakončujte je tečkou. Nekraťte v textu slova jako: *například* — *např.*, *respektive* — *resp.*, *mimo jiné* — *mj.* a podobná. Neužívejte ani zkratku *pozn.*, nejedná-li se o část bibliografického údaje — rozepisujte slovo *poznámka*. Pozor, slovo *viz* není zkratka (není proto ukončeno tečkou), ale imperativ slovesa vidět. Dnešní pravidla umožňují použití tvaru *viz poznámka* i *viz poznámku*, ale první z tvarů je přece jen vhodnější.

2) V CITACÍCH UŽÍVEJTE ZKRATEK

Například *rkp. č.*, *rkps. č.* (při plurálu), *inv. č.*, *č. p.*, *č. j.*, *sign.* a podobně.

3) INICIÁLY KŘESTNÍCH JMEN

Mezi písmeny uvádějte mezery (například *F. X. Šalda*).

4) ČÍSELNÉ ÚDAJE

Nižší údaje (do sta) vždy vyjadřujte slovně. Výjimku tvoří pouze letopočty, data a spojení čísel se zkratkami (*40 mm*). Číslice a pomlčka ve smyslu rozsahu nejsou odděleny mezerami (*2–3 osoby*). U tisícových a vyšších údajů je obvyklá forma *1 000*, tedy s mezerou, nikoliv však s tečkou, jak je obvyklé u angloamerické sazby. Oddělení tisícových řádů neplatí pro zápis signatur a letopočtů.

5) DATA

Pište vždy arabskou číslicí. Letopočet nezkracujte na poslední dvojčíslí (chybně: 1977–83), ale vždy jej vypisujte celý (1977–1983). Mezi letopočty a pomlčkou nedělejte mezery. V případě plně uvedených dat (i s uvedením dne a měsíce) máte k dispozici dvě varianty:

- a) Číselné vyjádření s mezerami: 12. 1. 1918.
- b) Kombinované vyjádření s mezerami: 12. ledna 1918.

6) DATUM NAROZENÍ A ÚMRTÍ

Před datum narození pište hvězdičku *, před datum úmrtí křížek † (ALT+0134), například * 12. 1. 1918, † 23. 12. 1978. Mezi znakem a datem se píše mezera.

7) ČASOVÉ ÚDAJE

Hodiny a minuty jsou od sebe odděleny tečkou, minuty a sekundy dvojtečkou: 12.05:58. U sportovních výkonů lze zapsat také setiny sekundy, a to následovně: 15.27:30,55.

8) PENĚŽNÍ HODNOTY

Peněžní částka se vyjadřuje číselně s uvedením měny, pokud jde o moderní měnu, pak s čárkou a pomlčkou a uvedením zkratky měny (12 Kč nebo Kč 12,– nebo Kč 12,50).

9) SLOŽENÉ VÝRAZY SE SPOJOVNÍKEM (ALT+0173)

V těsně spojených výrazech se užívá bez mezer (česko-anglický slovník, mám-li, Brno-Město), je třeba neplést si jej s pomlčkou. Spojovník se nachází na klávesnici úplně vpravo, nad znaménkem plus.

10) POMLČKA (ALT+0150)

Nezaměňujte se spojovníkem, zapisujte patřičnou kombinaci kláves. Pomlčka ve smyslu přestávky v řeči se odděluje z obou stran mezerou. Interpunkce se sází hned za pomlčku bez mezery: *Dvě postele — osm osob — dál už nic —!* Pomlčka ve smyslu rozsahu (od do) se mezerami neodděluje: 18.00–22.00.

11) UVOZOVKY

Uvozovky patří těsně k výrazu, k němuž se vztahují. V češtině užíváme dvojité spodní otevírací uvozovky „ (ALT+0132) a dvojité horní uzavírací uvozovky “ (ALT+0147). Existuje pro ně mnemotechnická pomůcka — 99 a 66 (podle jejich tvaru u serifových [patkových] písem). U výrazů uvozovaných uvnitř textu, který už sám v uvozovkách je, použijte jednoduchou spodní otevírací uvozovku , (ALT+0130) a jednoduchou horní uzavírací uvozovku ‘ (ALT+0145).

12) APOSTROF

Apostrof se obvykle užívá při odsunutí některé hlásky (*d'Elvert, pad'*). Nezapisuje se znakem pro čárku nad písmenem, ale speciální kombinací kláves (ALT+0146).

13) ZÁVORKY

K výrazu se připojují bez mezer. Kulaté závorky se používají v textu, hranaté pro uvádění příloh v textu. Hranaté závorky samozřejmě užívejte v edici — při vkládání edičních poznámek do editovaného textu (ALT+CTRL+F a ALT+CTRL+G). Dáváte-li do závorky celou větu, je nutno ji uvnitř závorek ukončit tečkou. Je-li v závorce pouze část věty nebo poznámka, pak ne. Tečky, čárky a další interpunkční znaménka se v takovém případě nacházejí až za závorkou.

14) OSTATNÍ INTERPUNKČNÍ ZNAMÉNKA

Sází se zpravidla těsně za poslední písmeno slova, za nimi se píše mezera (výjimku tvoří časové údaje a funkce desetinné čárky).

15) PARAGRAF

Paragraf se od čísla odděluje mezerou.

16) ZNAČKA PRO PROCENTA A PROMILE (ALT+0137)

Ve spojení s číslem je mezi číselným údajem a značkou mezera.

FORMA BIBLIOGRAFICKÝCH ZÁZNAMŮ PRO POZNÁMKOVÝ APARÁT SBORNÍKU BRNO V MINULOSTI A DNES

LITERATURA

V odkazech na literární prameny dodržujte toto pořadí údajů:

- *Monografie*: Jméno autora (v pořadí: příjmení, křestní jméno) — spoluautoři: *Název. Podnázev* (kurzivou). Místo vydání a rok vydání, rozmezí stran.
- *Stat' ze sborníku*: Autor stati (viz výše): *Název. Podnázev*. In: Titul. Podtitul sborníku. Ed. Jméno a příjmení editora. Místo vydání a rok vydání, rozmezí stran.
- *Stat' z časopisu*: Autor stati (viz výše): *Název. Podnázev*. Název časopisu a ročník, rok, (číslo pokud nutno), rozmezí stran.
- *Stat' z denního tisku*: Autor stati či šifra autora (viz výše): *Název. Podnázev*. Název novin, ročník, číslo, přesné datum, rozmezí stran.

Vzory

- *Monografie*: Kudrna, Jaroslav: *Materiály k německým dějinám*. Brno 1987, s. 107.
- *Studie v časopise*: Jordánková, Hana — Sulitková, Ludmila: *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 113, 1994, s. 235–260.
V případě průběžného stránkování v rámci jednoho ročníku netřeba uvádět číslo časopisu, jinak podle vzoru: ČMM 113, 1994, č. 2, s. 235–260.
- *Příspěvek ve sborníku*: Altman, Karel: *Hostinský — Příklad Josefa a Ladislava Orátorů*. In: Člověk na Moravě v první polovině 20. století. Eds. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř, Libor Vykoupil. Brno 2006, s. 120–132.
Altman, Karel: *Hostinský — Příklad Josefa Stopky*. In: Člověk na Moravě v 19. století. Eds. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř. Brno 2004, s. 125–142.

- *Příspěvek v periodickém sborníku, sérii: Kordiovský, Emil: Periodika jihomoravských archivů.* In: Kulturní periodika na Moravě. XXIV. Mikulovské sympozium 1996. Mikulov 1997, s. 53–59.
- *Citace celého sborníku či monografie s redaktory: Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky.* Eds. Jana Pospíšilová, Jana Nosková. Brno 2006.
Dějiny města Brna 1. Red. Jaroslav Dřímál, Václav Peša. Brno 1969.
- *Příspěvek v denním tisku: Ve čtvrtek dne 29. července.* Moravská orlice, roč. 15, č. 173, 1. 8. 1886, s. 2–3.
- *Při opakování autora (u jeho další publikace):* Flodrová, M.: *K historii brněnských lékáren v pobělohorském 17. století.* Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 311–356.
- *Při opakování díla* název díla zkracujeme na první podstatné jméno v názvu. V případě jeho shody ve dvou nebo více případech ponecháme název v délce potřebné pro jasné odlišení.
Kudrna, J.: *Materiály*, s. 108. Jordánková, H. — Sulitková, L.: *Předbělohorské soudy*, s. 36. Mlynářík, J.: *Fušování*, s. 10. Altman, K.: *Hostinský — Příklad Josefa a Ladislava Orátora*, s. 135.
- *Při těsně následujícím opakování autora:* Týž: *Hostinský — Příklad Josefa Stopky*, s. 141.
- *Při těsně následujícím opakování autora i díla:* Tamtéž, s. 85–86.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENY

- *Archivní fondy a sbírky.* Dodržujte toto pořadí údajů: název archivu a jeho umístění (při opakovaném odkazu jen jeho vžitá zkratka), značka a název fondu (sbírky), inventární číslo (inv. č.), signatura (sign.), číslo kartonu (kart.) nebo knihy, Název inventární jednotky a její časový rozsah nebo u novodobého materiálu popis dokumentu. V České republice neexistuje inv. jednotka bez názvu a časového rozsahu, pro případ reinventarizací je proto nutno uvádět i název!

Vzory

Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond B 280 Zemský národní výbor Brno. Prezidium (dále jen B 280P), inv. č. 6, sign. III/1, kart. 353, f. 83, Zpravodajské hlášení SNB z 29. 3. 1947.

Archiv města Brna (dále jen AMB), fond A 1/3 Archiv města Brna — Sběrka rukopisů a úředních knih (dále jen A 1/3), rkp. č. 3, f. 1r–2v.

- *Při opakovaném výskytu archivu nebo fondu:* AMB, fond A 1/3, rkp. č. 3, f. 2v–4r.
- *Při bezprostředně následujícím opakování archivu i fondu:* Tamtéž, rkp. č. 24, Název nebo popis, f. 5r–10r.
- *Při bezprostředně následujícím opakování archivu:* Tamtéž, fond B 1/11, inv. č. 56, kart. 5, f. 36, Záznam o jednání předsednictva 5. 5. 1948.

PUBLIKOVANÉ PRAMENY

Při citování edic platí zásady platné pro citování literatury, dodržuje se znění údajů uvedené na titulu a uvádějí se také čísla dokumentu. Při opakovaném výskytu se užívá zavedených zkratk. Při citacích úvodních textů nebo odborných studií, které jsou publikovány v edici, se postupuje jako při citaci stati publikované ve sborníku. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB) V-2. Edd. Jindřich Šebánek et Šáša Dušková. Praegae 1981, s. 181–182, č. 591.

- *Při opakování pouze: CDB V-2, s. 182, č. 592.*

CITACE INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

Internetové zdroje citujeme uvedením oficiálního (nezkráceného) názvu dané stránky, jenž je napsán na nejvrchnější modré liště stránky prohlížeče, dále uvádíme přístup ke zdroji a datum citace, které dokumentuje z jaké verze bylo citováno (cit. 2006-02-10 nebo citováno 10. února 2006) Milan Kundera — Wikipedie otevřená encyklopedie, dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Kundera, cit. 2006-02-10.

CITACE INFORMACÍ ZÍSKANÝCH OSOBNÍM KONTAKTEM

Personální informace zjištěné osobním kontaktem (telefonicky, e-mailem, osobně) Materiály se soukromých zdrojů citujeme jako: Soukromý archiv autora. Pokud jde o nepublikovaný výzkum pak píšeme: Nepublikovaný výzkum autora.

Vzor

Osobní sdělení Josefa Nováka, bývalého poslance městského národního výboru.

OBECNÉ POKYNY

- *U místa vydání* respektujte původní znění uvedené na titulu:
Správně: Praegae, Prag, Paris, Wien *Chybně:* Praha, Paříž, Vídeň
- Pokud není uvedeno *místo vydání*, uvádějte: s. l.; pokud není uvedeno *datum vydání*: s. d.
- V případě *vícetvázkových děl* nebo sérií uvádějte relevantní údaje přesně podle titulního listu, naopak ročník, respektive číslo u časopisu vždy arabskou číslicí:
Správně: Časopis Matice moravské 121, 2002, s. 121–122.
Chybně: Časopis Matice moravské CXXI, 2002, s. 121–122.
Správně: Bělina, Pavel — Kaše, Jiří — Kučera, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české. Svazek X. 1740–1792.* Praha — Litomyšl 2001.
Chybně: Bělina, Pavel — Kaše, Jiří — Kučera, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. 10. 1740–1792.* Praha — Litomyšl 2001, s. 123.

Chybně: Bělina, Pavel — Kaše, Jiří — Kučera, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české X, 1740–1792*. Praha — Litomyšl 2001, s. 123.

Správně: [...] In: *Kulturní periodika na Moravě. XXIV. Mikulovské sympozium 1996*. Mikulov 1997, s. 110–120.

Chybně: [...] In: *Mikulovské sympozium XXIV /1996*. Mikulov 1997, s. 110–120.

- Při označení editorů, respektive redaktorů se obecně užívá zkratka ed./edd., red. nebo se respektuje originální znění (Hg., Hrsg., Eds., apod.)
- Možnost používat zkratky nn, passim, srov.

BAREVNÉ PŘÍLOHY

---

84 Situace v prostoru Červeného kopce v letech 1860–1870. Na této i dalších mapách je pro orientaci zvýrazněn vrchol Červeného kopce.

- B2** Plán J. A. Kržoupala z doby kolem roku 1752 se zakreslením mýta, kostela sv. Václava, popraviště a rozvětvení silnic k Jihlavě a Třebíči.

- B3** Plán J. Anneise a J. Zehentnera z let poblíž roku 1780 je ve směru světových stran situován obráceně.

84 Franz Richter, Pohled na Brno z Červeného kopce od Jihlavské silnice, 1828.

85 Základní mapa České republiky v měřítku 1 : 10 000.

- 86** Výřez z pohledu na Brno v době švédského obležení 1645–1646 (Hieronymus Benno Bayer — Hans Jörg Zeisser) s vyznačením lokalizovatelných nálezů kachlů s delfíny a původní polohy portálu. 1 Husova ulice 15; 2 Dominikánská ulice 15; 3 Dominikánská ulice 9/ Starobrněnská ulice 8; 4 Mečová ulice 2/ Panská ulice 15; 5 náměstí Svobody 18; 6 Zelný trh 4 (Reduta); 7 Kapucinské náměstí 5; 8 Radnická ulice 9; 9 Panská ulice 6, 8.

- 87** Renesanční portál s delfíny (detail 11b), původně Brno, Radnická ulice 9, 1589.

- 88** Fragment římsy s delfíny patrně ze sálu paláce Matyáše Korvína, Buda, druhá polovina 15. století.

- 89** Římsový kachel z krakowského Wawelu, druhá čtvrtina 16. století.

B10 Josef Zelený, *Sv. Cyril a Metoděj*, 1863, olej, plátno.

B11 Josef Zelený, *Vlastní podobizna*, 1863, 124 × 95 cm, olej, plátno.

B12 Anton Mayssl, *Městská stráž u kostela sv. Mikuláše na náměstí Svobody v Brně*, kolem 1850, 244 × 300 mm, akvarel, papír.

813 Franz Adolf Feilhammer, *Baron Trenck*, 1880, 210 × 95 cm, olej, plátno.

B14 Eduard Sykora, *Malíř v lese*, 1879, 36 × 27 cm, olej, lepenka.

B15 Eduard Sykora, *Macocha*, 80. léta 19. století, 50,5 × 35 cm, olej, plátno.

B16 Carl Atzker, *Dívka s růží*, kolem 1870, 68 × 54 cm, olej, plátno.

B17 Návrh kašny firmy A. M. Beschorner k výročí desetiletého úřadování starosty Gustava Winterhollera. Jedná se o model, který pro nesouhlas starosty nebyl realizován. Nedatováno, [1890].

B18 Anton Brenek: Model prvního návrhu pomníku starosty Gustava Winterhollera. Nedaťováno, [1894].

B19 Anton Brenek: Model druhého návrhu pomníku starosty Gustava Winterhollera. Fotografie zachycuje voskový model druhé, rozšířené varianty. Nedaťováno, [1894].

B20 Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Portrétní fotografie Gustava Winterhollera z doby zastávání úřadu starosty (1880–1894). Nedatováno.

B21 Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail Winterhollerovy busty z fotografie voskového modelu. Zachycuje první verzi návrhu pomníku. Nedatováno, [1894].

B22 Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail Winterhollerovy mramorové busty z pomníku na Kolišti. Nedatováno, pravděpodobně z doby krátce po vztyčení pomníku.

B23 Srovnání Winterhollerovy portrétní fotografie s Brenekovými bustami. Detail bronzové busty určené a původně umístěné v Městském divadle. Fotografie zachycuje její osazení na obnoveném Winterhollerově pomníku na Kolišti. Nedatováno, [1940].

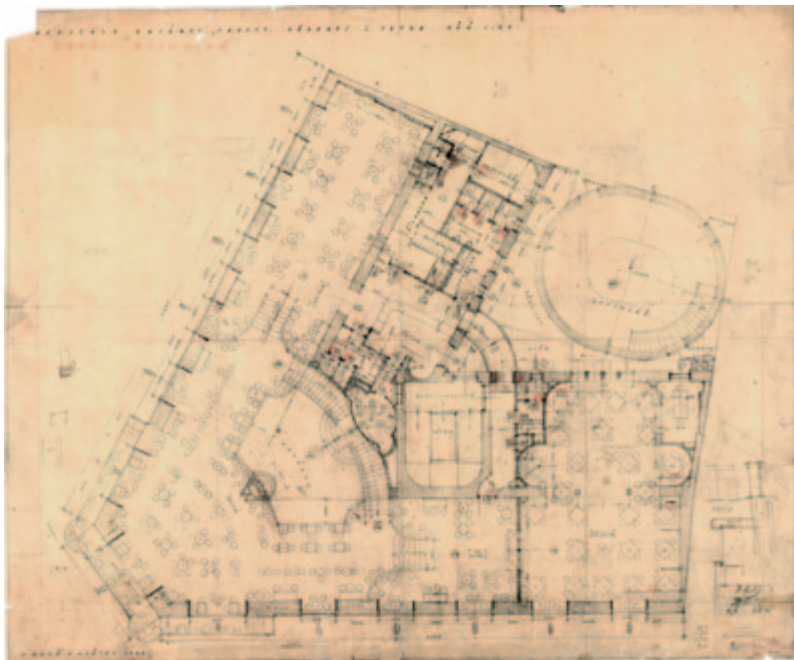
- B26** Pohled na Koliště s Německým domem a kostelem sv. Tomáše. Datováno před rokem 1905. Mezi stromy parku je ve spodní části pohledu patrná mramorová busta Winterhollerova pomníku. Na pohlednici je chybně uvedeno „Pohled na Terezíno koliště“, jedná se však o Koliště Františkovo.

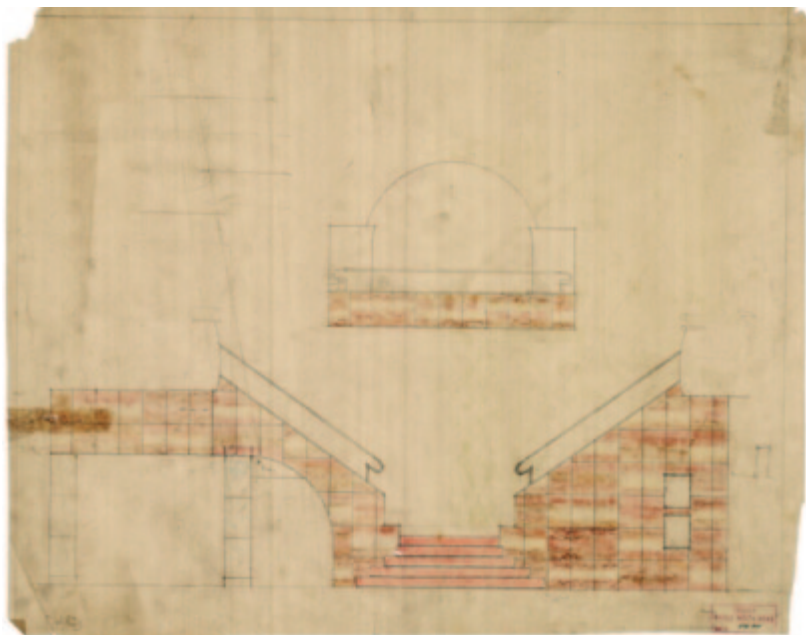
- B27** Anton Brenek: Socha z pomníku císaře Josefa II. před Německým domem v Brně. Fotografie zachycuje její současné umístění v areálu Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích.

- B28** Anton Brenek: Socha pomníku císaře Josefa II. v Novém Jičíně.

B29 Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, půdorys I. patra, 2. května 1928.

B30 Jindřich Kumpošt, adaptace domu Jana Nekvapila — kavárna Savoy, pohled na hlavní schodiště s balkonem pro hudebníky, nedatováno.

*na výřez
potřebí dle návrhu*

N Á B Y T E K

LOŽNICE   KUCHYNĚ
JÍDELNÝ   PRACOVNÝ
ZARÍŽOVÁNÍ OBCHODŮ   PRÁČE DEKORAČNÍ
A KANCELÁŘÍ   PORTÁLY

STAVĚBNÍ A STROJNÍ STOLARSTVÍ
FRANT. HÁJEK • LAD. KREJČÍ
BRNO, CEJL 62
TELEFON 225-IV   Provádíme veškeré práce přesně dle architek. návrhů   TELEFON 225-IV

BRNO, dne 30 srpna 1929

R O Z P O Č E T

pro pana Jana Nekvapila, kavárníka v Brně Běhounská ulce

Zařízení a postavení kompletního otáčivého ~~zavěťří~~ **zavěťří** provedeného přesně dle detailního nákresů stvrdeho dřeva s nátěrem barvy tmavozelené, včetně veškeré železné armatury a kování se skleněnými tyčovými madlami v mosazných poniklovaných objímkách křídla opatřená pleťným páskem pro zamezení proudění v zduchu u podlahy pak opatřené kartáčkem. Křídla zasklená sklem polozrcadlovým do lišt. Celá konstrukce zavěťří jest natřena tmavozeleně dvoji fermezový nátěr a jeden nátěr kočárovým lakem tvrdým. Železná konstrukce rovněž s uvedeným nátěrem. Za kompletní prvotřídní provedení zavěťří i s postavením na místě

za paušál   16.200.-Kč

F. HÁJEK • L. KREJČÍ
nábytkové a strojívní stolarství
BRNO - CEJL 62
F. Hájek a Lad. Krejčí

831 Firma Hájek a Krejčí, Brno, 30. srpna 1929.

B32 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — přízemí, po 1929.

B33 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny — I. patro, po 1929.

834 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny – I. patro, po 1929.

835 Jindřich Kumpošt, kavárna Jana Nekvapila Savoy, interiér kavárny – I. patro, po 1929.

836 Kavárna Savoy, „Již brzy!!! Těš se Brno“, 2008.

▼37 Kavárna Savoy, pod pečlivě zaplachtovaným lešením, 2008.

▼38 Kavárna Savoy, věrná rekonstrukce původního stavu?, 2009.

B39 Kavárna Savoy, stávající stav interiéru, 2009.

23

BRNO V MINULOSTI A DNES

PŘÍSPĚVKY K DĚJINÁM A VÝSTAVĚ BRNA

Sborník v roce 2010 vydalo statutární město Brno,
Archiv města Brna (Přední 2, 618 00 Brno, amb@brno.cz)
Odpovědný redaktor PhDr. František Novák
Redakce a jazykové korektury: Mgr. Radana Červená, Ph.D.,
Mgr. Jana Čermáková
Vazbu a typografickou úpravu navrhl Martin Pecina
Sazbu a zlom zhotovil Petr M. Dorazil
Vytiskl Arch — polygrafické práce, spol. s r. o.,
Charbulova 3a, 618 00 Brno

ISBN 978-80-86736-21-1
ISSN 0524-689X

B | R | N | O